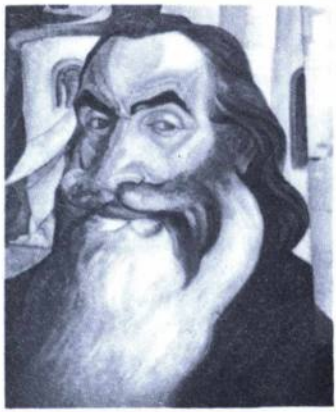
MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit *

p 17

Gala GALACTION în viziunea lui Dem. I. DEMETRESCU. Portret în ulei păstrat în colecţiile Muzeului literaturii române.

Coperta şi prezentarea grafică:
VICTOR MAŞEK

Structura subliniat memorialistică a acestui număr e în măsură să atragă privirile, cunoscută fiind marea audienţă a mărturiilor, mai ales cînd e vorba de memoria documentelor provenind de la scriitori sau referindu-se la aceştia. Fie sub înfăţişarea memorialisticii travestite, fie sub aceea a memorialisticii propriu-zise, reactualizarea trecutului îşi demonstrează utilitatea. Sîntem în fluxul unei lungi tradiţii, căci la temelia literaturii noastre stau scrierile marilor cronicari, în felul lor opere memorialistice.

Interesaţi de ceea ce e Artist într-un Om, urmărind focul interior al creatorului, căutînd, dincolo de documentul autobiografic, trăsături ale spiritului naţional sau experienţe ale umanităţii, parcurgem memorialistica de acest gen cu sentimentul unei participări multiple, emoţia şi reflecţia merg împreună; timpul obiectiv, istoric, dialoghează cu timpul nostru individual; după contacte cu memoriile, spaţiilor amorfe anterioare li se suprapun spaţii organizate logic, personalizate, dense.

Constantin Ciopraga

859.0.09
M30

MANUSCRIPTUM

2/1979 (35) ANUL X

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR

AL. OPREA

COLECTIV EDITORIAL

ADRIAN BOTA, DIANA CRISTEV, NICOLAE FLORESCU,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT

ION TOMESCU (secretar principal) și EUGEN DANDESCU

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon: 50 20 96

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—37—telex: 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3

215018 24

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

215.018

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"

SUMAR

5 — 7 **Literatura memorialistică și semnificațiile ei** *(Al. PIRU)*

« *Lumea prin care am trecut* »

I. Mărturii

Ion GHICA

8 — 15 O galerie de portrete postpașoptiste *(Nicolae LIU)*
« *... a reforma și ameliora ceea ce există* » — secvențe memorialistice

Al. ODOBESCU

16 — 18 *Un adevărat « jurnal » parizian (Al. DIMA)*
19 — 25 « *...frecventînd puțin societatea diplomatică din Paris* » (Scrisori traduse și adnotate de *Nadia LOVINESCU*)

Duiliu ZAMFIRESCU

26 — 28 Confesiuni din ultimii ani de viață *(Al. SĂNDULESCU)*
29 — 38 « *... puterea de altădată, izvorul tinereții ...* » — corespondență de familie

II. Evocări

Gala GALACTION

39 Rememorări tardive *(Teodor VÂRGOLICI)*
40 — 54 « *... ultim martor al gîndurilor mele ...* » — pagini de jurnal
42 — 43 Instantanee fotografice (comentate de *Constandina BREZU*)

VALJAN

55 — 56 Un om în epocă *(Ion POTOPIN)*
57 — 61 *La Iași, în 1900* — fragmente memoriale

Emil GÂRLEANU

62 — 64 Însemnări de agendă *(Claudia DIMIU)*
64 — 69 « *O nouă cafenea literară ...* » — pagini de jurnal

III. Însemnări zilnice

Liviu REBREANU

70 — 72 Patosul mărturisirii *(Vasile NETEA)*
72 — 76 *Jurnal* [*1928*]

Camil PETRESCU

77 — 79 De la primul la ultimul jurnal *(Florica ICHIM)*
80 — 85 « *... voi însemna simplu, reporterițește* »

SUMAR

Pavel DAN

86 Pagini regăsite *(Sergiu Pavel DAN)*
87—91 *Note din viața mea și a altora* — file de jurnal

PERPESSICIUS

92 Conștiința civică a criticului *(Dumitru D. PANAITESCU)*
93—97 *Adnotări în 1943* — jurnal

Dacica

Mihai EMINESCU

98—99 Despre limba și obiceiurile dacilor *(D. VATAMANIUC)*
99—101 «*... temelia și substratul*» (fragmentarium)

B. P. HASDEU

102 Un studiu de folclor comparat *(Stancu ILIN)*
103—106 «*... frumusețile legendei daco-române*»

Nicolae DENSUSIANU

107—111 O viziune asupra istoriei militare a poporului român *(I. OPRIȘAN)*
110—114 *Începuturile artei militare la Carpați și Dunărea de jos (II)*

Poezie, proză, critică

Aron COTRUȘ

115 Două elegii *(G. G. URSU)*
115—116 *Copilărie, alb pridvor părăsit; La un miel* — versuri

Luca I. CARAGIALE

117—118 Poet de limbă franceză? *(Barbu CIOCULESCU)*
119—124 *Mains* (I, II); *Berceuse; Chanson* (I); *Chanson* (III); *Chanson* (IV); *Chanson naïve; Rondeau* (Poeme tălmăcite în românește de *D. I. SUCHIANU*)

Hortensia PAPADAT-BENGESCU

125—133 Disimularea confesiunii *(Nicolae FLORESCU)*
130—143 [*Alte peisagii ale amintirii*]; [*Obsesia lui Gill Barren*]; [*Nory și amintirile ei*] — pagini de proză
138 Între biografie și personaj literar (Ipostaze fotografice adnotate de *Mihaela CONSTANTINESCU*)

G. IBRĂILEANU

144—145 Note la un curs universitar *(Al. PIRU)*
145—153 *Prelegerea I; Prelegerea II*

SUMAR

Dosarul unei existențe

Gheorghe LAZĂR

154—161 Documente regăsite (Prezentare de *Emilia Șt. MILICESCU*)

Idei, oameni, fapte

Panait ISTRATI

162—165 și conmilitonii francezi (Documentar de *Emil MANU*)

Epistolar

Lucian BLAGA

166 Excurs sentimental *(Dorli BLAGA)*

167—170 « ... *marii, tăcuții și neastîmpărații visători* ... » — VIII

Scriitori români în arhive străine

Ion MINULESCU

171—172 în corespondență cu Jindra Hušková *(Simona CIOCULESCU)*

173—175 « ...*sunt sigur că mi-aș asigura acolo prietenii literare pure* ... »

Scriitori străini în arhive românești

Thomas MANN

176—177 În jurul unei traduceri *(Victor Ernest MAȘEK)*

Benedetto CROCE

178—179 Mărturiile unei prietenii *(Ovid DENSUSIANU — FIUL)*

Punct-contrapunct

180—184 Chemarea lui Lucian Blaga la Universitate *(Liviu RUSU)*

File de album

Bogdan AMARU

hors texte Mărturii fotografice (comunicate și comentate de *Mircea CURTICEANU*)

Fișier bibliografic ● Iconografie

185—187 *Constantin CIOPRAGA a citit pentru dumneavoastră*

188—191 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

LITERATURA MEMORIALISTICĂ ŞI SEMNIFICAŢIILE EI

CUNOSCUTĂ DIN CELE MAI VECHI TIMPURI, memorialistica înglobează un mare număr de scrieri de la graniţele literaturii cu istoria, prezentate sub formă de memorii, memoriale, rememorări (amintiri), autobiografii, confesiuni, jurnale, note de călătorie, însemnări diverse. A stabili diferenţele dintre ele este dificil, deoarece, în majoritatea cazurilor, nu avem a face cu opere unitare nici din punctul de vedere al conţinutului, nici din punct de vedere al formei de prezentare. Ceea ce desparte în genere memorialistica de literatura propriu-zisă este caracterul ei istoric, documentar, spre deosebire de caracterul de ficţiune al literaturii. Memorialiştii au văzut şi au trăit faptele pe care le raportează, au fost în unele cazuri eroii principali ai evenimentelor expuse, în vreme ce scriitorii născocesc, chiar cînd pornesc de la date reale, fabulează,

urmărind nu atît adevărul istoric, cît semnificația literară. Memorialistica chiar scrisă de literat, cu talent interesează în primul rînd ca documenti pe cînd literatura, indiferent de modul de comunicare al autorului, interesează sub raportul creației. Memorialistul e de obicei o personalitate care scrie memorii după ce a parcurs o epocă sau măcar o întîmplare extraordinară, scriitorul devine personalitate pe măsura creației sale. În mod obișnuit memorialistul nu vorbește de viața privată, intimă, ci de faptele politice, sociale sau culturale legate de existența sa, de societatea și oamenii cu care s-a întîlnit. Scriitorul, subiectiv sau obiectiv, ca și memorialistul, inventează sau alege din realitate numai ceea ce se subsumează unui sens, ceea ce e semnificativ din punct de vedere artistic. Memorialistica este istorică, literatura transistorică.

Există însă deosebiri și între memorialistică și istorie, în sensul că cea dintîi pune un accent mai mare pe particular, în timp ce istoria caută în primul rînd generalul. Memorialistica este în acest fel mai curînd analitică, în timp ce istoria vizează sinteza. Se află în memorialistica redactată pe ani și zile amănunte de importanță redusă, în vreme ce istoria elimină pe cît poate detaliul, avînd mereu în vedere întregul, seria. Intervine apoi faptul că memorialistica aparține adesea eroilor istoriei, care înfățișează faptele și oamenii așa cum le văd ei, pe cînd istoria o scriu oamenii care n-au trăit faptele, de cele mai multe ori la mari distanțe de timp. Memorialiștii sînt raportori mai mult sau mai puțin autentici ai evenimentelor, istoricii vin cu o metodă și o viziune personală asupra faptelor și oamenilor, intuind în particular generalul.

Prima operă memorialistică e de amintiri. E vorba de *Apomnemoneumata* sau *Memorabilia* lui Xenofon din Atena (sec. IV î.e.n.) conținînd amintiri despre Socrate. De la Caesar avem *Commentarii de bello Gallico* și *Commentarii de bello civili* (sec. I î.e.n.), însemnări de război. Tot așa este *Cucerirea Constantinopolei* de Villehardouin (1207). Francesco Guicciardini scrie amintiri, *Ricordi politici e civili* (1500), La Rochefoucauld, cardinalul de Retz, ducele de Lauzun și ducele de Saint-Simon, *Memorii*, Jacques Casanova de Seingalt, o autobiografie, *Histoire de ma vie*, J. J. Rousseau, *Confesiuni*, Stendhal, jurnale și note de călătorie *(Mémoires d'un tourist)*. Există o *Autobiografie* intitulată chiar așa de B. Franklin și un memorial *(Mémorial de Sainte-Hélène ou journal où se trouve consigné, jour par jour, ce que dit et fait Napoléon,*

8 vol., 1822—1829, de contele de Las Cases, memorial luat ca model de Goethe în ale sale convorbiri *(Gespräche)* cu Eckermann. Dacă *Mémoires d'outre-tombe* de Chateaubriand sînt încă memorii, nu astfel trebuie socotite romanele *Mémoires du chevalier de Grammont* (1715) de Anthony Hamilton, *Mémoires et aventures d'un homme de qualité* (1728) de abatele Prévost, *Mémoires d'un fou* (postum) de Flaubert, *Mémoires d'un médecin* (4 vol., 1849—1860) de Alexandre Dumas, *Mémoires de Monsieur Joseph Prudhomme* (1857) de H. Monnier, *Memorii scrise într-o subterană* (1864) de Dostoievski, *Memorias de un hombre de acción* (20 volume) de Pio Baroja.

Cele mai vechi memorii românești trebuie desigur socotite cronicile și nu degeaba G. G. Ursu a dedicat o lucrare acestei probleme, *Memorialistica în opera cronicarilor* (1972) unde, după Taine, face distincția între personajele reale, individuale și personajele imaginare, tipice (« Saint Simon cunoaște individul, îl caracterizează cu trăsăturile lui specifice, cu particularitățile, cu diferențele lui; personajul lui nu e gelosul sau brutalul, e un anumit gelos sau un anumit bru-

«TRATAREA FAPTELOR DE VIAȚĂ ȘI A ACTELOR INDIVIZILOR RUPTE DE CONTEXTUL SOCIAL-ISTORIC ÎN CARE SE PRODUC, FĂRĂ CAUZALITATE ȘI SCOP, CA PE NIȘTE DATE FATALE, INCOGNOSCIBILE, DETERMINATE DE O FORȚĂ SUPRANATURALĂ, DENOTĂ PÎNĂ LA URMĂ O OPTICĂ METAFIZICĂ ÎN PROCESUL DE CREAȚIE, DIAMETRAL OPUSĂ FILOZOFIEI MATERIALIST-DIALECTICE. DE ASEMENEA, SITUAREA PE POZIȚII REVOLUȚIONARE ÎN ARTĂ PRESUPUNE ORIENTAREA CONȘTIENTĂ DE CĂTRE AUTOR A OPEREI SALE ÎN DIRECȚIA UNEI CONTRIBUȚII ACTIVE LA TRANSFORMAREA ÎNNOITOARE, PROGRESISTĂ A SOCIETĂȚII, A OMULUI.»

Nicolae CEAUȘESCU

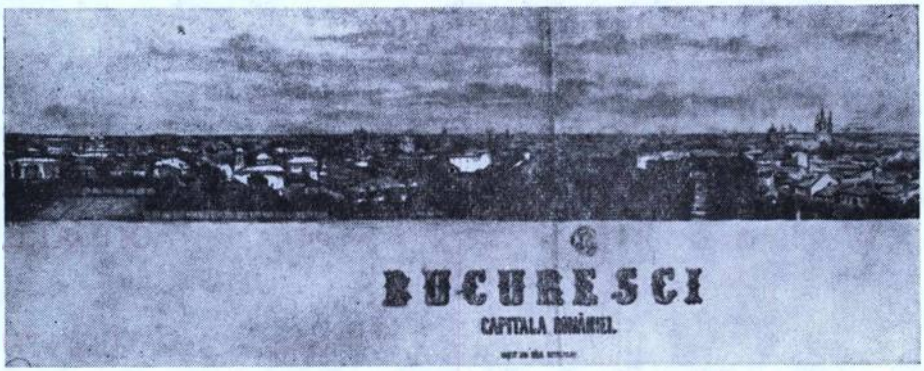
tal» și, după Gustave Lanson, vorbește de condiția oricărui portret, obligat fie să elogieze, fie să satirizeze. Sînt memorialiști cronicarii Miron Costin, Radu Greceanu, Radu Popescu și îndeosebi Neculce, hatmanul lui Dimitrie Cantemir. Un memorial este *Însemnarea călătoriei «mele făcută în anul 1824, 1825, 1826* de Dinicu Golescu, *Memorial de călătorie* la mănăstirile de peste Olt de Grigore Alexandrescu, *Souvenirs et impressions d'un proscrit* (1850) și *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie* (1851) de I. Heliade-Rădulescu, *Călătoriile* lui Bolintineanu în Palestina și Egipt, pe Dunăre și în Bulgaria, la românii din Macedonia și Muntele Athos, la Ierusalim în sărbătorile Paștelui și în Egipt (4 volume, publicate între 1856 și 1867), *Scrisorile lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri* (memorii sub formă epistolară cu unele elemente de ficțiune), *Însemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu, *Amintirile de la Junimea din Iași* ale lui Gheorghe Panu și *Amintiri din Junimea* de Iacob Negruzzi, *Memorii* (7 volume, 1931—1939) *Supt trei regi* (1934) și *O viață de om, așa cum a fost* (1934) de N. Iorga, *Memorii* (3 vol., 1932) și *Aquaforte* (1941) de E. Lovinescu, *Memorial, note de drum din Spania* (1930), *Nord-Sud* (1945) și *În extremul Occident* (1955) de Mihai Ralea, *Jurnalul* lui Gala Galaction sau recentele *Memorii* ale lui Iorgu Iordan. Un roman memorialistic: *În preajma revoluției* de C. Stere.

Am citat o parte din scrierile memorialistice românești, pe cele mai semnificative și de valoare documentară sau artistică diferită. În majoritatea cazurilor constatăm că literatura propriu-zisă, cu mici excepții, le absoarbe, mai ales pe cele datorite marilor scriitori, dar și pe cele ale istoricilor, filozofilor, filologilor (memorii interesante a scris lingvistul Sextil Pușcariu în volumul *Călare peste două veacuri*). La memorialistică pot fi grupate și volumele de mărturisiri literare, amintiri, chiar unele scrisori. Revista „*Manuscriptum*" prezintă în acest număr cîteva fragmente din literatura memorialistică inedită de la Ion Ghica și Al. Odobescu, la Galaction și Pavel Dan. Sîntem convinși că, în așteptarea altor pagini, nepublicate încă, ele vor fi citite cu tot interesul.

Al. PIRU

LUMEA PRIN CARE AM TRECUT

MĂRTURII/1

ION GHICA

O GALERIE DE PORTRETE POSTPAŞOPTISTE

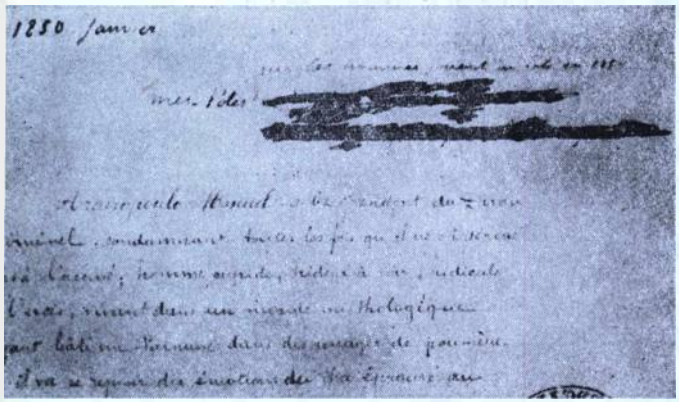
ÎNCĂ DIN TIMPUL STUDIILOR SALE ÎN Franța, Ion Ghica, sprijinind ampla acțiune politică a unchiului său Ion Câmpineanu, în vederea independenței și unirii Principatelor Române, intra în legătură nu numai cu lumea presei pariziene, dar și cu cercurile politice și diplomatice interesate în problemele răsăritului european. Întrerupte în urma revenirii în țară, aceste legături sînt reluate în 1846.

Întemeietor, alături de N. Bălcescu, al societății secrete „Frăția", președinte al Societății studenților români din Paris, membru în comisia executivă de «trei» a comitetului revoluționar din București, Ion Ghica participă activ la toate fazele pregătitoare ale anului 1848 în Țara Românească. Era firesc ca, în ajunul izbucnirii Revoluției, Ion Ghica să ia asupra sa misiunea politică externă cea mai importantă — aceea de reprezentant secret, apoi de agent diplomatic oficial, la Înalta Poartă.

Scriitorul a urmărit pe tot parcursul misiunii sale un îndoit scop: pe de-o parte, liniștirea puterii otomane și contracararea acțiunilor boierimii reacționare sau ale protectorilor acesteia, care urmăreau accelerarea și legitimarea intervenției armate pentru înăbușirea Revoluției, pe de altă parte, crearea unui climat favorabil cîștigării sprijinului Porții, cu concursul reprezentanților puterilor occidentale acreditați în capitala Imperiului Otoman. Misiunea cerea nu numai mult curaj (Ion Ghica risca să fie oricînd arestat și momentele critice n-au lipsit), dar și pricepere, abilitate, perseverență. Tînărul diplomat revoluționar (avea 32 de ani) a obținut succese parțiale notabile, ca admiterea, inițial, a tratativelor de către guvernul turc, întîrzierea intervenției sau relativa înțelegere și «blîndețe» a misiunii militare conduse de Soliman Pașa, ceea ce a impus rechemarea acestuia, la intervenția Rusiei țariste, și înlocuirea lui cu intratabilul Fuad Efendi. Chiar dacă delegația guvernului de la București, în frunte cu Bălcescu, nu a fost primită de Sultan pentru a-i prezenta revendicările minimale ale Revoluției, Ion Ghica a evitat arestarea ei, i-a asigurat legături și libertate relativă de mișcare,

precum și reintoarcerea în țară. Eșecurile eforturilor lui de a obține recunoașterea guvernului provizoriu, apoi a locotenenței domnești revoluționare, de către Poartă, s-au datorat și lipsei de sprijin din partea ambasadorului englez Canning, cunoscut prin conservatorismul său.

Odată Revoluția înăbușită în Țara Românească, prin eforturile conjugate, militare și politice, ale

celor două imperii — otoman și țarist — Ion Ghica nu-și consideră misiunea încheiată.

Din păcate, frecventarea permanentă a lumii politice și diplomatice constantinopolitane nu putea rămîne fără urmări asupra propriei poziții, alunecînd, în cele din urmă, cum îi reproșa C. A. Rosetti, spre un liberalism moderat cu nuanțe conservatoare. Primirea în Turcia a conducătorilor și resturilor armatei înfrînte a revoluției ungare și mai ales numirea la București, în calitate de comisar otoman a lui Ahmed Wefik Efendi, pe care îl cunoscuse cu ani în urmă, în timpul studiilor de la Paris, și cu care reluase legăturile la Constantinopol, încredințat de ideile sale înaintate, au determinat consolidarea unei asemenea poziții a lui Ghica. Nu întîmplător îl prezenta pe acesta, într-o scrisoare către Nicolae Bălcescu, din 4 august 1850, în opoziție față de fostul comisar Fuad Efendi, ca un adversar al marii boierimi, pe care o disprețuiește ca «putere negativă», fiind în același timp favorabil sprijinirii pe «o pătură» filo-turcă din cei «care s-au făcut revoluționari», ceea ce ar fi «începutul unei noi epoce în țară».

În aceste împrejurări, Ion Ghica elaborează, în afara seriei obișnuite de rapoarte, memorii și puncte de vedere prin care s-a făcut cunoscut pentru spiritul viu și priceperea în problemele politice și diplomatice, un veritabil album de portrete contemporane, ajuns pînă la noi sub titlul *Mes notes sur les hommes jouant un rôle en 1850*. Textul se păstrează într-o copie imperfectă în *ms. rom. 5040*, pp. 48—64 de la Biblioteca Academiei, titlul inițial, parțial șters, fiind definitivat *manu propria* de către Ion Ghica. Datat «*1850, janvier*», el va fi fost redactat pentru a servi lui Ahmed Wefik Efendi, bun cunoscător de limbă franceză, în misiunea sa (plecarea spre Șumla și de acolo spre București, era anunțată lui Ion I. Filipescu la 6 ianuarie 1850), — de unde nota evident pro-otomană — dar a fost împărtășit probabil, și altor «colegi» ai exdiplomatului român de la ambasada franceză, ca J. M. Cor, vechiul prieten din vremea studiilor pariziene.

***

Prima parte a galeriei de portrete prinde ca într-un insectar figurile reprezentative pentru înalta societate din Țara Românească, uneori «gravate în apă tare», prin cîteva linii; criteriile de apreciere sînt de ordin politico-social, dar și etic sau cultural. Astfel, despre Constantin Bălăceanu, om lipsit de orice convingeri mai profunde și în întregime dominat de soția sa, aflăm că «*e bîrfitor, indiscret, mărginit și se înclină totdeauna adînc în fața forței*». Deși încăproape înrudit cu familia Bălăceanu, Ion Ghica nu-l apreciază decît pe Ioan C. Bălăceanu, om politic care «*figurează pe lista celor proscriși*» la 1848, și «*are un caracter nobil, e inteligent, spiritual și foarte instruit pentru vîrsta sa.*» Despre sora acestuia, Zoe, «*puțin strălucită, dar avînd convingeri proprii*», se spune că e rău privită în familie datorită afecțiunii pe care o are pentru fratele ei Ioan. Mama lor, născută Văcărescu, este prea inconsecventă politic. Capul familiei Băleanu, Manolache, «*mare boier mărginit, orgolios, retrograd, răutăcios și nedrept*», «*e foarte bogat și foarte zgîrcit, mare partizan al privilegiilor*». Fratele acestuia, Nicolae Bălcanu, e preocupat de «*întreprinderi industriale*», iar soția sa, născută Văcărescu, e o «*femeie vrednică de stimă, dar mărginită*». Bogat și hrăpăreț, jucînd «*un rol mare în urma înrudirii sale cu noua d-nă de Pompadour*» a domnitorului Barbu Știrbei, Scarlat Bărcănescu e «*unul din boierii cei mai ticăloși, dușman a tot ce e bun și drept*».

Despre fostul caimacam al Țării Românești, numit după înăbușirea revoluției, și despre familia sa, înrudită prin alianță cu Ion Ghica, ni se spune:

«CANTACUZÈNE[1], Constantin, g[rand] b[oyard], ex-caïmacam, homme d'un abord agréable, poli, affaible, ayant des manières distinguées même, plus accessible que beaucoup d'autres aux idées nouvelles, plutôt porté pour les intérêts du pays et de la Porte. Il est corruptible et joueur. Il a trois fils:

CANTACUZÈNE, Jean, l'aîné, est instruit, honnête et discret il a d'excellents principes; mais faible et timide. Gendre de Mr. Mavros.

Madame CANTACUZÈNE, née MAVROS est bonne et digne, elle se permet quelquefois à ne pas penser comme sa mère.

CANTACUZÈNE, Gregoire, le fils aîné, est préoccupé plutôt de la danse et de jeu.

CANTACUZÈNE, Adolphe, le cadet, est un tout jeune homme sortant du collège, disposé à ressembler plutôt à son frère aîné qu'à l'autre.

Il y a eu outre deux autres CANTACUZÈNS, Const. et Georges, espèce de gentilshommes campagnards, bornés et tenant beaucoup à leur nom. L'ex-caïmacam s'incline devant eux pour la noblesse.»

Urmează portretele lui Constantin Herăscu şi al soţiei sale, care nu se distinge decît *«prin mîndrie şi prostie»*, al lui Mihai Cornescu, al soţiei sale şi al fratelui său Constantin, *«fost ministru al instrucţiunii pe vremea fostului domn Bibescu, stupid, venal şi corupt»*.

Din restul acestei viziuni compozite asupra protipendadei de rang şi avere din Ţara Românească după 1848, se desprind, prin amploarea spaţiului acordat sau incisivitatea desenului, portretele unor membri ai familiilor Florescu, Fălcoianu, Ghica, Golescu, Grădişteanu, Lahovari, Cîmpineanu, Otetelişanu, Filipescu, Văcărescu. Selectăm cîteva fragmente din aceste adevărate tablouri de gen, pictate de un maestru al culorii şi de un cunoscător fără egal al mediului pe care-l descrie:

«GHICA[2], Nicolas, g[rand] b[oyard], frère cadet d'Alexandre Ghica, est un juge prévaricateur et très borné; il ne mérite aucune confiance.

M[ada]me Nicolas GHICA, née ARGHIROPOULO, tient de la mythologie.

Charles GHICA, leur fils aîné est capable, activ, malhonnête et menteur, faisant tout au comptant et souvent au rabais.

M[ada]me Charles GHICA, née GOLESCO, gagne ce qu'elle peut de son côté.

GHICA, Jean, frère cadet du précédent, n'a aucune conviction, il ambitionne le rôle d'un officier de fortune.

---

[1] **CANTACUZINO, Constantin, mare boier, fost caimacam, om agreabil, politicos, afabil, avînd maniere distinse chiar, mai accesibil decît mulţi alţii faţă de ideile noi, mai curînd ţintind la interesele ţării şi ale Porţii. E coruptibil şi jucător. Are trei fii:**

CANTACUZINO, Ioan, cel mare, e instruit, onest şi discret, are principii excelente, dar e slab şi timid. Ginerele d-lui Mavros.

D-na CANTACUZINO, născută MAVROS, e bună şi demnă; îşi permite uneori să nu gîndească la fel cu mama ei.

CANTACUZINO, Grigore, fiul cel mai mare, e preocupat mai mult de dans şi de jocul de noroc.

CANTACUZINO, Adolf, fiul cel mic, e un om foarte tînăr, ieşit din colegiu, dispus să semene mai curînd cu fratele său mai mare decît cu celălalt.

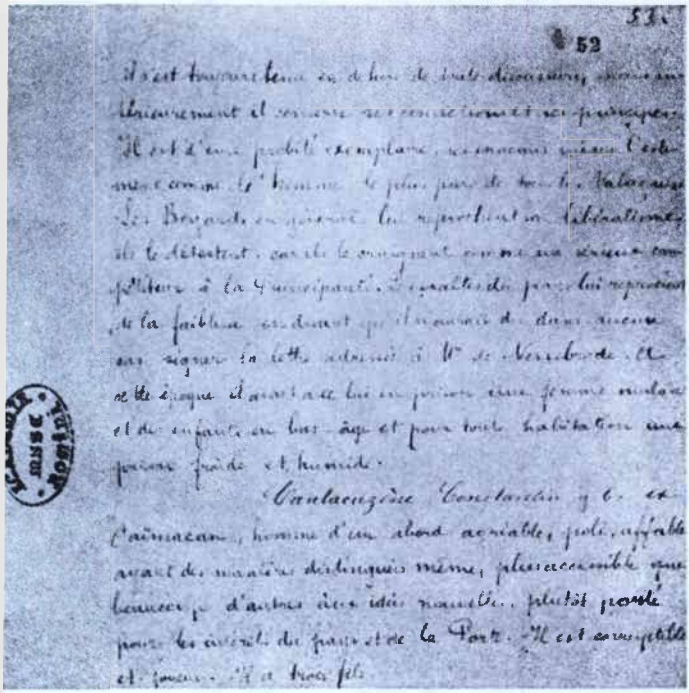
Mai există şi alţi doi CANTACUZINI, Constantin şi Gheorghe, un fel de robili de ţară, mărginiţi şi ţinînd mult la numele lor. Fostul caimacam se înclină înaintea lor pentru noblеţe.

[2] **GHICA, Nicolae, mare boier, fratele cel mic al lui Alexandru Ghica, e un judecător necinstit şi foarte mărginit; nu merită nici o încredere.**

D-na Nicolae GHICA, născută ARGHIROPULO, ţine de mitologie. Scarlat GHICA, fiul lor mai mare, e un om capabil, activ, necinstit şi mincinos, făcînd totul din calcul şi adesea cu preţ redus.

D-na Scarlat GHICA, născută GOLESCU, cîştigă ce poate la rîndul ei.

GHICA, Ioan, fratele mai mic al precedentului, nu are nici o convingere proprie, ambiţionează la rolul de ofiţer improvizat.

GHICA, Constantin Grégoire, g[rand] b[oyard], fils du vieux Prince, passe pour très borné. Sans lui trouver ni un grand esprit, ni une grande capacité, on est tout étonné de lui trouver beaucoup de bon sens, et de voir que ce que l'on prend pour de la betise est plutôt de la naïveté. Il est bon Valaque, très honnête et juste.

M[ada]me Constantin GHICA, née COSTESCO, est une bonne et jolie personne.

Charles GHICA, g[rand] b[oyard], frère du précédent, est certes un des hommes les plus abominables du pays. Outre les mauvais qualités des autres boyards qu'il possède au plus haut degré, il est méchant jusqu'à l'infamie. Il a de l'esprit et de l'audace.

GHICA, Grégoire, frère des deux autres, est un bon et honnête garçon: sans trop d'esprit il a du bon sens, il est actuellement attaché à l'ambassade Ottomane de Paris.

M[ada]me Grégoire GHICA, autrefois M[ada]me de SOUBIRAN, est célèbre par ses feuilletons.

Le frère cadet, le beysadé GHICA Mitica, malgré ses petites vanités, il a quelques bons côtés; assez bon Valaque, il a du chevaleresque dans les manières et mêmes dans le caractère.

La domnitza GHICA Marghiare [*sic !*], leur mère, est une HANGERLI; elle a de l'esprit et du savoir faire que son nom indique.

Alexandre GHICA, dit le Vestiar, est avide de Principauté de quelquefois disposé à être bon Valaque; il a un entêtement qui lui tient bien de caractère, toujours plus

---

GHICA, Constantin Grigore, mare boier, fiu al bătrînului Domn, trece drept foarte mărginit. Fără a găsi la el nici suflet mare, nici o mare capacitate, are neașteptat de mult bun simț, iar ceea ce se ia drept prostie este mai ales naivitate. Este bun român, foarte onest și drept.

D-na Constantin GHICA, născută COSTESCU, este o persoană bună și frumoasă.

Scarlat GHICA, fratele precedentului, mare boier, este, cu siguranță, unul dintre oamenii cei mai ticăloși din țară. În afară de păcatele celorlalți boieri, pe care le are în cel mai înalt grad, mai este și rău pînă la infamie. Are spirit și îndrăzneală.

GHICA, Grigore, fratele celorlalți doi, este un băiat bun și cinstit; fără prea mult spirit, are bun simț; este acum atașat la ambasada otomană din Paris.

D-na Grigore GHICA, fostă d-na de SOUBIRAN, e celebră prin foiletoanele ei.

Fratele mai mic, beizadea Mitică GHICA, cu toate micile sale vanități, are unele părți bune; destul de bun român, are ceva cavaleresc în comportare și chiar și în caracter.

Domnița Marghioala GHICA, mama lor, e o HANGHERLI; are spiritul și dibăcia pe care numele ei le indică.

Alexandru GHICA, zis Vistiernicul, e lacom după domnie, uneori dispus să fie bun român; are o încăpățînare care îi ține loc de caracter, întotdeauna mai mult sau mai puțin dominat de Șuțu cel mic. De mult timp e prietenul politic al lui Cantacuzino.

D-na Alexandru GHICA, născută PAȘCANU, sora Doamnei Știrbei, este o persoană foarte obișnuită.

ou moins dominé par le petit Soutzo. Depuis longtemps il est l'ami politique de Cantacuzène.

M[ada]me Alexandre GHICA, née PASCANO, soeur de la Princesse STIRBEY, est une personne fort ordinaire.

Il y a eu outre deux jeunes GHICA nouvellement retournés de l'étranger, Démètre et Périclès, qui n'ont ni capacité ni instruction; ils sont fort riches.

GOLESCO, Nicolas, g[rand] b[oyard], membre de la Caïmacamie pendant la Révolution.

GOLESCO, Etienne, g[rand] b[oyard], figure sur la liste de proscription.

GOLESCO, Rodolphe et Alexandre, frères cadets des deux precedents, se trouvent à Brousse.

GOLESCO, Démètre, cousin des quatre autres, émigré en France.

GOLESCO, Rodolphe, son frère, émigré à Trieste, proscrit.

Alexandre Georges GOLESCO, frère des deux précédents, émigré en France, proscrit.

Jean GOLESCO, cousin des autres, est un juge très accessible à l'argent.

M[ademoise]lle Thérèse GOLESCO, sa fille, autrefois fiancé de Rustem bey.

Marie GHICA, san autre fille.

M[ademoise]-lle Marie GOLESCO, la soeur de Jean Golesco est très connue par les services qu'elle rend aux jeunes gens et aux jeunnes personnes.

GRADISTEANO, Grégoire, tient maison de jeu, joue peu, mais il gagne, sur les bougies, les cartes et le café, vénal, entendu dans les affaires, instrument actif des prévarications.

Manuel GRADISTEANO, fils du précédent, espèce d'automate, sachant malgré cela faire très bien ses affaires.

Jean GRADISTEANO, neveu de Grégoire, homme peu recherché par les gouvernements qui se sont succédés depuis quelque temps quoiqu'il ait donné des preuves d'homme très entendu dans l'art de s'enrichir aux dépens des paysans.

Mai există doi tineri GHICA, recent reîntorşi din străinătate, Dumitru şi Pericle, care n-au nici capacitate, nici instrucţie; sînt foarte bogaţi.

GOLESCU, Nicolae, mare boier, membru al Căimăcămiei în timpul Revoluţiei.

GOLESCU, Ştefan, mare boier, figurează pe lista de proscrişi.

GOLESCU, Radu şi Alexandru, fraţii mai mici ai celor doi de mai sus, se găsesc la Brussa.

GOLESCU, Dumitru, vărul celorlalţi patru, emigrat în Franţa.

GOLESCU, Radu, fratele lui, emigrat la Triest, proscris.

Alexandru Gheorghe GOLESCU, fratele celor doi precedenţi, emigrat în Franţa, proscris.

Ioan GOLESCU, vărul celorlalţi, e un judecător foarte sensibil la bani.

Domnişoara Tereza GOLESCU, fiica lui, fostă logodnică a lui Rustem bey.

Maria GHICA, cealaltă fiică a sa.

Domnişoara Maria GOLESCU, sora lui Ion GOLESCU, e foarte cunoscută prin serviciile pe care le face tinerilor băieţi şi tinerelor fete.

GRĂDIŞTEANU, Grigore ţine casă de joc, joacă puţin, dar cîştigă, la luminări, cărţi şi cafenea, venal, Priceput în afaceri, instrument activ al mituirilor.

Manole GRĂDIŞTEANU, fiul precedentului, un fel de automat, ştiind cu toate acestea să-şi facă foarte bine afacerile.

Ion GRĂDIŞTEANU, nepotul lui Grigore, puţin căutat de guvernele care s-au succedat de cîtva timp, cu toate că a dat dovadă de om foarte priceput în arta de a se îmbogăţi pe spinarea ţăranilor.

D-na Ion GRĂDIŞTEANU, născută PUROELEANU, pensionară a guvernului rus pentru că tatăl i-a fost ucis de turci în campania din 1828.

Grigore GRĂDIŞTEANU, fratele precedentului, proscris, emigrat la Paris.

Haralamb GRĂDIŞTEANU, om cu puţine posibilităţi, dar drept şi just, spunînd adevărurile cele mai cumplite celorlalţi boier , care i-o trec cu vederea ţinînd seama de naivitatea cu care le face reproşuri.

LAHOVARI, Nicolae, om fără avere, nici instrucţie, al tuturor guvernelor.

Fotografie tip cabinet (MLR, 20592). Pe verso-ul ei cineva, din familie probabil, a notat ulterior: « Grand' Papa Ion Ghica et Nathalie A. I. Ghica. Gherghani, 1893 ».

M[ada]me Jean GRADISTEANO, née POUROELEANO, pensionnaire du gouvernement Russe, pour avoir eu son père tué par les Turc dans la campagne de 1828.

Grégoire GRADISTEANO, frère de précédent, proscrit émigré à Paris.

Haralambe GRADISTEANO, homme de peu de moyens, mais droit et juste, disant les vérités les plus poignantes aux autres boyards qui les lui passent en égard à la naïveté avec laquelle il leur fait des reproches.

LAHOVARI, Nicolas, homme sans moyen ni instruction, de tous les gouvernements.

M[ad]ame Nicolas LAHOVARI, née DEDILESCO, dame complaisante et serviable. Son mari doit en grande partie sa position aux services qu'elle a rendus aux amours de l'ex Prince Bibesco et de sa femme.

Manuel LAHOVARI, frère du précédent, homme nul, mais toujours dans les idées de son beau-père Arsaki. Il a très bien fait ses affaires personelles toutes les fois qu'il était en place.»

Urmează, creionată mai succint, o lungă listă alcătuită în aceeași ordine alfabetică, a persoanelor care, deși nu făceau parte din aristocrație, jucau în acel timp un rol notabil în administrație și armată.

Cele două părți ale acestui amplu album social de figuri contemporane sînt unite printr-un tablou general asupra clasei posedante în care răzbate cu claritate orientarea critică antiboierească a autorului.

«Independament [3] des familles sur-mentionnées qoique leur origine ne remonte qu'à un très petit nombre de générations, néanmoins ils céderaient difficilement sur le rapport de la morgue aristocratique, aux premiers noms de France et d'Angleterre. Cette noblesse issue de la prosternation par devent des Princes Phanariotes et les Russes est venue se superposer en couches successives sur les autres classes de la société. On

---

D-na Nicolae **LAHOVARI**, născută **DEDOULESCU**, d-nă amabilă și serviabilă. Poziția soțului ei se datorește în bună măsură serviciilor pe care le-a adus amorurilor fostului Domn Bibescu și ale soției sale.

Manole **LAHOVARI**, fratele precedentului, om nul, dar mereu în ideile socrului său Arsaki. Și-a făcut foarte bine afacerile personale, ori de cîte ori era în slujba statului.

[3] Independent de familiile susmenționate, care, cu toate că originea lor nu urcă decît pînă la un foarte mic număr de generații, ar ceda totuși cu greu, în ce privește morga aristocratică, celor dintîi nume din Franța și Anglia. Această nobilime ieșită din prosternarea înaintea domnilor fanarioți și a rușilor a venit să se suprapună în straturi succesive peste celelalte clase ale societății. S-ar putea încă enumera și caracteriza viciile și calitățile acestor diferite suprapuneri prin numărul firelor albe de păr care se numără în barba lor. La bază se văd grupurile Filipescu, Villara, cei dintîi crescuți în școala corupției și a

pourrait encore compter et caractériser les vices et les qualités de ces différentes superpositions par le nombre de poils blancs qui comptait dans leur barbe. A la base on voit les grosses Philippesco, les Villara, premiers élévés à l'école de la corruption et au système de prévarication, [...] époque de laquelle date la fortune de ces messieurs préposes aux fonctions et aux approvisionnement de l'armée. Vient après les hommes de 40 à 50, éspèces de Dandys après l'âge que se sont crus obligés de passer leur dix jours de résidence à Paris sur le trottoir du boulevard, compris entre la rue de la Chaussée d'Antin et la porte de Jockey Club, qui aristocrates nés, on été chercher la société aux bal mabilles, à la Chaumière et aux délassements comiques. Martyrs de la corruption parisienne qui ont obtenu l'insigne faveur des salons Frascati où quelques chevaliers ont eu le bon esprit de renvoyer sur le champs dans leur corps les vertueux touristes, et qui ont laissé après eux une longue suite de tailleurs, bottiers et restaurateurs, leur compte à la main. Quelques-uns de leurs contemporains obligés de se priver du plaisir d'un pareil voyage, se sont franciser à leur manière en dévorent les infortunes des Fualdès et de la Gonalma, qui dans la lecture des journaux s'acharnent aux proie des huit colonnes, sans se demander combien d'entre eux auraient échappé au sort des Testi et des Cubières, si la Valachie juissait comme la France du droit d'écrire et de juger librement. Il est vrai de dire que plu-

Palatul Ghica Tei (Colentina). Gravură de Bar, publicată în „Le Monde Illustré", 1859.

---

sistemului de necinste, [...] epocă din care datează averea acestor domni însărcinaţi cu funcţii şi cu aprovizionarea armatei. Vin apoi oamenii de la 40 la 50 de ani, un fel de dandy îmbătrîniţi, care s-au crezut obligaţi să-şi petreacă cele zece zile de şedere la Paris pe trotuarul bulevardului cuprins între strada Chaussée d'Antin şi poarta Jockey Clubului, care, aristocraţi înnăscuţi, au fost să caute înalta societate la Bal-Mabille, la Chaumière şi în distracţii comice. Martiri ai corupţiei pariziene, ei au obţinut unica favoare a saloanelor Frascati, unde cîţiva cavaleri au avut bunul simţ să trimită îndată apoi la locul lor pe virtuoşii turişti, care au lăsat după ei un şir lung de croitori, cizmari şi restauratori cu contul în mînă. Unii dintre contemporanii lor, obligaţi să se lipsească de plăcerile unui asemenea voiaj, s-au francizat în felul lor devorînd nefericirile unor Fualdès şi Gonalma, cei care la citirea jurnalelor se aruncă pătimaş asupra

sieurs d'entre eux portent avec assez de chic le pantalon noir et l'habit bleu aux boutons de métal. Viennent en dernier lieu les jeunes gens de 20 à 30 ans, imbibées d'idées plus saines, quoique plusieurs d'entre eux, formés à une école professent un orgueil national malentendu se donnent la mission de louer outre mesure l'origine romane du pays, en s'inquiétant beaucoup moins de son présent et de son avenir que des époques victorieuses de Trayan et de Michel le Brave. Ces derniers pour le moins sont mus par un sentiment de patriotisme, et quelques uns ont donné des preuves de devouement et d'abnégation. Du reste ils désirent moins renverser un gouvernement pour substituer un nom à un autre que de réformer et d'améliorer ce qui existe. Aujourd'hui ils se forment à l'école du malheur, il faut esperer qu'ils en seuront profiter pour l'avenir de leur pays si toutefois ils échappent aux tentations des idées exigues qui ont cours en Europe et si aux deux extrémité de l'échelle sociale il y a de bons éléments: à la base, le paysan pur de toute corruption, bon, doux, intelligent, de l'autre côté la jeunesse qui abjure et condamne et la politique et la conduite des boyards actuellement influents.»

Prin spiritul ascuțit de observație, prin caracterizările succinte, dar plastice, urmărind construirea unor tipuri din cîteva trăsături sigure, prin puterea de sinteză într-un tablou general al unei lumi întregi, tablou care prevestește pe cel făcut, la vremea sa, de Mihai Eminescu, *notele* lui Ion Ghica din 1850 merită să fie alăturate operei sale de memorialist, ca o manifestare de tinerețe a vocației marelui prozator, care se va afirma, după cum știm, cîteva decenii mai tirziu.

Nicolae LIU

---

prăzii de opt coloane, fără a se întreba cîți dintre ei ar fi scăpat de soarta unor Testi și Cubières, dacă Țara Românească s-ar bucura ca Franța de dreptul de a scrie și judeca liber. Să spunem adevărul, că mulți dintre ei poartă cu destul șic pantalonul negru și haina albastră cu nasturi de metal. Vin pe ultimul loc tinerii de la 20 la 30 de ani, îmbibați cu idei mai sănătoase, cu toate că mulți dintre ei, formați la o școală profesînd un orgoliu național prost înțeles își iau misiunea de a lăuda peste măsură originea romană a țării, îngrijindu-se mult mai puțin de prezentul și de viitorul ei, cît de epocile victorioase ale lui Traian și Mihai Viteazul. Aceștia sînt cel puțin animați de sentimentul patriotic și cîțiva dintre ei au dat probe de devotament și abnegație. În rest, ei doresc mai puțin să răstcarne un guvern pentru a substitui un nume prin altul, cît de a reforma și ameliora ceea ce există. Astăzi ei se formează la școala nefericirii, trebuie să sperăm că ei vor ști să profite de ea pentru viitorul țării lor dacă totodată scapă tentațiilor ideilor otrăvite care au curs în Europa și dacă la cele două extremități ale scării sociale există elemente bune; la bază țăranul curat de orice corupție, bun, blînd, inteligent, de cealaltă parte tinerimea care abjură și condamnă și politica și comportarea boierilor acum influenți.

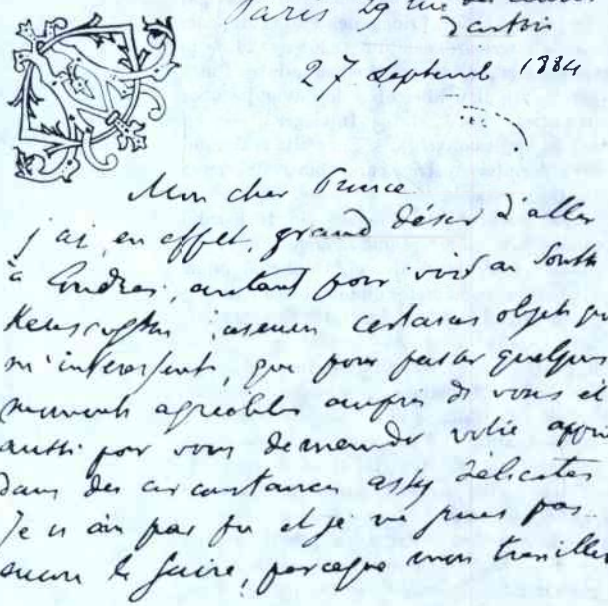

Al. ODOBESCU

UN ADEVĂRAT «JURNAL» PARIZIAN

CA, ÎN GENERE, ORICE CORESPONDENȚĂ de scriitor — chiar dacă nu se subordona vreunui scop literar explicit cum a fost cazul corespondenței Alecsandri-Ghica vizînd publicitatea, și cea a lui Odobescu, atît de bogată și variată, a trebuit să trezească un interes viu și susținut ca adjuvant al exegezei operei și al descrierii profilului spiritual al omului. Ea nu alcătuiește însă o componentă propriu-zisă a scrierilor nici în cazul autorului nuvelelor istorice, al lui *Pseudo-kinegeticos* și al *Istoriei arheologiei*, cum s-a afirmat uneori. S-a mai spus apoi, că această corespondență ar concretiza un autentic roman autobiografic, ceea ce constituie — de asemenea —o exagerare, epistolele lui Odobescu putînd servi doar ca material expresiv și semnificativ pentru o astfel de operă. De fapt, scrisorile de față compun, în modul cel mai clar, un adevărat «jurnal» în sensul propriu al cuvîntului. Scriitorul a avut, în realitate, așa cum s-a mai observat, o vocație autentică de epistolier care a devenit o trăsătură intimă a ființii lui și care completează — în mod necesar — autobiografia. Simțea necurmat nevoia de a se confesa sau a comunica mamei, tatălui, surorii, Saşei — una din cele mai alese figuri feminine din lumea scriitorilor —, prietenilor, oamenilor de știință români și străini din domeniul arheologiei și istoriei artelor, unor scriitori apropiați. Din această trăsătură temperamentală și dintr-o astfel de pasiune a izvorît vasta corespondență a lui Odobescu, din care posedăm pînă acum peste 3000 de scrisori, lipsindu-ne totuși încă și altele, de pildă unele reflectînd relațiile lui cu străinătatea și, probabil, multe altele pînă azi necunoscute. Abundența epistolelor se mai explică și prin frecvența lor, uneori zi de zi, ca și prin lungul interval pe care se extind, între 1847, data primei scrisori și pînă la 1895, data dispariției lui tragice, abia de curînd sexagenar, prin urmare pe un spațiu de 48 de ani.

Firește, editarea unei astfel de corespondențe constituie încă un însemnat act de cultură, absolut necesar istoriei noastre literare, implicînd apariția a cel puțin trei-patru volume de

aproximativ 500 de pagini — misiune pe care Editura Academiei R.S.R. şi-a luat-o asupră-şi, în cadrul reapariţiei integrale a operei scriitorului, trecută în sarcina semnatarului acestui preambul.

Nu se poate spune totuşi că în pragul acestei vaste editări şi reeditări, corespondenţa de care vorbim ar fi rămas pînă azi cu totul necunoscută. Componente răzleţe apăruseră încă din timpul vieţii scriitorului în unele periodice ale vremii ca, de pildă, în „*Românul*“ lui C. A. Rosetti, apoi — mai ales după 1906 — în „*Viaţa literară*“, „*Convorbiri literare*“, „*Flacăra*“, „*Tribuna*“ şi pînă la „*Cuget clar*“ în 1937—1938. Editorii aceştia sporadici au fost Ilarie Chendi, Al. Tzigara-Samurcaş, G. Popa-Lisseanu şi N. Iorga însuşi, care tradusese din franceză şi publicase prima epistolă a scriitorului, cea din 1847. Între cele două războaie o editare mai cuprinzătoare s-a datorat, în 1934 şi 1938, lui Scarlat Struţeanu, de fapt cel mai de seamă editor şi comentator al lui Odobescu, comunicînd scrisorile din ultima perioadă a vieţii, şi lui Geo Şerban care i-a tipărit epistolele dintre 1847 şi 1857 adică din vremea adolescenţei şi tinereţii. Desigur, se cere acum un efort cu mult mai încordat şi de lungă durată, primele lui roade întrevăzindu-se de pe acum, prin întocmirea celui dintîi volum, aflat sub tipar. Tematica generală a corespondenţei lui Odobescu se extinde asupra următoarelor domenii de relief: preocuparea de sine (sănătatea mereu oscilantă cu tratamente de tot felul, chestiuni de afaceri legate de moşii ce mergeau prost din vina arendaşilor exploatatori, dar şi a propriei nepăsări temperamentale a scriitorului), relaţiile familiale îndeosebi, afecţiunea sa pentru mamă şi pentru Saşa, viaţa mondenă pe care o ducea, preocuparea pentru cariera profesorală şi diplomatică, pasiunea de călător în ţări străine cu interese arheologice şi artistice, probleme culturale legate de cîmpul său de activitate.

Datorită acestei corespondenţe se conturează, mai clar ca pînă acum, formarea şi evoluţia personalităţii, tendinţa sa realistă în problemele de artă, contradicţiile caracterului, poziţia faţă de unele preocupări culturale ale timpului (reorganizarea Teatrului Naţional, expoziţia de la Paris din 1866, lucrările Academiei, relaţiile cu scriitorii din Ardeal şi contribuţia lui la lupta pentru unitatea naţională, stăruinţa privind studiile de arheologie, editarea *Tezaurului de la Pietroasa* şi atîtea alte activităţi consemnate ca într-un «jurnal», aflate în chiar primul nostru volum, de sub tipar).

Întreaga această corespondenţă a fost adunată, organizată şi comentată prin note de un harnic şi priceput colectiv al Bibliotecii Academiei R.S.R., compus din Nadia Lovinescu, Rodica Bichiş şi Filoftea Mihai, şi introdusă prin prezentări sintetice ale celui căruia i s-a încredinţat sarcina generală a editării integrale a operei lui Odobescu. Înfăţişăm aci cîteva epistole adresate de scriitor lui I. Ghica (cu apelativul «mon cher prince») în perioada dintre 5 ianuarie 1883 şi 9 februarie 1884, transcrise şi prevăzute cu note de Nadia Lovinescu. Menţionăm că ele se află în fondul Bibliotecii Academiei R. S. România, cotele S $\frac{30(32)}{\text{DCXIX}}$, S $\frac{30(35)}{\text{DCXIX}}$, S $\frac{30(38)}{\text{DCXIX}}$. Odobescu era atunci prim-secretar al Legaţiei române din Paris şi însărcinat de afaceri ad interim, în timp ce autorul *Convorbirilor economice* se afla la Londra, tot în diplomaţie, ca ministru plenipotenţiar. În aceeaşi epocă, Odobescu studia şi aduna documente din Arhivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris, care aveau să fie tipărite mai tîrziu, în 1886, ca supliment la colecţia lui Eudoxiu de Hurmuzachi. Totodată strîngea pasionat materiale pentru

SALA

cercetările sale cu privire la tezaurul de la Pietroasa în vederea renumitei sale monografii al cărei prim volum avea să apară abia în 1889, dar — ca o introducere la aceasta — publicase încă din 1884 *Notice descriptive et historique.*

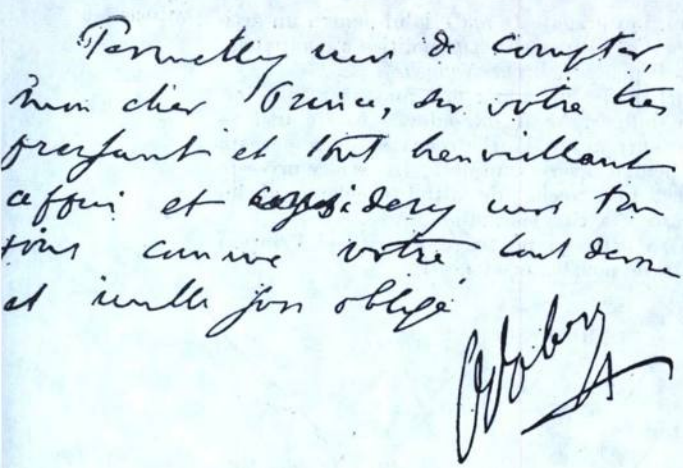
Principalele subiecte ale acestor epistole sînt: comunicări informative către Ghica privind evenimentele diplomatice de la Paris, unele din țară, după știri de la românii în trecere pe acolo, comunicări relative la studiile lui istorice și de literatură veche, inclusiv cele despre tezaurul de la Pietroasa, unele servicii pe care ținea să le facă lui Ghica, de pildă să-i procure o copie de pe portretul Sf. Ioan de la biserica din Curtea de Argeș prin mijlocirea arhitectului restaurator Lecomte de Nouy, și mai cu seamă preocupări referitoare la cariera lui diplomatică a cărei evoluție îl îngrijora îndeosebi, dată fiind adversitatea lui Pherekide, șeful lui de la Paris care-l calomnia la Sturdza, ministrul de externe de la București. Pînă la urmă, demersurile lui Odobescu nu izbutesc și el e nevoit să se întoarcă în țară renunțînd la cariera diplomatică. În cadrul acesteia interesează viu acțiunile sale privitoare la rolul României în Comisia europeană a Dunării. Aceasta constituia una din problemele diplomatice de seamă ale timpului care privea, în mod direct, preocupările politice și economice ale țării. Ea apăruse încă de prin 1815 la Congresul din Viena avînd în vedere reglementarea navigației pe Dunăre pentru principalele state europene. Tratatele ulterioare, cele din 1826 și 1829 de la Ackermann și Adrianopole încheiate între Rusia și Turcia, stipulau libertatea de navigație doar pentru aceste două state. Înțelegerile ce au urmat au lărgit convenția și către alte state, împotriva dorinței Austriei care voia restrîngerea navigației numai la țările riverane. Se înțelege că după Tratatul de la Berlin din 1878 rolul României în Comisie trebuia să crească odată cu proclamarea independenței ei. Odobescu intervine, în cadrul manevrelor diplomatice ale timpului, prin prietenul său, delegatul francez în Comisie — Camille Barrère — susținător al obținerii, pentru noi, a unei situații egale cu celelalte puteri. Scriitorul comunica protectorului și prietenului său I. Ghica — prin unele din epistolele de față — toate aceste demersuri pentru ca acesta să le transmită mai departe, fiind totuși puțin jenat de acțiunile pe care le întreprindea, acestea fiind — după cum scria singur — nepotrivite caracterului său. Apare astfel, cu relief, un nou colț al biografiei lui Odobescu și anume, iarăși, patriotismul său aprins în toate împrejurările.

Al. DIMA

Teoretician și istoric literar, cărturar de vastă cultură și de o nedezmințită probitate științifică, acad. prof. Al. DIMA ne-a părăsit, lăsînd în urma sa un gol greu de acoperit. Dureroasa veste ne-a sosit în timp ce mașinile tipografiei imprimau ultima colaborare a profesorului, încredințată nouă.

Ținem să aducem, pe această cale, un modest omagiu celui care a fost un prieten constant al Muzeului literaturii române, un participant plin de vervă al serilor de evocări Rotonda 13, o personalitate care a onorat deseori, prin prestigioasa sa semnătură, paginile revistei „Manuscriptum".

REDACȚIA

«...frecventînd puţin societatea diplomatică din Paris»

I

Paris 5 ianuarie 1883

Dragul meu Prinţ,

Scrisoarea pe care am primit-o de la dumneata îmi atestă îndoiala pe care o aveam în legătură cu apropiata dumitale vizită la Paris. Îmi închipui că trebuie să fii ocupat şi preocupat în acest moment de apropierea conferinţei. Probabil că ştii chiar mai mult decît noi în această privinţă. Cu tristele evenimente care se precipită aici unele după altele, nu există cîtuşi de puţin mijlocul de a lămuri ceva pozitiv asupra chestiunilor mele personale. De mult timp nu l-am mai văzut pe Dl. Barrère. Pentru moment funeraliile lui Gambetta preocupă pe toată lumea. Vor avea loc mîine. Acum patru zile am asistat la acelea ale contelui Wimpffen: iar în această clipă chiar se anunţă moartea generalului Chanzy. Cînd va înceta oare?

La Bucureşti, Camera şi Senatul au votat revizuirea Constituţiei; gîndesc că acest lucru va hotări pe Dl. Rosetti să se întoarcă acolo. În ceea ce mă priveşte, îi voi regreta lipsa de la Paris. Cît despre ministrul nostru, ieri a fost la vînătoare şi astăzi doarme căci este suferind şi obosit.

I

Légation de Roumanie en France

Paris le 5 Janvier 1883

Mon cher Prince,

Votre lettre que je viens de recevoir confirme l'appréhension que j'avais au sujet de votre prochaine visite à Paris. Je conçois que vous devez être occupé et préoccupé en ce moment, à l'approche de la conférence. Vous devez même en savoir la dessus plus long que nous. Avec les tristes événements qui se précipitent ici les uns sur les autres, il n'y a guère moyen de débrouiller quelque chose de positif sur mes affaires particulières. Depuis longtemps je n'ai pus vu M. Barrère [1]. Pour le moment les funerailles de Gambetta absorbent tout le monde. C'est pour demain. Il y a quatre jours nous avons assisté à celles du comte de Wimpffen [2]; on annonce à l'instant même la mort du général Chanzy [3].

Où cela s'arrêtera-t-il?

À Bucarest, on a voté la Chambre comme au Sénat la révision de la Constitution: je pense que cela décidera M. Rosetti [4] à y retourner là-bas. Pour mon compte, je regretterai son absence de Paris. Quant à notre ministre [5], il a été hier à la chasse * et aujourd'hui il dort, car il est souffrant et fatigué.

[1] Camille Barrère (1851–1940), diplomat francez. Delegat în Comisia europeană a Dunării în 1880, a ocupat apoi diferite posturi diplomatice în Egipt, la Stockholm, München şi Berna; ambasador la Roma între 1897–1924.

[2] Emmanuel — Felix Wimpffen (1811–1883), general francez. A comandat, în ultima clipă, armata franceză la Sedan (1870), dar n-a putut evita capitularea.

[3] Alfred Chanzy (1823–1883), general francez. Comandant în 1870–1871 al armatei a doua de pe Loire, s-a distins prin reuşita retragere de la Vendôme la Mans. A fost, după aceea, guvernator al Algeriei şi apoi ambasador la St. Petersburg.

[4] C. A. Rosetti.

* Lecţiune incertă.

[5] Mihail Pherekyde (1842–1929), avocat şi om politic

Îl văd pe Bianu destul de des; chiar acum îmi pregăteşte materialul pentru un articol mai dezvoltat decît acela din „*Binele Public*“ asupra situaţiei politice a compatrioţilor săi de dincoace de Carpaţi. Cred că va fi pentru „*Revue Nouvelle*“.

Mi-a vorbit despre *Evangheliarul* de la Br[itish] Mus[eum]; am constatat însă împreună, că era un manuscript în întregime bulgar. Ar fi într-adevăr foarte util să avem reproduceri în ghips după piesele Tezaurului de la Pietroasa şi dacă aceasta n-ar costa prea scump m-aş înscrie imediat pentru o serie completă. În ceea ce priveşte Columna lui Traian, acesta este un proiect mai vechi (de altfel excelent) al lui Urechia. Dacă nu mă înşel, mulajele se găsesc la St. Germain.

În încheiere, dragul meu Prinţ, te rog să primeşti pentru dumneata şi Prinţesa Ghica urările noastre cele mai bune şi salutările noastre prieteneşti.

A dumitale prea devotată slugă

ODOBESCU

II

Paris 11 iulie 1883
29 rue des Écuries d'Artois

Dragul meu Prinţ,

Îţi cer de mii de ori iertare de a fi întrziat atit de mult ca să răspund la scrisoarea dumitale din 29 iunie. În acest răstimp am văzut de mai multe ori pe Barrère, care pentru moment s-a dus să petreacă cîteva zile în Bretania, lăsîndu-mi adresa pentru cazul în care aş avea ceva important a-i comunica.

Je vois Bianu [6] assez souvent et même en ce moment il est en train de me préparer les matériaux pour un article plus développé que celui du „*Bien Public*“, sur la situation politique de ses compatriotes d'en deça des Carpathes. Ce sera je pense pour la „Revue Nouvelle“.

Il m'a parlé de l'Evangeliaire **du Br. Mus.; mais nous avons constaté ensemble que c'était un manuscrit tout à fait Bulgare. Ce serait en effet très agréable d'avoir des reproductions en plâtre des pièces du Trésor de Petroassa et si cela ne devait pas couter trop cher, je m'inscrirai tout de suite pour une série complète. Quant à la Colonne Trajane c'est un bien ancien (et du reste excellent) projet d'Urechia. Les moules se trouvent à St. Germain si je ne me trompe.**

En finissant, mon cher Prince, je vous prie d'agréer, pour vous et pour la Princesse Ghica, nos meilleurs souhaits et nos plus aimables compliments.

Votre tout dévoué serviteur

ODOBESCO

[6] Ion Bianu (1856—1935), filolog român, profesor la Universitatea Bucureşti şi membru al Academiei Române. A organizat Biblioteca Academiei şi a condus-o timp de peste 50 de ani.

II

Paris le 11 juillet 1883
29 rue des Écuries d'Artois

Mon cher Prince,

Je vous demande mille fois pardon d'avoir si longtemps tardé à répondre à votre lettre du 29 juin. Dans cet intervalle j'ai vu plusieurs fois Barrère qui en ce moment est allé passer quelques jours en Bretagne en me laissant son adresse pour le cas où j'aurais quelque chose d'important à lui communiquer.

Barrère doreşte mult să se ajungă la o grabnică şi bună înţelegere şi speră ca, în punctul în care au ajuns concesiile acum, făcîndu-se un singur pas în plus de o parte şi de alta, — să se reuşească. Este convins totuşi că nu se va putea schimba nimic în textul articolelor care alcătuiesc tratatul de la Londra; el nu s-ar angaja să pledeze această cauză pe care o consideră pierdută dinainte.

Dar ceea ce propune el şi sfătuieşte să se facă, este ca, într-o conferinţă complimentară care ar preceda satisfacerea tratatului şi al cărei întreg conţinut ar fi în prealabil stabilit şi pregătit, Anglia şi Franţa să ceară pentru a satisface şi a lămuri pe toată lumea — să se explice limpede *în ce calitate* se găseşte reprezentată fiecare din ţările ale căror delegaţi alcătuiesc Comisia mixtă. Această definire precisă a drepturilor şi a rolurilor fiecărui delegat ar reduce într-un mod simţitor prestigiul reprezentantului Austriei, care ar fi declarat oficial ca făcînd parte din comisie numai pentru a proteja, pe această porţiune din Dunăre, marele trafic fluvial pe care această ţară îl exercită aproape *singură*, *în acest moment*. Acest din urmă fapt fiind incontestabil (Austria deţine 90% din navigaţia între Orşova şi Brăila), numita putere, deşi poate în silă, nu se va putea opune ca explicaţia să fie limpede consemnată în protocolul conferinţei adiţionale. Deci se va face astfel o declaraţie formală că Austria nu face parte din Comisia mixtă în calitate de mare putere înzestrată cu un fel de tutelă şi de dominaţie asupra micilor state riverane, dar că ea figurează pur şi simplu ca *traficantă* (cea mai interesată *pentru moment* dintre ţările europene în comerţul pe această porţiune a fluviului nostru) pe cînd cele trei ţări riverane îşi ocupă locul lor în virtutea poziţiilor lor geografice şi a drepturilor lor teritoriale şi Comisia europeană se face reprezentată ca suprema garantă a libertăţii de navigaţie pe Dunăre. Într-o astfel de clasificare rolul marii noastre rivale ar fi cu mult mai mic decît acela de reprezentantă delegată de Europa pe care vrea să i-l acorde ultima propunere românească.

România, acceptînd această tranzacţie, ar fi admisă să participe cu drepturi egale la conferinţă şi ar semna tratatul, în totalitatea lui, pe picior de perfectă egalitate cu celelalte puteri.

Barrère désire beaucoup que l'on arrive à un prompt et bon accord et il espère qu'au point où en sont arrivées les concessions, en faisant maintenant un seul pas de plus de côté et d'autre, — l'on y arrivera. Il est persuadé cependant que l'on ne pourra rien changer au texte même des articles qui composent le traité de Londres; il ne se chargerait pas de plaider cette cause, qu'il juge perdue d'avance.

Mais ce qu'il propose et conseille de faire, c'est que, dans une conférence complémentaire qui précéderait la ratification du traité et dont toute la teneur serait préalablement convenue et préparée, l'Angleterre et la France viennent demander que — pour satisfaire et éclairer tout le monde — on expliquat bien clairement à quel titre chacun des pays dont les délégués composent la Commission mixte, s'y trouve représenté. Cette définition précise des droits et des rôles de chaque délégué réduirait d'une façon notable le prestige du représentant de l'Autriche qui serait déclaré officiellement ne faisant partie de la commission que pour protéger, sur cette portion du Danube, le grand trafic fluvial que ce pays y exerce presque seul, en ce moment. Ce dernier fait étant incontestable (l'Autriche étant pour 90/100 dans la navigation entre Orşova et Braïla), cette puissance, quoique peut-être à contre-coeur, ne pourra pas s'opposer à ce que cette explication fut clairement consignée au protocole de la conférence additionnelle. Il serait donc fait ainsi une déclaration formelle que l'Autriche ne fait pas partie de la Commission mixte en qualité de grande puissance munie d'une sorte de tutelle et de domination sur les petits états riverains, mais qu'elle y figure tout simplement comme la trafiquante (la plus intéréssée pour le moment parmi les pays européens dans le commerce de cette portion de notre fleuve), tandis que les trois pays riverains y occupent leurs places en vertu de leurs positions géographiques et de leurs droits territoriaux et que la Commission Européenne s'y fait représenter comme la suprême garante de la liberté de navigation du Danube. Dans une pareille classification le rôle de notre grande rivale serait bien moindre que celui de représentante déléguée par l'Europe que veut lui concéder la dernière proposition roumaine.

Iată ceea ce propune Barrère și are tot dreptul să creadă că acest aranjament ar putea reuși; dacă ar fi acceptat de România (care, după știrea sa, ar cîștiga mult și sub raportul menținerii integrității drepturilor sale de țară riverană și sub acela al diferitelor modificări avantajoase care, în acest caz, nu ar fi refuzate a se introduce în regulamentul de navigație) dacă, spun, acest aranjament ar fi acceptat (*fără alt schimb* de corespondență diplomatică oficială) de guvernul român, Barrère s-ar duce la Londra cîteva zile înainte de data conferinței și ar pregăti în grabă, împreună cu dumneata, terenul pentru acest mare act de reconciliere completă și durabilă. Cît mai curînd, spune el, cu atît mai bine; deci, nici o amînare. Cu atît mai mult cu cît, fiind pe punctul de a fi numit la o Legație, nu mai este sigur de a face parte din Comisia europeană în 4 sau 5 luni de aci înainte. Succesorul său nu ar avea probabil autoritatea sa în materie și influența sa de netăgăduit asupra celor două cabinete occidentale.

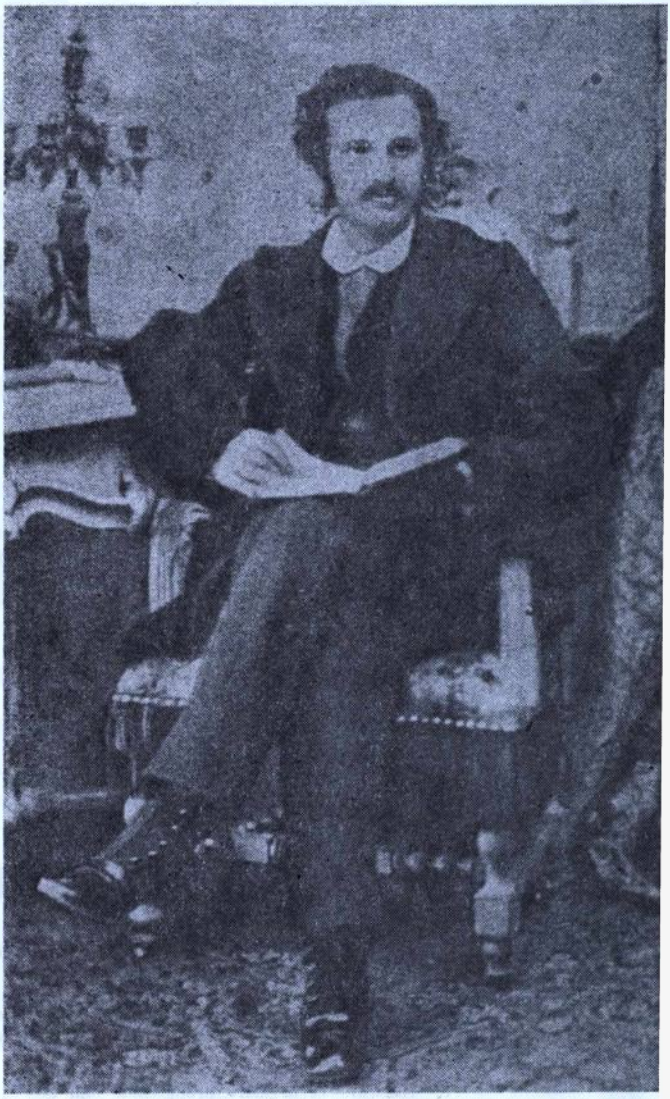
Vorbeam adineaori de modificările de introdus în regulamentul de navigație. Cea

---

La Roumanie, en acceptant cette transaction serait admise à participer avec droits égaux à la conférance et elle signerait le traité, dans son entier, sur un pied d'égalité parfaite avec les autres puissances.

Voici ce que Barrère propose et il a tout lieu de croire que cet arrangement pourrait réussir; s'il était accepté par la Roumanie (qui, à son savoir, y gagnerait beaucoup et sous le rapport du maintien de l'intégrité de ses droits de pays riverain et sous celui des différentes modifications avantageuses qu'on ne refuserait pas, dans ce cas, d'introduire dans le règlement de navigation) si, dis-je, cet arrangement était accepté (sans plus d'echange de correspondance diplomatique officielle), par le gouvernement roumain, Barrère se rendrait à Londres quelques jours avant l'époque de la conférence et préparerait activement avec vous le terrain pour ce grand acte de réconciliation complète et durable. Le plus tôt, dit-il, serait le mieux; donc, pas d'ajournement. D'autant plus, qu'étant sur le point d'être nommé à une Légation, il n'est pas sûr de faire encore partie de la Commission Européenne dans 4 ou 5

Două ipostaze fotografice Al. Odobescu, din perioada tinereții și a maturității scriitorului. (Vezi și pag. 25)

mai importantă pe care o sugerează Barrère ar fi de a supune aprobării fiecăruia din guvernele riverane toate cheltuielile propuse de Comisia mixtă pentru a fi făcute pe teritoriile respective. Prin acest mijloc cea mai mare parte a activității reprezentanților *ne-riverani* (cel european și cel austriac) ar fi paralizată, cînd ea ar fi socotită prejudiciabilă pentru interesele țărilor riverane.

Iată, dragul meu Prinț, chintesența lungilor conversații pe care le-am avut cu Barrère în urma scrisorii dumitale și am constatat întotdeauna că Barrère este foarte doritor de a ne fi util, în ciuda acuzațiilor cu care este împovărat în România și în ciuda puținei simpatii pe care o resimte pentru unele dintre persoanele cu care ar trebui să fie aici în legătură permanentă pentru a trata problemele noastre.

Dinspre partea mea, l-am îndemnat să acționeze pentru ca reprezentantul nostru oficial în Franța să fie mai puțin bruftuit la Ministerul Afacerilor Străine atunci cînd vorbește de chestiunea Dunării, și chiar să i se lase să întrevadă că Franța ar consimți de bună voie să readucă aceste chestiuni pe o cale a concilierii. Dl. Cahllemel-Lacour ca și dl. Ferry, în timpul interimatului său au evitat pînă astăzi de a considera într-un fel oarecare nota pe care Ministrul nostru v-a trimis-o pentru L. Granville. Dl. Pherekyde va vedea astăzi din nou pe Ministru. Pentru a merge la el, va părăsi patul unde este reținut de cîteva zile de o ușoară indispoziție. Dacă Ministrul meu aduce de la Quai d'Orsay unele noi notificări, și dacă mi le comunică, mă voi grăbi să ți le fac cunoscute. Pe de altă parte dacă dumneata ai încă ceva de comunicat lui Barrère sînt gata să vă servesc de intermediar și mă voi achita de data aceasta cu mai multă rapiditate decît data trecută. Dar a fost nevoie de timp pentru a preciza bine ideile.

Închei prea lunga mea scrisoare, dragul meu Prinț, repetînd exprimarea sentimentelor de prea înaltă și afectuoasă considerațiune ce îți poartă al dumitale prea devotat

ODOBESCU A.

---

mois d'ici. Son successeur n'aurait probablement pas son autorité dans la matière et son influence indubitable sur les deux cabinets occidentaux.

Je parlais tout à l'heure de modifications à introduire dans le règlement de navigation. La plus importante que suggère Barrère serait de faire soumettre à l'approbation de chacun des gouvernements riverains toutes les dépenses proposées par la Commission mixte pour être faites sur leurs territoires respectifs. Par ce moyen la plus grande partie de l'action des représentants non-riverains (l'Européen et l'Autrichien) serait paralysée, quand elle serait jugée préjudiciable aux intérêts des riverains.

Voici mon cher Prince, la quintessence des longues conversations que j'ai eu avec Barrère à la suite de votre lettre et j'ai toujours constaté que Barrère est très désireux de nous être utile, malgré les accusations dont on l'accable en Roumanie et aussi malgré le peu de sympathie qu'il éprouve pour quelques unes des personnes avec lesquelles il devrait se trouver ici en contact permanent pour traiter de nos affaires.

De mon côté je l'ai bien engagé à travailler pour que notre représentant officiel en France soit moins rebuté au Ministère des Affaires Étrangères lorsqu'il y parle de la question du Danube, et même qu'on lui fasse entrevoir que la France se prêterait de bon gré à ramener les affaires dans une voie de conciliation. Mr. Pherekyde, auquel M. Challemel-Lacour [7] aussi bien que M. Ferry [8], pendant son intérim, ont évité jusqu'à ce jour de donner une appréciation quelconque sur la note que notre Ministre [9] vous a adressé pour L. Granville [10], M. Pherekyde verra aujourd'hui encore le Ministre. Pour aller chez lui, il compte quitter le lit où le retient depuis quelques jours une légère indisposition. Si mon Ministre rapporte du Quai d'Orsay quelques nouvelles significations, et s'il me les communique, je m'empresserai de vous en faire part. D'un autre côté si vous avez quelque chose encore à faire dire à Barrère je suis là pour vous servir d'intermédiaire et je m'acquitterai cette fois de la commission avec plus des promptitude que la dernière fois. Mais il a encore fallu du temps pour bien préciser les idées.

Je finis ma trop longue lettre, mon cher Prince, en vous réitérant l'expression des sentiments de très haute et très affectueuse considération que vous porte

votre tout dévoué ODOBESCO A.

[7] Paul Armand Challemel-Lacour (1827—1896), om politic francez.

[8] Jules Ferry (1832—1893), om de stat francez. A contribuit la organizarea învățămîntului primar, ca și la expansiunea colonială a Franței prin cucerirea Tunisiei și a Tonkinului și stabilirea în Congo.

[9] Poate fi citit și Ministère.

[10] George Levenson Gower Granville (1815—1891), om de stat englez, din partidul whig.

Voiește a prezenta respectuoasele mele omagii Prințesei Ghica.

Bengescu s-a întors în sfîrșit la Paris. Soția lui trebuie să plece în curînd la București. Cît despre familia mea, ea locuiește la Versailles de unde vin în fiece zi în oraș, pentru Cancelarie.

S-a uitat și de data aceasta de Edgar Mavrocordat, la noile numiri? Postul de secretar de al 2-lea la dumneavoastră este vacant. Dacă Edgar ar fi chemat să-l ocupe, ar lăsa la noi locul său lui Nicolae.

Al dumitale prea devotat, ODOBESCU

III

Paris 9 februarie 1884

Dragul meu Prinț,

Am fost complet fericit să primesc scrisoarea dumitale, care mi-a adus știrea cea bună că vei fi în curînd la Paris; sper că îți vei prelungi de-ajuns timp șederea pentru a te putea însoți la București unde nu voi a sta decît numai pentru deschiderea sesiunii noastre academice. După cele ce îmi scrie Bianu, nu pare a fi prea interesantă; dar este poate folositor, dacă nu totdeauna plăcut, să revezi din cînd în cînd țara și pe cei de care depind, pînă la un anumit punct, destinele unui biet subaltern ca mine. Voi fi sigur cel puțin, mergînd cu dumneata, că evit plictiselile unei călătorii făcute în singurătate și chiar pe acelea ale ședерii în București unde îmi vei acorda, nădăjduiesc, sprijinul dumitale binevoitor.

Așteptînd, socotim că vei binevoi, în timp ce vei fi la Paris, să iei într-o zi cina la noi, împreună cu cîțiva membri ai Ambasadei engleze care doresc foarte mult, dragul meu Prinț, să ia sau să reia legătura cu dumneata. Dacă din întîmplare vei găsi ciudată sau indiscretă această invitație *transmarină*, voiește a mă ierta, nevăzînd în ea decît un fel de consolare ce-mi permit pentru faptul că șeful meu a telegrafiat în mod special la București, zilele acestea, pentru a cere să se anuleze, în favoarea sa,

---

Veuillez présenter mes respectueux hommages à la Princesse Ghica.

Bengesco[11] est enfin de retour à Paris. Sa femme doit partir bientôt pour Bucarest. Quant à ma famille, elle habite Versailles d'où je viens tous les jours en ville, pour ma Chancellerie.

Aura-t-on encore oublié Edgar Mavrocordato, dans les nouvelles nominations? Le poste de 2d secrétaire chez vous est vacant. Si Edgar était appelé à l'occuper, il laisserait chez nous sa place à Nicolas[12].

Votre tout dévoué

ODOBESCO

[11] George Bengescu (1848—1922), diplomat și scriitor român.

[12] Nicolae Crețulescu.

III

Paris le 9 février 1884

Mon cher Prince,

J'ai été tout heureux de recevoir votre lettre, qui m'a apporté la bonne nouvelle que vous serez bientôt à Paris; j'espère que vous y prolongerez assez longtemps votre séjour pour que je puisse vous accompagner à Bucarest, où je ne voudrais me trouver que juste pour l'ouverture de notre session académique. D'après ce que m'écrit Bianu, elle ne promet pas d'être très intéressante; mais il est peut-être utile, sinon toujours agréable, de revoir de temps en temps le pays et ceux dont dépendent jusqu'à un certain point les destinées d'un pauvre subalterne comme moi. Je serais du moins sûr, en allant avec vous, d'éviter les ennuis d'un voyage fait tout seul et même ceux du séjour à Bucarest où vous me prêterez j'en ai l'espoir, votre bienveillant appui.

En attendant, nous comptons que vous voudriez bien, pendant que vous serez à Paris, accepter de dîner un jour chez nous avec quelques membres de l'Ambassade d'Angleterre qui désirent beaucoup, mon cher Prince, se mettre ou se remettre en rapport avec vous. Si par hasard vous trouveriez étrange ou indiscrète cette invitation transmarine, veuillez l'excuser, en n'y voyant espèce de consolation que je me donne de ce que mon chef a tout spécialement télégraphié à Bucarest, ces jours derniers, pour

deplinele puteri pe care dl. Sturdza mi le-a trimis pentru a semna Convenţia internaţională a cablurilor *submarine*.

Să vreau să vă dau şi alte ştiri de la Legaţia noastră, nu aş găsi nimic de spus; aşa că, îmi petrec timpul, cînd guta mi-o îngăduie, lucrînd la cartea mea despre Pietroasa, continuînd culegerea mea de documente istorice şi frecventînd puţin societatea diplomatică din Paris. Bengescu, pe de altă parte, face legalizări şi *Bibliografie* voltairiană. Cît despre şeful nostru, pluteşte, se pare, în plin succes, stăpînind Eoli şi Amfitrite în lumea politicii şi a *high-life*-ului parizian.

Înainte de a încheia această scrisoare — deşi puţin cam tîrziu, o mărturisesc, cerîndu-ţi iertare — te rog, dragul meu Prinţ, să binevoieşti a spune Prinţesei Ghica, că îndată ce am primit scrisoarea cu care m-a onorat, am început să caut adresa Lady-ei Hampson; nu am putut-o afla decît alaltăieri. M-am grăbit să-i duc scrisoarea ce-mi fusese încredinţată, împreună cu respectele mele pentru această amabilă Lady, care locuieşte 7, rue d'Argenson.

Sperăm că, mulţumită recomandării Prinţesei Ghica, Lady Hampson şi gingaşa ei vară Miss Morray, vor binevoi a stabili cu noi, pentru timpul cît vor sta la Paris, relaţiuni ce ne vor fi preţioase şi pentru care soţia mea, fiica mea şi cu mine, mulţumim dinainte Prinţesei Ghica.

Cu acelaşi prilej, te rog, dragul meu Prinţ, să binevoieşti a-i prezenta omagiile mele foarte respectuoase şi salutările cele mai distinse ale soţiei mele.

Voieşte dar a primi pentru dumneata, dragul meu Prinţ, asigurarea prea înaltei şi adînc afectuoasei consideraţiuni ce îţi poartă

al dumitale prea devotat

ODOBESCU A.

(Traducere şi note: Nadia LOVINESCU)

---

demander qu'on annulat, en sa faveur, les pleins pouvoirs que M. Stourdza m'avait envoyés pour signer la Convention internationale des cables sous-marins.

Je voudrais vous donner d'autres nouvelles de notre Légation, que je ne trouverais rien à dire; aussi, mon temps se passe-t-il, quand la goutte me le permet, à travailler à mon livre sur Petrossa [13], à continuer mon reccueil de documents historiques [14] et à fréquenter un peu la société diplomatique de Paris. Bengesco, de son côté, fait des légalisations et de la Bibliographie Voltairienne. Quant à notre chef, il vogue, paraît-il, en plein succés, domptant Éoles et Amphitrites dans le monde de la politique et du high-life parisiens.

Avant de clore cette lettre — quoiqu'un peu tard, je le confesse, en demandant pardon — je vous prie, mon cher Prince, de vouloir bien dire à la Princesse Ghica, qu'aussitôt reçue la lettre qu'elle m'a fait l'honneur de m'adresser, je me suis mis à la recherche de l'adresse de Lady Hampson; je n'ai pu l'apprendre qu'avant hier. Je me suis hâté de porter la lettre qui m'était confiée, ainsi que mes respects à cette aimable Lady, qui habite 7, rue d'Argenson.

Nous esperons que, grâce à la recommandation de la Princesse Ghica, Lady Hampson et sa grâcieuse cousine Miss Morray, voudront bien établir avec nous, pour le temps qu'elles séjourneront à Paris, des relations qui nous seront précieuses, et pour lesquelles ma femme, ma fille et moi, nous remercions d'avance la Princesse Ghica.

Par la même occasion, je vous prie, mon cher Prince, de vouloir bien lui présenter mes très respectueux hommages et les compliments les plus distingués de ma femme.

Veuillez aussi agréer pour vous, mon très cher Prince, l'assurance de la très haute et très affectueuse consideration que vous porte

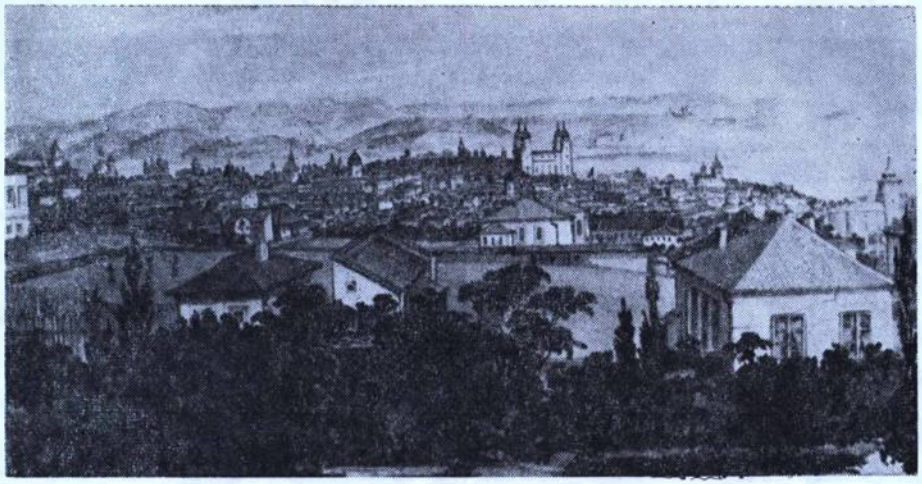
votre tout dévoué

ODOBESCO A.

---

[13] Probabil ediţia neterminată (152 p.) apărută la Paris, în 1885, la Des Fossez.

[14] *Documente culese din Arhivele Ministerului Afacerilor Străine* din Paris, publicate în *Documente privitoare la Istoria Românilor*. Urmare la colecţiunea lui Endoxiu Hurmuzachi. Supliment I, vol. II—III, Buc. 1885—1889, (2 vol.).

Duiliu ZAMFIRESCU

CONFESIUNI DIN ULTIMII ANI DE VIAȚĂ

NE-AM OCUPAT ÎN CÎTEVA RÎNDURI DE activitatea de epistolier excepțional a autorului *Vieții la țară*. De fiecare dată, scrierile ne lăsau să descifrăm în primul rînd portretul artistului din tinerețe și maturitate și mai puțin pe al seniorului care era după revenirea sa în țară, în 1906, cînd își încheia misiunea diplomatică de la Roma. Ne găsim acum în fața unui lot de vreo douăzeci de epistole din ultimii ani de viață ai scriitorului, adresate fie de la Iași, fie de la Focșani, fie de la București, fiului său Al. Duiliu Zamfirescu (1892—1971), tînăr ce tocmai debuta în cariera de diplomat, mult mai tîrziu încercînd și uneltele scrisului, parcă spre a-și continua pe de-a-ntregul părintele.

Un Duiliu Zamfirescu sexagenar, iată o imagine mai mult dedusă decît știută nemijlocit pînă acum. Contemporanii, și nu numai ei, l-au văzut mai ales pe diplomatul cu ifose aristocratice, distant și plin de morgă protocolară. Am demonstrat altă dată că fracul impecabil era adesea numai o aparență și că sufletul omului și al scriitorului trebuia căutat mai în adînc, în meditațiile și în creația sa. Scrisorile pe care le publicăm acum, ca și altele încă inedite, aduc noi argumente pentru un portret moral, constituindu-se mai în spiritul adevărului.

Bolnav de ficat, din care cauză a și murit, Duiliu Zamfirescu face crize destul de frecvente, o dată fiind pe punctul de a se supune unei operații chirurgicale. Își propune mereu să se ducă la Karlsbad (Karlovy-Vary) pentru o cură de ape minerale, însă timpul nu-i îngăduie și se pare că nu va ajunge acolo niciodată. În acești ani, 1918—1922, sănătatea lui rămîne însă destul de robustă, fiind mereu pe drumuri, la Odesa și Iași, în refugiu, la Galați, la Focșani și la București. În capitală, închiria la „Hôtel du Boulevard", ce se mai poate vedea și azi, un apartament cu luna și pierdea sume considerabile la jocurile de noroc, fapt care se solda cu dese împrumuturi de la diverse bănci. Era, probabil, o compensație a singurătății, de care cînd vrea să fugă, cînd o cultivă ca pe o supremă formă a orgoliului : « *Je n'ose pas te dire le charme, tou-*

jours plus grand de la solitude. C'est peut-être la dernière forme de l'orgueil». Orgoliu care-l îndeamnă adesea să provoace pe careva la duel, unul avînd loc chiar, în 1918, cînd două gloanţe îi fluieraseră pe lîngă ureche. De aici şi numele pe care i-l dăduseră cu anumită maliţie contemporanii: *Duelius Superbus*. «Orgoliosul» anunţa apariţia la Iaşi a revistei „*Îndreptarea literară*", singura publicaţie condusă de el, (care, din păcate, nu ni s-a păstrat), printre altele, cu scopul de a-i ajuta pe cei cîţiva scriitori tineri şi săraci, aflaţi în refugiul primului război mondial. Tot acum intenţiona să publice un nou volum de versuri, avînd sentimentul că acestea reprezentau o întoarcere a tinereţii poetice. Volumul va fi *Pe Marea Neagră* (1919) şi va închide între coperţile lui ultima dramă sentimentală a scriitorului. Sexagenarul se îndrăgostise de o foarte tînără fată, numită simbolic *Malvina*, căreia îi va închina un întreg ciclu de poezii.

Faptul, oarecum ieşit din comun, dată fiind marea diferenţă de vîrstă, alarmase familia scriitorului, care îşi îngăduie să-i atragă atenţia. Duiliu Zamfirescu răspunde fiului său printr-o scrisoare de dureroasă confesie, semnificativă şi pentru scurtul episod biografic, dar şi din punct de vedere al psihologiei artistului. Deşi nu poate respecta întotdeauna convenienţele sociale, deşi viaţa lui frămîntată de contradicţii i se pare un infern, el continuă să fie stăpînit de acelaşi orgoliu, de mîndria sălbatecă de a nu se plînge. Singura mîngîiere era frumosul, în cazul de faţă frumosul feminin: o muză. De aceea dorea să nu mai fie sîcîit: «*laissez — moi ma muse. C'est si rare, une muse !*»

În aceste vreo douăzeci de scrisori, ce se păstrează la Biblioteca Centrală de Stat, unele simple «lettres d'affaire», poetul se străvede cînd şi cînd cu privirea lui visătoare. După ani şi ani de la plecarea din Roma, are nostalgia peisajului meridional, a capodoperelor de artă italiene, chiar şi a acelora pe care nu le văzuse, cum ar fi castelul Kent. Îi plăcea să respire aerul tomnatic şi aromitor de la vie şi să evoce «zilele frumoase, cu vederea întinsă pînă la Dunăre». Condeiul este al autorului care a scris *Viaţa la ţară*. Dar poetul ne apare mai rafinat şi mai adîncit în sine, ceea ce accentuează nota de melancolie, dacă nu şi de blazare. «E prea multă melancolie în viaţă», notează în finalul unei scrisori, primăvara aduce şi ea o «bucurie melancolică». Sub acest semn, descoperim cîteva reflecţii, întru totul remarcabile la un poet care, totuşi, după publicarea ciclului *Comăneş-*

tenilor, n-a mai scris versuri decît ocazional. Cînd citim asemenea propoziţii: «*C'est beau parce que ça ne dure pas*» sau: «*C'est une forme nouvelle de ce triste bonheur, d'attendre quelque chose qui ne vient pas*» realizăm o stare poetică pe care nu cred că greşim prea mult numind-o inefabilă. Fericirea, vrea să spună autorul, e fulgerătoare, aproape imperceptibilă, himerică. Oricît îl mai contestă unii şi astăzi ca teoretician, Duiliu Zamfirescu era, fără îndoială, un spirit fin, meditînd, cum se ştie din corespondenţa cu Titu Maiorescu, la chestiuni estetice de primul rang. Realismul, romanul citadin, documentul autentic sînt probleme asupra cărora a revenit nu o dată. Acum, spre sfîrşitul vieţii, îl îndeamnă pe fiul său Alexandru, acesta fiind bolnav, să studieze contrapunctul şi să cînte la pian, deoarece o natură sensibilă «*trouvera la plus haute récompense dans la création, qui est un bien sans égal, puisqu'il porte sa beauté dans sa raison d'être*». Ca şi la Maiorescu, valoarea etică este implicată în conceptul de frumos, care îşi e suficient sieşi, neavînd o altă raţiune de a exista decît în planul creaţiei.

Sentimentul estetic nu l-a abandonat pe Duiliu Zamfirescu niciodată. Şi ca să-l păstreze nealterat, singurătatea viilor lui de la Faraoane i se părea cea mai prielnică. Deşi personaj monden, aproape prin deformaţie profesională, scriitorul revenea în Bucureşti fără plăcere, la gîndul că era silit să reia contactul cu politica, cu Academia, cu cluburile — care «toate nu aduc decît dezamăgiri». Mult mai bine se simte în postura de bunic, adorîndu-şi nepoţica şi imitîndu-i copilăreşte gunguritul: «Tata male o aşteaptă la Faloane», fiind în stare să se ducă după ea

la Polul Nord, dacă micuța, din întîmplare, ar fi fost un pui de pescăruș. Estetul dorea s-o crească în mijlocul cărților și al muzicii, într-o atmosferă de artă și rafinament, plănuind construcția unui adevărat turn de fildeș.

Bunicul, care tot mai credea în descendența sa din os domnesc, fapt pentru care ar fi dorit ca primul descendent să fie un *masculus*, ca să poată continua «familia Lascarilor și a altor împărați ...» e, în același timp, și un tată cu sufletul sfîșiat de durere, în urma pierderii celui de-al doilea fiu, Lascăr, ucis în duel. Veșnic tînărul și chipeșul Duiliu Zamfirescu îmbătrînește dintr-o dată: «*Avec la mort de mon fils, la vieillesse est entrée dans mon âme, puisque la mort tue l'effort*». Și parcă neputînd suporta bătrînețea, scriitorul se sfîrșea peste șase luni din momentul cînd așternea aceste rînduri.

Scrisorile adresate lui Al. Duiliu Zamfirescu ne furnizează și o serie de știri despre proprietarul și omul politic, lansat chiar în timpul războiului. Cînd se găsește la Focșani, podgoreanul se ocupă direct de tăiatul și stropitul viei, de cules, de producția de vin, precum și de vînzarea lui. El apreciază rezultatele culesului (într-un an, în loc de 30 de butoaie de vin roșu nu s-au obținut decît 14), degustă diferitele sorturi și se tîrguiește cu negustorii, repară casa devastată de ocupația germană (cînd pare-se că s-au pierdut numeroase manuscrise și scrisori), angajează oameni de serviciu, uneori portretizați în cîteva linii, și perfectează tranzacții bancare. Prețuri, calcule, contracte, procese, împrumuturi ni-l înfățișează pe Duiliu Zamfirescu într-o situație de erou balzacian. Dar ambițiosul proprietar de vii se angajează ferm și în politică, fiind unul dintre colaboratorii apropiați ai generalului Averescu, în partidul acestuia, numit la început Liga poporului și apoi Partidul poporului. Pentru Duiliu Zamfirescu se deschide acum o veche rană, antipatia liberalilor. Aceștia îl vor acoperi de acuzații și calomnii, mai ales în chestiunea „Reșița" (scriitorul era președintele consiliului de administrație al numitei societăți, post pe care-l rîvnea Vintilă Brătianu) și vor izbuti, cu ajutorul regelui, să răstoarne guvernul Averescu, ajuns la conducere cu o mare majoritate de voturi. Fără să aibă vocație de orator și de om politic, Duiliu Zamfirescu va deține cîteva luni portofoliul Ministerului de Exte ne și mai multă vreme funcția de președinte a\ Camerei deputaților. Scrisorile acestor ani sînt adevărate pamflete antibrătieniste. În același timp, ele sugerează atmosfera politică a momentului și ne dau indicații utile despre lumea pe care o frecventa diplomatul și omul politic. Succesele lui electorale, unul încununat cu un banchet de 50 de tacîmuri, sînt, folosind propria lui expresie, de scurtă durată, lăsînd după ele, mai totdeauna, un gust amar. Nu aici va trebui să căutăm partea de rezistență a acestor scrisori, ci în latura lor care ne sugerează portretul omului și mai ales pe al scriitorului, parcă mai reflexiv ca altădată, mai melancolic și mai dezamăgit de societate și politică. O singură erupție de sentiment îl smulge din păienjinișul deziluziilor de tot felul: patriotismul, emoția unirii Transilvaniei cu țara. Era fericit ca român și fericit ca scriitor, pentru că ciclul *Comăneștenilor* se găsea în deplin consens cu țelul suprem al națiunii române.

«*Călătoria de la Sibiu și bunele impresii cu care te-ai întors, mă umplu de bucurie. Am scris lui Lascăr să caute a cunoaște admirabila țară ce se unește cu noi ... De cînd trupele noastre bat pe unguri și înaintează în Transilvania, mă simt fericit, parcă mi s-ar fi întîmplat ceva personal bun. Acum se explică substratul romanelor mele, care era scos din această virtute generoasă a poporului nostru, — admirabilă ramură a trunchiului neolatin*».

Cu prezentele scrisori inedite, portretul scriitorului sexagenar dobîndește cîteva nuanțe în plus, de sub plastronul scrobit auzindu-se o inimă care a bătut mereu pentru frumos, adevărată lege a vieții lui, care i-a învăluit sentimentele, și de tată și de bunic. O inimă de scriitor patriot, care dăruise țării o operă despre marile ei frămîntări sociale și politice (să amintim romanul independenței *În război*), iar acum, în 1916—1918, pe cei doi fii ai săi, dintre care unul va cădea rănit la Dragoslavele; dăruise entuziasmul său pentru România reîntregită, al cărei roman n-a mai reușit să-l scrie. A lăsat, în schimb, o corespondență, din care se poate reconstitui unul dintre cele mai interesante și mai substanțiale jurnale din literatura română.

Al. SĂNDULESCU

Plicul unei epistole primite de diplomatul Alexandru Duiliu Zamfirescu, căruia îi sînt destinate şi scrisorile pe care le publicăm în acest număr.

«...puterea de altădată, izvorul tinereţii...»

I

Iaşi, 22 septembrie 1918, Simbătă

Dragă Alexandru,

Prin curierul care pleacă de aici joi seara, ţi-am adresat o scrisoare, în numele lui Fritz, care trebuia lăsată în gara Focşani, în mîinile unui hamal român, cu 10 franci bacşiş. Azi, profitînd de amabilitatea D-lui Ferhat, reiau acelaşi cîntec, povestea cu calul. Evreul l-a văzut chiar ieri: era vioi, dar aproape nepotcovit, şi cu o coamă sălbatică. Am cerut, ca ultim preţ, 1400 franci; mi se oferă 800. Nenorocirea este că acest Phenix se devoră pe sine însuşi: încă opt zile şi preţul lui abia de îi va acoperi întreţinerea.

Te rog să-mi telegrafiezi care-ţi sînt intenţiile. În scrisoarea trecută ţi-am explicat că dl. Lamotescu îşi vinde caii şi că dificultăţile de transport sînt foarte mari.

*

Povestea despre duelul meu este dintre cele mai obişnuite şi nu merită să mai vorbim. Am rugat-o pe Elena să-ţi spună cîte ceva, pentru ca ştirea să nu-ţi parvină defor-

---

I

Jassy, le 22 Septembre 1918, Samedi

Mon cher Alexandre,

Par le courrier qui part d'ici jeudi soir, je t'ai adressé une lettre, au nom de Fritz, qui devait être laissée en gare de Focshani, entre les mains d'un tregher roumain, avec 10 frs., de pourboire.

Profitant aujourd'hui de l'amabilité de Mr. Ferhat, je recommence la même antienne, l'histoire de bon cheval. Le juif me l'a fait voir encore hier: il était ingambe, mais presque pas ferré et une crinière sauvage. J'avais demandé, comme dernier prix, 1400 frs; on m'offre 800. Le malheur est que ce Phenix se dévore lui-même: encore huit jours, et son prix servira à couvrir sa pension, à peine.

Je te prie de me télégraphier tes intentions. Dans ma lettre précédente je t'expliquai que Mr. Lamotesco vend ses chevaux et les difficultés de transport sont très grandes.

mată. Unul dintre cele două gloanţe mi-a şuierat pe la ureche, al doilea, la oarecare distanţă.

*

Peste două săptămîni va apărea, sub conducerea mea, un număr literar al ziarului nostru: „*Îndreptarea literară*“, care se va tipări în 20 000 exemplare, în 4 pagini, 20 centime exemplarul. În felul acesta, voi putea să ajut cîţiva băieţi de treabă, cam famelici, şi mai ales să-mi folosesc timpul în întregime — deoarece termenul de 1 octombrie se apropie şi îmi voi respecta promisiunea pe care ţi-am făcut-o, de a nu mai juca.

Asta mă va face, probabil, să am plăcerea de a mă mai bate încă, din cînd în cînd, căci voi da peste nătărăi fără talent. Trebuie să-ţi trăieşti tinereţea, fiule: e prea multă melancolie în viaţă.

*

Aştept rezultatul culesului de la Focşani, unde *mustoasa* şi *folle blanche**, care conţin mult suc, vor ajuta varietăţile seci. Ai dreptate să nu vinzi şi, cu siguranţă, preţurile se vor ridica.

Am fost la Ministerul de Finanţe să mă informez în legătură cu interzicerea de a vinde înainte de 1 februarie — aşa cum ţi-am scris, şi aştept răspunsul.

Evenimentele se precipită şi nu ştiu cine-mi va da răspunsul: *Înţeleptul nu afirmă ceea ce nu poate dovedi***.

*

Dacă timpul e bun, şederea la Faraoane este plăcută. Mă tem numai că Lucia şi Corina n-or avea confortul necesar. Aveţi o cameristă?

Amintirile mele afectuoase tuturor şi te îmbrăţişez cu drag,

Tatăl tău

* Varietate de viţă de vie.

** În original, în latină.

---

*

L'histoire de mon duel[1] est des plus banales et ne mérite pas qu'on en parle. J'avais chargé Hélène de te toucher un mot, pour que la nouvelle ne t'arrive pas déformée. L'une des deux balles m'a sifflé à l'oreille, la seconde à une certaine distance.

*

Dans deux semaines je fais paraître un numérolittéraire de notre journal: "Îndreptarea literară"[2] qui s'imprimera en 20 000 exemplaires, sur 4 pages, à 20 cme l'exemplaire. Je pourrais ainsi venir en aide à quelques braves garçons quelque peu famélique, et surtout employer tout mon temps, — puisque l'échéance de 1-er Octobre approche et je tiendrai la promesse que je t'ai faite de ne plus jouer[3].

Cela me procurera peut-être le plaisir de me battre encore de temps à autre, car je taperai sur des mufles sans talent. Il faut bien que jeunesse se passe, mon fils: il y a trop de mélancolie dans la vie.

*

J'attends le résultat des vendanges de Focşani, où la mustosa **et la** folle blanche, **qui contiennent beaucoup de jus, aideront les variétés sèches.**

Tu as raison de ne pas vendre, et, certainement, les prix augmenteront.

J'ai été au Ministère des Finances m'informer au sujet de la défence de vendre avant le 1-er Février,— aussi que je t'ai écrit, et j'attends la réponse.

Les événements se précipitent et je ne sais pas qui me donnera la réponse: sapiens nihil affirmat quod non probet.

*

Si le temps est bon, le séjour à Faroane[4] est agréable. Seulement, je crains que Lucie[5] et Corinne n'aurait pas le confort nécéssaire. Avez-vous une femme de chambre?

[1] Duiliu Zamfirescu a fost cunoscut în epocă drept un duelgiu reputat. Acesta era penultimul dintr-o serie de cinci, la cîte ieşise pe teren supranumitul *Duelius Superbus*.

[2] „*Îndreptarea literară*“, supliment literar al ziarului „*Îndreptarea*“. Nu au apărut, pare-se, decît şapte numere, dintre care nici unul nu se găseşte la marile biblioteci. „*Îndreptarea-literară*“ este singura publicaţie periodică pe care a condus-o Duiliu Zamfirescu.

[3] Duiliu Zamfirescu era un pasionat jucător de cărţi. Aceasta îl făcuse să piardă sume considerabile, de unde şi promisiunea făcută fiului de a nu mai juca.

[4] *Faraoane*, localitate în judeţul Vrancea, unde se afla una dintre viile lui Duiliu Zamfirescu, se pare cea preferată de scriitor.

[5] Lucia, soţia lui Al. Duiliu Zamfirescu, deci nora scriitorului.

II

Focşani, 8 iulie 1919

Dragă Alex,

Trimit un curier la Bucureşti, însărcinat cu mai multe misiuni şi mai ales cu aceea de a aduce articolele de toaletă şi altele, strict necesare vieţii. Elena intervine pe lîngă Ştefania care cunoaşte toate amănuntele acestui sport. Te rog să te pui de acord cu ea, ca să găseşti ceea ce trebuie, fără să cheltuieşti o avere. Într-un an, vom lua lucrurile de la capăt, mai bine. Curierul a primit 1000 fr. de la mine.

Pentru moment, casa străluceşte de curăţenie. În afară de duşumele, pentru care nu se găseşte vopsea, restul este cuviincios, şi, ceea ce m-a mirat, e că a redevenit elegantă prin resturile de covoare şi de obiecte pe care germanii au binevoit să ni le lase. În legătură cu aceasta, tu ai luat două covoare care sînt foarte necesare onorurilor pe care vrem să le dăm fiicei tale şi pe care ai face bine să le expediezi odată cu copilul.

Servitorimea a fost de curînd completată cu o pereche de pungaşi polonezi, un pandur cu mustăţi fioroase, şi o femeiuşcă care nu articulează nici un alt sunet de limbă vorbită, în afară de polonă. Din fericire, se pare că mama Aglaia vorbeşte polona. Va fi un balamuc.

Dar tu poţi fi liniştit pentru fiică-ta şi pentru Lucia, dacă vin să stea cîtva timp la mine. Pentru Alexandra avem lapte, aer şi dragoste părintească; pentru Lucia, aceleaşi lucruri, şi, în plus, pui crescuţi în curte, pîine albă, mai bună ca la Bucureşti, şi vin bun: exact ceea ce trebuie ca să vezi viaţa în roz. Te sfătuiesc, totuşi, să-ţi iei soţia cu tine, dacă alegi Mehadia (ceea ce te sfătuiesc din tot sufletul).

Viile se prezintă destul de bine. Primul stropit se termină acum şi se face, în parte, cu pompele lucrătorilor, care ajung astfel să fie plătiţi cu 30 fr. ziua. Nu mai putem, deci cumpăra Vermorele.

J'envoie mes souvenirs affectueux à tout le monde et t'embrasse tendrement

ton

Papà

B.C.S. Ms.13.926

II

Focşani, le 8 Juillet 1919

Mon cher Alex,

J'envoie un courrier à Bucarest, porteur de plusieurs missions et surtout chargé de rapporter les objets de toilette et autres, strictement nécessaires à la vie. Hélène s'adresse à Stephanie, qui connaît les tenants et les aboutissants de ce sport. Je te prie de te mettre d'accord avec elle, afin de trouver ce qu'il faut, sans dépenser une fortune. Dans un an d'ici, nous referons les choses autrement bien. Le courrier a reçu 1000 frs. de moi.

Pour le moment, la maison est reluisante de propreté. Sauf les planchers, pour lesquels on ne trouve pas du ripolin, le reste est convenable, et, ce qui m'a étonné, elle est redevenue élégante, par les restes de tapis et objets que les Allemands ont bien voulu nous laisser. A ce sujet, tu as emporté deux tapis qui sont bien nécessaires aux honneurs que nous voulons rendre à ta fille et que tu ferais bien d'expédier en même temps que l'enfant.

La domesticité vien d'être complétée par un couple de brigands polonais, un pandour à moustaches effrayantes et un morceau de femelle qui n'articule aucun autre son de langue vivante sauf le polonais.

Ce ai făcut cu actele lui Lascăr şi ce face el?

Dacă ai luat exemplarele poeziilor mele rămase la hotel, te rog să mi le trimiţi cel puţin în parte.

Cu dragoste pentru tine şi ai tăi

Tatăl tău.

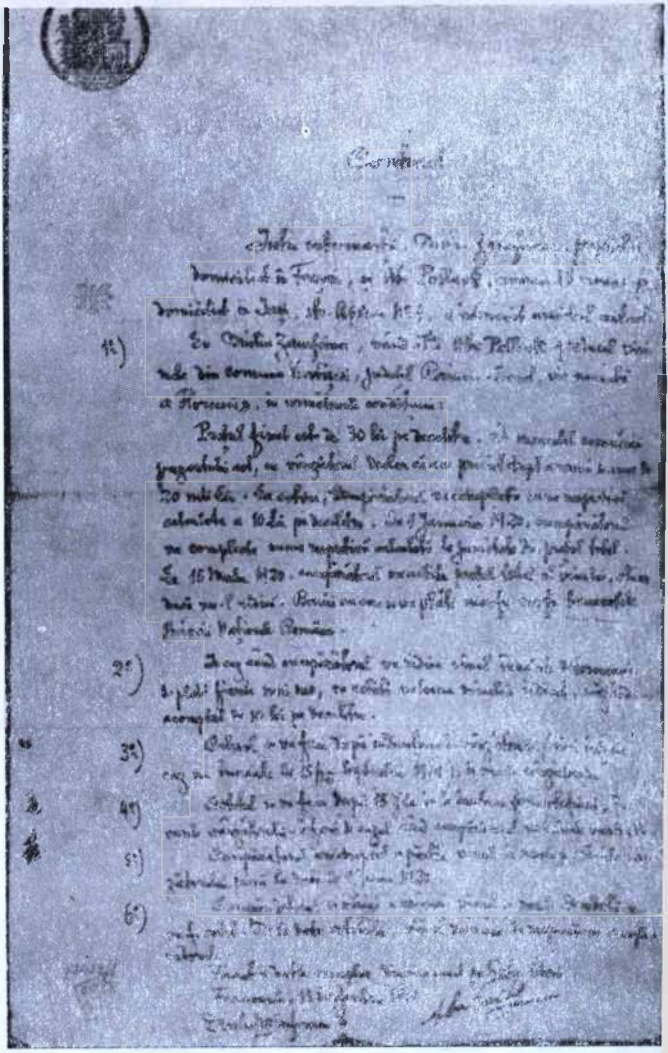
Abia sosit la Focşani, o criză de ficat! Ar trebui într-adevăr să mă duc la Karlsbad — ceea ce nu va fi posibil, decît în noiembrie. Nu e bolnav de ficat cine vrea. Trebuie să-l ţii din scurt.

III

Miercuri, 11 februarie 1920

Dragă Alexandru,

Sosesc de la Focşani în această clipă, cu maşina, şi îţi scriu fără cea mai mică întîrziere *primo*, ca să răspund la cele trei scrisori ale tale (găsite teanc) *secundo*, ca să-ţi dau amănunte despre campania electorală, încununată cu un succes

Heureusement, il paraît que mama Aglaé parle le polonais. Ça va faire une pétandière!...

Mais tu peu être tranquille, pour ta fille et pour Lucie, si elle vient passer un peu de temps chez moi. Pour Alexandra, il y a du lait, de l'air et de l'amour paternel; pour Lucie, les mêmes objets, avec, en plus, des poulets de grain, du pain blanc, meilleure qu'à Bucarest et du bon vin: juste ce qu'il faut pour voir la vie en rose. Je te conseille pourtant d'emmener la femme avec toi, si tu choisis Mehadia (ce que je te conseille fortement).

Les vignes se présentent assez bien. Le premier sulfatage finit maintenant et se fait en partie avec les pompes des ouvriers, qui se font aussi payer 30 frs. la journée. Il n'y a donc plus lieu d'acheter des Vermorels.

Qu'as tu fait avec les actes de Lascar et que devient-il?

Si tu a retiré les exemplaires de mes poésies [6] restés à l'hôtel, je te prie de me les envoyer, au moins en partie.

Mes tendresses pour toi et les tiens

ton

Papa

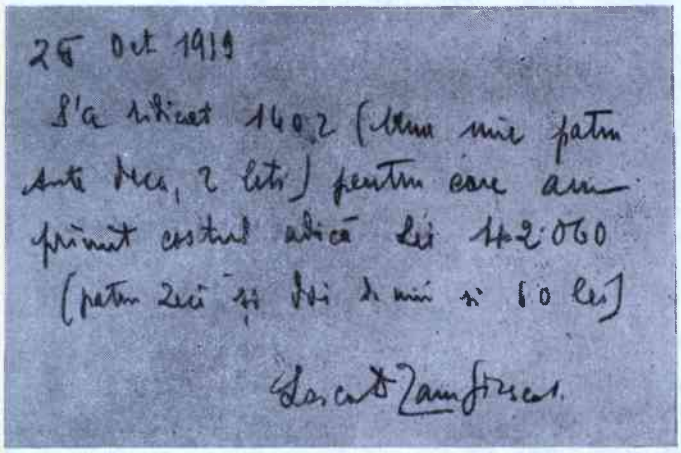
A peine arrivé à Focşani, une crise de foie! Je devrais vraiment partir pour Carlsbad, — ce qui ne sera possible qu'en Novembre. N'est pas malade du foie qui veut! Il faut se le renger.

B.C.S. Ms. 13.911

[6] Este vorba, desigur, de volumul *Pe Marea Neagră*, apărut în 1919.

colosal: din 12650 de voturi exprimate, eu am obținut 8596; adversarul meu țărănist 2393 și plevușca celor de jos 657 și 484. Toate locurile (opt locuri vacante) au fost cîștigate de „Liga Poporului", cu o majoritate zdrobitoare, care se apropie de unanimitate. Astfel, pronosticurile tale poți să le păstrezi pentru tine. Dacă ajung la minister, te voi trimite la celălalt capăt al lumii, *primo* (iar!) pentru că n-ai avut încredere în amintita „Ligă", *secundo*, pentru că vorbești despre viața mea de la București ca și cînd ar fi în aer. Nu știu cum să vă spun, și ție și soției tale, că am și eu dreptul să oftez în felul meu. Eu te-am crescut într-un sentiment de prietenie și de încredere absolută față de tatăl tău, și nu mi-a fost deloc ușor cînd ai venit să-mi împărtășești ofurile tale. Dar te-am crescut, de asemenea, într-un sentiment de delicatețe, care-mi dă dreptul de a pretinde respectul, nu de tată, ci de om, mai ales de această parte a omului, care constituie refugiul său moral. Eu înțeleg foarte bine încotro bat observațiile voastre: ar fi mai bine să fie altfel. Dar personalitatea mea abstractă este o uni-

Din preocupările comerciale ale scriitorului.

III

GRAND HÔTEL DU BOULEVARD
Lucia Bertola-Bucarest

Ce mercredi, 11 Février 1920

Mon cher Alexandre,

* Corect: boeuf.

J'arrive de Focșani en ce moment, en auto et je t'écris sans le moindre retard, primo **pour repondre à tes trois lettres (trouvées dans le tas),** secundo, **pour te donner les détails de ma campagne électorale, couronné d'un succès** bef ***: sur 12.650 voix exprimées, j'ai obtenu 8596; mon adversaire tzaraniste 2393 et le menu fretin 657 et 484. Toutes les places (huit places vacantes) ont été enlevées par la „Liga Poporului", avec un excès de majorités qui touchent à l'unanimité. Ainsi, tes pronostics, tu peux t'asseoir dessus. Si j'arrive au ministère, je t'enverrai à l'autre bout du monde** primo (encore!) **parce que tu as manqué de confiance dans la susdite [sic!] „Ligue",** secundo **parce que tu parles de ma vie de Bucarest, comme si tout s'en allait à — vau-l'eau. Je ne sais comment vous dire, et à toi, et à ta femme, que j'ai le droit de soupirer à ma façon. Je t'ai élevé dans un sentiment, vis-à-vis de ton père, d'amitié et de confiance absolue, et je n'ai pas peu souffert lorsque tu es venu me confier tes peines. Mais je t'ai aussi élevé dans un sentiment de délicatesse, qui me donne le droit d'exiger le respect, non pas du père, mais de l'homme, surtout de cette partie de l'homme, qui constitue son refuge moral. Je saisis très bien la portée de vos observations: il vaudrait mieux qu'il en fût autrement. Mais ma personalité abstraite est une unité différente de ma personalité sociale: cette dernière se rende compte qu'elle fait souffrir — et combien! — et voudrait contenter les exigences conventionelles. Malheureusement, elle ne réussit pas suffisamment.**

tate diferită de personalitatea mea socială: aceasta din urmă își dă seama că face pe alții să sufere — și cît? — și ar vrea să împace exigențele convenționale. Din nefericire, ea nu reușește îndeajuns. Dar, pe cinstite, ce aveți voi să-mi reproșați? Informațiile voastre sînt ridicol de exagerate și nu m-aș pricepe îndeajuns să apăr reputația unei persoane, care poate e puțin ciudată, dar care este, mai ales din punct de vedere moral, foarte curată. O copleșiți de insulte, probabil, fără să vă dați seama că viața sa e un infern. Și trebuie să adaug de îndată că e cu atît mai mult un infern, cu cît ea nu se plînge niciodată, dintr-o mîndrie sălbatică. Dacă n-aș avea pentru căsătorie cel mai profund dispreț (să nu-mi purtați pică dacă vă iubiți), aș determina-o să se căsătorească; dar eu disprețuiesc căsătoria și ador femeia — vorbesc în principiu, pentru a stabili antiteza. Atunci?...

Atunci, nimic. Liniștiți-vă și lăsați-mi muza. E așa de rară o muză! Dacă voi credeți că o înfrumusețez cu calități pe care nu le are, cu atît mai rău: timpul le va face să dispară, totdeauna prea curînd.

Asta e pentru copiii mei, pentru fiul și nora mea. În ceea ce-i privește pe sora și cumnatul, trimiteți-mi dovezi — un lucru va fi sigur: mă plictisesc atît de mult în viață! Am suferit, am făcut pe alții să sufere și, din nenorocire, fac încă mult să sufere ființe care-mi sînt, efectiv, foarte dragi. Ce nu cuprinde deci inima omenească!

Binevoiți să luați lucrurile de partea lor cea bună, — aceea a sincerității și a iremediabilei vanități a aspirațiilor noastre — și rupeți această scrisoare stupidă.

Luni, 23 februarie 1920

Dragă Alex,

Cele de mai sus au rămas baltă. Scrisoarea ta din 10 februarie mi-a dat un imbold și răspund fără cea mai mică întîrziere.

Iată o întîmplare neplăcută. Îmi aduc vag aminte că după plecarea mea din Roma, „Vînătoarea" m-a obligat să-mi plătesc cotizația pentru că neglijasem să comunic

---

Mais, en tout bien tout honneur, qu'avez vous à me reprocher? Vos informations sont ridiculement exagerées et je ne saurais assez défendre la réputation d'une personne, qui est peut-être un peu fantasque mais qui est, surtout moralement, très propre. Vous l'agonisez de sottisse, probablement, sans vous rendre compte de l'enfer qui est sa vie. Et je dois ajouter toute de suite, que c'est d'autant plus un enfer, qu'elle ne s'en plaint jamais, par une fierté farouche. Si je n'avais pour le mariage le plus profond mépris (vous ne m'en voudrez pas, si vous vous aimez), je la pousserais à se marier; mais je méprise le mariage et j'adore la femme, — je parle en principe, pour établir l'antithèse. Alors?...

Alors, rien. Tranquillisez-vous et laissez-moi ma muse [7]. C'est si rare, une muse! Si vous croyez que je la pare de qualitées qu'elle n'a pas, tant pis: le temps les fera tomber toujours trop tôt.

Voila pour mes enfants, pour mon fils et ma belle-fille. Quant à la soeur et au beau-frère, envoyez-moi des témoins — ce sera ça de gagné: je m'ennuie tant dans la vie! J'ai souffert, j'ai fait souffrir, et, malheureusement, je fais encore beaucoup souffrir des êtres qui me sont, positivement, très chers. Que ne contient-il donc pas, le coeur humain!

Veuillez prendre les choses par le bon côté, — celui de la sincérité et de l'irrémédiable vanité de nos aspirations- et déchirez cette lettre stupide.

Ce lundi 23 Février 1920

Mon cher Alex,

Ce qui précède est resté en panne. Ta lettre du 10 Février vient me donner un coup d'éperon, e j'y réponds sans le moindre retard.

En voilà une histoire!... Je me rapelle vaguement qu'après mon départ de Rome, la „Caccia" [8] m'a obligé à payer ma cotisation, parce que j'avais négligé de communiquer mon transfert par écrit; j'ai acquiescé à cette demande et j'ai voulu envoyer l'argent, mais, dans l'entre-temps, la cotisation avait été augmenté de beaucoup, et on voulait me faire payer d'après le nouveau tarif, — ce que j'ai refusé,

[7] E vorba de episodul erotic din ultimii ani ai vieții scriitorului, pe care îl cunoaștem sub numele poetic *Malvina*, titlul uneia dintre cele mai izbutite poezii dedicate de autor muzei sale.

[8] Duiliu Zamfirescu era membru al clubului „Caccia" (Vînătoarea). Un ecou al expedițiilor sale cinegetice, mai mult decorative, găsim în palida schiță *O vînătoare de vulpe în campania română*.

în scris transferarea mea; am fost de acord cu această cerere și am vrut să trimit banii, dar, între timp, cotizația a fost cu mult majorată, și voiau să mă oblige să plătesc conform noului tarif, ceea ce am refuzat. Se înțelege că e vorba de cotizația datorată după plecarea mea.

E de-a dreptul josnic!

Iată o scrisoare pentru Don Prospero Colonna.

Te rog să-mi spui dacă ministrul Lahovary face totul pentru tine cu adevărat; dacă se comportă altfel, s-ar putea să-l usture.

Adaug că, pentru a te ajuta, sînt gata să plătesc mîrșava datorie.

Sper că ai primit cele două telegrame, prin care te informam că am fost ales senator cu o majoritate zdrobitoare și că am obținut de la Banca Marmorosch 7000 lire pe lună, contra depozitului tău de 14.000 lei, prin mijlocirea Băncii Comerciale (sau Banca de Credit).

Dacă se face guvernul Averescu, este aproape sigur că voi avea portofoliul Afacerilor Străine, pentru trei luni, spre a-l preda lui Take Ionescu, și să iau, după aceea, președinția Camerei sau a Senatului, sau, poate, o Legație (probabil Roma — aceasta în mod strict numai pentru tine — cu atît mai mult cu cît voi refuza).

* în italiană, în original, vers dintr-o poezie de Carducci.

Sanda îmi apare în clipele de singurătate ca o bucurie scumpă și al ei «uite-te» sună ca un sărut.

Și acum, Melissanda, mă încredințez ție *

Tatăl tău

Adaug, dragă Alexandru, că dacă ar avea cineva să se plîngă împotriva „Vînătorii", acela aș fi eu: într-adevăr, eu am încă de încasat 5000 frs. de la dl. Marchiz Bourbon del Monte și 10 000 frs. de la Marchizul Serramezzano Florio, care mi-a plătit banii avansați de mine pe un cec asupra băncii Nast-Kolb, pe care banca refuză să-l onoreze.

Ca să nu întîrziu expedierea prezentei scrisori, voi scrie separat prințului Sonnino.

Il est bien entendu, qu'il s'agit de la cotisation due après mon départ.

C'est simplement ignoble!

Voici une lettre pour Don Prospero Colonna.

Je te prie de me dire si le Ministre Lahovary s'emploie sérieusemment en ta faveur; contrairement, ça pourrait lui cuire.

J'ajoute que, pour t'aider, je suis disposé à payer l'ignoble reliquat.

J'éspère que tu as reçu mes deux radio, par lesquelles, je t'informé avoir été élu sénateur à une immense majorité, et avoir obtenu de la Banque Marmorosch 7000 lires par mois, contre dépôt de ta part de 14.000 lei, par l'entremise de la Banque Commerciale (ou B-que de Crédit).

Si le Ministère Averesco se fait, il est presque certain que j'aurai le portefeuille des Affaires Etrangères, pour trois mois, afin de le remettre à Take Ionesco, et prendre, après, la présidence de la Chambre[9] ou du Sénat, ou peut-être, une Légation (probablement Rome, ceci strictement pour toi — d'autant plus que je refuserai).

Sanda me revient, dans les moments de solitude, comme une douce joie, et son «uite-te» sonne comme un baiser.

Ed or, Melissanda, a te accomando

tuo

Papa.

J'ajoute, mon cher Alexandre, que si quelqu'un avait à se plaindre, ce serait moi, contre la „Caccia": en effet, j'ai encore à toucher 5000 frs. de Mr. le Marquis Bourbon del Monte et 10.000 frs. du Marquis Serramezzano Florio, qui m'a payé, de l'argent avancé par moi, par un chèque sur Nast-Kolb, auquel la Banque a refusé de faire honneur.

Pour ne plus retarder l'envoi de la présente lettre, j'écrirai au prince Sonnino à part.

B.C.S. Ms. 13.900

[9] În 1920, Duiliu Zamfirescu va fi, într-adevăr, pentru cîteva luni, Ministru al Afacerilor Străine, iar cu începere de la 30 iunie 1920, pînă la 24 ianuarie 1922, va deține funcția de Președinte al Camerei deputaților.

IV

Bucureşti, 1 decembrie 1920

Dragul meu fiu,

Dl. Cristian a venit azi să-mi spună că pleacă la Roma în cîteva zile. Profit de o clipă de linişte, ca să stau de vorbă cu tine. Necinstea oamenilor mă scoate din sărite. Liberalii au pornit contra mea un război pe moarte, pentru că m-am împotrivit planurilor lor în legătură cu „Reşiţa": dueluri, insinuări, calomnii, tot arsenalul corupţiei brătieniste este folosit ca să mă desfiinţeze. Dar nu mă dau bătut. Eu rezist încă, şi, dacă vrea Dumnezeu, voi dobori încă vreo cîteva secături vintiliste, cum l-am doborît pe acest birjar de Creangă. Vei vedea execuţia din ziare.

Vom pleca din România la 3 ianuarie cu Maricica şi Zoe, ele pe litoral, la Alassio, — eu cu destinaţie necunoscută, Londra, Paris, Cannes ori St. Maurice, întorcîndu-mă prin Roma, ca să vă îmbrăţişez. Dorinţa fierbinte de a o revedea pe Sanda m-ar duce la Polul Nord, dacă ea ar fi pui de pescăruş. Vă avertizez că e fiica mea şi că am de gînd s-o cresc eu, în mijlocul cărţilor şi al muzicii,în turnul de fildeş, pe care-l voi înălţa la Faraoane, pentru cele din urmă visuri ale mele.

Lahovary a venit să mă vadă de două ori. A fost foarte amabil în ceea ce vă priveşte pe amîndoi, dar a lăsat să se întrevadă şi dezgustul de a vă vedea făcînd prea mult lux. Fiţi mai cumpătaţi, copii, căci eu nu torn apă în vin.

O rog pe Idda (adresa?) să mă ţină la curent cu boala lui Lorenzo.

Cu dragoste pentru toţi trei

Amiciţii Corinei,

Tatăl tău

Duminică

Adaug un cuvînt. Mendel mi-a dat scrisoarea ta. În ceea ce priveşte avocatul, voi da scrisoarea ta lui Lascăr, căci nu-mi place să fac anticameră la dl. Raţiu.

IV

Bucarest, le I-er Dec[embre] 1920

Mon cher fils,

Mr. Christian est venu aujourd'hui me dire qu'il part pour Rome dans quelques jours. Je profite d'un moment de calme, pour causer avec toi. Je suis outré de la malpropreté des hommes. Une guerre à mort est déclanchée par les libéraux contre moi, parce que je me suis mis en travers de leurs projets sur la „Reşiţa" [10]: duels, insinuations, calomnies, tout l'arsenal de la pourriture bratianiste est employé pour me démolir. Mais je tiens bon. Je suis encore debout, et si Dieu veut, j'assomerai encore quelque crapule vintiliste, comme j'ai assommé ce cocher de Creangă [11]. Tu verras dans les journaux l'execution ... [12]

Nous quitterons la Roumanie le 3 Janvier avec Maricica et Zoe, — elles, pour le littoral, du côté d'Alassio, — moi, avec destination inconnue, Londres, Paris, Cannes ou St. Maurice, avec retour par Rome, pour vous embrasser. Le vif désir de revoir Sanda, me menerait au Pôle Nord, si elle était poussin de goéland. Je vous préviens que c'est ma fille et que j'ai l'intention de l'élever, moi, au milieu des livres et de la musique, dans la tour d'ivoire que je bâtirai à Faraoane pour mes derniers rêves.

Lahovary est venu me voir deux foi. Il a été très aimable pour vous deux, mais a laissé percer l'ennui de vous voir faire trop de luxe. Moderez-vous, mes efants, car je ne mets pas de l'eau dans mon vin.

Je prie Idda (l'adresse?) de me tenir au courant de la maladie de Lorenzo [13]

Mille tendresses pour tous les trois.

Amitiées à Corinne.

ton

Papa

Dimanche

J'ajoute un mot. Mendel m'a remis ta lettre. En ce qui concerne l'avocat, je remettrai ta lettre à

[10] Se cunosc campania de presă şi acuzaţiile din ziarele liberale contra scriitorului, care ar fi distribuit acţiunile societăţii „Reşiţa" după bunul său plac. El răspunde într-o serie de articole (*Campania contra Reşiţei*, în „*Îndreptarea*", 1920, 7 nov.; *Răspuns unor calomnii*, în „*Îndreptarea*", 1920, 7 dec.) şi-l provoacă la duel pe A. Mavrodi, directorul ziarului „*Viitorul*". Acesta refuză să iasă pe teren, prilej pentru Duiliu Zamfirescu să-i riposteze caustic într-unul din articolele mai sus citate („*Îndreptarea*", 1920, 7 nov.): «Cînd căciula d-lui Mavrodi se va toci îndeajuns ca prin spărturile ei să iasă la iveală urechile d-lui Vintilă Brătianu, vom examina dacă sunt destul de lungi ca să le scurtăm ... ».

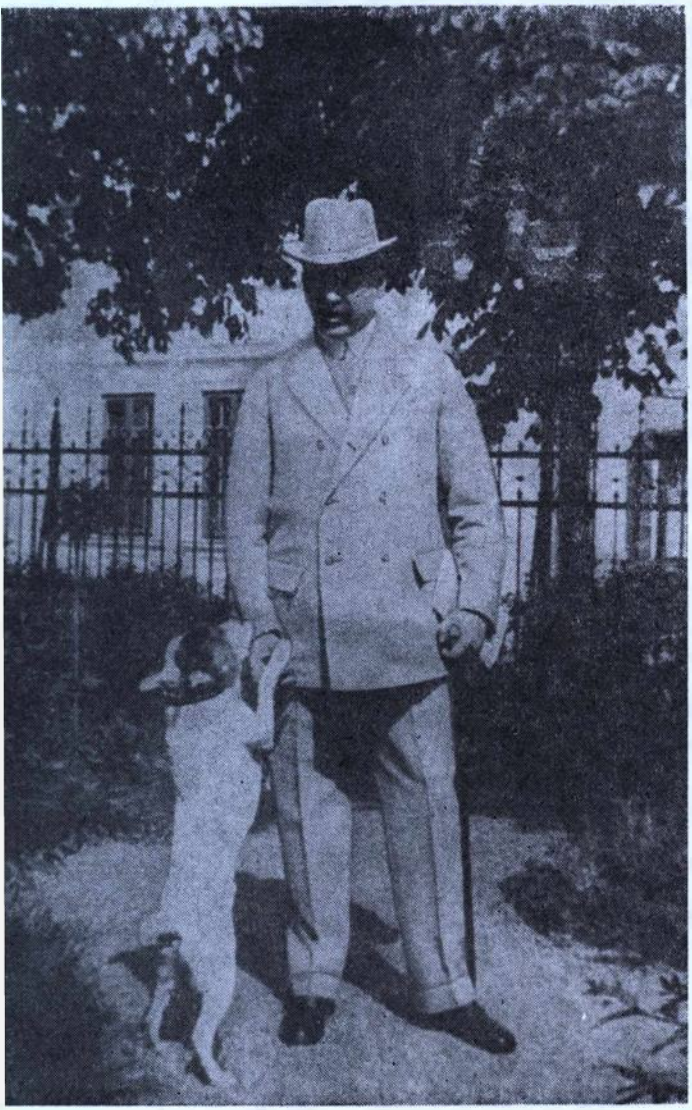
[11] Ion Creangă (nefericită coincidenţă onomastică), directorul general al Băncii generale, instituţie liberală, condusă de Vintilă Brătianu. Duiliu Zamfirescu îi ripostează violent şi acestui funcţionar brătienist în articolele publicate în „*Îndreptarea*".

[12] Lipsă o pagină.

[13] Lorenzo Alieri, cumnat al lui Duiliu Zamfirescu.

[14] Finalul scrisorii lipseşte.

Duiliu Zamfirescu în grădina din str. Negustori (cu cîinele său Bob!)

Voi vorbi cu Take Ionescu în legătură cu cariera.

Pentru rest, cheltuiți prea mult. Înainte de plecare nu ți-ai reglat socotelile cu Banca Agricolă, care mi-a trecut în cont 25 000 lei și pe care eu ți-i voi reține din veniturile tale.

Polemica din ziare, în ceea ce mă privește, — a ajuns la paroxism, josnicia, de asemenea. Te rog să citești discursul meu la Cameră în „*Îndreptarea*."

V

București, duminică 22 ianuarie 1922

Dragă Alexandru,

Ceea ce era de necrezut și neverosimil s-a întîmplat: un guvern liberal. Liberalii au fost aduși la putere de Rege, contrar oricărei previziuni, în ciuda bunului simț și contrar Constituției — pentru că ultimul scrutin al Camerei, cu toate opozițiile la un loc, i-a dat 81 de voturi lui Take Ionescu, care era camuflajul lui Brătianu, și 190 lui Averescu: deci către acesta se orienta

---

Lascar, — car je n'aime pas faire antichambre chez Mr. Ratziu.

Je parlerai à Take I[onescu] pour la carrière.

Pour le reste, vous depensez trop. Tu n'as pas reglé, en partant, la Banque Agricole, qui m'a passé les 25 000 lei en compte, et que je retiendrai sur tes rentes.

La polémique des journaux a mon égard est à son comble, — l'ignominie aussi. Je te prie de lire mon discours à la Chambre dans l'„Indrepta[rea]" ...[14]

B.C.S. Ms. 13.923

V

Bucarest, dimanche le 22 Janvier 1922

Mon cher Alexandre,

L'incroyable et l'invraissemblable est arrivé: un gouvernement libéral. Les libéraux ont été portés au pouvoir par le Roi, contrairement à toute prévision, en dépit du bon sens et contrai-

țara. Șeful statului putea să facă totul, în afară de a-i aduce pe liberali la putere, ceea ce a făcut.

Îți scriu înainte de a pleca la Focșani, unde voi sta toată luna februarie. Alegerile vor avea loc în primele zile ale lui martie. Nu știu dacă voi avea posibilitatea să-ți scriu des. Tu va trebui să-mi dai veşti despre voi cît mai des posibil, pentru că asta îmi face plăcere. Asta e probabil adevărata mea bucurie, în monotonia unei vieți atît de lipsite de interes. Ar fi trebuit s-o țin pe Sanda cu mine. Ce face zburdălnicia aia de copil?

Dar n-am timp să fiu liric. Cu vinul nevîndut, cu o campanie electorală care-ți dă mari dureri de cap, cu perspectiva de a se măcelări între ei — va trebui să regăsim puterea de altădată, izvorul tinereții, ca să-i alungăm pe banditi.

Vom scoate la Focșani un nou ziar, va trebui să cumpărăm sau să închiriem o altă mașină. Iarna e în toi, viscolul te orbește și liberalii vor face o campanie disperată ca să-și dovedească puterea. Ne vom bate pe străzi.

Dragă Alex, peste trei zile este comemorarea morții scumpului nostru Lascăr. Îți vine să crezi că a trecut un an de cînd nu mai e printre noi? Cu moartea fiului meu, mi-a îmbătrînit sufletul, pentru că moartea omoară activitatea.

---

rement à Constitution,—puisque le dernier scrutin de la Chambre, avec toutes les oppositions réunies, avait donné 81 voix à Take Ionescu, qui était le camouflage de Bratiano, et 190 à Averesco: c'était bien l'indication du pays. Le chef de l'État pouvait faire tout, sauf d'ammener les libéraux au pouvoir, et là c'est ce qu'il a fait.

Je t'écris à la veille de partir pour Focșani, ou je passerai tout le moi de Février. Les éléctions auront lieu dans les premiers jours de Mars. Je ne sais pas si j'aurais la possibilité de t'écrire souvent. Toi, tu devrais me donner de vos nouvelles le plus souvent possible, puisque cela me fait plaisir. C'est peut-être ma véritable joie, dans la monotonie d'une vie si dépourvue d'intérêt. J'aurais du garder Sanda avec moi. Comment va ce lutin?

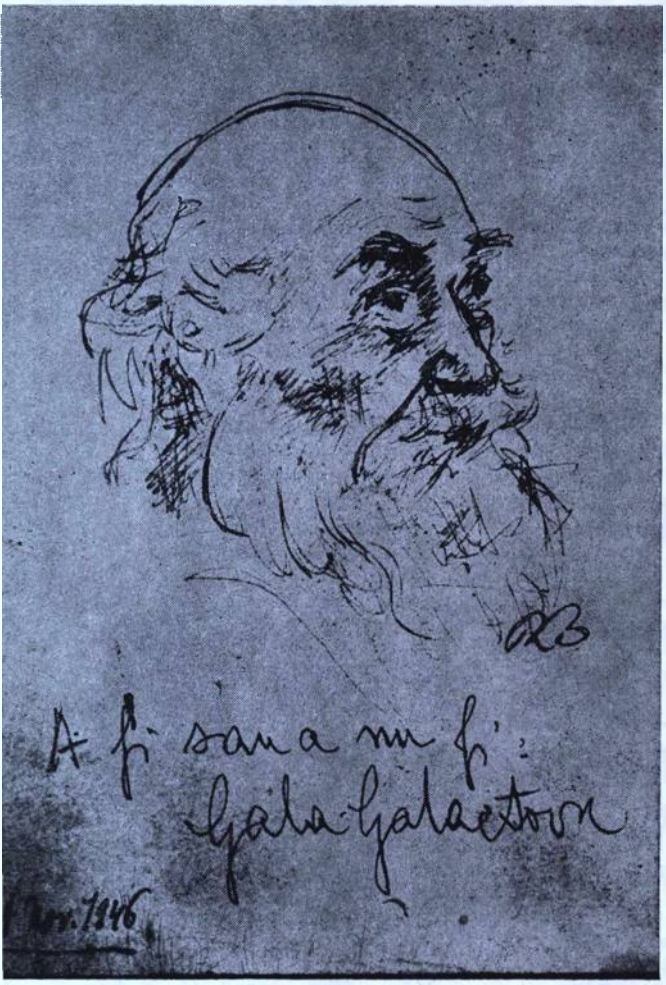
Mais je n'ai pas le temps d'être lyrique. Avec le vin non vendu, une campagne électorale pour laquelle il faut casquer gros, avec la perspective de s'entr'égorger, — il faudra retrouver la vigueur d'antan, la fontaine de Juvence, pour chasser les bandits.

Nous ferons paraître à Focșani un nouveau journal, il faudra acheter ou louer une autre auto. L'hiver bat son plain, la chasse-neige vous aveugle et les libéraux feront une campagne désespérée pour prouver leur force. Nous nous battrons dans les rues.

Mon cher Alex, dans trois jours c'est l'anniversaire de la mort de notre cher Lascar. Crois-tu qu'un an s'est écoulé depuis qu'il a disparu? Avec la mort de mon fils, la vieillesse est entrée dans mon âme, puisque la mort tue l'effort[15]

B.C.S. Ms. 13.916

[15] Finalul scrisorii lipsește.

Desen în peniță executat de Radu Boureanu, în noiembrie 1946. (M.L.R., 17936).

EVOCĂRI/1

Gala GALACTION

REMEMORĂRI TARDIVE

DE LA GALA GALACTION NE-A RĂMAS unul dintre cele mai vaste și mai interesante jurnale intime din întreaga literatură română. Scriitorul și-a inaugurat *Jurnalul* în perioada adolescenței, la 11 septembrie 1898, după doi ani de la debutul literar, și l-a continuat, însă cu unele intermitențe, timp de aproape șase decenii, pînă la 11 ianuarie 1955, cînd o boală nemiloasă l-a ținuit pe patul de suferință pînă la stingerea sa din viață, la 8 martie 1961.

Din *Jurnalul* lui Gala Galaction s-au tipărit pînă acum două volume. Primul volum (Editura „Minerva", 1973) circumscrie perioada 11 septembrie 1898— 12 iulie 1912, iar cel de al doilea (Editura „Minerva", 1977), perioada 16 aprilie 1917 — 30 decembrie 1944. Cel de al treilea și ultimul volum al *Jurnalului*, cuprinzînd perioada 1 ianuarie 1945 — 11 ianuarie 1955, se află în pregătire.

Reproducem mai jos cîteva porțiuni unitare din însemnările făcute de Gala Galaction în anul 1952. Ele sînt extrem de interesante și de valoroase din punct de vedere istorico-literar, conținînd ample recapitulări și autoanalize ale scriitorului, din perspectiva senectuții, a unei bogate, îndelungate și învolburate experiențe de viață. Atrag atenția în mod deosebit datele prețioase, total necunoscute pînă acum, referitoare la părinții săi, la familia sa, precum și cele care sintetizează și sistematizează tematic întreaga activitate publicistică a scriitorului.

Cifrele din interiorul textului lui Gala Galaction ne aparțin și trimit la notele explicative pe care le-am grupat la sfîrșitul acestui fragment din *Jurnal*.

Teodor VÂRGOLICI

«...ultim martor al gîndurilor mele...»

12 august 1952 (marți)

« Ah ! de cîte ori voit-am
Ca să spînzur lira-n cui
Și un capăt poeziei
Și pustiului să pui ;

Dar atuncea, greieri, șoareci
Cu ușor-măruntul mers,
Readuc melancolia-mi
Iară ea se face vers ... » [1]

Am găsit acest registru — falnic, ca din alte vremuri — și i-am dat tîrcoale și-am tot șovăit: să fac din el un ultim martor al gîndurilor mele, al undelor ce înfioară apa sufletului meu?... sau să las neatins acest maldăr de foi ispititoare și să deapăn, mai departe, în fericită obscuritate, firul vremei și-al ideei?

Azi, mă scoate din voita mea tihnă, nu greieri, nu șoareci — ci niște puișori de pisică!... Suntem procopsiți cu trei mîțe, dintre cari două de pripas... Și ieri, două dintre ele au căzut la pat și au fătat. Ce să faci, azi, cu un spor de mîțe, cînd demîncarea de-abia mai ajunge pentru oameni!... Casnicii mei n-au ezitat: au înecat puii primei lehuze. A născut pisica a doua. Un pui s-a arătat deosebit de drăgălaș. Fata mea Elena s-a înduioșat de el și s-a hotărît să-l păstreze... Faceți ce știți! Eu nu vreau să văd nimic. Dacă văd pe acești mici nenorociți, ei nu mai trebuie să moară, ci să trăiască... Am superstițiile mele: ochii și mîinile unui preot trebuie să dăruiască nu moartea, ci viața. Deci, am luat pe cei doi micuți, — hărăziți morții — și i-am pus și pe ei la ugerul plin... Fără voia mea, dădusem cu ochii de micii osîndiți, culcați cu capul unul pe altul... I-am luat în mîinile mele: plăpînzi, colcăitori și flămînzi... Am crezut că i-am salvat. Am intrat la mine în odaie și-am pus ceva rînduială în etern dezordonata mea paperaserie. După două ceasuri, cobor să-mi văd protejații... Nu mai erau! Rămăsese numai fratele cel alb, cu trei benghiuri negre pe căciulă. M-am întristat... N-am putut să le păstrez zilele... Nevastă-mea n-a voit să știe de prerogativele mele sacerdotale. Și iată că dintr-un trist incident domestic, ți se deschid dinaintea cugetului savane peste savane de nedomirire și de filosofie... Cît de amare erau să fie zilele acestor biete ființe, dacă, de-abia intrate în viață, revocarea le-a sosit imediat? Unde este, acum, aburul mititel și adînc misterios care se îmbrăcase în făptura lor de gelatină ?

O, Doamne, Doamne, cît suntem de mărginiți, de nepricepuți și de vrednici de mila ta, cînd ne apropiem de aceste porți ale Tainelor celor veșnice!

14 august 1952 (joi) — Ajunul Adormirii Maicii Domnului. În seara acestei zile, acum 54 de ani, — adică în seara zilei de 14 august 1898 — îmi scria, în M[înăsti]rea Agapia, la ceasul de vecernie, sora Zoe Cocea-Dimitriu prima ei scrisoare[2] ... Scrisoarea mi-a sosit în ziua de 17 august.

Biata soră Zoe! Nu bănuia că scrisoarea ei va fi, și pentru ea și pentru mine, un început de viață nouă — o viață în doi, zbuciumată, dureroasă, inextricabilă ..., incapabilă să se sfîrșească altfel decît prin moarte sau prin căsătorie... După patru ani de dor și de așteptare, după întîlniri scurte și înlăcrimate, după sute de scrisori, dintr-o parte și alta, am sfîșiat blestemul iubirii singuratice, în ziua de 2 septembrie 1902, ziua cînd am citit în ziare vestea morții lui Émile Zola.

Nevinovata sora Zoe sosise în București, chemată și ea, vrăjită și ea, de dorul nebunesc. Am ieșit, în plimbare, la Șosea și acolo, între boschetele presimțitoare de toamnă, i-am spus, neclintit și sumbru: — Nu te mai întorci la mînăstire! Rămîi în casa mea: logodnica mea și, fără zăbavă, soția mea.

Sărmănica! I s-a părut o bîiguială de om care n-a dormit și acum vorbește în dodii... Dar bîiguiala s-a făcut destin și tragedie. A rămas, biata fată, în casa mea — cu înfruntarea convenienţelor sociale şi în noian de jigniri și de împotriviri din partea familiei mele — dar a rămas, o toamnă şi o iarnă.

În ziua de 9 aprilie 1903 am făcut cununia civilă, la primăria comunei Filioara din judeţul Neamţu. În ziua de 17 aprilie am făcut cununia religioasă, în căsuţa noastră de atunci, din Bucureşti, Calea Plevnei, 62.

Cei ce au prezidat această foarte modestă ceremonie au fost d-na doctor Olga Sacara-Tulbure [3] și amicii domniei sale, d-na și dl. profesor Nicolae Coculescu. A fost de faţă, ca prieten, nu ca oficiant, ierodiaconul Iosif Theodorescu — marele Tudor Arghezi de mai tîrziu.

Iată, 54 de ani! Iată o viaţă întreagă! Privesc înapoi, reconstitui cutare şi cutare episod, cutare împrejurare dureroasă, cutare epocă, în care am chinuit mai greu pe biata mea nevastă şi mă mir, ca de-un lucru strein, de lunga cărare străbătută, de multiforma şi incurabila mea nebunie şi de uimitoarele răspîntii şi luminişuri pe cari pronia Dumnezeiască le-a tăiat, cu sabia, în şiragul păcatelor şi al nevredniciei mele... Din noian de greşeli, de rătăciri, de contraziceri, de tumult şi de visuri cu ochii treji, văd azi că am adus la lumina zilei: patru fiice măritate (şi bine măritate), trei nepoţei, o operă literară, cu oarecare supliment de teologie, traducerea Sfintei Scripturi şi, iată, încă, puterea de a fixa gîndul şi amintirea, după 73 de ani împliniţi. [...]

4 septembrie 1952 (joi). — Peste patru zile voi împlini treizeci de ani de preoţie. Într-adevăr, în zilele de 7 şi 8 septembrie 1922, am primit diaconia (prin mîinile arhiereului Evghenie Humulescu) şi preoţia prin mîinile mitropolitului Miron Cristea. Am scris povestea acestui fapt capital din viaţa mea şi au citit-o şi cunoscuţi şi necunoscuţi [4]... Mă gîndeam, în vremea din urmă, să scriu, pentru mine însumi, cum oglindesc eu, în conştiinţa mea, drumul străbătut pînă azi, subt sfintele odăjdii, şi slujirea mea la sfîntul şi înfricoşatul Prastol.

Ar fi fost prilejul să adun, din străfundurile sufletului meu, vaierul descrescînd al multor ceasuri de cucernică armonie, dar şi risipa, în gol şi în secetă, a noian de gînduri pocăite, de hotăriri eroice şi dezamăgite, de avînturi vulturești, isprăvite în cîrîit de cioară! ... «Multe flori sunt, dar puţine rod în lume o să poarte ... » [5]

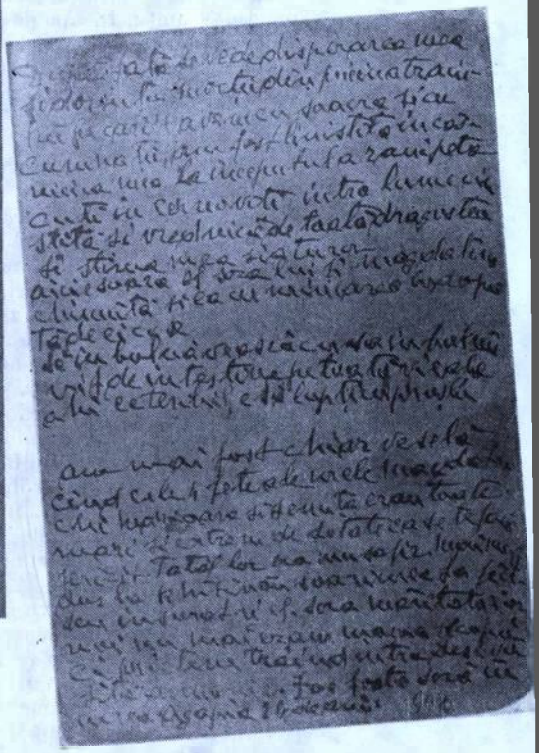
Ivirea mea în biserica românească din prima jumătate a veacului de faţă a mirat pe mulţi, a încălzit pe cîţiva şi a făcut să fremăteze — în orele de predică — sute şi sute de ascultători. Pe amvonul Mitropoliei din Bucureşti, pe amvonul bisericii Sf. Ilie-Hanul Colţei, pe amvonul Mitropoliei din Chişinău, am apărut, ani de-a rîndul, convins şi convingător, aducînd ascultătorilor mei o simţire proaspătă, o emoţie teologică nouă, o elocinţă spumegîndă şi zguduitoare... Plîngeam şi vedeam pe oameni că-mi răspundeau la fel... Mai urc şi azi — pe această înălţime a oratoriei bisericeşti —, cîteva trepte de farmec sfînt şi de încîntare duhovnicească, dar vremea impetuoaselor avînturi a rămas în amintirea celor ce mă auzeau odinioară şi în nostalgia inimii mele. Am îmbătrînit... Fluviul imaginilor a scăzut, aripile, cari mă ridicau spre bolţile marilor predicatori, sunt azi retezate şi grele, inima nu mai este puternicul «geizer» de atunci şi după o predică — să zicem mulţumitoare — trebuie să zac cîteva ceasuri.

Aşa sunt lucrurile şi aşa îmi apar mie însumi, cînd îmi dau ocol pe dinafară, cum aş da ocol unui chioşc năpustit şi cu toate florile uscate.

Dar e şi mai grea priveliştea, cînd mă cercetez cu de-amănuntul şi trec din glastră în glastră... O, aici ar trebui să mă concentrez îndelung şi să cobor adînc în tainiţele inimii şi să revăd, în felul marilor pocăiţi, odiseea teologiei mele. Aş fi voit să rămîn acolo, unde mă ridicase Milostivul Iisus Christos, în ziua hirotoniei mele. Ce ghem de poteci contradictorii, de atunci încoace! De cîte ori, cu genunchi zdreliţi, nu m-am crezut din nou ajuns pe aspra stîncă a devoţiunei desăvîrşite şi de cîte ori — după un ceas sau două — am văzut cu amar că m-am rostogolit jos de tot, în valea gîndurilor profane şi a poftelor pămînteşti! Am luat totul de la început, am turnat, fără preget, apa noilor jurăminte, dar — în butoiul Danaidelor! Şi, iată, s-au împlinit treizeci de

Fotografie din 1906, păstrată în arhiva familiei, înfăţişînd pe sora, mama scriitorului, primul copil, Gala Galaction şi soţia. Pe verso, adnotările scriitorului.

CÎND NE ÎNCHIPUIM CĂ UN SCRIITOR A SPUS TOTUL despre sine, cum ne-a făcut s-o credem Gala Galaction, imaginile fotografice prezintă, desigur, un interes sporit.

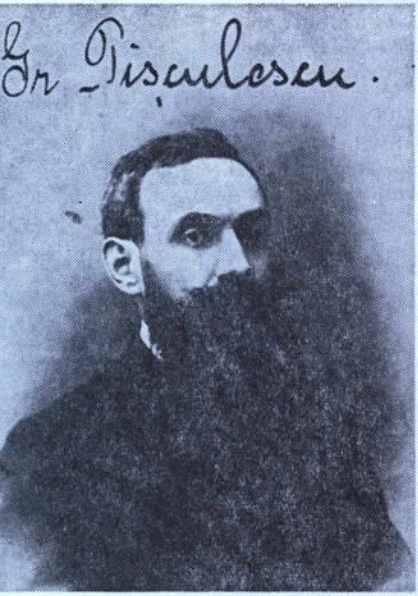
Fotografiile — cîte au rămas de la scriitor, şi nu puţine — , sînt o dovadă că n-a avut, în această privinţă, ciudăţenii. S-a lăsat surprins de aparat, în cele mai diverse circumstanţe, mai mult chiar, a intrat — anume — în studioul fotografic. Aşa, sau altminteri, istoria literară beneficiază de un album oarecum complet, privind vîrstele scriitorului, ca şi diversitatea unghiurilor sub care ni se înfăţişează.

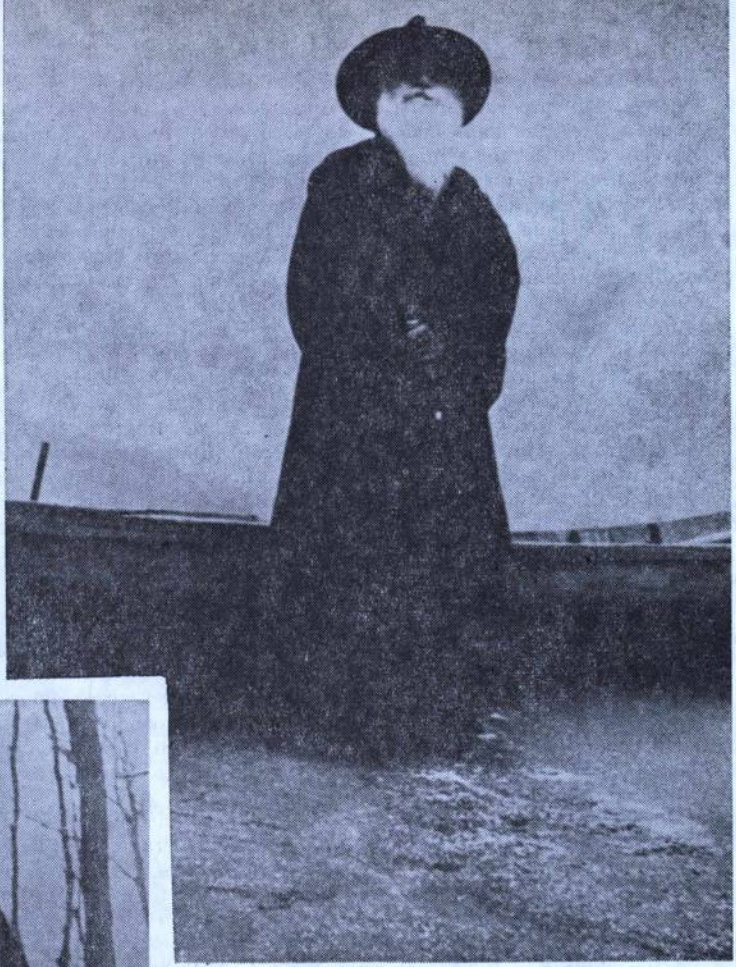
De la prima imagine — din copilărie — pînă la cea din urmă, — biografia în imagini a scriitorului ni-l reprezintă în ipostaze diurne, amicale sau oficiale. Tentaţi să căutăm, cînd e vorba de un scriitor, în chipurile sale ceva din lumea lui lăuntrică, la Galaction ne întîmpină o oarecare reţinere. Privindu-l, de pildă, portretele de tinereţe, putem, cel mult, să ne ducem cu gîndul la operă, la acele scrieri în care autorul se identifică, pînă la urmă, cu eroul său. De ce am forţa, la urma urmei, limitele interpretării, încercînd să căutăm măşti în locul oglinzilor — sufletului deschis al omului — care l-a stăpînit, atît de exemplar, pe scriitor?

Constandina BREZU

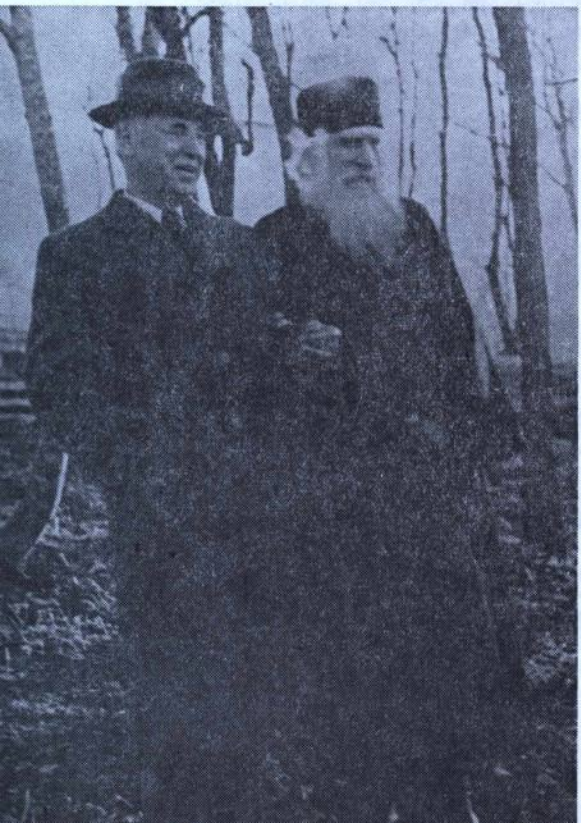
Carnetul de doctorand al scriitorului (1904)

Pe plajă, la Sulina, în 1938.

Scriitorul în 1915.

Cu dr. C. I. Parhon, în 1947.

ani de la trecerea mea senzațională în lumea ecleziastică... După înfățișare, și mai de departe, sunt preotul care își cinstește haina și petrecerea între ai săi; în taina sîngerîndă a cugetului sunt însă cel căruia i se potrivesc de minune cuvintele marelui Pavel: « ... datu-mi-s-a mie un ghimpe în carne, un înger al Satanei, ca să mă bată peste obraz și să nu mă trufesc ... » (2 *Corinteni*, 12, 7).

18 septembrie 1952 (joi). Am intrat în toamnă, adică în frig și în zile scurte, după o lună și mai bine de călduri excesive... Am pus cojocul pe mine; sfîrcurile degetelor sunt reci; năbușeala nopților a trecut... M-am simțit bine atîta timp cît mă simțeam asudat și-mi schimbam cămașa, cînd reveneam din oraș... Azi, tainicele cuiburi de durere pe cari le port în mine, prind să-mi dea de veste că n-am scăpat de ele: fiori reumatici în picioare, înțepeneli în șale și — ceea ce mi se pare mai grav — lacune și pustiu în rețeaua gîndului și-a amintirilor. Mi se pare evident că degenerez... Uit unele lucruri foarte familiare, nu mai leg bine idei cu idei și, cîteodată, pare că simt dezechilibrul fizic pe care-l simțeam anii trecuți, din pricina unei tensiuni prea ridicate... Cred că și azi am putea căuta aceeași explicație... Dar oricare ar fi ea, cîtă vreme asfințitul vine molcom, să nu ne plîngem, ci să sperăm în înțelepciune și în resignare... Nu sunt eu cel ce mă culc seara cu gîndul morții și mă scol dimineața cu același gînd? Nu sunt eu cel ce, de zeci de ani, mă rog milostivului meu Stăpîn Iisus Christos să-mi dăruiască — în pace și-n lumină — ceasul cel din urmă și fericita uimire a regăsirii de Dincolo?...

Dar de acum și pînă atunci, aș vrea să fac o ultimă vitejie; să cuceresc măcar o jumătate din paginile albe ale acestui registru! Aș vrea să revăd — în cîteva zecimi de capitole — ce-am făcut, ce-am gîndit, ce-am văzut, ce-am scris ... de cînd m-am pomenit că port subt frunte o scînteie de originalitate.

E adevărat că las după mine zece caiete cu note intime — un jurnal care începe din septembrie 1898 și ține aproape o jumătate de veac, dar cu mari întreruperi și abrevieri. Aș vrea să complectez acest jurnal cu adaosuri, cu explicări, cu interpretări, cu documente uitate sau omise. Este un păcat al scriitorilor. Nu se pot resigna cu una cu două. Cînd tiparul le este interzis, cînd nu mai pot trage rîu de cerneală, la lumina zilei, ei intră subt nisipuri, ca unele fluvii africane, ca să scoată capul departe, departe... dincolo de mormînt.

Deocamdată, am notat un șirag de titluri, cu nădejdea că, treptat-treptat, voi face, din fiecare, titlul unui paragraf sau articol. Iată șiragul meu de perle:

Cine sunt genitorii mei? — Ce carte am învățat — Cum am început să scriu — Primele mele pagini de poezie și de proză — Sala Sotir [6] — Socialismul meu — Internatul liceului Sf. Sava — „*Viața*" lui Vlahuță & dr. Ureche [7] — „*Adevărul literar*" al lui Tony Bacalbașa [8] — „*Adevărul ilustrat*" al lui Const[antin] Mille [9], „*Liga ortodoxă*", Al. Macedonski și Ion Theo (alias Tudor Arghezi) [10] — Prietenia cu I. G. Duca — Cercul din strada Semicerc, nr. 3 [11] — Nelly și romanul *Poet-Poetă* [12] — Internatul liceului Sf. Sava — Colegii mei din liceu — Profesorii mei, în frunte cu Ioan C. Georgian [13] — Un an la Facultatea de litere [14], Revista „*Literatură și artă română*" [15] — Patru ani la Facultatea de teologie din București [16] — Șase ani zdrențuiți la Facultatea de teologie din Cernăuți — Revista „*Linia dreaptă*" a lui V. Demetrius [17] — Doctor în teologia ortodoxă — Colaboratorul lui N. D. Cocea, la revista „*Viața socială*" — Colaborator la revista „*Viața românească*" — Revista lui Tudor Arghezi „*Cronica*" [18] și babilonia politică din anii 1914—1916 — Războiul și ocupația germană — Verwalter Direktor der Kirchen Casa[sic!] — Sub-șef de birou, defensor ecleziastic și administrator cu delegație al Casei bisericii — Dizgrațiile anului 1919 — Ocna Sibiului și ziarul „*Mîntuirea*" — Aristide Blank și traducerea *Sfintei Scripturi* — Miron Cristea, mitropolit al Ungro-Vlahiei — Preoția mea; anul 1922, luna septembrie, ziua Nașterii Maicii Domnului — Misionarul Mitropoliei, dar plătit de Ministerul cultelor — Verile de la Mangalia — Episodul Budapesta — Vișegrad (1925) — Examen pentru catedra de teologia exegetică a *Noului Testament* la Universitatea din București — Călătoria la Ierusalim, aprilie 1926 — Profesor la facultatea de teologie din Chișinău — Lumea de dincolo de Prut — Profesorul Vasile Radu, colaboratorul meu la traducerea *Sfintei*

Scripturi a Vechiului Testament — Profesor dincolo de Prut, de la 1926 pînă la 1940 — *Biblia* de la 1936, *Biblia* de la 1938 — Abdicarea regelui Carol II și moartea profesorului Vasile Radu — Un an, profesor la Iași — Permutarea la București — Cîțiva ani de relativă strălucire didactică — Patriarhii Miron Cristea și Nicodim Munteanu — Profesor pensionar — Membru al Academiei Române și apoi «membru titular onorific» al Academiei Republicii Populare Române — Primul răspuns la mesaj și al doilea răspuns la mesaj — Deputat de Vîlcea și apoi deputat de Teleorman — Călătoria la Cairo în anul 1947 și popasurile în Eretz-Israel—Egiptul și Palestina, în soare și în vis — Magdalina la Milano și la Roma — Vara anului 1931 — Lucreția la Roma — Marioara la Paris și la Roma — Nunuța la Roma.

Audiențele mele la Vatican — Cancelarul Eugenio Pacelli și Papa Pius XI — Vlădica Michel d'Herbigny — Bacalaureat (1898) — licențiat în teologie (1903) — doctor în teologie (1903—1909) — Anul 1907.[...]

7 octombrie 1952 (marți) — Sunt bolnav de trei zile... Boala aparentă a fost o intoxicare alimentară, însoțită de fenomenele obișnuite... Am stat în casă. M-am simțit categoric bolnav — a început să se învîrtească pămîntul cu mine — tocmai sîmbătă seara, 5 octombrie, cînd eram gata să mă duc la Templul Coral, la festivitatea de Succoth... M-au văzut cîțiva medici prieteni... Boala rămîne în bună parte tainică... Medicul trupesc nu poate să întrevadă dezordinile sufletești și ravagiile păcatului... Mă apropii de 74 de ani, mai doritor și mai falimentar ca oricînd, de acurateță sufletească, de împărăție peste morbida mea sensibilitate și de sfîntă înțelepciune. Mă rog lui Dumnezeu să-mi dea măcar un an de fericită acalmie și de dezlegare de la ieslea simțirilor putrede... E jalnic să te apropii de țărmii vieții celeilalte, în rușinoasă dezordine intimă... O, sfîntă aurore a rugăciunii, odihnește statornic, odihnește definitiv asupra sufletului meu boschetele tale de angelici trandafiri!

Cît mai am de trăit?... Ar fi suprema nenorocire să trec dincolo, etern hărțuit, etern zbuciumat de josnicele chemări ale cărnii!

31 octombrie 1952 (vineri) — «... adu-ți aminte de Ziditorul tău, în zilele tinereții tale, mai nainte ca să vină zilele de mohorîre și să se apropie anii despre care să zici: Nu mai au pentru mine nici un farmec!» (*Ecleziastul* 12, 1).

Aceste zile, acești ani au sosit, mosafiri sumbri și dureroși... Nu mai sunt bolnav, dar îmi dau bine seama că am intrat în epoca degringolării.

În aceste vreo trei săptămîni, de cînd n-am mai ieșit din casă, m-au cercetat 7—8 medici prieteni... Impresiile lor sunt cam aceleași, medicamentele lor nu variază prea mult, dar toți îmi recomandă unanim: regim sever și obloane închise față de treburile zilei și ale vieții... Firește, acesta este medicamentul cel mai greu de agonisit... Hrana puțină și vegetariană nu-mi este nici streină, nici antipatică. Dar audiențele, scrisorile de intervenție, cititul, scrisul... foarte greu voi putea să le înțărc... Mai întîi, iată aceste note cari mă ispitesc zilnic... Literatura din fire n-are lecuire! Ce mă fac, apoi, cu acest noian de pagini tipărite și netipărite, pe cari aș vrea să le revăd și să le clasez?... Cînd văd și port în brațe această condică cu file albe, zeci de gînduri și de proiecte năvălesc în creierii mei cari, poate, ar trebui lăsați acalmiei și somnului... Aș vrea să dau pentru moștenirea mea literară cîteva dispoziții testamentare... Nu prea știu, însă, de unde să încep... Sunt sute de articole, de schițe, de pagini răzlețe, cari așteaptă risipite în birou, în dulăpior și în bibliotecă... Mi-ar trebui un ajutor... Marioara, fiica mea a treia, ar fi auxiliarul ideal. Dar, draga tatei, ea este azi roabă casei și copiilor. Aștept, fac planuri și mă îmbunez cu gîndul că: «... această boală nu este spre moarte, ci pentru mărirea lui Dumnezeu ...» (*Ioan*, 11, 4).

Astăzi, micul Giovanni, fiul fiicei mele Lucreția, împlinește trei ani. O, Dumnezeule Atotputernic, ridică-l, cu binecuvîntările și cu purtările Tale de grijă, pînă pe culmile de electiune și de slujire Ție, pe cari le văd și Ți le arăt Ție în fiecare seară și în fiecare dimineață!

5 noiembrie 1952 (miercuri). — După un an de la moartea amicului meu I. C. Vissarion, tot n-am ajuns să știu exact dacă a închis ochii chiar în această zi de 5 noiembrie sau în ajun, sau a doua zi... Poate vreodată, în viitor, voi avea răgaz să recapitulez impresiile și amintirile mele despre acest om atît de ciudat, atît de deosebit de exemplarele omenești curente.

Azi, biserica noastră ortodoxă cinstește pe cuviosul părinte Galaction și pe cuvioasa Epistimia. Scris a fost ca numele meu, în literatura românească, să fie Gala Galaction. Este aproape o jumătate de veac de cînd am iscălit cu acest pseudonim prima mea bucată literară (cred că în revista „*Linia dreaptă*" a lui Demetrius) [19] și vor fi, la vară, cincizeci de ani de cînd am săpat acest nume, cu briceagul, pe una din ușile arhondaricului de la Mînăstirea Neamțu.

Azi, planeta Terra zbîrnîie — telefon, telegraf, radio — de evenimentele electorale din America de Nord.... Cine a fost ales președinte al Statelor Unite?... Oricine o fi fost ales, să-i dea Dumnezeu inimă și minte, ca să nu aprindă lumea cu un nou război, ci să caute, sincer și puternic, căile și modalitățile păcii universale.

Tot azi, aflu — închis în casă cum mi-au poruncit doftorii trupești — că profesorul Nicolae Coculescu, nașul meu din cununie și nașul din botez al primelor mele trei fiice, s-a stins la spitalul de urgență (fost sanatoriul Antoniu). Sunt trist că nu pot să-i aduc un ultim omagiu, un ultim salut de recunoștință. Ca preot ortodox, aș fi rău venit la racla unui romano-catolic. Nicolae Coculescu trecuse la catolicism după ce îmi botezase cele trei fiice... Și mai sunt și convalescent. De-abia de trei zile n-am mai notat acei fiori de nesimțire cari porneau de la gură spre mîna stîngă... Ce era acest fenomen?... Un fel de suris de hemiplegie?

Și despre Nicolae Coculescu mi-ar fi aminte să scriu, într-o zi, cîteva vorbe. A fost binefăcătorul meu și m-a dat pe mîna unor oameni mai binefăcători decît Spiru Haret și Mihail Popescu.

10 noiembrie 1952 (luni). — Prima zi de iarnă!... Afară ninge. La început, a fost un fel de lapoviță, dar încet-încet, puzderiile albe au sporit și au albit acoperișurile caselor... Mi-aduc aminte de lecția inaugurală a lui Titu Maiorescu, ținută în noiembrie 1898, asupra filosofiei engleze contimporane. Era prima zi de iarnă, din anul 1898... Sunt de atunci 54 de ani. Atunci începeam viața mea de student, azi isprăvesc cariera mea de scriitor și de teolog... Aș fi nedrept și ingrat față de milostivul meu Stăpîn Iisus Christos, dacă aș repeta vorba poetului: «Ce dureros se stinse deșarta-ne așteptare!...»

Mi-a dat Dumnezeu mai mult decît visam. La sfîrșitul veacului trecut eram încredințat că nu voi intra în veacul al XX-lea... Și de atunci, iată, s-au scurs, pe albia vremii, peste cincizeci de ani.

Privesc timpuria iarnă de afară prin geamurile aburite... Cred că am biruit boala, dar îmi trebuie o vigilență deosebită și la demîncare și la munca mea intelectuală... Scrisul-de-abia, de-abia, cititul — pe sponci.

19 noiembrie 1952 (miercuri) — Cred că am intrat în convalescență. Dar mi se pare că o sensibilă schimbare s-a petrecut și se petrece în psihofiziologia mea. Pășesc într-o etapă nouă — poate ultima — a petrecerii mele pămîntești. Nu mai am puterile de altădată... Iarna bătrîneții a început... Iată, de pildă, această ciudățenie: cînd stau culcat în pat, cu fața în sus, cu mîinile aliniate de-a lungul trupului, îmi fac mie însumi impresia unei sticle, — să zicem pline cu apă — [a] unei sticle culcate orizontal. Dar sticla nu este complet plină... Cînd mă ridic în capul oaselor, pare că sticla — ridicată și ea vertical — rămîne goală, subt dop, de un deget sau două... Este un gol cerebral de o clipă.

Nu prea cutez să ies din casă și să alerg după treburile mele și, mai cu seamă, după treburile celor ce vin să-mi ceară intercesiune și ajutor. Stau și depăn amintiri și constat, pe ici, pe colo, că pînza lor are lipsuri... Memoria începe să semene a stofă atacată de carii... Să constatăm cu socratică înțelepciune — dacă n-ar fi prea mult pentru

mine să zic creştinească înţelepciune, — că ne apropiem de măreţele porţi ale Eternităţii... Printr-o minunată potrivire, am, azi, pe masă şi citesc — pe îndelete — *Mărturisirile* fericitului şi odihnitorului Augustin.

20 noiembrie 1952 (joi) — Deşi aceste însemnări intime îmi lasă nu ştiu ce depresiune cerebrală, totuşi, nu pot să renunţ la ele. Mi-aduc aminte de un cuvînt al marelui Theodor Herzl, spus către un prieten, atunci cînd eroul lui Iuda stătea bolnav în sanatoriul Döblin, de lîngă Viena. Era nevoie de nu ştiu ce memoriu urgent (pare-mi-se, în ajunul ultimului congres sionist, apucat de Herzl) sau ceva care trebuia scris fără întîrziere. Prietenul vine, într-o dimineaţă, la sanatoriu şi Herzl îl întîmpină şi-i prezintă un teanc de pagini scrise — o muncă de o noapte întreagă.

Surprins şi îngrijorat, acest prieten îl dojeneşte pe Herzl: — Bolnav cum eşti, cum îţi impui tu această muncă vajnică!?

Marele evreu îi răspunde: — Amice, trebuie să ne grăbim! Ai auzit că nu mai am mult de aşteptat...

O fi, oare, acesta şi cazul meu?... Domnul ştie!... Am notat mai sus că un capitol special care mă ispiteşte este capitolul: *Genitorii mei.* Cine a fost tata? Cine a fost mama?... Poate că, într-o zi, te miri cine îmi va fi mulţumitor că i-am lăsat prea puţinul pe care-l ştiu despre tata şi cele cîteva impresii, vagi şi sărăcăcioase, pe cari le am despre tinereţea mamei.

Cine a fost tata?... Un curios român ialomiţean, pe care, la început, pare că l-a chemat Nicolae Niţulescu, fiindcă tatăl său se numea Niţu sau Nicolae... Între fotografiile familiei, mi-a rămas una care înfăţişează un om în vîrstă, ţinut de braţ de un om mai tînăr. Pe această fotografie, tatăl meu a scris: « N. Pişculescu şi fiul Silivestru, 1860 ». Totuşi, numele de Pişculescu — evident de la fosta comună ialomiţeană Pişculeşti — îmi pare că este numele pe care şi l-a dat tata, mai tîrziu. Tata ştia atît de bine greceşte, încît toţi « simpatrioţii » îl socoteau palicar de-al lor. Şi cred că şi lui îi plăcuse să treacă drept palicar, fiindcă pe mîna dreaptă avea un tatuaj care înfăţişa pe un arnăut cu un iatagan într-o mînă şi cu un cap (de turc) în cealaltă... Un grec bătrîn, amic al tatei, mi-a spus cîndva, cu sinceritate: «Nicolache era rumunu, dar crescut între greci ». Ruda mea, tipograful Petre Cucu (un fel de văr al tatei), ştia, dintr-o dramatică spovedanie, de-o noapte întreagă, că tata fugise de pe malul stîng al Dunării şi se adăpostise, cîtva timp, tocmai la Ianina, în casa unei sore mai mari, măritată cu un grec: Xenopol. De ce fugise din ţară? Cred că am mai notat eu pe undeva: fiindcă avusese nenorocul să ucidă, din greşală, cu un foc de puşcă, pe un ţăran şi-şi făcuse vînt peste Dunăre.

Cît a stat tata la Ianina, ce-a făcut pe acolo, cînd s-a înapoiat în cîmpia din stînga Dunării ... n-am ştiut niciodată. Înainte de războiul din 1877—78, era în satul Dideştii (fost sat mînăstiresc) din judeţul Teleorman, ca omul şi administratorul lui Grigorie Chabudeanu, marele arendaş al trupului de moşie Neaga şi Dideştii. Bănuiesc că tata venise şi se aciuase lîngă Grigorie Chabudeanu — naşul meu de mai tîrziu — fiindcă Chabudeanu era şi el tot ialomiţean, în orice caz dinspre părţile Brăilei şi ale Galaţilor. Naşul meu era însurat cu Zoe Fotino, una din surorile generalului Androchi Fotino, care, prin anii 1890—1893, locuia în Calea Victoriei, cam peste drum de biserica Albă. Cînd s-au căsătorit, tata se apropia de 40 de ani, iar mama se apropia de 30 de ani. Au făcut logodna (şi poate şi căsătoria religioasă) la Neaga, în casele răsfăţate ale naşilor, adică dincolo de albia rîului Vedea şi de coama bătrînei păduri dintre Neaga şi Dideşti. Era după dezastrul lui Osman-Paşa şi după zilele pe cari le-am evocat în *Papucii lui Mahmud.*

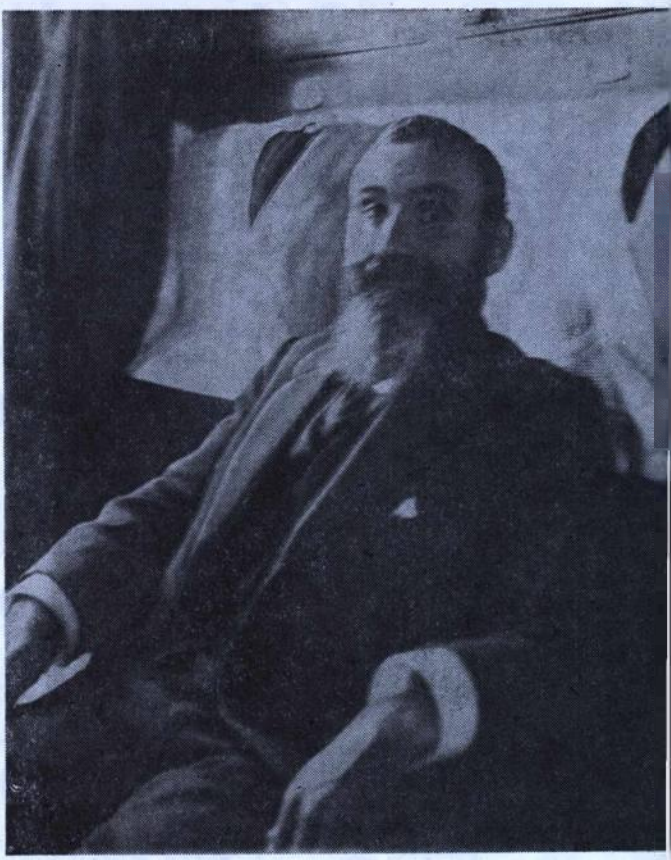
Naşul meu Grigorie Chabudeanu a murit de cînd eu aveam 5—6 ani şi tata a ajuns arendaşul moşiei Dideşti, plătind arendă arendaşului principal, care, acum, era Oreste Fotino, fratele naşei.

Sufleteşte, tata semăna foarte mult cu fratele meu Dimitrie, al doilea copil după mine. Era inteligent, născocitor, plin de încredere şi de voie bună, mare vînător cu puşca

și cu multă trecere pe lîngă femei. A murit în decembrie 1892, cînd eu eram în clasa [a] III[-a] de liceu, elev solvent în internatul liceului Sf. Sava, și mergeam spre paisprezece ani. A fost bolnav vreun an de zile. S-a căutat cu mai mulți medici din București — Stoicescu, Petrini Paul, Leonte și alții — și s-a dus apoi la Viena, în vara anului 1892. Acolo a fost internat într-un sanatoriu de lîngă Viena — din localitatea Purkesdorf — și, fără nici o îmbunătățire, s-a întors în țară, călătorind pe Dunăre cu vaporul (cred că prin septembrie, cînd eu eram la școală în București).

Revenit lîngă medicii români, s-a supus unei operații, care era să-l libereze de apa adunată în abdomen. Bietul tata! Plătea, acum, prea multele lui petreceri, cu vin, cu lăutari și cu femei. L-am văzut — cînd aveam voie să ies din internat — și la sanatoriul din strada Teilor și în casa ceasornicarului Nae Popescu, o rudă a noastră de penibilă amintire... Prin plaga rămasă deschisă, se scurgea mereu, din el — într-un lighean de subt scaun — un lichid roșu, spălăcit... Acest izvor funest a continuat pînă pe catafalc.

Tata a murit în casele noastre din Roșiorii-de-Vede, spovedit și împărtășit de duhovnicul popa Mihai, parohul parohiei Dideștii. Nu mai știu precis dacă avea 51 sau 52 de ani. Am primit — la internatul liceului Sf. Sava — vestea morții lui printr-o telegramă, adusă de fratele meu Dimitrie, elev extern în clasa întîia de liceu, cu gazdă la mătușă-mea Elena Zottu.

Fotografie făcută la 16 august 1914, în tren, în drum de la București spre Focșani (M.L.R., 17680).

În ziua de 4 decembrie, am călătorit cu trenul, în clasa [a] III[-a], împreună cu mama mare — preoteasa Maria Ostreanu — și cu frați-meu, de la București la Roșiori și am găsit pe tata culcat între făclii. A doua zi, 5 decembrie, Sf. Sava—l-am petrecut la cimitirul din Dealul Viilor. Vor fi, acum în decembrie 1952, șaizeci de ani de cînd se odihnește.

Deși aveam aproape 14 ani cînd a murit, totuși, ceea ce mi-a rămas despre tata este mai mult un portret intuitiv și unilateral. Îl simțeam, dar nu-l cunoșteam. Firea și viața fratelui meu Dimitrie mi-au fost, pentru firea și viața tatei, un comentar care, uneori, poate că nu era prea fidel textului.

25 noiembrie 1952 (marți) — Într-o cărticică, rămasă mie printre alte cărți ale Ilenuței: *Un petit bréviaire de la mort*, găsesc cugetarea aceasta: «*Insensé celui qui n-a pas fait dans sa vie la part de la mort, elle qui a commencé son oeuvre dès la création de notre première cellule ... Il n'est sûr pour personne qu'il faille vivre, mais il est évident pour chacun qu'il faut mourir et cela seul est immuable. Alors, pourquoi se reposer sur le fugitif et l'incertain et ne point penser à l'inéluctable? On peut tromper, éluder la vie, mais la mort? Fais-toi donc tout petit devant la vie, mais fais-toi grand pour la mort*».

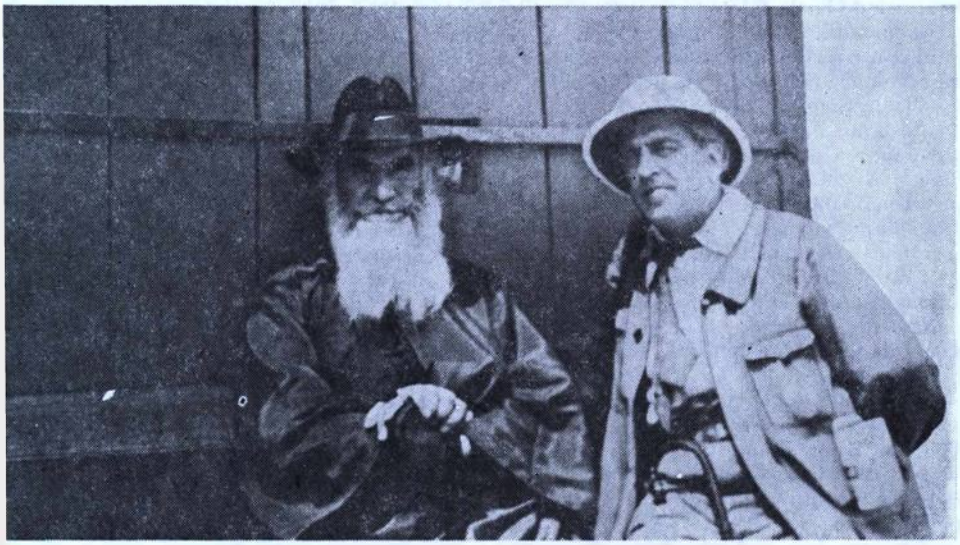
Această înțeleaptă cugetare este a unui necunoscut (firește, pentru mine) cu numele Alexandre Mercereau, pare că dintr-o lucrare intitulată: *Paroles devant la vie*. Dicțio-

narul *Nouveau petit Larousse illustré* nu menționează numele lui Mercereau. Dar *Larousse* nu poate să pună la război pe toți oamenii de adîncă cugetare dacă deșarta slavă omenească nu le-a turburat puțin înțelepciunea și singurătatea.

27 noiembrie 1952 (joi). Citind *Mărturisirile* Sf. Augustin, am ajuns la capitolele unde marele părinte bisericesc istorisește ultimele zile și exodul Sfintei Monica. Suflete extraordinare și vieți sfinte pilduitoare pentru noi, cei căldicei, pentru noi, cei nestatornici.

Cîtă depărtare de la aceste măreție icoane ale mamei și fiului, din legiunile creștine primare, și pînă la amintirile și la experiența noastră!

Cu duioșie, rechem chipul mamei și o văd grijulie, simplă, aproape țărancă, în zilele copilăriei mele. Învățase numai două clase primare, fiindcă maică-sa, preoteasa Maria

Cu Jean Bart, Mangalia, iulie 1927, (M.L.R., 15190).

Ostreanu, care nu știa carte, o luase de la școală, curînd după moartea preotului Constantin Ostreanu. Ce învățătură îi trebuie unei fete! În casa preotesei văduve erau destui copii: Elena (măritată mai tîrziu cu levantinul Dimitrie Zottu), Dumitra, poate prima născută, măritată cu alt levantin, Firimide ... apoi Iordan, Chiriaca — adică mama — Anghel, Elisaveta ... și cred că și alți copii de cari am auzit vorbindu-se, dar pe cari i-am uitat... O ciudățenie vrednică de subliniat: preotul Constantin Ostreanu era copil din flori, adoptat de preotul Radu Ostreanu, de la biserica Sf. Teodor. Mama copilului adoptat era o săteancă de la Neaga și aventurierul cu care îl făcuse era un tolbagiu, adică un negustor ambulant, un grecotei care vîntura satele Teleormanului, cu tolba cu mărfuri la spinare. Copilul micului negustor grec (sau știutor de greceşte) trebuia — ajuns matur, căsătorit și preot — să aibă — după moarte-i — trei gineri: doi greci și un român care vorbea greceşte!

Casa văduvei Maria Ostreanu, dacă nu răbda de foame (orfanilor le rămăsese moșioara de la Bivolița sau Dulceanca sau Pojoritele), era însă destul de tristă. Iordan, feciorul cel mare, era un dezmetic, chefliu, vînător pătimaș și, la urmă, orb și paralitic. Fusese căsătorit și-și sfărîmase căsătoria. Acum stătea în casă, pe capul maică-si, cînta dintr-o străveche armonică, și duminica, — de mînă cu o călăuză — se ducea la biserică... Silueta lui Iordan apare la începutul romanului meu *Papucii lui Mahmud.*

Din această casă mohorîtă, tata a scos-o pe mama, la începutul anului 1878. În vremea aceea, tata era ceva mai puțin ca tovarășul lui Grigorie Chabudeanu. Avea o situație subalternă, un fel de vechil, pe moșia Dideștii, care făcea parte din trupul Dideștii & Neaga.

Cînd am deschis eu ochii și am început să observ ce este împrejurul meu, mama era o gospodină împovărată, amărîtă de chefurile și de escapadele lui bărbatu-său și scoasă adesea din răbdări de zburdălnicia și de boroboațele celor doi copii: Grigorie și Dimitrie, fiindcă al treilea, Mihail, era o fire galeșă și neviabilă. A murit cînd nu avea încă patru ani.

Sufletul bietei mele mame, în anii copilăriei noastre, era umbrit de o bănuială, care s-a dovedit, cu vremea, ca neîntemeiată. Fratele mamei, Anghel, și soră-sa Elisaveta muriseră (cînd eu aveam de-abia vreun an) de ftizie. Detaliu amar: muriseră la o zi, două, unul după altul și fuseseră îngropați în același sicriu! Mama era greu rănită de gîndul că și ea este atinsă de boala fatală. Anii i-au dovedit că s-a înșelat.

Înainte de plecarea mea din casa părintească, pentru învățătură, mama era puțin sufletească, puțin duioasă și prea puțin dăscăliță. Ca fiică de preot ce era, avea grija bisericii și ne ducea regulat la Sfînta Liturghie. Dar preoții cari slujeau acum în fosta biserică monahală — Dideștii erau, în hrisoave, «Vatra schitului Dideștii» — erau niște umili liturghisitori, pe lîngă preoții din Roșiorii-de-Vede. Îndeosebi logofătul Zamfir, care ținea strana, era un barbar față de cîntăreții auziți la bisericile din oraș. Frații mamei, Iordan și Anghel, aveau cîteva clase de seminar și Iordan — măcar că damblagiu și orb — tot mai cînta în biserică... Totuși, mama ne ducea în fiecare duminică să ascultăm sfînta slujbă și simbăta, în ajun, trimetea regulat mica dajdie liturgică.

Mama citea greu și, foarte rar, ne citea cîte ceva din cărțile cu basme sau cu aventuri eroice. Sufletească și apropiată, mama a ajuns după moartea tatei și după moartea celor doi copii mai mici, Paulina și Mihail.

A fost icoana mamei care se jertfește pentru familie. Și eu și frati-meu Dimitrie și soră-mea Zoe i-am cășunat multe și felurite necazuri. Le-a răbdat cu o resignare de creștină orientală, atavic fatalistă.

Eu am supărat-o grav, cînd, în toamna anului 1902, am chemat-o la noi în casă pe «sora Zoe» de la Agapia și — spre încremenirea tuturor — am declarat-o logodnica mea. În aprilie 1903, am făcut, în primăria comunei Filioara, din județul Neamțu, căsătoria civilă. Tot în aprilie, ziua 17, am făcut acasă, în București, căsătoria religioasă. Biata mama s-a resignat, dar tot restul vieții ei n-a înțeles-o pe nevastă-mea și i-a adus uneori grele jigniri și bănuieli.

Nici căsătoria soră-mi n-a fost să-i aducă bucurii sărmanei mele mame. Nici cu întîiul soț al Zoei, nici cu al doilea, sufletul mamei nu s-a odihnit. De-abia căsătoria lui frati-meu Dimitrie i-a adus mîngîieri și despăgubiri. Natalia, cumnată-mea (văduvă după primul ei soț, artistul liric Grigoriu) — era un temperament german, sănătos și optimist. S-au înțeles și au trăit bine. La Valea Călugărească, în căsuțele de deasupra văii Urlaților, mama și-a trăit, liniștită, cei din urmă ani... Numai iarna, pecare, de cîteva ori, a petrecut-o la mine, în București, îi readucea vechile umbre sufletești și vechea dizarmonie cu nevastă-mea.

Preoția mea, pentru mama și — cu ani mai nainte — înregimentarea mea între leviți n-au fost evenimente de mare bucurie. Cînd din cuiburile noastre preotești se risipesc puii, e mirare să mai vezi, pe ici, pe colo, cîte unul revenind spre biserică... Fiica preotului Constantin Ostreanu, măritată cu un client al ciocoimii, nu mai credea că unul din feciorii ei ar putea să fie preot. Am avut satisfacția s-o văd pe biata mama, după o sfîntă slujbă de Bobotează la care eu participam, iar mama asista, am avut satisfacția s-o văd înflorită și fericită!... Poate și renumele meu literar și prăfăria pe care o ridici în calea ta, cînd treci printre contimporani, i-au adus oarecare mulțumire, dar nu cred că mama, personal, sau altcineva să-i fi citit vreo pagină din literatura mea.

Căutînd să coprind într-o sinteză sufletească pe ceea ce m-a născut, aș putea să zic: era un suflet rezistent și împăcat. O sănătate și o cumpănă statornică erau semnele

psihologiei ei. O singură dată, în anii copilăriei mele, am surprins pe mama plîngînd cu plînsetul ascuțit al femeilor. Era la cîteva luni de zile după moartea fratelui meu Mihail. Eu aveam, poate, vreo șase ani, iar mama 34—35 ... Intrase să caute ceva în cămăruța cu provizii, care era lipită de căsuța noastră, fostă bojdeucă a schitului Dideștii... Acolo, în cămară, a găsit vreo cămășuță sau altceva, ce fusese a copilului rechemat de Domnul.

Socotesc — ca să zic și eu ca toată lumea — că sufletescul meu este, în bună parte, tributar sufletului mamei mele. Am semănat cu tata, în latura inferioară, dar am moștenit ceva din pacifismul și din omenia mamei.

Draga mamă! A avut parte — măcar în anii ei din urmă — de zile mai tihnite și mai senine. Cumnată-mea Natalia a odihnit sufletul mamei. Căsuța de la Valea Călugărească, atît de drag, atît de armonios pusă în leagăn de dealuri, deasupra Cricovului, au mîngîiat și au despăgubit pe resignata bătrînă. Frati-meu Dimitrie — fiul risipitor — a avut norocul să-și plătească datoria lui față de mama, mai mult decît mine.

Cîțiva ani în șir, după culesul viilor, mama venea în București, ca să petreacă în odăița mea, lunile de iarnă. Venea încărcată cu bunătăți, pentru nepoțelele ei!

Dintre toate obiectele cari au înconjurat-o, în anii ei din urmă, mi-au rămas numai două cărți de rugăciune, date tot de mine. Le păstrez cu pietate. Poartă semnele unei cetanii sîrguincioase. Coprinsul lor, înțelesul lor de evlavie și de stăruință îl aprind, ca pe o făclie de Paște, seara și dimineața, rugîndu-mă milostivului Stăpîn din ceruri pentru primirea scumpei mame în corturile cele vecinice!

3 decembrie 1952 (miercuri). După data calendaristică și uitînd de schimbarea calendarului nostru cel vechi, azi se împlinesc 60 de ani de la moartea tatei. Acum zece ani, mai tînăr, mai înlesnit și în altă atmosferă socială, am fost la Roșiori și am prezidat un parastas pentru răposații mei. Azi, stau în casă, subt lacăt de poruncă medicală, și pun la cale o simplă pomenire, la biserica noastră parohială.

Dacă ar fi să mă țin de lista capitolelor biografice, pe care mi-am schițat-o la 18 septembrie, ar fi să revăd azi *ce carte am învățat în anii mei de școală*... Dar am frunzărit și orînduit zilele acestea: *Galeria dascălilor mei* — școală primară, liceu și universitate — și găsesc că am spus tot adevărul. Memoria mea capricioasă și unilateralitatea dispozițiilor mele sufletești au făcut din mine un intelectual diform... Înțeleg o pagină de limba germană sau engleză, mă descurc într-un capitol de filosofie, dar nu mai știu ce este «o regulă de trei simplă» sau un «nitrat de argint»...

Galeria dascălilor mei ar fi să fie partea întîia din volumul încă imprecis: *Chipuri și popasuri.*

Am stat ieri și am visat, cu condeiul în mînă, năzărind, ca prin ceață, cartierele mele literare, cu numele stabilite altădată. Ele ar fi acestea:

I. *Chipuri și popasuri (Galeria dascălilor mei*[20], Iulia Hasdeu și alte nume de prieteni, vii și adormiți, de oameni celebri, cu ambianța în care i-am evocat).

II. *Printre tomuri brăcuite* (adică autori și cărți, dări de seamă, cronici literare și teatrale; Eminescu, Coșbuc, Vlahuță, Caragiale, Macedonski, Dimitrie Anghel...).

III. *Prin țară și mai departe* (călătorii, munți, ape, plaiuri, orașe de la noi și de pe unde m-a purtat Dumnezeu: Budapesta, Vișegrad, Italia, Roma, Sfîntul Munte, Egiptul, Palestina...).

IV. *Literatură creștină și teologie* (adică: *Minunea din drumul Damascului, Apologia unei legi, Piatra din capul Unghiului, Scrisori către Simforoza, Scrisori către epigonii Simforozei*, articolele despre Sf. Pavel și convertirea lui, predici, cuvîntări, cuvîntări funebre, Epistola lui Aristeia [discursul de la Academie], Ziua Domnului [note duminicale, timp de 8—10 ani] — studii teologice ...).

V. *Iubit-am pe Iacob* (toată literatura mea sionistă, risipită în ziare și reviste, *Sionismul la prieteni*, prefața la romanul lui A. L. Zissu: *Noul Dagon*).

VI. *Pro Lazaro* (literatura mea închinată familiei Săracului Lazăr, cu toate visurile mele umanitare și cu tot democratismul meu mărturisit în *O lume nouă*, în alte

două discursuri parlamentare din 16.XII.1946 și 31.X.1947 și în mulțime de articole vechi și noi).

VII. *Diaspora mea literară* (adică literatură generală: schițe, note, dialogi, interviuri, articole ocazionale, scrisori și poeme în proză ...).

Toate aceste «cartiere» literare stau, deocamdată, nearhitectonice și amestecate, așteptînd ceasul disciplinării lor și pe inginerul iubitor, care le va ridica din vrafurile de azi și le va da ființă livrescă.

Mai notez că în acest mic *bibliopolis* al meu nu intră aproape deloc cărțile mari apărute de la 1915 încoace. E vorba numai de *vraiștea* mea literară...

4 decembrie 1952 (joi). — Cum am început să scriu — Primele mele pagini de poezie și de proză. Boala s-a afirmat de timpuriu. Prin clasa a treia de liceu, în podul internatului liceului Sf. Sava și pe acoperișul cu grilaj al internatului, am pîndit primele inspirații. Toate acestea le-am mai mărturisit și altădată și în mai multe rînduri. Ceva mai tîrziu (prin clasa a patra) mi-am încercat norocul trimițînd o bucată la revista „*Viața*". Dar, nerăbdător și prididit de tumultul meu intim, am editat, prin clasa[a] VI[-a] un ziar litografiat, „*Zig-Zagul*". Un articol din acest ziar, asupra poeziei lui Alexandru Macedonski, era să-mi aducă prietenia maestrului și vreun an de cenaclu macedonskian [21]. În anul 1896, anul detronării mitropolitului Ghenadie, Macedonski — ajuns deodată ortodox fervent — a dat în vileag ziarul „*Liga ortodoxă*". În acest ziar am tipărit cîteva galeșe încercări literare.

Dar ziarul „*Zig-Zag*" a ajuns subt ochii lui Beno Brănișteanu... Fie că era nevoie de un articol și lipsea subiectul, fie că confratele de la „*Adevărul*" a fost impresionat de ziarul meu, fapt este că, prin luna iunie 1896, a apărut, în coloana a cincea, o măgulitoare recenzie [22].

Am prins curaj. În toamna aceluiași an, Constantin Mille mi-a tipărit în „*Adevărul ilustrat*" două nuvelete: *Pe terasă* și *Harpistul Dionis* [23]. Nenorocirea era deplină: zăgazurile erau rupte. Prin iunie 1898 a apărut romanul lui N. D. Cocea (Nelly): *Poet-Poetă*, cu apocaliptica lui prefață. Voi reproduce-o în acest memorial. Mi-a spus într-o zi (dar foarte tîrziu, acum 10—15 ani) un prieten inteligent care citise, proaspăt, această prefață: «E remarcabilă această prefață! Este o profeție și o sinteză; în ea, scriitorul ce era să fii, mai tîrziu, stă potențial, ca stejarul în ghindă!... »

ADNOTĂRI

[1] Versuri din poezia *Singurătate* de Mihai Eminescu.

[2] În vara anului 1898, Gala Galaction trăiește un eveniment care avea să hotărască definitiv drumul vieții sale. Mergînd la Mînăstirea Agapia, la 13 iulie 1898, împreună cu bunul său prieten și coleg N. D. Cocea, cunoaște aici pe vara acestuia, Zoe Cocea-Dimitriu, care era soră în „ascultare", adică în faza preliminară intrării în monahie. Mai presus de legile și interdicțiile canonice, între tînărul vizitator al mînăstirii și aceea care se pregătea să devină călugăriță se înfiripă o suavă idilă, care, în scurt timp, devine copleșitoare. Născută la 1 mai 1867, din tainica legătură a maicii Elipidia Cocea cu un călugăr, sora Zoe, cu 12 ani mai în vîrstă decît seducătorul începător în ale literaturii, îl subjugă total. Timp de cîțiva ani, pînă se vor căsători, idila lor se consumă în plan strict spiritual, într-un necontenit și dramatic schimb de confesiuni epistolare, consemnate în *Jurnalul* lui Gala Galaction din epoca respectivă.

[3] Idila și tribulațiile sufletești ale celor doi stranii îndrăgostiți, Gala Galaction și sora Zoe, au fost vegheate, atît la început cît și mult timp după aceea, de doctorița Olga Sacara-Tulbure, al cărei nume revine cu insistență în paginile *Jurnalului*. Aceasta a fost prima femeie din România care a obținut titlul de doctor în medicină, în 1892, la București, cu teza *Studiu clinic asupra paraliziei pseudo-ipertrofice*, publicată în 1893 (Cf. dr. Viorica Gomoiu, *Les femmes dans l'histoire de la médecine en Roumanie*, București, 1932). Îmbolnăvindu-se, Olga Saçara-Tulbure se izolează la Mînăstirea Agapia. Aici, prin intermediul sorei Zoe, o cunoaște Gala Galaction, stabilindu-se între ei o elevată prietenie spirituală.

[4] Împrejurările hirotonirii au fost evocate de Gala Galaction în cea de a patra *Scrisoare către Simforoza*, publicată în „*Viața Românească*", an. XV, nr. 7, iulie 1923, p. 62.

[5] Versuri din poezia *Criticilor mei* de Mihai Eminescu.

Dar tainicul orînduitor al lucrurilor din noi şi din tot Universul, îmi hotărăsc o cale puţin comună. Chiar în vara anului 1898 era să descopăr, la M-rea Agapia, pe cele două mesagere ale Idealului, pe cele două mari binefăcătoare ale vieţii mele: doctoreasa Olga Sacara-Tulbure şi amica ei, sora Zoe Dimitriu. Peste un an de zile, revista *„Literatură şi artă română"* tipărea studiul meu *Iulia Hasdeu* [24] şi, peste alţi doi, primele *Scrisori către Simforoza.*

---

[6] La sfîrşitul secolului trecut, pe cînd era elev intern la liceul Sf. Sava din Bucureşti, Gala Galaction ia contact cu mişcarea socialistă, frecventînd întrunirile muncitoreşti din sala Sotir. În articolul *Poet şi proletar*, publicat în *„Chemarea"*, an II, nr. 82, 7 iulie 1919, p. 1, îşi amintea: «... Partidul socialist, această veche cunoştinţă a celor de seama mea, auditori imberbi în sala Sotir, veniţi la întrunire nu prin poarta, ci peste zidurile internatului şcolar ... Veneam în sala din piaţa Amzei ca să auzim pe Dobrogeanu-Gherea, pe Vasile Morţun, pe Ion Teodorescu, pe Constantin Mille, pe veşnic neuitatul Tony Bacalbaşa». În acelaşi sens, Gala Galaction scria în articolul *Maestrul de caligrafie şi desen*, apărut în *„Dimineaţa"*, an. XXVI, nr. 8560, 19 octombrie 1930, p. 1: « Era pe vremea generoasei mişcări trezite şi patronate de Dobrogeanu-Gherea [...] Tribuna din sala Sotir — cea mai oarbă şi mai afumată sală de întruniri din Bucureşti — radia entuziasm, visuri umanitare, concepţii fantastice şi adeseori frumoasă clocinţă [...]. Amicii mei şi cu mine ridicau [sic!] cu gălăgie în slavă idealul lui Gherea, teoriile lui estetice şi toate cîte ni se păreau că am priceput din cărţile şi din predicile de la Sotir».

[7] În articolul *Scrie-ne ceva despre Vlahuţă*, publicat în *„Flacăra"*, an. III, nr. 21, 8 martie 1914, p. 174, Gala Galaction mărturisea: «Revista *„Viaţa"* şi îndeosebi proza lui Alexandru Vlahuţă a fost soarele de primăvară care a făcut să înmugurească visurile şi încercările mele literare ... Cine ar sta să răsfoiască revista aceasta, mama tuturor *vieţilor* cari au apărut de douăzeci de ani încoace, ar găsi în *Corespondenţa* nu mai ştiu cărui număr acest răspuns: „D-lui Dadu. Loco. Mai încercaţi. Evitaţi epitetele de prisos". Acest Dadu (dacă nu cumva aţi şi înţeles din povaţa, prost urmată, ce mi se dădea acum douăzeci de ani), sînt eu, amicul şi colaboratorul d[umnea]v[oastră]». Cercetînd paginile revistei, am descoperit, într-adevăr, acest răspuns întocmai, în numărul din 20 marite 1894.

[8] În articolul *„Adevărul literar" de altădată*, publicat în *„Adevărul literar şi artistic"*, an. I, nr. 1, 28 noiembrie 1920, p. 1, Gala Galaction mărturisea: «Anton Bacalbaşa — în ce avea el mai închegat şi mai luminos în sufletu-i — era copilul şi elevul lui Dobrogeagnu-Gherea. Ziarul literar pe care l-a întemeiat şi l-a condus, cu atîta duh, cu atîta vervă cuceritoare, era o tribună literară socialistă. Aceasta putem s-o afirmăm noi, cei ce acum 27 de ani citeam *„Adevărul literar"*, şi eram de-abia prin clasa [a] treia sau a patra secundară. Dacă ar zice cineva într-altfel, l-am dezminţi cu toată puterea amintirilor noastre, cu toată vioiciunea unor impresii, ajunse pentru noi, de atunci încoace, fond şi normă sufletească.

Am auzit adeseori pe unii şi pe alţii întrebînd (din nevinovăţie, din orbire sau din făţărnicie): ce foloase avem noi de pe urma socialismului? Multe răspunsuri drepte şi liniştitoare putem da acestei întrebări necugetate. Dar, în special, putem răspunde cu privire la trecutul nostru literar: Însufleţirea şi frumuseţea literaturii române de acum 30 şi 35 de ani se datoresc, în bună parte, ideilor şi idealului socialist».

[9] Legăturile lui Gala Galaction cu *„Adevărul ilustrat"* datează din perioada începuturilor sale literare. În articolul *Lîngă Dunăre, în vacanţă*, publicat în *„Drapelul"*, an. II, nr. 153, 27 iunie 1945, p. 1, îşi amintea: « Îndrăznisem să calc pragul ziarului *„Adevărul"* şi dădusem directorului Constantin Mille, — ocrotitorul tinerilor cu iluzii literare — o bucată pretenţioasă şi realistă, intitulată *Psihofiziologie*. *„Adevărul"* vestea regulat şi din vreme sumarul *„Adevărului ilustrat"*. O lună întreagă am aşteptat zadarnic ...

Indulgent, Constantin Mille judecase bucata mea vrednică de tipar şi o dăduse zeţarului ca s-o aibă în vedere. Dar zeţarul o găsea prea lungă pentru *„Adevărul ilustrat"* şi o ţinea în carantină!... Azi îi sînt adînc recunoscător tovarăşului zeţar. Bucata *Psihofiziologie* nu era vrednică să vadă lumina tiparului.

Constantin Mille mi-a spus cu simplitate de ce n-a apărut această bucată, care totuşi îi plăcuse».

[10] În primăvara anului 1896, Gala Galaction începe să frecventeze cenaclul lui Al. Macedonski, unde-l cunoaşte pe Ion Theo, viitorul Tudor Arghezi. Cu recunoscuta-i generozitate şi dragoste pentru poeţii tineri care se polarizau în jurul său, Al. Macedonski oferă îndată coloanele revistei sale *„Liga ortodoxă"* celor doi liceeni pregătiţi să-şi ia zborul în literatură. Aici debutează Tudor Arghezi, în nr. 9, din 30 iulie 1896, cu poezia *Tatălui meu*, semnată cu adevăratul său nume Ion N. Theodorescu. După numai două săptămîni, în *„Liga ortodoxă"*, nr. 24, din 18 august 1896, e lansat şi Gala Galaction, care publică articolul *Dintr-un carnet*, iscălit cu numele adevărat, prescurtat Grigore Pisc. Articolul, prilejuit de moartea lui Traian Demetrescu, era un fel de necrolog poematic.

[11] Prietenia dintre Gala Galaction, Tudor Arghezi şi N. D. Cocea s-a sudat în cadrul însufleţitelor reuniuni literare care se ţineau cu regularitate în locuinţa celui ce pe atunci se numea Grigore Pişculescu, de pe strada Semicercului

Patru ani (1898—1902) am scris aproape exclusiv literatură epistolară şi am reluat, definitiv, un *Jurnal* intim, inaugurat în ultimii ani de liceu. Acest *Jurnal* — cu mari lacune şi străbătut, acum în urmă, de piloane de teologie — cuprinde vreo zece volume. Ce soartă va avea acest *Jurnal* nu mă preocupă prea mult. Dacă copiii mei vor avea putinţa să-l păstreze, *Jurnalul* va sătura curiozitatea cine ştie cărui literat arhivist sau cine ştie cărui critic biograf.

---

nr. 3, aflată pe locul unde astăzi se întinde curtea şcolii de lîngă biserica Sfinţii Voievozi, limitrofă cu Calea Griviţei. Reuniunile din casa lui Gala Galaction aveau un caracter preponderent literar, ofereau cea mai plăcută şi adecvată ambianţă pentru cunoaştere şi stimulare reciprocă. Într-un interviu din 1943, Tudor Arghezi sublinia: « În casa aia am cunoscut o atmosferă de prietenie adevărată. Ne citeam unii altora din rostirile noastre şi eram absolut încredinţaţi că într-o zi sau alta vom fi şi noi cineva în literatura românească » (Cf. Matei Alexandrescu, *Confesiuni literare*, Bucureşti, Ed. „Minerva", 1971, p. 28). Iar Gala Galaction, în articolul *Casa din strada Semicercului*, publicat în „*Torţa*", an. I, nr. 4, 28 ianuarie 1945, p. 1, releva: « Mi-este drag gîndul că Tudor Arghezi şi N. D. Cocea au pornit spre zările de literatură şi slavă, care îi aşteptau, făcînd din cămăruţa mea martora entuziasmului de la şaptesprezece ani şi a primelor lor ofrande literare ».

[12] Romanul *Poet-Poetă* de N. D. Cocea, semnat cu pseudonimul Nelly, a apărut la Bucureşti, în 1898. Prefaţa romanului, scrisă de Gala Galaction, sub semnătura Grigore Pişculescu, era un adevărat poem în proză, ilustrînd încrederea neşovăitoare în precocele romancier.

[13] A se vedea articolul *Ioan C. Georgian* de Gala Galaction, publicat în „*Dimineaţa*", an. XXVI, 4 mai 1930, p. 3.

[14] Terminînd liceul, în vara anului 1898, Gala Galaction se înscrie, în toamna aceluiaşi an, la Facultatea de litere şi filozofie din Bucureşti. În primul an de studenţie trece însă printr-o gravă criză sufletească şi spirituală, în urma căreia părăseşte studiile literare şi se înscrie, în 1899, la Facultatea de teologie.

[15] Bucurîndu-se de un binemeritat prestigiu în epocă, revista „*Literatură şi artă română*", a lui N. Petraşcu, a reprezentat pentru Gala Galaction « prima gazdă serioasă care a primit şi încălzit pe pelerinul iluziei », cum precizează în *Amintiri literare*, publicate în „*România*", an. I, nr. 145, 24 octombrie 1938, p. 5. Devenind student al Facultăţii de litere şi filozofie, Gala Galaction e solicitat de N. Petraşcu să rezume, în paginile revistei, cursurile de filozofie ţinute de Titu Maiorescu şi C. Dimitrescu-Iaşi. Sub pseudonimul Yang, Gala Galaction publică, în „*Literatură şi artă română*" din 25 noiembrie 1898, rezumatul cursului de *Istoria filosofiei antice* al lui C. Dimitrescu-Iaşi. Tot sub pseudonimul Yang, în numărul din 25 decembrie 1898, publică rezumatul prelegerii inaugurale a cursului de *Istoria filosofiei moderne* ţinut de Titu Maiorescu, rezumat pe care îl va introduce, mai tîrziu, în romanul *La răspîntie de veacuri*, în capitolul iniţial, unde descrie atmosfera studenţească de la prelegerile ilustrului critic literar.

[16] Între anii 1899—1903, Gala Galaction a urmat Facultatea de teologie. A se vedea şi confesiunile sale din articolul *La Facultatea teologică din Bucureşti*, apărut în „*Dimineaţa*", an. XXVII, nr. 8767, 22 mai 1931, p. 2.

[17] Pregătirea doctoratului în teologie, între anii 1903—1909, îl sustrage pe Gala Galaction, în mare măsură, de la preocupările literare. Dacă uneori iese din obscuritate, aceasta se datorează în primul rînd vechilor şi bunilor săi prieteni, care nu-l uită, care-l recheamă, dintr-un frumos spirit de solidaritate şi încredere reciprocă. Un asemenea fericit prilej se iveşte în 1904, cînd Tudor Arghezi şi V. Demetrius scot revista „*Linia dreaptă*". Deşi pe frontispiciul ei avea înscris ca director numai pe V. Demetrius, totuşi, conducerea revistei aparţinea în egală măsură, dacă nu chiar mai mult, lui Tudor Arghezi. În articolul *Cuvinte pentru prieteni*, publicat în „*Viaţa literară*", an. VIII, nr. 158, 15 mai 1934, p. 1, Gala Galaction arăta că « revista era deopotrivă a lui Demetrius şi a lui Arghezi, dar (aşa mi-aduc aminte dintr-o scrisoare a celui din urmă), Arghezi era cel ce asuda mai mult lîngă maşina tipografică ». Poetul nu figura pe coperta revistei, deoarece, în acea vreme, era diacon la Mitropolie, cu numele monahal Iosif şi nu avea îngăduinţa să se dedea îndeletnicirilor mirene.

[18] În legătură cu colaborarea lui Gala Galaction la revistele „*Viaţa socială*", „*Viaţa românească*" şi „*Cronica*" — a se vedea capitolele respective din lucrarea noastră *Prietenia literară Arghezi-Galaction-Cocea-Demetrius*, Bucureşti, Editura „Albatros", 1975.

[19] Cu pseudonimul Gala Galaction a semnat prima dată nuvela *Îl ostîndesc juraţii?*, în „*Linia dreaptă*", an. I, nr. 1, 15 aprilie 1904, p. 4.

[20] Începînd din 1930, Gala Galaction a publicat în ziarul „*Dimineaţa*" o amplă suită de articole cu titlul generic *Galeria dascălilor mei*.

[21] Articolul lui Gala Galaction despre Al. Macedonski, apărut în „*Zig-Zag*", a fost reprodus în „*Liga ortodoxă*", an. I, nr. 4, 10 noiembrie 1896.

[22] B. Brănişteanu, sub semnătura Gal, a recenzat revista, „*Zig-Zag*" în „*Adevărul*", an. IX, nr. 2530, 8 mai 1896, p. 1.

[23] *Pe terasă*, în „*Adevărul ilustrat*", an. II, nr. 32, 7 noiembrie 1896, p. 6, semnată Grigore Pişculescu; *Harpistul Dionis*, în „*Adevărul ilustrat*", an. II, nr. 41, 9 decembrie 1896, p. 3, semnată Grigore Pişculescu.

[24] Studiul *Iulia Hasdeu* a apărut în „*Literatură şi artă română*", an. IV, nr. 1, 25 noiembrie 1899, p. 4.

EVOCĂRI/2

VALJAN

UN OM ÎN EPOCĂ

În 1905, în timpul doctoratului la Paris, locuind împreună cu soția sa, în pensiunea d-nei Barozzi.

VASILESCU ALEXANDRU JEAN-VALJAN (1881—1960), cum a intrat în istoria literaturii, a fost un remarcabil slujitor al cuvîntului, atît scris, cît, mai ales, rostit. Crescut și format în cultul justiției, adevărului și frumosului, într-o epocă de mari confruntări sociale și politice, Valjan a dat cuvîntului o valoare de magistratură, ca și ilustrul său prieten, Octavian Goga, pledînd pentru sancționarea abuzurilor și moravurilor vremii.

Fiul vameșului Alexandru Vasilescu din Slatina care, potrivit implacabilei legi a vămilor, nu putea rămîne într-un loc mai mult de doi ani, a cunoscut de copil migrația pe itinerarii care s-au imprimat puternic în fibra intimă a ființei sale. Turnu Severin, Giurgiu, Călărași, Brăila, Ploiești și Iași, iată cărțile deschise ale copilăriei și adolescenței scriitorului. Născut în Oltenia, a simțit indescriptibila magie a peisajului natal și a adunat prețioase amintiri despre oamenii în preajma cărora a trăit.

Apoi a descoperit teatrul! Era în 1894, la Călărași. Iată ce notează el în Cartea amintirilor: «Parcă aș fi trecut dintr-un vis într-altul, în grădini fermecate de povești!». *Pasiunea pentru arta dramatică devine tutelară. La 13 ani își asumă rolul de «director de teatru» și dă spectacole încununate de succes cu* Coana Chirița. *Dar tatăl, înspăimîntat de perspectiva scenei, îi interzice fiului său orice contact cu lumea spectacolului. Nu-i poate, însă, interzice lecturile:* «Citesc și mă minunez. Cunosc fiecare piesă, fiecare personaj, fiecare scenă, sunt în stare să le spun pe dinafară și urmăresc cu sete arta cu care marele dramaturg dezvăluie ridicolul vieții noastre». *Marele dramaturg este, bineînțeles, Caragiale. Teatrul, văzut ca spectacol, ca și cel jucat și*

cel citit, produce mutații esențiale în sufletul adolescentului: « Am altă simțire, nouă, nedeslușită, în care se amestecă uimirea, dorința și un farmec necunoscut, ceva ce nu se poate spune în cuvinte ». *Este, desigur, vorba de descoperirea acelor resorturi intime ale pasiunii pentru dramaturgie.*

La Brăila îl cunoaște pe Panait Cerna, care se afirmase deja ca poet, deși era încă elev de liceu. Prietenia cu Cerna este stimulatoare. Lecturile îi sînt tot mai bogate și mai nuanțate. Pentru cel care va fi omul de teatru, dramaturgul, directorul, mediul intelectual pe care-l frecventează în această perioadă este definitoriu.

Are de pe acum nostalgia unei profesiuni care să-i ofere satisfacții plenare: « Cred că am să fiu avocat, conferențiar și autor dramatic ». *În consecință, se înscrie la Facultatea de drept și la Conservatorul de artă dramatică din Iași. La 19 ani, Valjan scrie* Un manifest studențesc, *o comedie, într-un act, aprobată de Ibrăileanu și prezentată pe scena Teatrului Național. Urmează apoi* Deputatul țărănimii, *piesă care i-a plăcut, de asemenea, lui Ibrăileanu. Remarcîndu-se, însă, chiar de la premieră, spiritul ei protestatar manifest, lucrarea este imediat scoasă de pe afiș.*

Cu diploma de avocat în buzunar, Valjan vine la București în 1904 să profeseze avocatura. Își dă seama curînd că mai are încă mult de învățat. Ca urmare, pleacă la Paris pentru a-și da doctoratul în drept. Pregătirea tezei nu-l îndepărtează însă de viața artistică.

Revine în țară după obținerea doctoratului cu Magna cum laude *și se dedică cu pasiune baroului. Continuă să scrie. În 1912, Alexandru Davila îi stabilește pseudonimul Valjan. Dar pseudonimul este atît de transparent, încît cronicarii dramatici citesc fără nici o dificultate în Valjan inițialele judecătorului. Ziarul* „Rampa" *îi publică fotografia, iar* „Flacăra", *sub semnătura lui Petre Locusteanu, scrie:* « Domnule judecător de instrucție, o frunză de laur a căzut pe roba dumitale! ».

În timpul primului război mondial, Valjan, care și-a manifestat public simpatia pentru Franța, este arestat și trimis în lagărul de la Săveni, de unde urma să fie deportat în Germania. Este eliberat însă curînd.

În 1920 i se reprezintă pe scena Teatrului Național din București comediile într-un act Nodul gordian *și* Lacrima, *iar în 1923 devine Director general al teatrelor, calitate în care, pe lîngă promovarea dramaturgiei originale românești, descoperă și sprijină afirmarea unor actori tineri foarte talentați: George Calboreanu, Ion Finteșteanu, Pop Marțian, George Vraca ș.a.*

Între anii 1921—1932 este deputat și devine vicepreședinte al Adunării deputaților. Problema țărănească nu este uitată și magistratul elaborează, pentru a veni în sprijinul maselor țărănești, Legea pentru asanarea datoriilor agricole. *În 1932 i se joacă o nouă piesă într-un act,* Vedenia, « tragedie rapidă prin care trece duhul anticei Ananke », *după cum notează într-o cronică dramatică Horia Furtună, dar o Ananke a noastră, trecută prin retortele sufletului românesc, purificată de cruzime. Tot în 1932 scrie și prima comedie în 3 acte:* Generația de sacrificiu.

Urmează drama în trei acte Cînd soarele se uită înapoi *(1936) și* Norocul *(1938—1941), amplă frescă socială în trei acte.* Cuceritorii, *piesă necunoscută pînă nu demult, găsită în arhiva Teatrului Național, și lucrările într-un act* Fata morgana *și* O inspecție *completează bibliografia dramaturgului.*

Dintre toate piesele de mici dimensiuni, E. Lovinescu socotea comedia Ce știa satul *(1912)* « poate cea mai bună comedie într-un act din literatura noastră », *iar pe autorul ei* « umoristul nostru cel mai bun ».

G. Călinescu menționează în Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent *(1941) și* Nodul gordian *și* Lacrima, *considerîndu-l pe autorul lor un comediograf spiritual și plin de vervă.*

Dar marile piese Generația de sacrificiu, Cînd soarele se uită înapoi *și* Cuceritorii? *Ele au intrat mai puțin în atenția criticii de specialitate, deși, așa cum a demonstrat-o și* Norocul, *pusă în scenă la Teatrul Național din București în anii celui de al doilea război mondial și interzisă, după o semnificativă premieră, au calități indiscutabile, integrîndu-se într-un corpus omogen, cu personaje vii, angajate în dezbateri ce ar avea și astăzi — sîntem siguri — un profund ecou în conștiința publicului spectator.*

În sfîrșit, « bărbatul plin de farmec prin naturalețe și vioiciune intelectuală », *cum îl numește Șerban Cioculescu în* Amintirile *sale, a scris el însuși* amintiri, *în care* « vioiciunea intelectuală » *și-a găsit expresia în portretele pătrunzătoare pe care le-a creionat prietenilor și personalităților în preajma cărora și-a purtat pașii, oferindu-ne* Oglinda unei epoci, *din apele căreia cîteva umbre albastre vin să ne însenineze ceasul înalt, de lectură.*

Ion POTOPIN

La Iași, în 1900 — PAGINI DE JURNAL

1900. Am sosit la Iași la începutul lui iulie. Orașul doarme sub zăduful zilei de vară. Fără să vrei te izbesc lucrurile pe care nu le-ai mai întîlnit. Ieșind din gară, mă uit lung la trăsurile ce-și așteaptă mușteriii.

În locul trăsurilor largi, spațioase, pe care le știu din alte orașe, aici apare o trăsurică cu un cal, mică și strîmtă, care de-abia cuprinde un călător. Cînd o vezi de departe și e cu burduful pe jumătate înălțat, ca un om care și-a ridicat gulerul pentru a se apăra de ploaie, ți se pare o miniatură, o jucărie, un rădvan scăpat dintr-un teatru de păpuși. Mare e numai lipoveanul cocoțat pe capră, care și-a adunat grăsimea într-o manta de catifea, strînsă bine cu un șnur, și te îmbie cu zîmbetul fad și spîn, să te urci:

« Nu poftiți căcănași?... Nu poftiți? » Trăgînd trăsura lîngă el, apare și birjarul evreu, concurent sărăcăcios și slăbănog, făcîndu-ți semne disperate cu capul și cu biciul. Mă uit mirat. Birjar evreu n-am mai văzut pînă acum, nici în Muntenia, nici în Oltenia. Nou și ciudat mi se pare și tramvaiul electric. Așezat pe șine înguste, urcă pe străzi în pantă — înguste și ele — scîrțîie, se vaietă la cotituri, iar cînd trotuarul e prea aproape de șine are aerul să-ți spună: « M-am strîns destul... Ce mai vrei? »

În fața hotelului, „Traian" se văd și echipaje de lux cu armăsari de rasă, pentru eleganții și puternicii orașului.

În primele zile mă simt stingher în orașul acesta în care nu cunosc pe nimeni. Iar am rupt legătura cu lumea de ieri și n-am nici o legătură cu lumea în care mă aflu. Trebuie să ies din această izolare și nu știu cum. Un funcționar de la vamă îmi vine în ajutor. E taxatorul Vlahuță, fratele poetului Alexandru Vlahuță. Cum a ajuns la vamă?... Îți povestește viața fără să-l întrebi prea mult. Nu i-a plăcut cartea, i-a plăcut să trăiască, să petreacă zdravăn, cînd a fost portofelul plin, și să mai facă un popas, cînd i-a dat de fund. Vorbește dulce, mieros și cînd îmi spune: mata... matale... mătăluță — am impresia că a băut sirop de fragi înainte de a-mi vorbi, deși, după respirație, pare că apreciază mai mult vestitele vinaturi din pivnițele Ermacov. Moldovanul acesta vesel, simpatic, șăgalnic, clipind șiret din ochi cînd spune o șotie, mi-e drag și mă țin după el. E plin de datorii ca sacul de petice, dar nu-i pasă. Nu plătește nici o poliță fără judecată, ca să nu învețe rău pe creditori. Amicul Vlahuță vrea să mă introducă în cîteva familii în care sînt studenți și, mai cu seamă, duduițe. Niște « duduițe tare drăguțe » — și cînd spune așa îmi face din nou cu ochiul, un semn că știe el ce-mi trebuie. Deocamdată și-a luat rolul de Cicerone în serios și am pornit să cutreierăm orașul în lung și în lat.

Seara cad rupt de oboseală, dar sînt mulțumit că am început să cunosc și să prețuiesc atîtea lucruri minunate pe care le ascunde capitala Moldovei. Trei Ierarhi, Mitropolia, Universitatea, Teatrul Național, Pinacoteca, Copoul și frumoasa așezare a străvechiului oraș moldovenesc.

Mă impresionează mult Universitatea. E primul templu înălțat unei culturi superioare pe care îl văd și mi se pare solemn, monumental, plin de misterul unor mari revelații.

Trec pragul Universității cu senzația că încep altă viață, ca și cînd cineva ar fi lărgit dintr-o dată orizontul năzuințelor mele.

*

Au început cursurile și urmez regulat la Drept și la Litere, cu gîndul, însă, bine ancorat în studiile juridice, pentru că îmi dau seama că Dreptul poate să-mi deschidă un drum mai larg în viață. Profesorii mei sînt doctrinari și avocați vestiți, jurisconsulți de mare prestigiu, și socotesc un noroc că pot fi elevul lor. Tanoviceanu, Matei Cantacuzin, Dimitrie Alexandrescu, Vasile Dimitriu, Constantin Stere... Cine n-a auzit numele acestea răsunînd pe toate meleagurile țării? Sînt cărturari de linie mare, de o clasă superioară, dar dintre ei ne atrage și ne leagă mai puternic Matei Cantacuzin. Pornind dintr-o străveche familie de dregători ai Moldovei, Matei Cantacuzin înfățișează, prin minte, prin carte și naștere, trei aristocrații: aristocrația sîngelui, a talentului și a culturii. Pînă și chipul e impresionant. Cu mustața plină, lăsată puțin pe oală, sprîncenele stufoase, privirea vie și fruntea unui mare inspirat, Conu Matei pare o figură care a coborît dintr-un divan boieresc să lămurească norodului file de pravili. Ca profesor, n-are egal. Sub fraza lui curgătoare, clară, formula juridică crește, se înalță ca o floare într-un climat ideal. Ne domină cu un prestigiu fără asemănare. Mă simt mic și sfios, de cîte ori îl văd pe catedră. Mă subjugă mintea acestui latin desăvîrșit, care merge spre esențial pe fir de lumină, disprețuind amănuntele, și, de cîte ori îl ascult, îmi vin în minte versurile lui Boileau:

Ce que l'on conçoit bien, s'ennonce clairement
Et les mots pour le dire, arrivent aisément.

Băieții îl iubesc nu numai pentru prodigioasa lui artă de profesor, dar și pentru noblețea, pentru distincția lui, pentru firea lui de artist. În sufletul acestui boier autentic vibrează multe coarde. Conu Matei e un muzicant de rasă. Cîntă cu pasiune la pian operele marilor clasici Beethoven, Wagner, Bach, Grieg, cu o sensibilitate rară, cu un simț artistic rafinat. Pe lîngă atîtea grădini pe care le poartă în el, are și o grădină tangibilă, o grădină cu tot felul de trandafiri, în care se pierde cu aceeași pasiune, rătăcind mereu între florile pămîntului și florile muzicii. Cînd urc spre Facultatea de drept, în fiecare dimineață de vară sau primăvară, îl văd aplecat pe brazdă, cu foarfeca în mînă, altoind și plivind, cu mișcări îndemînatice de meșteșugar încercat. În grădina aceasta uită de toate grijile vieții, ne uită pe noi studenții și bara și clienții.

Se povestește că un împricinat cu pungă mare a vrut odată să-l scoată din lumea florilor, ca să-i numere un onorar serios. O sumă care ar fi făcut pe orice avocat să tresară. Conu Matei s-a înfuriat, a chemat feciorul și a dat afară pe domnul. N-o să lase el trandafirii pentru chimirul clientului, oricît ar fi de plin.

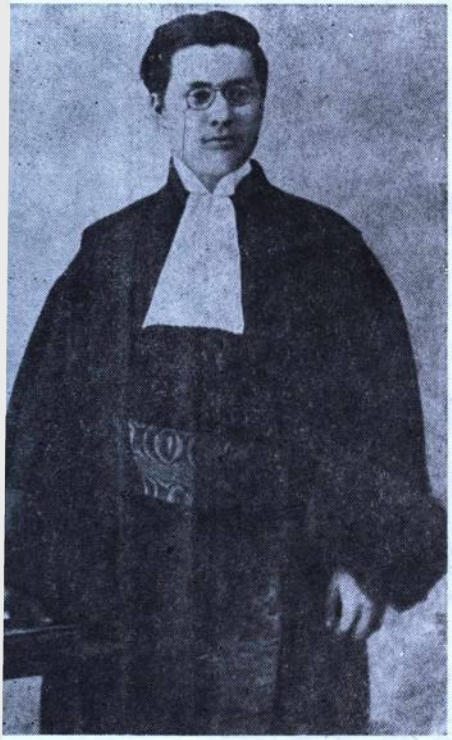
*

În galeria marilor noștri profesori, Constantin Stere apare, însă, într-un cadru particular. Cînd se așează pe catedră, ne uităm lung la el, cu o indiscretă curiozitate. Chipul acesta de polcovnic, înfășurat într-o barbă mare, pare a fi evadat dintr-o povestire rusească fantastică, din pagini de Gogol sau Turgheniev. E înconjurat de nimbul unei legende. Fel de fel de lucruri se spun despre el. A fost condamnat la temniță grea în Siberia și a zăcut ani de zile în surghiunul înghețat. Merge zvonul că în liniștea mohorîtă a temniței a citit enorm, s-a instruit, s-a documentat și este unul din cei mai de seamă cunoscători ai problemelor sociale. E primul lui an de profesorat. Sîntem primii studenți pe care îi învață. Vorbește greoi, șovăind, întrerupt, trupul masiv se mișcă, uneori, ca și cum ar da să plece, să prindă cuvîntul care-i scapă. Se regăsește cu greu în limba strămoșilor lui. Îl surprindem cînd zice «pamunt», în loc de pămînt. Se face roșu tot și reia. Cursul lui de drept constituțional vădește însă o vastă și prețioasă pregătire.

La Facultatea de litere e o constelație tot atît de impresionantă: A. D. Xenopol, Petre P. Negulescu, Ion Găvănescul, Filipide, *[sic!]* Caragiani, Theohari Antonescu.

Marii maeștri ai baroului se bucură de o faimă ce s-a răspîndit pe toate meleagurile țării. Scully Logofetidis, Nicoleanu, Macri, Vasilică Dumitriu, Nicolaid, Matei Cantacuzin. În procesele mari apare uneori și Gh. Panu, spiritul cel mai fin, cel mai subtil al timpului.

Iaşul trăieşte un climat de intelectualitate superioară. E păstrătorul unui mare legat cultural şi cu un vizibil sentiment de orgoliu îşi împlineşte misiunea. Este Iaşul Academiei Mihăilene, Iaşul lui Eminescu, al lui Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu, Vasile Conta, Negruzzi, Nicu Gane, Iaşul „Junimei", al „*Convorbirilor literare*". Cetatea unde şi-a aflat adăpostul şi liniştea Simion Bărnuţiu, vestitul misionar al crezului naţional, uriaşul care a purtat fără frică şi fără odihnă flacăra revoluţiei dezrobitoare pe cîmpiile Blajului. Unirea a slăbit Iaşul, l-a sărăcit aproape, dar ca un boier care şi-a pierdut moşiile, Iaşul trăieşte închis în titlurile lui de noblețe, în poezia trecutului, cu un stil de viaţă propriu, cu ţinuta unui aristocrat autentic.[...]

Procuror la tribunalul din Piteşti, 1910.

Fotografie din anii maturităţii, dedicată fiicei sale, Virginia Despina.

*

Băieţii se prepară pe capete de examene şi vreau să ţin pasul cu cei mai buni dintre ei. Titular la Dreptul roman e Burada, preşedintele Curţii de Apel, un om de ispravă, cultivat şi pacific, care ştie că dreptul roman este mort; iar noi sîntem vii, şi nu ţine morţiş să ajungem fiecare un Caius sau Justinian. Trecem romanul şi penalul cu succes, însă pe fiecare îl frămîntă grija că o să dea ochi cu Conu Matei. O notă la Conu Matei Cantacuzin nu e o simplă menţiune şcolară pe un catalog. E un grad pe care ţi-l pune pe umeri şi după cum te-a însemnat el poţi să ştii dacă eşti un simplu căprar juridic sau ai în raniţă bastonul de mareşal. Ne-am adunat în faţa Universităţii şi-l aşteptăm cu nerăbdare şi teamă. Ca de obicei, Conu Matei întîrzie. E vremea trandafirilor şi toată grădina a înflorit. Cum o să părăsească colţişorul acela fermecat ca să asculte ce îngăimează lumea aceasta minoră? Dar s-a făcut tîrziu şi băieţii mă roagă să-i

spun că-l aşteptăm de mult. Plec într-o doară şi fără curaj. Deschid portiţa de la grădină cu sfială şi mă apropii binişor de casă. Din salon se aud accentele unei melodii cunoscute, conu Matei cîntă la pian *La Chanson* de Solweig. Pot să-l întrerup? Cîntă aşa de frumos!... Cîntecul acesta de o melancolie stranie, învăluit în ceaţa nordului, m-a prins şi pe mine. Îl ascult pînă la sfîrşit şi pornesc îndărăt tulburat, răscolit, zguduit de o revelaţie. Doamne! Ce minunat se împleteşte muzica cu dreptul civil! Abia acum înţeleg de ce se succed atît de armonios gîndurile şi frazele acestui profesor, cînd desprinde din litera rece a legii sensul unei instituţii. Vin mulţi oameni pe lume cu o nevoie organică de armonie, de înălţare şi, oriunde s-ar răspîndi, prezenţa lor transfigurează totul. Este şi în mine o dorinţă de frumos pe care nu o pot birui. Cred că n-aş putea trăi numai în cercul închis al baroului, rumegînd formule juridice. Nu mă pot mărgini la o lume codificată, în care totul se rezumă la text, alineat şi jurisprudenţă. Cum? Pentru sufletul meu nici o mulţumire? Trec şi prin examenul de civil, cum ai trece prin foc, şi nu mai pot de bucurie că am ieşit fără arsuri. A început vacanţa şi aş vrea s-o petrec la Ciorica, unde am să scriu prima mea comedie. Am găsit subiectul. Cele dintîi dialoguri schiţate la Brăila erau nelămurite, vagi, aburite, învăluite într-un fel de ceaţă. Dar am învăţat de la Cerna ce muncă aprigă se cere artistului, dacă vrea să desprindă dintr-un material amorf forma viabilă a unei creaţii. Am să muncesc vara aceasta pînă la sleire şi în toamnă comedia trebuie să fie gata. Plec spre Ciorîca numai eu şi fratele meu Costică. În tren e o aglomeraţie cum nu s-a mai văzut. Compartimentele şi culoarele gem. Sînt evreii pe care teribila criză economică — criza lui Mitiţă Sturdza — i-a silit să emigreze în America. Pleacă cu miile să-şi încerce norocul în fascinantul „Eldorado" al bogăţiilor nemăsurate. Cei mai mulţi sînt meseriaşi şi lucrători, pantofari, tinichigii, căruţaşi, vînzători de haine vechi, lumea săracă din Tîrgul Cucului, pe care criza a pus-o la pămînt. Trenul porneşte greu, mohorît, trăsnind, pufnind, ca un om căruia i s-a aruncat în spinare o greutate insuportabilă. În toate staţiile Moldovei se aud strigăte de adio şi de încurajare. Am sosit în sfîrşit la Ciorîca şi am senzaţia că sînt renăscut. Parc-aş fi trecut dintr-o arşiţă grozavă în răcoarea binefăcătoare a codrului. Primesc mereu scrisori de la Agripa din Charlottenburg. Prietenia noastră a devenit parcă mai vie, mai trainică, mai activă, de cînd ne-am despărţit. Dacă cineva ne-ar citi scrisorile, n-ar spune că e scrisul unor prieteni, ci slova aprinsă a unor îndrăgostiţi. Am primit o scrisoare şi de la Cerna. O citesc cu emoţie şi încerc să mi-l evoc. Ce-o fi făcînd la Bucureşti băieţaşul acesta în care noi şcolarii citeam semnele prevestitoare ale geniului? L-a înţeles cineva acolo? Cine-l ajută? Are cu ce trăi? Au priceput misiunea lui? Cerna vorbeşte numai în treacăt de lipsurile şi amărăciunile lui. Nu insistă. Cîndva, cînd va fi să ne-ntîlnim, are să-mi povestească. În schimb, insistă să nu părăsesc planul meu de la Brăila şi să mă ţin stăruitor de teatru. Să nu pierd curajul, pentru că în artă n-a reuşit nimeni în chip miraculos, dintr-o dată, numai prin darul lui Dumnezeu. Aşa au fost şi primele lui poezii, pe care le-a aruncat într-un fund de sertar, iar în ceasul de faţă a ajuns să smulgă admiraţia lui Titu Maiorescu. Cuvintele lui au venit ca roua pe un pămînt ars de secetă.

Nu mai amîn nici o clipă hotărîrea mea. Două luni de concentrare totală, două luni în care să trăiesc numai cu personagiile mele şi comedia va fi terminată.[...]

*

Regăsesc Iaşul în plină fierbere. Examene de toamnă la Universitate, examene de admitere, mişcări studenţeşti, repetiţii la Teatrul Naţional. Pe mine mă frămîntă o singură grijă, care s-a transformat în obsesie. Cu ce curaj am să prezint comedia mea Comitetului de lectură, în Iaşul acesta aspru, saturat de cultură, pretenţios, inaccesibil aproape. O fărîmă de nădejde îmi dă echipa actoricească a Teatrului Naţional. O echipă strălucită. Un ansamblu epocal. Actorii sînt aşa de buni, încît o piesă mai slabă poate reuşi. Şi-au dat întîlnire aci cei mai de seamă comediani ai timpului. Arceleanu, Atena Georgescu, Rădulescu Marius, Penel, Costică Ionescu, Pechea Alexandrescu, Mircea Pella. Caragiale spune că în *Noaptea furtunoasă* şi *Conu Leonida* recu-

noaşte numai doi actori, pe Arceleanu şi Atena Georgescu. Toţi protagoniştii sînt pe aceeaşi linie. Costică Ionescu e un exemplar unic de humor sec şi tăios. Dar Penel? E destul să apară pe scenă şi aplauzele izbucnesc, înainte ca el să fi scos o vorbă. În masca mobilă şi hilară a marelui comic, cea mai uşoară mişcare stîrneşte rîsul. Nici ansamblul de dramă nu e mai prejos. Aglae Pruteanu, Cîrje, Popovici, Momuleanu, Cuzinschi. În Ofelia, Julieta, Desdemona, Aglae Pruteanu s-a ridicat pe adevărate culmi. Dar Napoleon Borelli? Italianul acesta a fost secundul nemuritorului Rossi. Pe cînd marele Rossi juca la Iaşi, Borelli a fost rugat cu stăruinţă să accepte locul de regizor al Teatrului Naţional şi a fost un noroc că l-au putut înduplecа. Borelli joacă din cînd în cînd, deşi nu stăpîneşte încă bine limba noastră. Joacă într-o melodramă, *Caporalul Simon*, pentru că eroul e mut în primele acte şi artistul n-are prilejul să facă greşeli de exprimare. Tot jocul e mişcare interioară, mimică, atitudine. Însă ochii acestui genial interpret, ochii vorbesc mereu, plini de tristeţe, povestesc mai puternic, mai zguduitor decît textul cel mai plin. Trăsăturile feţei se schimbă, se contractă, mîinile spun şi ele ceva, pînă şi mersul reflectă succesiv spaima, mîhnirea, deznădejdea. Cînd joacă Borelli, înţelegi de ce sînt socotiţi italienii, actorii cei mai de seamă ai lumii. Mai deunăzi a jucat în *Martira* lui Richepin, tradusă de tînărul şi talentatul poet Mihai Codreanu. Pe cele mai mari scene ale lumii nu cred să fi jucat cineva rolul lui Latro aşa cum l-a jucat Borelli. Sînt de aci înainte captivul acestui teatru, din care nu pot ieşi şi în care mă vede lumea seară de seară. Actorii s-au deprins cu mine. Dacă nu m-ar vedea acolo, s-ar mira ca de o mobilă care lipseşte din inventar. Jocul lor îmi dă curaj şi, cu manuscrisul în buzunar, o pornesc spre comitetul de lectură. Deschid uşa sfios şi simt cum îmi tremură picioarele. Ion Găvănescul, care mă ştie de la facultatea de litere, mă întreabă ce vreau. Răspund în tremolo: Vă prezint o comedie: *Un manifest studenţesc*. Găvănescul rîde: «Nu ţi se pare că la vîrsta dumitale ai mai putea să mai aştepţi?» Dar Ibrăileanu, care a luat manuscrisul şi l-a frunzărit din curiozitate, se întoarce brusc către el: «Stăi, Iancule, că dialogul are viaţă, piesa are mişcare. Ia şezi tinere şi citeşte».

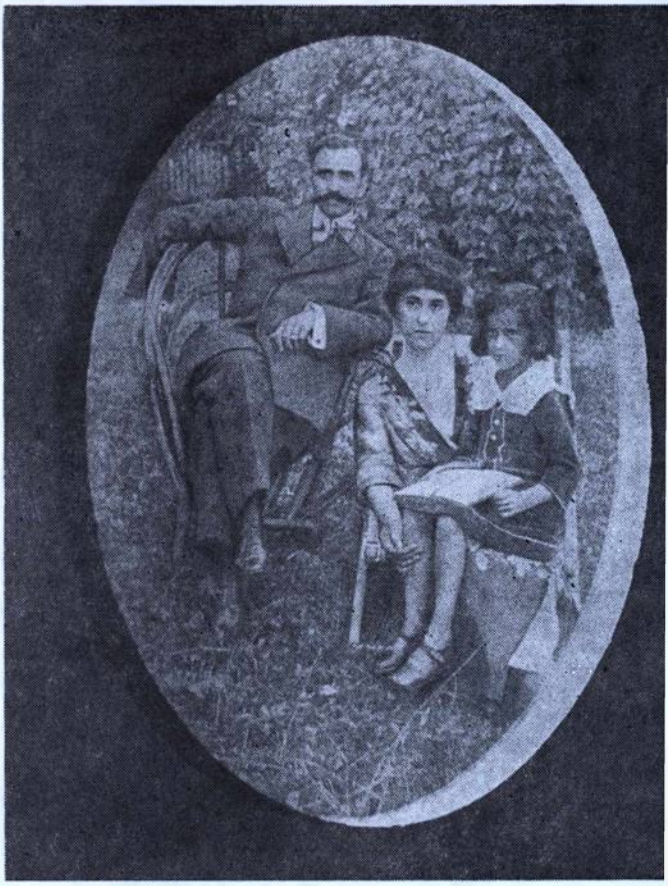
Mi-a revenit respiraţia şi citesc textul, jucînd aproape. Simt un fel de ameţeală cînd se pronunţă Ibrăileanu: «Comedia dumitale se va reprezenta».

Am auzit bine? Se va juca? E serios? Plec aiurit, uitînd să mulţumesc, răstorn scaunul şi dau peste servitorul care sta la uşă. În stradă, mă întreb: E adevărat sau visez? Peste trei zile sînt chemat la repetiţie şi-mi dau seama că e o realitate uluitoare. Visurile mele din liceu, cînd mă istoveam să fac un scenariu — visul cel mare — s-a împlinit şi-l trăiesc. Cînd îmi văd numele pe afiş, nu-mi vine să cred. Dau tîrcoale afişului de cîteva ori, fug acasă, iau un aparat fotografic şi-l fotografiez. La premieră am friguri. Totul e nebulos, se pierde ca într-un haos, actori, public, decoruri. Inima îmi bate de parcă ar vrea să sară prin vestă. Numai cînd aud lumea rîzînd cu hohote şi aplaudînd, încep să mă dumiresc. Comedia are succes. La ieşire mă întîmpină prieteni, studenţi, ziarişti. Printre ei se strecoară un locotenent şi-mi strînge mîna cu prietenie. E locotenentul Emil Gîrleanu, care a început să scrie şi vrea să plece din armată pentru a se consacra literaturii. Sînt covîrşit de vorbele bune ce mi se spun şi vreau să le împart cu interpreţii mei, cu Mircea Pella mai cu seamă. Mircea Pella a jucat cu o vervă drăcească, cu un talent, cu un elan şi o mişcare care au ţintuit sala. Plec cu el şi cu ceilalţi artişti la „Bolta Rece". Intră în bandă şi Hagiescu — Hagiul cum îi spun camarazii — unul din cei mai mari actori ai timpului, în turneu la Iaşi, cu *Avarul* lui Molière. Localuri de petrecere sînt multe în Iaşi, slavă Domnului. La „Viaţă lungă", la „Trei sarmale", „Leagănul fluturului", „Rivalet", „Zaharia", „Lupu Fleică", „Gît strîmb", dar „Bolta Rece" are tradiţie, e locul unde se întîlnesc, discută şi petrec intelectualii. Spiru Prasin, Burlă, Calistrat Hogaş, Budurcă Grigoriu, Hax. Prefer să intrăm la „Bolta Rece", pentru că a devenit, cu trecerea timpului, un fel de instituţie. Sînt vesel, sînt fericit. Poate că seara aceasta e cea mai frumoasă din viaţa mea. Comedioara n-are să rămînă. Nu poate să rămînă. Îmi dau seama de lipsurile ei, dar un lucru e clar, ştiu să scriu teatru.

EVOCĂRI/3

Emil GÂRLEANU

ÎNSEMNĂRI DE AGENDĂ

Mînăstirea Văratic, august 1912. (M.L.R., 928)

PUBLICĂM ÎNSEMNĂRILE LUI EMIL GÂRleanu, aflate în fondul de manuscrise al arhivei Muzeului literaturii române. Parte din ele, și anume paginile referitoare la Duiliu Zamfirescu, au apărut tot în „Manuscriptum", în numărul 3(8)/1972, la rubrica: « Din lumea celor care... scriu». Prezentatorul lor, Romulus Vulpescu, le însoțea de o minuțioasă descriere a caietului-manuscris (format, calitate a hîrtiei, cerneală, grafie, datare etc.), ceea ce ne scutește să revenim acum asupra lui.

Paginile de față pot interesa atît pentru că provin dintr-o perioadă cînd literatura română nu prea cultivase genul memoriilor — cum însuși Gârleanu observa — cît și pentru că « eroii» lor sînt, în marea lor majoritate, scriitori.

Cu greu am putea încadra aceste Însemnări în categoria acelora ținute în scopul defulării autorilor, ori al unor revanșe luate în taină asupra unor insuccese, asupra unor neînțelegeri cu adversari ori cu prieteni ingrați. Ele nu s-au dorit îngropate într-un sertar. Completările, făcute sub forma unor trimiteri în josul paginii, explicațiile din paranteze, selectarea notelor (prin însemnarea unora cu da și a altora cu nu) fac ca materialul să arate ca unul pregătit pentru publicare. Îmbinînd consemnarea unor discuții, anecdote și amintiri cu observațiile directe, Însemnările devin un material pe care, e sigur, autorul intenționa să-l încredințeze tiparului. (Romulus Vulpescu crede că Gârleanu le-ar fi destinat revistei sale, „Proza", apărută între 1 februarie — 1 martie 1914, la Craiova).

Prin evenimentul care le-a prilejuit — mobilizarea scriitorului în împrejurările dramatice ale anului 1913 — Însemnările se leagă de scrierile lui despre război și despre militari. Mobilizarea scriitorului și a altor confrați durează numai două săptămîni, iar « combatanții» se află departe de orice ostilități. Așadar, vom întîlni niște « eroi» pregătiți pentru un război care nu mai are loc. Poate de aceea Emil Gârleanu găsește răgazul să noteze aproape zilnic cîte ceva. În orice caz, o face convins că « dintr-o anecdotă, dintr-o povestire poate să se lămurească împrejurările în care a trăit un om, legăturile lui cu societatea,

prilejul care a dus la închegarea cutărei opere a lui» [1].

Ca ton și atitudine, Însemnările aduc mai puțin cu ceea ce știm despre scrisul său. Cine a rămas, în urma lecturii volumului Din lumea celor care nu cuvîntă și chiar a Nucului lui Odobac, cu o impresie de înduioșare care se sfiește să devină deznădejde și cu atît mai puțin contestare fermă, va fi surprins în Însemnări de liniile apăsate, de conturările nete, de un Gârleanu atît de detașat de obiectul descris.

Atracția visătorului, delicatului Gârleanu pentru cariera armelor îi nedumerește în egală măsură pe cititori și pe comentatori. Dar, nu cumva vedea în ea ceva mai mult decît profesia în care se realizase părintele său? Nu cumva s-a îndreptat spre ea ca spre un obstacol, ca spre un mijloc de a se forma, de a-și depăși firea de «domnișoară»?

Opera sa, oricît de scurtă ar fi perioada în care a fost scrisă, lasă să se întrevadă o evoluție a sensibilității autorului, evoluție sesizabilă atît la nivelul temelor cît și la nivelul tehnicii. De la bărbații care plîng ori se înduioșează de o amintire, nu pot supraviețui morții fiicei ori se lasă bătuți de nepoate și neveste, autorul ajunge la eroii care-și fac dreptate în sclipirile lamelor de cuțit sau pun mîna pe secure pentru a curma răul; de la procedeul care arată durerea învăluită, la acela care o lasă în lumina ei crudă. Chiar dacă aceste teme și tehnici nu se află în certă continuitate, ci doar coexistă, tot avem dreptul să ne întrebăm ce loc ocupă Însemnările, care aduc un ton atît de aparte, în cariera literară a lui Emil Gârleanu.

Numeroase din aspectele scrisului său duc spre Jurnal: evocările unor figuri din trecut, medalioanele unor scriitori, amintirile. Notițele care consemnează evenimentele dintre 12—13 iulie 1913, perioadă cît ține mobilizarea, încep ca niște însemnări de front. Emil Gârleanu pleca în acest război cu toată gravitatea, și într-o stare de spirit cît se poate de rea: situația la conducerea Teatrului Național din Craiova ca și sănătatea îi dădeau mari îngrijorări. «Ce sufăr ca director nu-ți poți închipui [...] Mîine plec cu Batalionul I Vînători. Decît să mori bolnav, mai bine de glonț de va fi»[2], îi scrie lui Mihail Dragomirescu într-o scrisoare care — iată — se referă direct și la plecarea care va genera Însemnările.

Preambulul Jurnalului (notele din 12 iulie) ni-l arată recules, pregătit pentru război și chiar pentru jertfă. Din fericire (sau din păcate?) războiul nu va constitui pentru Emil Gârleanu o experiență hotărîtoare, așa cum i se va întîmpla lui Camil Petrescu, de pildă, peste cîțiva ani. Dealtfel, evenimentele anului 1913 îl găsesc pe Gârleanu nu numai atins de boala care avea să-l răpună, ci și la altă vîrstă. Jurnalului îi rămîne să valideze nu «militarismul», ci personalitatea lui Emil Gârleanu în laturile: editor (intențiile privitoare la teatrul lui V. Alecsandri); om de teatru (participare la spectacole, considerații despre actori); observator al vieții literare și, pur și simplu, observator al comportamentului uman.

Un straniu paralelism se poate stabili între jurnalul-ficțiune Cîteva zile din august 1877. Din jurnalul unui sublocotenent și jurnalul real — Însemnări. Ambele cuprind răstimpul unei luni de vară (august în primul caz, iulie în al doilea), sentimentul cu care intră în război e același la amîndoi și amîndoi mor (primul neapucînd să încheie notele, celălalt la un an după ce le-a încheiat), încît s-ar putea crede că autorul Însemnărilor repetă — în ton minor — drumul unui personaj al său. Dar dacă a fost să moară nu de glonț, ci totuși de boală, și, de asemenea, dacă a fost să nu țină un adevărat jurnal de campanie, lipsa unei anume experiențe de viață se compensează în plan literar: prin întîlnirea cu Dimitrie Anghel la nici o lună de la moartea lui Șt. O. Iosif, prin ceea ce notează despre Duiliu Zamfirescu, Iorga ș.a.

Dincolo de «militarismul» lui Emil Gârleanu și de poziția lui față de jurnal ca gen literar, cititorului Însemnărilor îi rămîne savoarea unei lumi îmbrăcate în uniforma militară ca în costumele pregătite pentru interpretarea unor personaje. Dar mai ales, îi rămîne interesul literar: pe lîngă cel legat de autor, acela că majoritatea protagoniștilor sînt scriitori. O pleiadă, am putea spune. Pentru că, pe lîngă cei chemați la arme, componenți ai S.S.S. (Serviciul supravegherii știrilor) ca: Ion Minulescu, I. A. Bassarabescu, Dimitrie Anghel, Vasile Pârvan, I. Rădulescu-Pogoneanu — apar, în relativ scurtele Însemnări, mai toate personalitățile literare ale vremii: Mihail Sadoveanu, Mateiu I. Caragiale, Natalia Negru, Nicolae Iorga, Titu Maiorescu — sau sînt evocate figurile lui Șt. O Iosif și Panait Cerna.

De un loc mai mare în desfășurarea faptelor, dar și în ironia autorului, beneficiază, evident,

---

[1] Emil Gârleanu, *Nuvele. Schițe. Însemnări*, vol. II, București, Editura „Minerva", 1974.

[2] Scrisoare către M. Dragomirescu, a se vedea: Emil Gârleanu, *Nuvele. Schițe. Însemnări*, București, Editura „Minerva", 1974, p. 319.

persoane care-i fuseseră apropiate: I. Dragoslav Corneliu Moldovanu, Al. Th. Stamatiad, A. de Herz, foşti colaboratori la „Făt-Frumos", în general oameni pe care îi ajutase (recomandîndu-i în vreun post ori ca să publice în vreo revistă). Nerva Hodoş devine de-a dreptul personaj literar. E posibil ca în creionarea lui să-şi fi spus cuvîntul şi vreun resentiment mai vechi[3]. Sau e posibil ca sub ironia lui Emil Gârleanu să se ascundă de fapt o admiraţie uşor invidioasă. Oricum, umorul pus în redarea faptelor lui rămîne fără precedent în scrisul autorului « lumii celor care nu cuvîntă». În general, pentru simple menţionări ale unor colegi cu roluri episcdice, Gârleanu foloseşte această gamă umoristică pînă la burlesc. Memorabile sînt astfel cîteva scene: A. de Herz plimbîndu-se pe Calea Victoriei cu pantalonii militari pe braţ, fără pusă la cale lui C. Moldovan u şi I. Dragoslav sau încăierarea literară care încheie acest război traversat de scriitorii în cauză în ton de operetă.

Claudia DIMIU

Cu un camarad, la şcoala militară. (M.L.R. 927)

«O nouă cafenea literară»

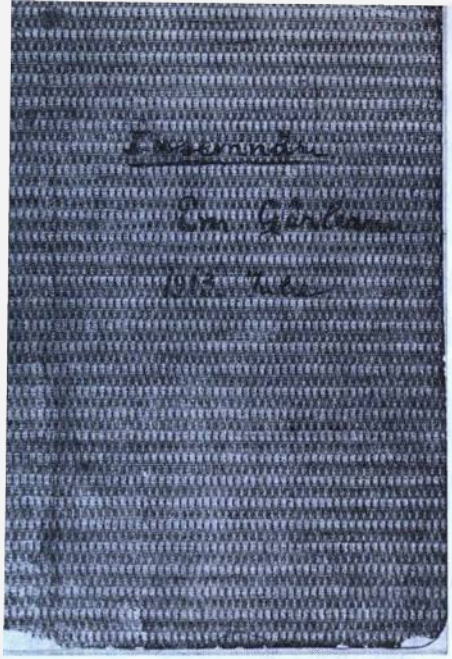
Craiova. Cazarma Batalionului I Vînători. 12 iulie 1913

— *Dragostea de patrie.* Ce putere adîncă sufletească, ce potop de simţiminte lăuntrice îţi ridică lacrimile în ochi numai privind pe hartă bucăţica colorată care-ţi înfăţişează pămîntul ţării tale. În clipa aceea cînd rătăceşti printre străini, sau în vremile de război, te gîndeşti la rudele, la fraţii tăi plecaţi în lupte, în clipa aceea nu mai inima îşi are judecata ei: neîncrederea, îndoiala, orice mîhnire, — ca şi cînd n-ar fi sălăşluit vreodată în sufletul tău. N-ai decît să închizi ochii şi bucăţica de hîrtie de pe masa ta se revarsă nemărginit, îşi înalţă munţii, îşi isvorăşte apele, îşi clădeşte satele şi oraşele, şi toată, întreaga ţară a ta o îmbrăţişezi dintr-o dată în ochii sufletului tău. Îţi simţi puterea uriaşilor din poveşti: ai fi în stare să ridici munţii, să-i pui drept piedici la hotare, să sugi sau să reverşi apele, să scobori stejarii în văi, să însufleţeşti din ei oşti. Iar dacă-n luptă mori, mori cu-acel suspin adînc de mulţumire care e un şuer de isbîndă, mai puternic decît şuerul glonţului care te-a lovit, şi e drept aşa, căci oriunde cade un ostaş pentru steagul lui e o bucăţică de pămînt a patriei lui.

— Cea mai sfîntă rouă pe care o primeşte pămîntul e aceea a sîngelui.

---

[3] Scrisoare către Simion Mehedinţi, a se vedea: Emil Gârleanu, *Nuvele. Schiţe. Însemnări*, vol. II, p. 369.

— Oasele ostaşilor căzuţi cari înălbesc pămîntul înseamnă cărările neamurilor către viitor, cum făina sau cenuşa ajuta în poveşti cenuşăresii să nu se rătăcească.

— Numai cînd te gîndeşti cu cîtă grabă cauţi să-ţi opreşti bobiţele de sînge scoase din isvorul lor de împunsătura unui ac, poţi să-ţi dai seama de jertfa pe care o face un om pentru patria sa, lăsînd, cu bucurie, să i se verse din trup valurile de sînge care-i ţineau viaţa.

— Care e omul care nu s-a gîndit măcar o dată cu groază la clipa morţii lui? Acelaşi om se duce cîntînd la război. Pricina e că altfel te-nfruntă moartea, pe cînd în luptă o-nfrunţi tu.

— Dacă ar fi fost un singur crîmpei de pămînt pe lume în care să nu se fi vărsat o picătură de sînge, acolo ar fi crescut floarea care luminează Raiul.

— Cînd cineva îţi dispută locul tău pe pămînt supt soare, trimite-l pe omul acela supt pămînt; să-l încapă şi pe el ţărîna.

— În cartuşiera unui soldat sunt închise suflete, — un bun trăgător poartă cu el un cimitir. [...]

Miercuri 17 iulie 1913, Bucureşti

Astă seară am văzut la Terasă pe Mitif (D. Anghel), venit de la ţară (Tecucel, prin Nicoreşti, jud[eţul] Tecuci). E bine la faţă, pîrlit de soare; dar el îmi spune că e într-un hal de neurastenie îngrijitoare. Pun în legătură aceasta cu moartea lui St. O. Iosif. Din jena pe care o văd c-o simte faţă de noi, deschid într-adins vorba de fostul lui prieten, Iosif. Ca o nespusă uşurare, ne spune visul [pe] care l-a avut în noaptea care coincidea cu moartea poetului.

« Se părea, ne spune dînsul, că eram pe o stradă; lume multă, Regele, prinţii, prinţul Carol, — în mijloc un sicriu de cristal în care era capul lui Mihai Viteazul de la Mănăstirea Dealului. La capătul sicriului stăteam eu cu Iosif; Iosif făcea passe hipnotice de-asupra sicriului şi la fiecare passă capul lui Mihai Viteazul deschidea şi închidea ochii. Lumea stătea foarte mirată. Iosif se apropie de mine şi-mi şopti la ureche: « — Aştia sunt nişte proşti; astea-s trucuri de-ale mele; nu-i nimic adevărat. » În clipa aceea, Anghel s-a trezit. A doua zi a povestit nevestei sale visul. Peste 3 zile cineva din Tecuci îi aduse vestea morţii lui Iosif. Noaptea în care visase era noaptea de chinurile morţii lui St. O. Iosif. Ne mai povestea Anghel, îngrijat (mai erau la masă: *Ion Minulescu, A. De Herz, Corneliu Moldovanu şi soţia mea*) că un cîine pe care-l strînsese de pe drumuri, se pusese înaintea calului trăsurii care-l ducea la gară şi nu vroia să-l lase să pornească cu nici un chip. Ţăranul care mîna îl sfătui să se întoarcă, Anghel nu vroi, deşi nici *nevasta* (întîiaşi dată cînd l-am auzit rostind acest cuvînt) nu-l lăsase să plece Marţia la drum. Cu grija în suflet, telegrafiase dimineaţa acasă întrebînd dacă nu se întîmplase ceva în lipsa lui.

Urîtul care-l făcuse să plece de-acasă, ne povestea el, l-a încercat de multe ori în viaţă. Aşa pe cînd era trimis cu o însărcinare la Isaccea, într-o noapte fu cuprins de groaza urîtului. Şi-n noaptea aceea, deşi pe Dunăre curgeau sloii de gheaţă, a trecut dincoace, la Galaţi, de unde luminile îi făceau cu ochii şi-l atrăgeau în mod irezistibil. [...]

De-ale d-lui profesor universitar I. Bianu

Pandeli ne povesteşte despre felul cum dl. Bianu îşi face cursul de istoria literaturii române la universitate. Cînd vrea să arate că în cutare epocă literatura a mers aşa şi-aşa întrebuinţa pe: «fleaşca-fleaşca!». «În acest răstimp, domnilor, literatura merge fleaşca-fleaşca!» sau, alta: «Acest poet, domnilor, n-are talent „canci"!». Stil universitar!

Cafeneaoa [sic!] literară S.S.S. (Serviciul Supravegherii ştirilor. Biroul Presei.)

Primind ordinul să plec de la partea sedentară a Bat[alionului] I de Vînători, din Craiova, m-am prezentat la 16 iulie c[urent] la Biroul presei, serviciul S.S.S. din Ministerul de război. O odaie lungă, largă, cu pereţii căptuşiţi cu hărţi — Peninsula balcanică în fel şi chipuri, nemţeşti, franţuzeşti, cu o hartă mare a Bulgariei — mai bună decît o au ei. Fereastra odăii dă în piaţa din faţă; fîntîna verde, una din fîntînile rămase de supt primariatul lui Pake, se proectează pe clădirea mare a Teatrului Liric, astăzi Leon Popescu. La stînga, grădina verde şi răcoroasă a Cişmigiului. În odaia aceasta mobilizarea a înfiinţat o nouă cafenea literară. Serviciul însăşi *[sic!]* obligă pe toţi să citească toate gazetele; unii pe cele româneşti, alţii pe cele franţuzeşti, italieneşti şi englezeşti. Cititul se face cu rînd; fiecare cititor trebuie să însemne cu creionul albastru ştirile privitoare la războiul balcanic şi ţara noastră, cu creionul roşu ştirile privitoare la operaţiile armatei noastre. Cititul e întrerupt de glume, spirite, de discuţii, de apreţuiri asupra oamenilor, de amintiri asupra cutăror împrejurări sau oameni. Un bufet ne trimite, la cerere, ceaiuri cu rom a 25 bani unul, cafele a 10 bani una, rahat idem, fiecare îşi are ţigările lui, — Terasa a rămas, pentru moment cel puţin, pe jos pe lîngă această nouă cafenea militară literară. Printr-o întîmplare fericită cafeneaua îşi are de clienţi pe: *Nerva Hodoş*, *Vasile Pârvan*, *N. Pandele*, *I. A. Bassarabescu*, *Em. Gîrleanu*, *Gusti*, *Rădulescu-Pogoneanu* şi, pînă acum cîteva zile chiar pe *N. Iorga*, care a făcut gălăgie mare că vrea să plece în Bulgaria, de unde n-a ştiut însă cum să se întoarcă mai repede, după spusa profesorului universitar de la Iaşi, d. Gusti. În afară de aceşti oameni de litere, învăţaţi şi scriitori, Cafeneaua literară S.S.S a mai atras la sînul ei cîţiva oameni subţiri, inteligenţi cari stau destul de bine alături de cei mai de sus: D-nii *Gh. Lazăr*, un eminent licenţiat al facultăţii de litere din Bucureşti, *Vasile Racotă*, un om cu nume străvechi şi cu mintea ageră, *Eftimie Antonescu*, membru al Curţii de apel. Cafeneaoa e *comandată*, mai bine zis are de patroni 2 căpitani, care se schimbă la fiecare 2 zile. Unul, căpitanul Stănculescu, un coleg de-al meu — mi-a fost sergent major —, unul dintre puţinii ofiţeri cari cunosc îndeaproape literatura noastră. Nici nu putea să i se dea o însărcinare mai potrivită lui decît să dădăcească scriitorii. Ce[lă]lalt căpitan, un om simpatic, îndatoritor şi inteligent, e căpitanul Gurău Gheorghe.

E ciudat cum fiecare dintre aceşti oameni, îmbrăcînd uniforma militară au luat nu numai o altă înfăţişare, dar şi alte apucături parcă. Aşa, Nerva Hodoş, — începe cu el căci şi în cafenea are aerul că e primul între primii — parcă a-nghiţit o frigare. Are aerul să ne înveţe ce e un adevărat soldat. Dar această atitudine nu a impresionat decît ordonanţele de la uşă, care, cînd îl văd venind aferat, ţanţoş, cu servieta subsuoară îi deschid uşa de perete. Altfel, munca lui e folositoare; dînsul taie, lipeşte şi cataloghează ştirile însemnate de noi. De altfel îşi urmează cu hărnicie îndeletnicirile pe care le avea şi la Academie, de unde a demisionat. Trei-patru «Biblioraturi» încep să se umple de materialul strîns în ele. Astăzi însă, oarecum plictisit, Nerva caută să iniţieze pe Pârvan în tainele acestui sport. Pârvan, tras la faţă, cu părul rar dat în sus, ca să-şi ascundă oarecum chelia, care trebuie să fie foarte pronunţată, cu ochii cam şireţi, e foarte încăpăţînat. Nerva se plînge că şi pe el «ca şi pe Bianu l-a învăţat carte, dar e nerecunoscător». «Tu, cel puţin, adaogă Nerva, ai învăţat şi m-ai şi întrecut, dar ce[lă]lalt!»

În privința militarismului lui Nerva. La început fusese numit comandantul bateriei a 2-a de etapă. Stăruind să fie adus aici, a refuzat să predea tot sublocotenentului care-l înlocuia, deci dîndu-i vreo 300 lei, cei 1 000 lei ce-i avea asupra-i nu i-a predat. Sublocotenentul nevrînd să primească acest fel de predare, Nerva face un raport ministerului că una-i să predai serviciul și alta comandamentul. Comandamentul deci îi rămîne lui de fapt, fiind numai atașat la Ministerul de război. La care ministerul îi răspunde că întîiul ordin era doar destul de deslușit și că să se « conformeze ». Prin urmare, să înapoieze, zicem noi, și mia de lei!

I. A. Bassarabescu e mai « remontat », cum s-ar zice, în haina militară, deși pînă să ajungă la Ministerul de război a trecut printr-o adevărată panică sufletească. Au vrut să-l trimită la Corabia, soția lui a început să plîngă, au alergat pe la Maiorescu, pe la alții și-n sfîrșit, a fost lăsat la partea sedentară a Batal[ionului] 6 Vînători. Aici a avut multe de suferit de la locotenentul rezervist, comandant al părții sedentare, Rosenthal, [...], avocat tachist, milionar, pînă ce, în sfîrșit, a fost adus la Cafeneaoa S.S.S., după ce și-a dat pelerina, revolverul, plus 500 lei celui care rămînea să-l înlocuiască la partea sedentară și care se plîngea că nu e pregătit... bănește pentru un asemenea nobil post.

Nerva Hodoș a scos o a doua ediție din *Vitejiile lui Mihai Viteazul*. A iscălit-o de data aceasta: « Nerva Hodoș, locotenent în rezervă, comandantul primei baterii de etapă », (Bateria cu pricina), iar ca dedicație a închinat-o Regelui cu următoarea formulă în care se oglindește Nerva întreg[1]: La observația mea că n-ar trebui să puie ediția II-a pe exemplarul Regelui, deoarece nu s-a gîndit de la început la el, mi-a adăogat că: « e altă carte revăzută de el și Iorga, deci... ». Pe mine tot nu m-a încredințat că e corect.

Duminică 21 iulie 1913

I. Minulescu și-a isprăvit, azi după prînz, la Terasă, piesa cinematografică, intitulată [2], ... snoava pe care ne-a istorisit-o de atîtea ori și cu atîta haz. De-ar fi scris-o tot așa. Herz și-a isprăvit pe a lui, după piesa lui *Noaptea Învierii*, jucată la Teatrul Național supt direcția lui Pompiliu Eliade. Leon Popescu le-a plătit înainte și bine subiectele: cîte 300 lei. Mărioara Voiculescu le va juca cu trupa ei. La 4 citesc amîndoi piesele lui Leon, poate și Mărioarei, dacă se va face bine, căci e bolnavă în pat.

Corneliu Vitejeanu. Îndată ce mobilizarea s-a decretat, scriitorii s-au tuns chilug. Unii au plecat la « corpurile de trupă », alții au rămas numai cu tunsul, pregătiți astfel pentru mobilizare. Printre ei și Corneliu Moldovanu. Dimpreună cu Minulescu, i-am pus la cale o glumă: i-am spus că printre « tipurile mobilizate » pe care le descrie Locusteanu în *„Flacăra"*, cel viitor, va fi unul intitulat: *Corneliu Vitejeanu!* Ca trăsătură caracteristică ar fi: tunderea în prima zi de mobilizare, ca prim pas către război. Corneliu, afectînd că puțin îi pasă, treptat-treptat a ajuns, într-un ceas, la paroxismul furiei împotriva redactorului *„Flacării"* care, zice el, « nu mă lovește dar îmi jignește amorul propriu ». Se și hotărîse să-i răspundă pe o chestie delicată. Minulescu însă îi destăinuiește că totul e o farsă, și că Locusteanu vrea să scrie Adolf Vitejeanu, pe motivul că și *Adolf de Herz* s-a primblat [acum] cîteva zile cu o pereche de pantaloni militari, pe mînă, întreaga Cale [a] Victoric[i], în prima zi de mobilizare, ca prim pas pentru război. Dealtfel nici o glumă, nici alta nu-și au izvorul decît în mințile născocitoare ale lui Minulescu și subsemnatului. Frumos ar fi însă ca Locusteanu, observînd același lucru ca și noi, să scrie într-adevăr un astfel de articol și atunci să vezi pe Corneliu și pe Herz dîndu-ne de inspiratori!

Tot Cafeneaoa S.S.S. Uitasem în notița trecută să vorbesc despre dl. Eftimie Antonescu, membru la curte, care stă mai mult cu cei mari și-i totdeauna foarte-foarte

---

[1] Emil Gârleanu nu transcrie dedicația, lăsînd un spațiu gol pe care însă nu l-a mai completat.

[2] Nu se indică titlul piesei, locul gol a rămas necompletat de autor (cu toate că alte completări și indicații a făcut).

aferat. Şi-al doilea tip, un consilier la curte, dl. Miclescu, care în fiecare zi ne-aduce... « veşti nouă ». Adică ce e în gazete şi cu ce aude la Club, alcătuieşte un fel de « ştire » cu o coloratură tulbure, c-un înţeles în doi peri, un fel de răspunsuri şi afirmări à la « Delphis », la a căror povestire ceilalţi iau parte cu zece perechi de ochi şi urechi. Cum la Terasă am prilejul să aud lucruri « şi mai şi », stau de-o parte şi-l las pe dl. Pârvan să le ia în serios.

Rădulescu-Pogoneanu îmi spune că-n urma apelului făcut ca cei cari au manuscrise inedite de ale lui *P. Cerna* să le încredinţeze direcţiei *„Conv[orbirilor] literare"* spre a fi publicate într-un nou volum, n-a sosit mai nimic. Scrisori n-au venit decît de la mama poetului, — cărţi poştale fără nici o însemnătate, note intime, cari n-au nici un preţ pentru literatură sau pentru întregirea biografiei poetului. Puţinul care se va strînge se va tipări la un loc cu teza lui de doctorat asupra *« poeziei filosofice »*, alcătuind astfel un volum de proză. S-au strîns de către prieteni vreo 8 000 lei. Din aceştia 2 500 se vor întrebuinţa, la toamnă, pentru aducerea rămăşiţelor pămînteşti în ţară, iar cu restul i se va face un medalion şi o împrejmuire la mormînt. Oficialitatea nu se va amesteca. Fire retrasă cum era Cerna, spune Pogoneanu, şi-a ales o locuinţă, în Berlin, retrasă, la o babă paralitică, aşa că n-a avut nici un ajutor în primul moment al boalei. A zăcut 2 zile fără să ştie nimeni.

S.S.S. Joi 25 iulie 1913

« Ivanciuc Volintirul ». Aceeaşi glumă care n-o putuse îndura liniştit Corneliu Moldovanu, a primit-o, vesel, *Ion Dragoslav*, cînd i-am spus că Locusteanu pregăteşte un articol, între tipurile lui mobilizate, intitulat *Ivanciuc Volintirul*. A făgăduit numai: « să-i facă el lui Locusteanu ! » după ce şi-a trecut mai întîi, rîzînd, degetul pe supt nas. Obicei vechi !

«Mărţişoarele » d-lui Dissescu. Un potop de *Benemerenti*, în avers de *Răsplata muncii* clasa I-a. Pînă şi băiatul lui Caragiale, — care în treacăt trebuie amintit, a căpătat *Benemerenti* clasa I-a la o vîrstă de-ajuns de înaintată, — pînă şi băiatul lui, ia la 24 ani, (nu cred să aibă mai mult) pentru 8 poezioare publicate în *« Viaţa Românească »*, B[ene] m[erenti] clasa I ! Şi *M. Sadoveanu, I. Minulescu* şi alţi scriitori de valoare nu o au. Dar au *Răsplata muncii !* (Uitasem că azi am citit că s-a « acordat B[ene]m[erenti] Cl[asa] I şi d.lui Enescu » un băeţaş regizor de-al lui Davila ! Dl. Dissescu a schimbat aceste două decoraţii cari trebuie să stea pe pieptul oamenilor de muncă şi talent în nişte... mărţişoare.

Lascarismele d-lui Dissescu

Dl.Dissescu e legat cum nu se mai poate de numele Lascar. Aşa are de secretar pe dl. Lascar. A dat, cadou, regelui Greciei sabia eroului grec Lascarakis. Iar d-lui Take Ionescu condeiul lui Lascar Catargiu, să semneze cu el Tratatul de pace. (Probabil dîndu-şi seama că acest fapt ar fi singurul, care ar da oarecare greutate iscăliturii patronului său în josul actului istoric.)

Dacă voi demisiona. Dacă voi demisiona, din pricina d-lui Lascar, care-mi poartă sîmbetele, voi adresa d-lui *Lascar* o scrisoare deschisă, scrisă cu un condei care nu va avea cinstea să fie cel a[l] lui *Lascar* Catargiu, dar care va avea puterea să mă scape de o slujbă care-mi atîrnă, de-asupra capului ca sabia lui... *Lascarakakis !*

Al. Th. Stamatiad

Azi am văzut, dealtfel cu o deosebită bucurie, că poetul *Al. Th. Stamatiad*, — cel pe care l-am purtat în circă pînă a căpătat fulgi literari care să-i dea putinţa să zboare de la o revistă la alta — nu mă mai salută. Pricina: nu i-am mai putut da 100 lei, pentru traducerea *Interior* din Maeterlinck, pe care o vînduse Teatrului Naţional din Bucureşti. Pînă acum, îmi salutase punga şi casa de bani a Teatrului ! « Splendidă generaţie ! » — vorba lui !

« Ediţia specială »

De cînd cu războiul, ziarele au ajuns să escrocheze lumea cu ediţii speciale, cari n-au nimic special. Trei rînduri de informaţii noi sînt prilej pentru o nouă ediţie. Băe-

Birlad, 10 noiembrie 1904. Pe verso, următoarea dedicaţie: « Din partea mea şi a Margaretei drept recunoştinţă. Emil. » (M.L.R., 4186).

ţaşii cari dau de veste publicului nouele ediţii strigă: «„*Adevărul*" specială!» alţii «„*Epoca*" special!»

Vodevilurile lui V. Alecsandri

De mult mă gîndesc la o ediţie a tuturor pieselor lui *V. Alecsandri* cari au muzică. În întîia parte a cărţii, textul pieselor, şi-n a doua, muzica. Multe părţi din muzica aceasta vor fi altfel pierdute. Cu mare greutate am putut găsi, la fraţii Bobescu, muzica din *Baba Hîrca* lui Millo şi cea din *Doi ţărani şi cinci cîrlani* a lui C. Negruzzi. În ce priveşte muzica din *Cinel-Cinel, Florin şi Florica, Kera Nastasia, Barbul Lăutarul* etc. ale lui V. Alecsandri, numai bărtrînul *Ion Anestin*, admirabilul artist de la Teatrul Naţional din Craiova, o ştie cu adevărat bine. Aceasta m-a şi făcut să stăruiesc pe lîngă Anestin să cînte, şi un diriginde de cor, dl. C.G. Anastasiu, din Craiova, să culeagă muzica din *Barbu Lăutaru*, care o dată cu Anestin se ducea şi ea de pe lumea aceasta.

Sîmbătă 27 iulie 1913

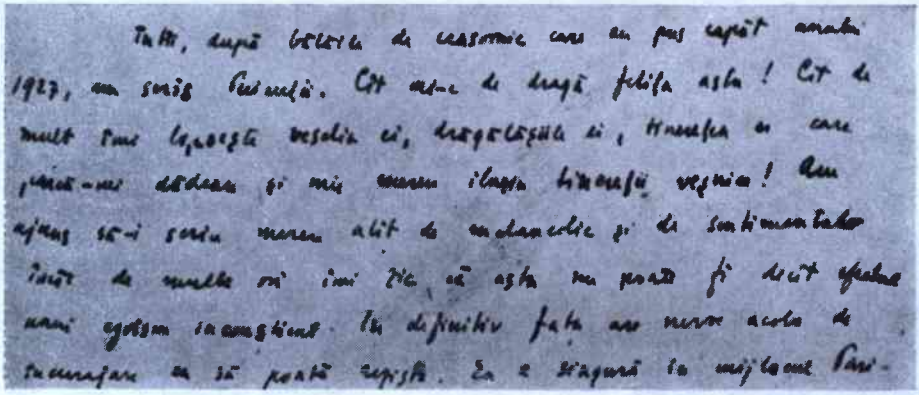
La arme *a lui G. Tutoveanu*

Cutia de scrisori a Terasei s-a umplut de un maldăr de plicuri galbene, oficiale. Gh. Tutoveanu, fostul meu colaborator de la „*Făt Frumos*", poetul tutovean, bîrlădean a găsit momentul fericit să-şi adune poeziile patriotice la un loc, — 7 de toate! — într-o broşurică de 16 pagini, să le intituleze *La arme* şi să o împartă *gratuit*, după ce a închinat-o «luptătorilor pentru ţară». Poeziile, mai toate, sunt publicate în „*Făt Frumos*", acum nouă ani! N-au nici în clin nici în mînecă, cu împrejurările de azi. Aşa, în *Fii gata!*:

«Pe drumuri umbroase trec pîlcuri
Arcaşii cu chip viforos,
Că Turcii intrat-au, şi-i jale
Şi flacări în Ţara de jos...».

Şi nici simţiminte eterne, sau eternizate nu găsim în poeziile aceste ca să poată fi amintite, ca un imbold de vitejie, la orice prilej. *La arme* a lui Tutoveanu se potriveşte cam aşa: cineva te poftește la masă: «La masă!» Te duci, şi, cînd ridici şervetul, găseşti pe farfurie un bileţel pe care e scris: «Răbdări prăjite». Tot original Gh. Tutoveanu!

ÎNSEMNĂRI ZILNICE/1

Liviu REBREANU

PATOSUL MĂRTURISIRII

DEȘI A CREAT SUTE DE EROI ȘI EROINE, de la țăranii de cremene pînă la intelectuali rafinați, prin glasul cărora, și îndeosebi prin omologul său Titu Herdelea, a avut posibilitatea să-și exprime toate gîndurile și toate aspirațiile, Liviu Rebreanu a simțit totuși nevoia să-și creeze și o platformă proprie de mărturisire, o oglindă sinceră a tuturor impulsurilor sale, a tuturor confruntărilor directe cu sine, cu viața, cu prietenii și adversarii săi.

Cu alte cuvinte, o autobiografie scrisă sub marea lampă a conștiinței sale, fără gîndul nici unei ascunderi sub perdeaua perfidiei sau a disimulării. A vrut să se arate om *pînă în cele mai lucide adîncuri ale sale. Om al societății românești a timpului său — un erou real edificat cu aceeași sete de adevăr, cu aceeași voluptate a sincerității și cu aceeași siguranță a construcției ca și eroii romanelor sale.*

Această vastă și profundă autobiografie a vieții sale, romancierul a realizat-o printr-o nouă operă numită uneori jurnal, alteori mărturisiri, dar de cele mai multe ori spovedanii, motiv ce ne-a determinat să adoptăm și noi, pentru însemnările de față ca și pentru volumul aflat în curs de tipărire, același titlu fixat de autor: Spovedanii. *« Spovedaniile » lui Rebreanu nu sînt un jurnal în sensul lui Titu Maiorescu, cu înregistrarea evenimentelor fiecărei zile, și nici o evocare, în genul lui N. Iorga, a unei vieți « așa cum a fost », scrisă la o anumită etapă a vîrstei. Ele încep brusc în anul 1916, pe cînd Rebreanu avea 31 de ani, și se sfîrșesc, în preajma morții sale (1 septembrie 1941), fără o concluzie ca la N. Iorga. Firul său nu e un fir continuu, din anul 1916, în care înregistrează intrarea în război a României, el nemaiînregistrînd nimic pînă în anul 1923, sărind apoi la anul 1927, și abia de acum înainte se constată o succesiune aritmetică anuală care se va continua pînă la 1944.*

În această perioadă, anii se urmează cu regularitate, dar nu și zilele, săptămînile și lunile, fiindcă adeseori de la o zi la alta, sau chiar de la o lună la alta, intervin pauze neașteptat de lungi, recompensate însă prin numeroase introspecții care aduc sub ochii cititorului variate episoade și evocări din anii necuprinși direct în « spovedanii », dînd astfel biografiei, și chiar bibliografiei scriitorului, adaosuri și precizări de negăsit în altă parte.

Am numit « spovedaniile » lui Rebreanu spovedanii ale sincerității, ale omului care a fost marele romancier. Și într-adevăr, ele luminează, în mod direct, atîtea fațete necunoscute din viața scriitorului, precizări asupra tinereții lui și chiar asupra unor episoade în legătură cu care Liviu Rebreanu a avut de îndurat grele vexațiuni, asupra creației sale literare — geneze, versiuni, mod de a scrie — toate cuprinse în romanele Ciuleandra, Crăișorul, Răscoala, Jar, Gorila, Amîndoi. *Despre* Ion, Pădurea spînzuraților *și* Adam și Eva *găsim mărturisiri pe calea introspecțiilor și amintirilor menționate, asupra activității sale ca animator și conducător literar la revistele* „Mișcarea literară"

(1924—1925), „România literară" *(1932—1933)* *și la președinția* Societății scriitorilor români *(1925—1932). În legătură cu acestea, romancierul relevă și caracterizează întreaga viață literară a timpului, oameni și moravuri, scriitori și editori bătrîni și tineri (atunci), de la I. Al. Brătescu-Voinești și propria sa generație — M. Sadoveanu, Tudor Arghezi, Ion Minulescu, M. Sorbul, Corneliu Moldovanu, Nichifor Crainic, cu care a avut înverșunate ciocniri, N. Davidescu, Perpessicius, Al. T. Stamatiad, Felix Aderca, Camil Petrescu, Ion Marin Sadoveanu, Adrian Maniu — pînă la Eugen Ionescu, membru astăzi al Academiei Franceze, solidarități și adversități, polemici și manifestări cordiale — Rebreanu a fost cel dintîi care a inițiat în mod public apărarea lui Mihail Sadoveanu atacat violent de elementele fasciste — acțiuni și mișcări, prin poziția sa el aflîndu-se în mod permanent în centrul vieții literare. Alături de scriitorii români apar în aceste spovedanii și unii mari scriitori străini, ca Giovanni Papini, Georges Duhamel, Gerhardt Hauptmann și alții.*

Cu numeroase și dramatice detalii este înfățișată și acțiunea prietenilor săi pentru alegerea romancierului ca membru al Academiei Române — acțiune combătută vreme îndelungată de N. Iorga, dar care s-a sfîrșit apoi, în 1939, cu sprijinul hotărîtor al aceluiași N. Iorga.

Numeroase pagini sînt dedicate, cu prețioase precizări amănunțite despre actori, actrițe și autori dramatici, — români și străini — celor două treceri ale sale pe la Direcția generală a teatrelor naționale (1928—1940) și totodată a Teatrului Național din București (1941—1943).

«Spovedaniile» oglindesc în același timp și numeroasele călătorii ale romancierului în aproape toate orașele țării, precum și — reprezentînd scriitorii români — în Norvegia, Anglia, Franța, Spania, Italia, Germania, Austria, Finlanda, Suedia, la diferite congrese și solemnități, Rebreanu notîndu-și cu minuțiozitate toate cele văzute și îndeosebi lucrurile cu caracter artistic, literar, simțindu-se însă pretutindeni român.

Atît ca romancier cît și ca demnitar de stat, Liviu Rebreanu a înregistrat și a analizat îndeaproape și viața politică a timpului — oameni, curente, încleștări, afaceri — convins fiind că structurile de atunci erau destinate unor radicale prefaceri, unei lumi noi. În «spovedaniile» sale și mai ales în cele din ultimii ani, perspectivele transformărilor sînt subliniate adeseori, fără ca romancierul, rămas credincios mesei de scris, să se angajeze într-o tabără sau alta.

Spirit intens și multilateral, Rebreanu s-a ocupat totodată de grădinărie, viticultură și horticultură, de astronomie, de cinematografie și radio, de arta fotografierii și de numeroase alte îndeletniciri practice.

Viața la țară l-a pasionat în mod permanent, fie că era vorba de satele copilăriei sale — Maierul (cuibul visurilor) și Prislopul (satul din care s-a ridicat Ion) — de Orlatul de lîngă Sibiu, în care a scris o parte din Ciuleandra, *și mai ales de Valea Mare de lîngă Pitești, unde și-a amenajat un conac pentru a putea scrie în liniște și pentru a se putea retrage atunci cînd viața publică i-ar fi dat răgaz.*

O bună parte din «spovedanii» au fost scrise la Valea Mare. Pe lîngă urmărirea întregului proces economic al unei gospodării, scriitorul a înregistrat și marea frumusețe a naturii, farmecul primăverilor, melancolia toamnelor, plecatul rîndunelelor, în numeroasele însemnări găsindu-se parcă mai multe pagini de poezie decît în literatura sa propriu-zisă.

O largă parte în aceste spovedanii și-a găsit mersul și în descrierea bolii sale — un cancer pulmonar — cu care s-a luptat timp de cîțiva ani. Sînt pagini patetice, scrise cu luciditate și cu un necontenit optimism adresat îndeosebi soției și fiicei sale — Fanny și Puia — ele, împreună cu doctorul Tițescu de la Ploiești, fiindu-i tovarășii cei mai apropiați în suferința care l-a răpus.

Arareori spovedaniile unui scriitor au cuprins mai multă sinceritate, mai multă veridicitate și mai multă luciditate. Însumînd peste 800 de pagini, ele reprezintă deopotrivă drama și adevărul vieții și gîndirii lui Liviu Rebreanu.

Pietatea fiicei sale va face ca în curînd ele să poată vedea lumina zilei, așezînd cea mai temeinică piatră la edificiul biografiei și operei marelui scriitor.

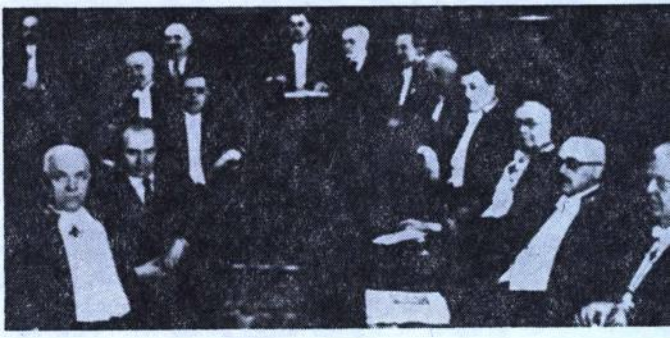
Paginile reproduse în acest număr al „Manuscriptum"*-ului sînt extrase din* Spovedaniile *scrise la începutul anului 1928. Ele încep prin a mărturisi din nou dorința romancierului — dorință manifestată și la începutul altor ani — de a întreține un jurnal mai amănunțit și totodată prin mărturisirea duioaselor sentimente care îl legau de fiica sa, aflată atunci la studii în Franța. În continuare, e înfățișat succesul obținut de ultimul său roman,* Ciuleandra, *apărut în anul precedent, precum și inițiativa Societății scriitorilor români — — în realitate inițiativa lui Rebreanu — de a sărbători pe nuvelistul I. Al. Brătescu-Voinești cu ocazia împlinirii vîrstei de 60 de ani.*

Silința romancierului pentru a sărbători pe marele său înaintaș, era răspunsul la gestul făcut de Brătescu-Voinești în 1921 de a propune romanul Ion *la importantul premiu „Năsturel".*

În legătură cu sărbătorirea nuvelistului, Rebreanu a avut o întrevedere și cu Dr. C. Angelescu, ministrul Învățămîntului, pe care îl prezintă însă în culori prea severe.

Însemnările din acest început de ianuarie se termină cu pregătirile lui Rebreanu pentru a participa la Oslo, la serbările organizate pentru centenarul lui Henric Ibsen.

Vasile NETEA

JURNAL [1928]

Sîmbătă spre duminică, 1 ianuarie 1928

Nu s-ar putea oare să scriu regulat aici întîmplările, dar nu zi cu zi, ci cînd mi se par mai de seamă, din viața literară a unui an? Și dacă încep chiar în noaptea revelionului fi-voi oare mai diligent?[1]

Întîi, după bătăile de ceasornic care au pus capăt anului 1927, am scris Puicuții. Cît mi-e de dragă fetița asta! Cît de mult îmi lipsește veselia ei, drăgălășeniile ei, tinerețea ei care parcă-mi dădeau și mie mereu iluzia tinereții veșnice! Am ajuns să-i scriu mereu atît de melancolic și de sentimental încît de multe ori îmi zic că asta nu poate fi decît efectul unui egoism inconștient. În definitiv fata are nevoie acolo de încurajare ca să poată rezista. Ea e singură în mijlocul Parisului străin, pe cînd eu aici, slavă domnului! Anul nou, am avut la masă pe Grămăticescu, un adevărat fiu de boier, subțire, delicat, cult, cu care e o plăcere să stai de vorbă. A și stat pînă pe la șase și am vorbit de toate, mai ales despre Paris unde el a făcut Universitatea.

Luni, 2 ianuarie

Se pare că *Ciuleandra*[2] se bucură într-adevăr de o apreciere deosebit de bună. Pe unde am văzut cîte un bilanț literar al anului trecut, *Ciuleandra* e socotită ca evenimentul anului. Așa în *„Dreptatea"*, așa în *„Lupta"*... Azi, în *„Adevărul"*, Theodorescu Branișteprublică un foileton de-a dreptul entuziast. Nu mai poate fi vorba să caut dedesubt prietenii sau gentilețe. E prea francă, prea spontană primirea bună.

Firește, n-am să mă îmbăt de satisfacție. Vor veni curînd și adversarii să reducă din corul elogiilor. Parcă cei de la *„Viața Românească"* vor primi cu inima ușoară o asemenea însuflețire?

Joi, 5 ianuarie

Eri, la 11 dim[ineața] , am avut o întîlnire cu Brătescu-Voinești, să-i comunic ce am hotărît să fac pentru sărbătorirea celor 60 de ani ai lui. Mă aștepta la „Capșa", de unde ne-am dus într-o odăiță la „Clubul Tinerimei".

Cînd i-am spus, amănunțindu i, programul ce l-am întocmit, a avut întîi un gest spontan de apărare. I se părea prea mult, se simțea nevrednic de atîta cinstire. Apoi,

[1] În decursul « spovedaniilor » sale Liviu Rebreanu și-a exprimat adeseori dorința de a-și scrie cît mai des, dacă nu zilnic, impresiile și constatările vieții, și totodată regretul de a nu putea fi mai activ.

[2] Romanul lui Rebreanu, apărut la sfîrșitul anului 1927.

în odăița aceea, după ce i-am desfășurat tot, l-am văzut sincer mișcat, dar mereu apărîndu-se și dîndu-mi argument suprem:

— Nu merit, domnule R[ebreanu], e prea mult... Eu sunt un scriitor modest, opera e mică, s-ar putea oare atîta răsplată pentru atîta lucru... Prozatorul, romancierul adevărat ești d[umnea]ta, care ai opera vastă, care pui în ea o viață întreagă complexă...

I-am replicat că sărbătorirea aceasta e necesară pentru însuși prestigiul breslei scriitoricești. Dincolo de persoana lui, e scriitorul căruia trebuie să ne obișnuim să-i arătăm, cînd opera lui e încheiată, o recunoștință națională. De ce la noi actorul poate să fie slăvit, iar scriitorul numai ocărît? Opera actorului, efemeră, se adresează cîtorva orășeni, e exterioară, fără urme, pe cînd scrisul lui Br[ătescu] V[oinești] în mii și mii de exemplare, a pătruns pînă în ultimul cătun, slujește dorul de a citi pînă în cărțile primare, contribuie la educația culturală efectivă și durabilă a poporului întreg. Ș-apoi de ce un politician, cînd a împlinit o vîrstă, poate să fie înălțat de lume, iar un scriitor consacrat să nu se poată bucura de aceeași favoare. Și în sfîrșit de ce să nu oferim presei un prilej de a se ocupa mai deaproape și de lucruri care să ne unească pe toți în bine, în loc să ne învrăjbească, cum fac certurile politice și diversele crime și răutăți?

— D[umnea]ta, slavă Domnului, la 60 ani, de-abia ai locuința asigurată, pe cînd orice alt profesionist, dacă are celebritatea d[umi]tale în profesiunea lui, a dobîndit o viață îmbelșugată, ferită de riscuri și griji. Ei bine, dacă nu putem face aceasta în planul material, baremi o satisfacție morală trebuie să răsplătească jertfa unei vieți întregi și o operă într-adevăr națională!

Atunci îmi spuse că într-adevăr afară de locuință, nu are nimica, și că, fiind în timpul războiului decorat cu *Răsplata muncii pentru merite sanitare*, sau așa ceva, a cerut și el, ca alții, să fie împroprietărit cu un loc de casă în București. De șapte ani zac hîrtiile lui cine știe prin ce birouri, fără să i se fi făcut nimic.

În sfîrșit, îmi zise să fac ce cred eu și-mi mulțumește, într-adevăr adînc mișcat și cu lacrimi în ochi, că tocmai eu, deși adică prozator, m-am gîndit și mă muncesc atîta pentru dînsul. I-am amintit că-i datorez personal recunoștință pentru un serviciu mare ce mi-a făcut cu prilejul unei cărți care, oricît ar fi de bună, n-ar fi avut poate atîta succes fără cuvîntul lui.

Și ne-am despărțit cu mulțumirile lui repetate din care e de reținut: «Mai mult decît orice sărbătorire, să mă crezi, că cuvintele d[umi]tale m-au mișcat și m-au mîngăiat!».

Era sincer. Poate că a fost sincer în tot cursul întrevederii, poate că toate protestările lui au fost sincere. Dacă nu, atunci e un mare artist al prefăcătoriei și al modestiei sau pruderiei. Dar conștiința valorii sale n-o are deloc. Se pare cu totul deconcertat. Parcă criticile din ultimii ani și mai ales violența unora din ele i-au zdrobit orice încredere în puterile sale. Evident că nici nu ar putea avea, cînd a produs atît de puțin. Trebuie să fie ceva cu totul excepțional într-o operă mică spre a rezista vremii. Apoi opera lui e așa de gingașe, așa de dulceagă că nu poate servi decît manualele școlare. Îți face impresia aproape a unor exerciții de compoziție și stil pentru clasele superioare de liceu. Față de el, ce colos pare Sadoveanu, chiar dacă e monoton!

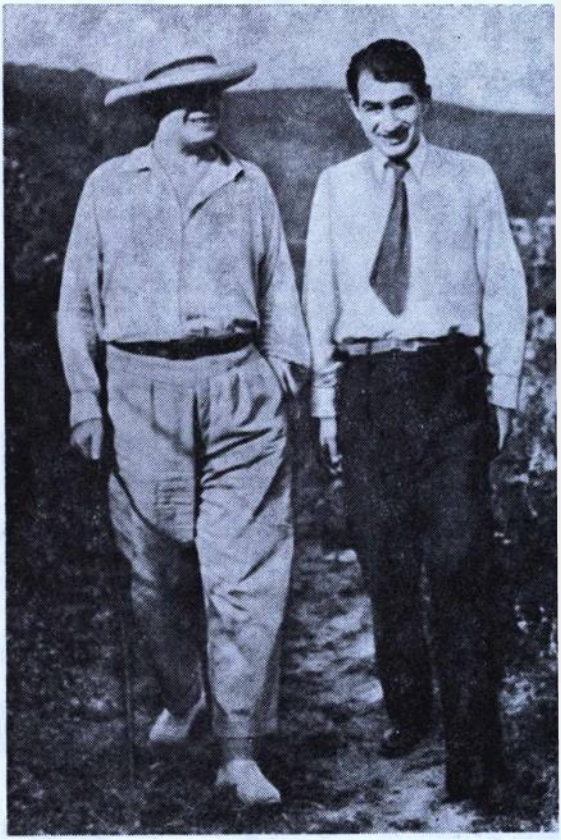
Și însăși înfățișarea lui nu arată nimic deosebit. N-are nici o sclipire, nici în privire, nici în vorbă, nici în idei. E mereu plîngător, cu modestia ceea romantică bidermeriană care face impresia unei măști agasante. O fi om bun, o fi simpatic, mai ales burgheziei noastre care privește pe scriitor ca un bufon sau ca un individ umil.

În orice caz între scriitori nu e urît, ci mai curînd disprețuit. Scrisul lui, oricît de modest, n-ar fi putut provoca asemenea resentimente. Numai faptul că, pe urma unei opere atît de modeste, a cîștigat atîtea beneficii sociale și, se zice, materiale, e vina atmosferei dușmănoase creată în jurul lui. Or fi contribuit puțin și exagerările cîtorva critici de a-l considera mare scriitor...

Azi am trecut pe la „Capșa" unde s-a adunat mai multă lume: Minulescu, Stamatiad, Perpessicius, dr. Nanu, Sergiu Dan, Camil Petrescu, Davidescu, Baltazar etc. Aflai că a apărut în *„Dreptatea"* de azi un articol al lui Aderca despre *Ciuleandra*. Nu știam. Sergiu Dan era cu un studiu mai mare, zice el, pe care a vrut să-l publice tot acolo și acuma va trebui să-l dea la *„Politica"*. Firește despre *Ciuleandra*, cu toții. Succes, succes, succes. Minulescu baremi spune, glumind și interpretînd desigur multe gînduri ascunse:

— Bine, monșer, nu vrei de loc să ne lași și pe noi să trăim, să mai scriem și noi romane?

Dr. Nanu spune că așteaptă să vadă și ceva scris de vreun adversar, ca atunci să-și dea seama aevea despre valoarea *Ciuleandrei*. Pentru mîine a anunțat articolul Davidescu în *„Universul literar"*.

Aderca despică interesant cartea. Că nu e roman, ci o nuvelă, dar capodoperă. Și o obiecție subiectivă: că Mădălina trebuia să vie la oraș, că doctorul Ursu e cam artificial. Subiectivitatea: d[omnișoa]ra din str. Neptun. El cere mersul țăranului asupra orașului. Regretul după «lut» e tradiționalism etc. Dar interpretarea lui e pînă azi, cea mai adîncă.

Davidescu m-a adus pînă acasă. Am vorbit despre romanul lui, *Vioara mută*. I-am spus diverse lucruri, deși nu l-am citit încă tot. Mi se pare totuși că, cel puțin bună parte din entuziasmul pentru *Ciuleandra* e provocat de speranța că astfel îmi cîștigă concursul pentru publicarea romanului său la „Cartea Românească".[3]

Luni, 16 ianuarie

Pentru sărbătorirea lui Brătescu-Voinești continuă alergăturile. Firește, nu vor merge toate tocmai strună. Opoziția începe să se arate. În *„Rampa"* de ieri, într-o notiță însoțită de o caricatură hidoasă, desigur Maniu ironizează sărbătorirea, fin, subțire, dar ironizează: c-a împlinit 70 de ani și că vitrinele librăriilor vor expune *Niculăiță Minciună*... De altfel, dăunăzi Maniu glumind, îmi povestea că Ioan Brătianu, de cîte ori i se vorbea despre greutățile scriitorilor zicea: «Da, adevărat... Ia să-i mai dăm o slujbă lui Brătescu!»

Înșiși organizatorii lucrează cu un entuziasm cam de comandă. Bucuța vorbește despre el cu un dispreț profund: că nu se poate citi, că e simplă anecdotă spusă prost, că nimic nu fierbe într-însul și că în sfîrșit e tipul mediocrității.

Am mai scurtat programul, suprimînd banchetul Pen-Clubului, ca să nu enervăm lumea și să nu-l punem pe bietul sărbătorit într-o postură ridicolă. În schimb a venit

[3] Însemnările din ziua de 8 ianuarie au fost publicate de M. Gafița în revista *„Luceafărul"*.

Uniunea intelectualilor, unde e prezidentă d-na Cantacuzino[4], să aranjeze și ei o masă. Prea bine; am mai scăpat eu puțin.

De dimineață, la Ministerul Artelor, mă întîmpină Minulescu și îmi spune că s-a primit invitație de la Oslo[5] să luăm parte la centenarul lui Ibsen[6]. El a vorbit ministrului și a propus să meargă trei inși: eu, ca autor dramatic și președinte al scriitorilor, el, în numele guvernului, și un actor, probabil Demetriade.

Vorbind cu ministrul[7] pentru Brătescu, îmi spuse că a fost prin Argeș și, la o nuntă, a pus să i se joace «ciuleandra». Zice că pare a fi un joc ardelenesc, schimbat firește puțin cu ocazia trecerii munților...

Și el se cam codea cu participarea la serbările Brăteștene!

După amiazi am fost, cu Bucuța, să prezintăm felicitări sărbătoritului care chiar azi împlinește cei 60 ani. Ne-a primit cu bonomia-i obișnuită. Era singur de tot. Ce curios! Mă așteptam să găsesc o lume! Ne povesti ce-a pățit cu Mirea, la care îl trimesei ieri să pozeze pentru portret. L-a primit ca și cînd nici n-ar ști nimic și i-a spus că el nu face lucruri d-astea, în sfîrșit, doar că nu l-a dat afară... Și iată țiganul valah care se crede artist «mare»!

Trebuia să citesc ceva după amiazi la șezătoarea unui Ateneu Popular, la „Teatrul Mic". Nu m-am dus de loc. Mă plictisesc citirile astea zadarnice.

Marți, 17 ianuarie

Corneliu Moldovanu mă vestește prin telefon că dorește să mă vază, să vorbim despre centenarul lui Ibsen. L-am văzut la teatru (după ce o d[omnișoa]ră Vermont m-a atacat cu un rapid interview despre participarea femeilor la viața politică). Îmi spune că ministrul vrea să trimită la Oslo, pentru serbările centenarului Ibsen, o delegație din care să facă parte eu, el, un actor și unul din minister, fie Minulescu, fie Marin Sadoveanu. Obiectai că mai bine Minulescu că e mai reprezentativ. Răspunse că Sadoveanu știe nemțește, dar adăugă că de altfel asta privește pe ministru. Ne-am înțeles ca eu să mă interesez de costul călătoriei la Wagons-Lits, clasa I-a cu vagon de dormit, iar de mers să mergem cu clasa II-a ca să facem economie de bani. În sfîrșit, susține că Ministerul trebuie să dea bani de ajuns ca să putem face față cum se cuvine acolo ca reprezentanți ai țării. Îi cerui să pregătească material statistic despre piesele de Ibsen reprezentate la noi, fotografii etc. Seara am cerut bibliotecarului Academiei să-mi facă o listă despre toate publicațiile asupra lui Ibsen la noi.

Seara făcui greșeala să spun lui Minulescu să ia seama că mai este un amator în minister care ar vrea să-i ia locul. Nu vrea să crează, iar cînd auzi de Corneliu, spuse că el n-ar vrea să meargă Minulescu, fiindcă atunci Minulescu ar trebui să fie șeful delegației, pe cînd altfel ar rămîne el.

În orice caz cred că a fost o greșeală. Nu trebuia să mă amestec și mai ales să-i fac sînge rău bietului Minulescu, care îmi zice că însuși ministrul a hotărît să meargă el, dar dacă-i va cere să renunțe va face-o și pe asta.

După amiazi am avut din nou vizita d-nei Madeleine Braunstein, o traducătoare de romane franțuzești, căreia i am cedat deunăzi traducerea mea *Les Demi-Vierges*[8] (bine c-am scăpat de ea). Îmi cere o recomandație către Kasterska[9], s-o introducă la diferiți scriitori francezi care să-i dea autorizația de a-i traduce, fiindcă la sfîrșitul lui ianuarie pleacă la Paris pentru trei luni. Venirile ei stăruitoare însă mi se par

La Valea Mare, împreună cu reporterul Horia Roman.

---

[4] Alexandrina Gr. Cantacuzino, președintă a unei asociații feministe și a Uniunii intelectualilor.

[5] E vorba de participarea unei delegații românești la serbările Ibsen din capitala Norvegiei.

[6] Vezi și *„Manuscriptum"*, an. IV, nr. 2 (11)/1973, pp. 99—110.

[7] Alexandru Lapedatu (1876—1950), profesor de istorie la Universitatea din Cluj, membru al Academiei Române.

[8] Roman de Marcel Prévost, tradus de Liviu Rebreanu în 1921, sub titlul *Fecioarele nebune*.

[9] Maria Kasterska, scriitoare de origine poloneză, căsătorită cu profesorul român Petre Sergescu, colaboratoare la diferite reviste franceze printre care și *„Les nouvelles littéraires"*.

puțin suspecte. Am impresia că femeia a prins o simpatie de mine (nu știu de om, ori de scriitor) și că ar vrea să meargă pînă la capăt...

Am primit o scrisoare extrem de elogioasă pentru *Ciuleandra*, de la Marin Simionescu-Rîmniceanu. Trebuie să-i răspund.

Duminică, 29 ianuarie

Firește, încă n-am răspuns lui Marin Rîmniceanu. M-au prins cu totul serbările pentru Brătescu, încît nici măcar aici n-am putut face vreo mențiune, deși au fost multe de înregistrat. Să încerc a le însemna baremi ulterior și cîte nu le-am uitat sau cîte merită să fie reținute.

Mai întîi întrevederea cu dr. Angelescu, ministrul școalelor. Mai vorbisem de cîteva ori cu el, cîte puțin. Convorbirea pe care am avut o cu ocazia serbărilor lui Brătescu n-a făcut decît să-mi confirme prima impresie: e o «hahaleră». Termen trivial, dar prea caracteristic încît nu-l pot ocoli. Vorbește verzi și uscate, se ambalează de vorbe și vrea cu orice preț să facă concurență lui Haret. E gata să dea orice sumă din bugetul statului cînd e vorba de clădit ceva. Are marota zidurilor, indiferent pentru ce scop ar fi. Se încîntă de lingușiri, de laude în față oricît de grosolane. În sfîrșit un mediocru guraliv.

I-am cerut pentru sărbătorirea lui Brătescu să ia parte și el, să ordone ca în toate școlile să se vorbească în timpul serbărilor despre sărbătoritul nostru. A convenit imediat. Apoi i-am cerut un ajutor bănesc special pentru S.S.R. E gata să dea, numai să-i prezint un program de ședători. Și în sfîrșit i am vorbit despre „Casa scriitorilor" pe care el, înălțătorul atîtor ziduri, ar putea-o realiza foarte ușor, dobîndind în schimb recunoștința scriitorilor, mai vie și mai vădită decît a corpului didactic.

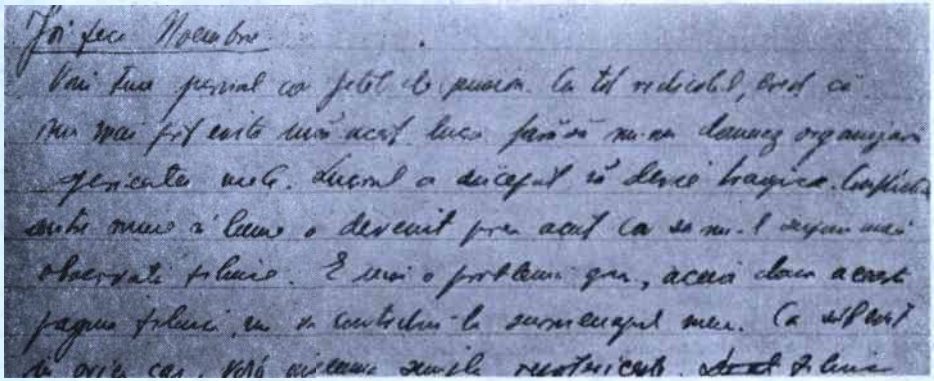
— Ești primul care-mi vorbește despre aceasta... Cere un loc de la Costinescu [10] și eu îți promit că în doi ani aveți „Casa scriitorilor"... Arhitecții mei vă fac planurile, tot, tot... Să poftești deci la mine!

Nu mai notez diferitele alergături și osteneli ce a trebuit să fac pentru buna reușită a sărbătoririi lui Brătescu-Voinești. Am luat-o în gît și m-am simțit obligat și pentru mîndria mea, să reușească cît mai strălucit. A trebuit să mă cert cu librari idioți, care nu făceau vitrinele cu operele lui, să scriu adrese, să dau telefoane, să lupt cu potrivnici și să le înăbuș opoziția înainte de-a se manifesta...

În sfîrșit a început «Săptămîna Brătescu-Voinești» la 22 ianuarie. „Cartea Românească" și alte librării principale au aranjat vitrine frumoase.

[10] Ioan Costinescu (1871—1951) — medic, primarul Bucureștiului.

Camil PETRESCU

DE LA PRIMUL LA ULTIMUL JURNAL

NU NUMAI INFIRMITATEA, CARE I-A produs adesea disperări de netrecut, închise în cuvinte încărcate de durere, pe care le regăsim fie în jurnalul publicat de curînd (*Note zilnice*, 1927—1940, sub îngrijirea lui Mircea Zaciu, la editura „Cartea Românească"), fie în alte notaţii răzleţe, ci, mai ales, propriul său temperament i-a ingreunat, adeseori, lui Camil Petrescu relaţia cu semenii. Solitar, iubit cu credinţă de neclătinat de prieteni, repudiat cu ură nestinsă de duşmani, nu puţini la număr, scriitorul se crispează la contactul cu lumea. Fiecare gest, intonaţie, privire, putea căpăta dimensiuni şi nuanţe, pentru mulţi, de neînţeles. Această relaţie dificilă cu oamenii, dar şi nevoia neînchipuită, permanentă, de a descifra sensul fiecărei întîmplări, de a-i descoperi resorturile şi mobilurile, de a-i da valoarea şi semnificaţia reală, l-au determinat, din vreme în vreme, să se destăinuie în «jurnale», după cum, nu de puţine ori, întîlnim în operă pagini întregi ce sînt adevărate fragmente biografice (şi nu ne referim aici la ceea ce propria viaţă a dăruit ficţiunii scriitoriceşti). Camil Petrescu, cel ce purta polemici sub imperiul patimei, nota prompt, sub semnul reacţiei imediate, dar după ani se întorcea, privindu-se lucid, completîndu-se, verificîndu-şi amintirile. Dintre lucrările sale, notele la *Teze şi Antiteze* depun cea mai exactă mărturie despre acest drum.

Majoritatea paginilor de jurnal, atît sus-amintitele *Note zilnice*, cît şi cele pe care le publicăm acum, au fost revăzute de scriitor în anul 1940. La început de conflagraţie mondială, cu precisa percepere a evenimentelor, ce-i era caracteristică, a simţit probabil nevoia unei autorevizuiri, a popasului lucid. Este, dealtfel, anul în care trimite *Filozofia substanţei* şi alte manuscrise, spre păstrare, la biblioteca Vaticanului, dintr-o nevoie, de înţeles, de a şti în siguranţă măcar o parte — după opinia sa, cea mai importantă — din tot ce a scris şi a gîndit.

Aceste eşantioane sînt revelatoare, considerăm, prin multe dintre mărturiile lor, pentru modul în care îşi priveşte viaţa. La 28 de ani, cît avea atunci (jurnalul este sigur din 1921, am avut posibilitatea verificării acestei datări), simţea nevoia imperioasă de a-şi «organiza experienţa», de a scrie, «zilnic dar nesilnic», «un jurnal-registru», după cum peste 10 ani va porni un alt jurnal-registru (pe care-l va duce, cu întreruperi, pînă în ziua morţii), în care face notaţii asupra sănătăţii sale, asupra alimentelor, un fel de jurnal al propriei fiziologii. Dealtfel, dorinţa de a-şi organiza experienţa l-a făcut ca la 1 septembrie 1923 (datare efectuată de noi) să înceapă un nou jurnal, în care, pe lîngă lapidare însemnări zilnice («apel la comisia de impunere», «premieră Iancovescu», «piesa pe afiş — *Suflete tari*», «plouă groaznic seara» ş.a.m.d.) este urmărit firul unei iubiri. Însemnările succinte lasă vag să răzbată zbuciumul sentimentului, îndoielile, nemulţumirile. O încercare ciudată de a pune ordine în sine.

Vom cita doar notaţii cu referire la aceasta:

[1923]

Joi 27 septembrie

— Prima lecţie.

sîmbătă 29 septembrie

— A doua lecţie.

Duminică 30 septembrie

— E geloasă că învăţ pe altele.

Joi 18 octombrie

— 5 — Hélène.

vineri 19 septembrie

— 3 — lecţie.

luni 22 octombrie

— Vrea să meargă la Banca Blanc. Mă indispune... « Nu cu Paula ». « Mai bine hai sus la mine ». Îi e foame. Luăm prăjituri de la [...].

joi 25 octombrie

— *Suflete tari.* Vine cu mătuşile, mă priveşte mereu. Mergem de-o ajung din urmă (e cu mătuşă-sa şi unchii săi).

vineri 26 octombrie

— 3 — lecţia [...]

vineri 9 noiembrie

Se interesează de reţetă şi ea şi Paula.

duminică 11 noiembrie

Paula şi Ea văd pe Miza la Capşa. [...]

vineri 23 noiembrie

Se mută Ea. Nu primeşte trei zile, pînă se aranjează.

miercuri 28 noiembrie

Se mută.

joi 29 noiembrie

Chef la Fr. Face tîrguielile în oraş.

sîmbătă 1 decembrie

Îmi dă rendez-vous la 4 1/2. Nu-mi răspunde nimeni. Miki contramandează întîlnirea.

Superstiţia hainelor. Bătaie stăruitoare în uşă. Aproape durere de a nu o fi găsit acasă. Indiferenţa dispreţuitoare a portăresii.

Duminică 2 decembrie

Îi scriu o scrisoare că nu era acasă, răspunde « vino mîine, am să-ţi explic ». Dezagreabil surprins de laconismul scrisorii. De ce nu mi-a explicat în scris. Lene, plictiseală?

Luni 3 decembrie

Explicaţia că a dormit sîmbătă. Vorbim în camera cu pianul călduroş, despre lecturile în comun. Hainele noi. Tu îmi procuri, îi spun, plăcerea de a mă vedea înţeles. E bucuroasă cînd îi spun: eşti toată numai inteligenţă, cu tine îmi place să citesc. [...]

Duminică 9 decembrie

Se hotărăşte apariţia *„Săptămînii"*, rămînînd să caute V. banii.

3 — lecţie.

Miercuri 12 decembrie

Generală *Lulu.* Cofetărie.

Duminică 16 decembrie

Seara la ea, după vizită la Ganea. Nuntă la biserica Amzei. E geloasă şi le numără pe cele 5. Îi spun că nu o mai iubesc şi mă simt foarte bine. O seară de indiferenţă admirabilă.

« — Pe cine iubeşti, C.?

— Pe nimeni », dar ezit, cu intenţia de a o jigni, între 5 fete care îmi plac.

Ea joacă (mă întrebam) pe geloasa. Încîntat de senzaţia de eliberare. [...]

Duminică 31 decembrie

Revelion, ezitarea, urcarea în trăsură, căderea calului.

Bucuria încrezătoare de a le fi găsit singure. Întors pentru şampanie, amîndouă. « Numai pe tine te iubim... Aşteptăm unul dintre băieţi ».

« — M-am bucurat cînd am văzut „*Săptămîna*".

— Cred că pe la 32 de ani am să iubesc.

— Dar pe mine nu m-ai iubit? »

Sîmbătă 19 ianuarie

Nu vine seara. Atunci cine?

Duminică 20 ianuarie

Femeia aceasta mi-a dat halucinaţia unei desăvîrşiri. Această halucinaţie n-o pot rupe din mine, fără să rup şi fire de carne.

Duminică 10 februarie

Am văzut-o pe stradă. Foarte bucuroasă.

Luni 11 februarie

Domnişoara Iulia. Aşteptarea de a vorbi cu Paula. Nadia: « Eşti un prost. Ea e la concert ».

Hope apare singur (deşi fusese cu ea? să ne caute). Drum pînă în colţ. Amical. Am citit „*Săptămîna*". Înapoi spre bodegă. Luxul ei. Ca o soră. Nu se jenează de Hope. Amiciţie amoroasă. În automobil semnul pe gură lui Hope să tacă.

Rendez-vous pentru miercuri, muzică seara la Nadia. Cearta cu Bumbeşti. Curte, jignitoare pentru Hélène, Nadiei. Cer anume să aud pe Nadia. Vorbesc de rău pe B. Bănuiala îndreptăţită.

Miercuri 13 februarie

Nu vine la rendez-vous de la curs, seara.

Joi 14 februarie

Noaptea furtunoasă. Aştept pînă la 9 1/2. « Camil scump » (cartea de vizită). « Te sărut ». Pe jos: Sărindar — Hotel Royal. « Du-mă şi tu pe mine. Te aştept. Nu iubesc pe nimeni ». [...]

Sîmbătă 30 martie

În faţa teatrului, e în trăsură. « Mîine » (Eu sunt neras, mizerabil îmbrăcat).

Duminică 31 martie

Cearta după masă cu P.M. Aştept zadarnic pînă la 11 1/2. Un buchet de violete...

21 aprilie

Ea are tot dreptul. Dragoste cu sila nu se poate. Dacă nu mă iubeşte. Dacă nu mă iubeşte... Şi pe urmă trebuie să fiu rezonabil. Ceilalţi — şi ei schimbaţi cu rîndul — au bani... îi oferă distracţii... Avarul etc. Goana să ajungă mai repede acasă S. E ridicolă lipsa de voinţă numai în anumite momente. În definitiv dacă nu mă iubeşte...

Aici se termină notaţiile acestei poveşti de dragoste, care a mai continuat ani de zile şi a marcat şi sufletul şi opera scriitorului.

Al doilea material, pe care-l reproducem mai jos este chiar un fel de autobiografie, pe care autorul şi-o făcea cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani. Sînt, de fapt, notele după care a ţinut cuvîntarea de la sărbătorirea sa oficială din 21 aprilie 1954, deci la 30 de ani de la însemnarea de mai sus.

Sinceritatea mărturisirii şi gravitatea cu care îşi priveşte existenţa ne scutesc de comentarii.

Notă. Între paranteze drepte sînt cuvintele care se aflau pe colţul lipsă al primei foi din caietul-jurnal.

Florica ICHIM

Joi 10 noiembrie

Voi ține jurnal ca fetele de pension cu tot ridicolul, cred că nu mai pot evita însă, acest lucru, fără să nu-mi dăunez organizării experienței mele. Lucrul a început să devie tragic. Conflictul dintre mine și lume a devenit prea acut ca să nu-l supun unei observații zilnice. E, însă, o problemă grea, aceea dacă această pagină zilnică nu va contribui la surmenajul meu. Ca să evit, în orice caz, voi însemna simplu, reportericește. Zilnic dar nesilnic. Dealtminteri, e un jurnal-registru și nimic altceva. Trei bătăi și cortina! deci. Mai ales că nu e «secret»! Am fost de mi-am luat piesa încă fără titlu de la Pârvan. Mi-a spus de la început că nu i-a plăcut și am avut o ușoară nemulțumire. Mi-a declarat că pare o înșiruire de fapte voite dar nu trăite. M-a întrebat dacă am trăit asemenea momente, exact, dacă am iubit *așa*. I-am spus că da și, păstrînd culoarea împrejurărilor, cred că n-am mințit. I se pare că eroul nu are conținut sufletesc. Politețea m-a împiedicat să-i spun că mă surprinde că i-a scăpat intelectualitatea — e drept [...] — a tipului. Mi-a răspuns, la o întrebare a mea, că [...] lectura l-a interesat foarte mult. A citit pînă la mijlocul nopții. I-am pus atunci o întrebare firească și imediată: Prin ce l-a interesat atunci? Ortiz, care era de față, i-a confirmat extraordinarul interes cu care a fost urmărită lectura de la [*sic*!] roman. Părerea lui e că eu sînt «actorul ideal» al operelor mele și cred că nu greșește. Cînd le citesc bine, impresionez puternic. I-am cerut lui Pârvan să-mi arate ce e de înlocuit, admițînd că peste 80 de pagini piesa nu poate trece. N-a putut să-mi arate. Enervat, i-am spus atunci următoarele: «Domnule profesor, vom face o experiență, care îmi va reuși cu siguranță. Vom schimba ultimele pagini ale actului II. El nu o va mai dori fizic, pentru că asta îl face atît de respingător pentru fantoșele noastre cu pretenții de a cunoaște viața și arta. Ei bine! Am convingerea că fără să mai schimb nimic, piesa nu va pierde (nu va cădea)». Ceea ce înseamnă că în acele trei file stă valoarea piesei...

M-a întrebat — cu cîtă naivitate — ce deosebire este între Andrei și lacheul din *Iulia*. La răspunsul meu prompt, a deturnat chestiunea. Mi-a spus că îi repugnă dorința fizică. Atunci i-am făcut declarația următoare, pe care poate n-aș renega-o întotdeauna: «Domnule Profesor, un poet se caracterizează prin atitudinea pe care o are față de iubire. Ei bine, eu nu găsesc nimic mai nobil decît actul posesiunii loaiale». Și nu l-a surprins. Găsește că sacrificiul în dragoste nu arogă drepturi și cînd l-am rugat să-mi arate unde cere vreun drept, în baza acestui sacrificiu, Andrei, n-a putut să-mi arate decît exclamația: «*poți disprețui atît sacrificiul?*» de la finalul actului întîi.

Dar, în sfîrșit, conversația nu avea nimic anormal, dacă nu ar fi venit imprudența prin care m-a lăsat să văd că nu are idee de arta mare și adevărată.

El: «Să nu crezi că mie nu îmi place modernismul. Eu am recitit de atîtea ori, cu cea mai profundă plăcere, *Salomeea* lui Oscar Wilde.

— Da... dar în *Salomeea* nu găsesc artă mare». El, surprins:

«— Se poate. Adu-ți aminte *povestirea* pe care o face regele (?) cînd trimite sclavul (mi se pare) să ofere pietre prețioase.

— Așadar, povestire?» (Mie îmi reproșase povestirile din piesă.)

— (fără să remarce replica mea) «Nu ți se pare frumoasă acea enumerare de pietre?» (am zîmbit involuntar și asta a contribuit să ne despărțim prost).

Eu: «Wilde are o mulțime de calități. E suprasensibil, e muzical, e un savant al superficialului. Dar nu are nimic răscolitor, profund și zguduitor omenesc în el». Nu cred că m-a înțeles. Mi-am luat piesa și am plecat. O deziluzie, care mă costă. Mi-e dor de un om înțelegător, cum îi e dor unui bolnav de smeură. Evoluția are legile ei, care desfid voința omenească cu un rînjet mai oribil ca al morții. Iată-i pe toți aceștia convertiți la modernism. Și comicul extraordinar are să fie ca eu, care umblam cu Minulescu în buzunar acum 10 ani (la 18 ani) și-i făceam prozeliți, urmărit de departe, anonim, de privirea ironică a acelor care erau „tradiționaliști", să lupt acum cu excesul

lor de zel, de-a fi ceea ce detestau atunci. Arta asta face farse extraordinare. Or fi pricepînd, afară de Gregorian şi [...], careva în ţara românească? Ceilalţi nu pot mînca decît cu lingura altora, din strachina altora. Toţi criticii sunt nişte profesori de liceu, însărcinaţi de opinia publică să explice operele de artă. *Şi pe urmă, marea chestiune a plăcerii neestetice. Stil, muzicalitate, limbă literară, simbol ! ! !*

Prin ce dobitocie seculară se consideră „stilul" unui scriitor, organizarea frazelor lui (de ce nu şi graficul?) şi nu aspectul integral al operei? Stilul este *toată* personalitatea.

*

Am fost la V.P., rugînd-o ca împreună cu soră-sa să-mi corecteze piesa de greşeli de maşină. În seninătatea ei grosolană şi sinceră e, poate, femeia pe care o doresc mai mult în clipa de faţă. A cochetat cu mine provocator timp de o oră, dar o doream prea mult şi mi-e teamă c-am lăsat-o să vadă prea bine lucrul acesta. Cu siguranţă c-o voi pierde din cauza asta.

Ştefania nu mi-a răspuns la scrisoarea de azi. Din cochetărie? Mai curînd cred că a vrut, din vanitate ieftină, să se intereseze de ea un poet. Unde să poţi găsi o femeie care să iubească franc şi simplu, aşa cum îşi dă o mamă mîna copilului ei. M-au exasperat complicaţiile astea, atît de naive şi de ieftine în acelaşi timp. Mi-amintesc cu drag de Rorica şi Draga.

Vineri 11 noiembrie

Am la 6 1/2 întîlnire cu Gelu. Îl voi prezenta la Cultura Naţională ca bun traducător. Nu mai încape îndoială că va plăcea mai mult decît mine şi-mi va fi preferat. Mai ales, date fiind raporturile dintre mine şi Pârvan acum. Dealtminteri, cred că am să rup toate raporturile cu această casă de editură.

De dimineaţă am dus la V.P. piesa, să-i facă îndreptările de ieri. Mi-a fost tot atît de binevoitoare.

La 12 am fost pe la *„Flacăra"*, erau băieţii obişnuiţi şi doamna Alice Soare. N-a remarcat prezenţa mea. Pe jumătate din răzbunare, m-am făcut tot timpul că răsfoiesc — şi-am găsit lucruri interesante — o colecţie a *„Flacării"*. La plecare, am fost singurul pe care l-a lăsat să-i sărute mîna... înmănuşată... privind în altă parte.

Am găsit la portar o scrisoare a Ştefaniei. Din superstiţie întîrziez [*sic*!] deschiderea ei. Am stat zece minute faţă în faţă cu Maniu la restaurant şi din nou a evitat să-l salut. De ce? Poate că Banu, care vorbeşte vrute şi nevrute... Banu nu-i om rău şi nici prost, dar e, cîteodată, aşa cum suntem cu toţii, de-a dreptul meschin.

N-am fost să văd pe doamna A.B. la spital, deşi ştiu că i-ar face imensă plăcere. A fost totdeauna nespus de delicată cu mine şi poate tocmai de aceea sunt atît de canalie. De trei luni n-am văzut-o şi de una jumătate e în spital. Nici prieten nu ştiu să fiu cîteodată.

12 noiembrie

Continui azi pentru ieri.

Ştefania m-a anunţat că vine la mine la 5 1/2. Aşadar, nu-l voi mai vedea pe Gelu la 6 1/2 la „Imperial". Mi-e penibil. Are să creadă că nu m-am dus ca să nu-l însoţesc la Casa de editură. Mi-e penibil, cu atît mai mult, cu cît m-a lăsat să înţeleg lucrul acesta.

Am aşteptat-o pe Ştefania cu multă nervozitate, mi-era teamă de prostia portarului (ca să se reabiliteze hotelul „Union", nu mai permite „vizita doamnelor"). Să nu dea loc la vreo scenă. Am aşteptat-o în stradă pînă la 5 1/2, cînd a venit. Am stat de vorbă. Deşi amîndoi aveam o imensă bunăvoinţă (mi-a mărturisit-o apoi), greu am găsit un ton pe care să ne întîlnim. Am vorbit, dar surzenia mea a fost o piedică serioasă. Pe urmă, am cetit din versurile mele. Mi-a spus că-i plac (din simplă politeţe), la care-mi spune că, acasă, versurile mele o fac «să plîngă de admiraţie».

Mi-a adus o minunată, superbă crizantemă, pe care a pus-o ea singură în banala sticlă cu apă a hotelului.

În jurul ceaiului am stat mai aproape și am putut vorbi. Niciodată n-am avut în dramele mele o sarcină atît de grea ca aceea de ieri, ca să n-o fac pe fata asta să i se pară ciudat că a venit. Mie, ea mi-a plăcut mai puțin decît pe stradă, așa fără paloare, și n-aveam intenția să o am azi. N-aveam nici cheie la ușă, dar și ea m-a evitat. Greutatea era că nu puteam deveni familiari, deși vorbeam lucruri interesante. I-am spus că plec miercuri și-mi pare rău (adevărul e că regretam numai pe jumătate). A avut o tresărire. « Ce se va mai întîmpla peste o lună? » Am înțeles-o destul de bine și m-am îngrozit.

« Ștefania, trebuie să lăsăm între noi timpul. O dragoste frumoasă nu se naște pe stradă (mai ales cînd nici unul, nici altul nu avem un fizic prea izbitor). Trebuie să lăsăm timpul între noi, Ștefania ». « Dar, dar e atît de mult de cînd ne am iubit ». Am făcut ochii mari. « Ne am iubit? Eu nu te-am iubit. Nu mă preocupi decît de săptămînile trecute ». « Eu te am iubit din primele timpuri, de cum te-am văzut acum opt ani ».

Și mi a povestit cîteva scene de atunci. A reluat pe urmă:

« Crezi că o lună... ». « Adevăru-i groaznic, Ștefania. Aveam mai multă bunăvoință decît dragoste între noi. Uite, ne e teamă să lăsăm o lună de zile între noi ». Peste două ore și jumătate a plecat [...] M-a așteptat jos în stradă. Aci am regăsit tonul obișnuit. Am desnădăjduit amîndoi, cînd mi-a spus că a uitat batista la mine. Suntem amîndoi superstițioși. I-o voi aduce astă seară la *„Fundație"*... Am mers tot timpul la braț pe străzile paralele cu Calea Victoriei. Mi-a spus de aventura ei cu un ofițer. N-am fost gelos, dar m-a enervat că-l cunoaște pe Gad. Cînd eu i-am spus că-mi pare că am s-o păstrez sau așa ceva, ea mi-a replicat: « Știi că nici nu mă ai încă... » Cam ăsta a fost tonul conversației noastre. Mi se pare că această strălucită licențiată în filosofie e o mare pozeuză... Vrea să pozeze în „naturală".

Mi-a spus ceva interesant: joi seara, cînd eu m-am gîndit la ea cu atîta intensitate, indignat că-mi sfărîmam cercul preocupărilor, m-a visat încruntat, spunîndu-i c-am s o părăsesc.

La 9 1/2 am fost la fetele P., ca să-mi iau piesa corectată. V. e din ce în ce mai caldă cu mine. Îmi place mult mai mult ca Ștefania. E femeie din cap pînă-n tălpi. Sora ei este o adolescentă melancolică, întîrziată. Le-am citit frumos în scris [...] V. are un caracter — din scris — admirabil. Așa am încheiat ziua de ieri.

sîmbătă

Azi de dimineață am văzut pe Marioara S., ca să-mi iau celălalt act. Din nou m-am convins că e una din cele mai frumoase femei din cîte am văzut. Afară de mîini și picioare, care sunt cam mari — din cauză că și ea e mare — restul are unduiri de pan-

teră și rotunjimi de statuie. Un cap blond, ochii mari, verzi, superbi. Și femeia aceasta mă iubește cum puține m-au iubit. Dar a avut imprudența să-mi spună că îi e pîntecele pătat de cicatricea unei tăieturi (a suferit o operație pentru tumoare). Și nu o mai doresc, nici nu mă mai duc s-o văd, cu toate reproșurile ei. Suntem iremediabil canalii, chiar cei care ne credem mai buni. Și femeia aceasta e dorită atît, chiar de cei care au avut-o...

*

Imensa crizantemă de ieri și azi îmi decorează odaia.

Note autobiografice

Înainte de a avea patima scrisului, am avut patima cititului.

Am iubit foarte mult cartea, cărțile. Citeam tot ce îmi cădea la îndemînă, mai ales reviste și ziare, căci în mahalaua în care am trăit, izolată de orice bibliotecă posibilă, în afară de cărțile de școală nu erau cărți de nici un fel. Cărțile de școală primară le citeam de atîtea ori, în lipsă de altceva, că le știam pe dinafară.

Revistele și ziarele le citeam fiindcă era un chioșc la barăcile Moșilor și vînzătorul era un om cumsecade. Și nevasta lui la fel. Cu zece bani, pe care-i găsisem, am citit 3—4 ziare pe zi și revistele săptămînale, timp de vreo patru ani. Luam un ziar și mă așezam pe bordura trotuarului, cu picioarele goale pe caldarîm, și-l citeam tot, cu oarecare grabă, ca să citesc cît mai mult. Îl dădeam înapoi și luam altul, apoi revistele. La plecare, vînzătorul sau nevastă-sa îmi dădea înapoi cei zece bani.

Într-o zi, dintr-o casă boierească oarecum, au scos din pod un morman de reviste vechi, necitite. Erau vreo cîteva sute de exemplare din revista *„Albina"*, care ocupau prea mult loc în pod. Au zîmbit cînd m-am repezit lacom asupra lor. Le am citit pe toate, cu informații agricole cu tot, de cîteva ori, în decurs de patru ani, de aproape le știam pe dinafară.

Mai tîrziu, am citit aproape toate revistele literare care au apărut, multe dintre cele străine și vreo șapte-opt gazete românești și străine, zilnic.

Am fost totdeauna sărac, dar și din pricină că am dat prea mulți bani pe gazete și cărți. Cei mai mulți oameni cu stare din jurul meu nu citeau nici o gazetă, nici o revistă, cumpărau numai *„Universul"*, pe care declarau că nu au timp să-l citească, însă, nici pe acesta, iar cărți nu cumpărau deloc. Mai toți, cînd îmi apărea vreo carte, așteptau să le-o dau eu. Oameni cu simțul afacerilor, sufereau, cred, la ideea că a cumpăra cărți e o risipă și cumpărau moșii, case, mobilier scump. Eu am cumpărat în fiece zi cîte o carte, timp de treizeci de ani, căci timp de treizeci de ani am fost în fiece zi în librării, firește, în zilele în care am putut ieși din casă. Astăzi, cînd privesc înapoi, cred că totuși eu, în naivitatea mea, am făcut o mai bună afacere decît cei care s-au lipsit de cărți ca să cumpere moșii, case, mobilier scump.

Cărțile mi-au fost de nespus folos. M-au făcut să mă simt om întreg. Să am o vedere justă și destul de clară despre întîmplările din lume și despre înlănțuirea dintre ele. Prietenii mei, care nu citeau nici măcar ziarele, se informau după ureche: ce se mai aude? ce mai scrie în ziare? pe care, dealtfel, chiar dacă le găseau la bărbier, nu prea știau să le citească. Se zăpăceau între coloane și le aruncau plictisiți.

Eu nu am întrebat mult. Mi-am spus că nici un om nu poate vorbi mai bine decît o carte. De mare folos mi-au fost, de pildă, cărțile medicale, căci niciodată n-am urmat prescripțiile medicale orale, pînă cînd n-am citit cu un minimum din literatura cazului. Așa e patima cititului. Cînd mă găseam undeva la țară, veneam kilometri la gară să citesc gazetele, ca să le am mai devreme.

Cînd am început să scriu, cărțile mi-au fost de mare folos și ca îndemn și ca mijloc de verificare, de documentare, de foarte multe ori. Totdeauna, cîteva dintre cărți mi-au întors banii pe care i-am dat pe celelalte. Mai ales pe cele de medicină, căci am o frumoasă bibliotecă medicală.

*

Important lucru în viața mea activă, o a doua mare etapă, a fost cînd am descoperit munca, destul de tîrziu, căci cetitul, nici în școală măcar, nu a fost pentru mine o muncă și nici nu l-am socotit ca atare. Nici astăzi, oricare ar fi cartea, dacă nu sunt obligat să scriu despre ea, nu socot cetitul o muncă, ci doar o recreație. Munca s-a ivit pentru mine cînd am început să scriu și să studiez, ca să scriu mai bine. Asta a coincis și cu sculatul de dimineață.

Firește, făceam note uneori și în orele de insomnie, noaptea, dar numai note.

Am muncit în viața mea crîncen, cu o îndîrjire de cremene. Am muncit și din nevoi imediate, dar totdeauna și cu sentimentul că, indiferent dacă nevoile te constrîng sau nu, tu trebuie să faci lucru bun, muncit cinstit. Am încheiat contractele de nevoie, dar cînd a fost să lucrez obiectul contractului am uitat că sunt obligat. E drept că nu mi-am luat, în genere, obligații care să contrazică buna mea credință, felul meu de a gîndi... N-am urmărit niciodată cîștigul, de nici un fel, dar nu pot tăgădui că lucrările mele, cele de proză numai, nu m-au ajutat să ies din multe nevoi. A fost și acesta un plasament mai nimerit decît alte plasamente care vrăjeau pe cei mai mulți din jurul meu. Mă iau ca punct de reper, din pricina celor îndurate pînă la călire.

Oricum, pot spune că munca depusă nu a fost fără folos, bun risipit, chiar cînd am părut, celor practici din jurul meu, naiv și puțin ridicul, înhămîndu-mă la munci grele și nerentabile, după ei. Căci nu trebuie să se uite că eu, în acești 60 de ani, nu am trăit numai între scriitori și artiști.

Patima cetitului și munca îndîrjită nu sunt singurele valori pe care le descopăr statornice acum, cînd împlinesc 60 de ani.

Încă de timpuriu am luat deprinderea de a munci cu o anumită orînduială, cu o anume tehnică. Nu am muncit la întîmplare, ca un motor care merge în gol. Nu am muncit numai ca să muncesc. Pildă mi-a fost, încă de la început, organismul animalelor și, în primul rînd, organismul omenesc, cu funcțiile lui, cu structurile lui deosebite: creier, aparat digestiv, aparat motor etc. Am fost și voi rămîne, pînă la sfîrșitul zilelor mele, ceea ce se numește astăzi un [...] și mi-am zis întotdeauna că nu întîmplător creierul e acolo unde e, într-o cutie care-l ferește dar nu-l izolează, intestinele acolo unde sunt, folositoare și ele.

Am vorbit adeseori despre inteligență, în cariera mea de scriitor. În lumina celor spuse mai sus, aș vrea să precizez și aci cum văd eu funcția inteligenței. Așa cum am mai spus, eu cred că nu e vreo deosebire între oameni, lăsînd deoparte cazurile de deficiențe patologice. Așadar, muncă orientată și, de ce să evităm termenul, planificată. Orînduiala și orientarea în muncă, iată ce dă valoare inteligenței și prin asta pot fi considerate ele însele ca valori constitutive.

*

Am iubit oamenii. Am trecut drept naiv. Am fost de cele mai multe ori păcălit, dar pînă la urmă am văzut că acei care m-au păcălit pe mine s-au păcălit singuri. Cei care au urît oamenii au creat în jurul lor o atmosferă de ură, care i-a nimicit ca o iradiație necruțătoare. Și, apoi, nu totdeauna am fost păcălit. Acele puține cazuri în care n-am fost păcălit, mi-au compensat cu prisosință pierderile. În bilanțul valorilor, azi, pot pune liniștit și dragostea de oameni.

Nu poți fi scriitor dacă nu iubești pe cei buni și, ca un corolar, dacă nu urăști ce e rău. Un creier nu funcționează dacă s-a oprit inima. Asta am învățat-o tot de la organismul omenesc.

Și acum autocritica

Am greșit, în măsura în care nu m-am subordonat — din motive și ele omenești, dar în sensul rău — valorilor pe care le recunosc azi statornice. Știți bine cît am șovăit și, dacă nu știți, cercetați-mi lucrările. Insuficiențele lor arată șovăielile mele. Anii

care-mi rămîn sunt, firește, mai întîi ani de învățătură. Mai am de învățat și în arta scrisului și în știința propriu-zisă. Mărturisesc însă că îmi place să învăț singur, nu să mă învețe alții, chiar cînd sunt mai inteligenți decît mine, căci e mai potrivit cu tehnica trudei mele. Omul asimilează numai printr-o participare organică.

Totul pare valabil, chiar și ceea ce contrazice, chiar și contradicția însăși.

Rolul scriitorului

Să sporească conștiința din lume. Să aducă un spor de conștiință. O lampă ridicată (articolul despre Gogol).

Curățitorii întunericului nu pot lucra fără lampă, și nici constructorii; dar sunt și lămpi prost folosite, care orbesc pe cel ce vrea să se curețe, să lucreze.

Alături de cei care muncesc. (alături de dreptate)

1. Partidul clasei muncitoare a dovedit că stimează toate valorile pe care le recunoaște ca atare, căci nimeni nu-i poate pretinde să stimeze valori pe care le socot alții valori, dar pe care el le disprețuiește, le consideră modalități dăunătoare.
2. A răspîndit cetitul și dragostea pentru carte și scriitor.
3. A sporit viața culturală.
4. A sporit numărul teatrelor.
5. Dă ajutoare de creație.

Lumea nouă. Lumea veche.

Lumea veche e paralizată de contradicțiile inextricabile în care s-a lăsat cu voluptate și lăcomie tîrîtă.

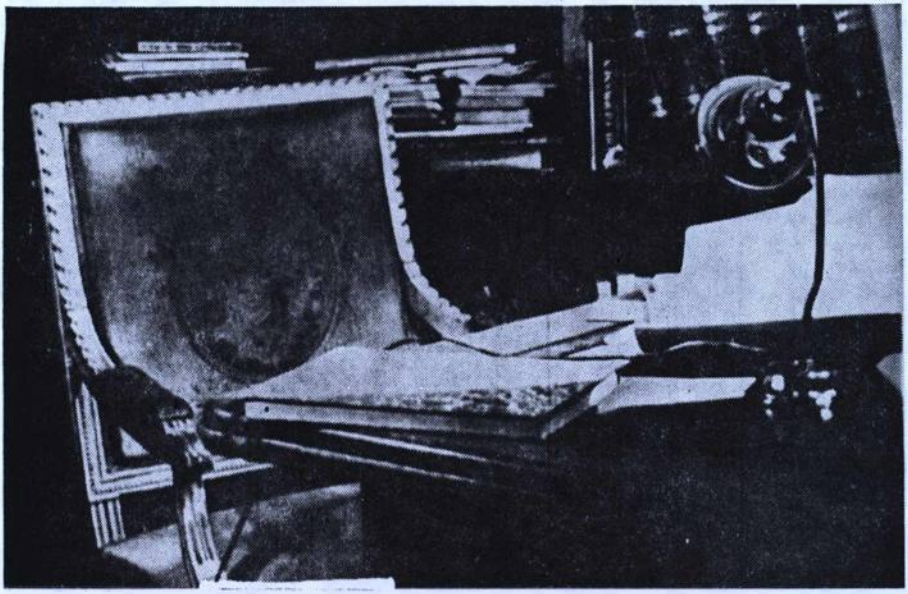
Iese o lume nouă, cu ale ei, și lupta de idei a viitorului se va da numai în sînul acestei lumi, numai prin masele muncitorești, care vor umple lumea.

*

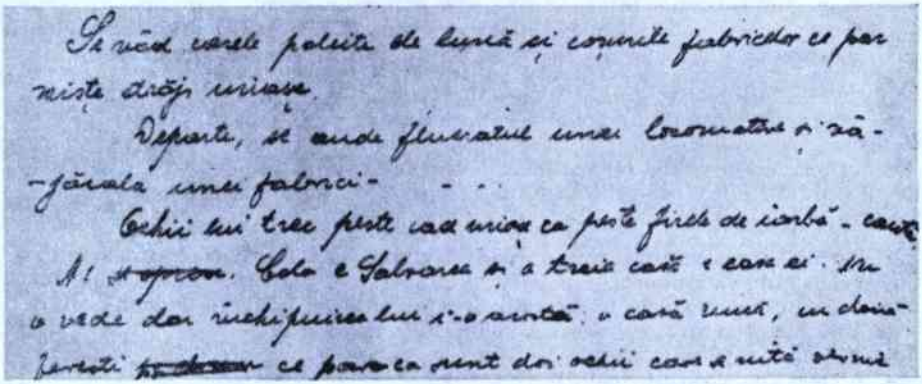
Am scris o dramă despre Revoluția franceză. Partidul mi-a arătat că a existat și o revoluție românească, o revoluție care și-a avut eroii ei și, mai ales, eroul ei, poporul român.

*

Această decorație îmi va aminti întotdeauna că mai am încă de lucru, deși am împlinit o vîrstă respectabilă.

ÎNSEMNĂRI ZILNICE/3

Pavel DAN

PAGINI REGĂSITE

UN NEDORIT JOC AL ÎNTÎMPLĂRII A AMÎnat revenirea la lumină a unor însemnări ce prelungesc *Jurnalul* lui Pavel Dan. Înmănunchiate într-un carnet (14/9 cm.) de culoare închisă și necticheta, paginile acestea s-au rătăcit, în decursul succesivelor deplasări ale bunurilor scriitorului din anii războiului și de mai apoi, de filele, avînd un cu totul alt format, ale manuscriselor sale. Dind curs amabilei audiențe a revistei „*Manuscriptum*", le încredințăm acum tiparului.

O facem, totuși, mărturisim, nu fără o anume reținere — aceeași pe care am avut-o și atunci cînd am publicat *selectiv* capitolele precedente ale *Jurnalului*. În această privință, Mihail Sebastian — semnatarul unor aprecieri critice pe cît de substanțiale pe atît de receptive la adresa autorului *Ursitei* — invoca un considerent capabil, pare-se, oricînd să dea de gîndit: «Nu trebuie să abuzăm de jurnale și scrisori. Avem de obicei înclinarea de a le socoti mai revelatoare pentru cunoașterea unui om decît opera sa publică. [...] E o plăcere de lectură ușor de înțeles, dar care păcătuiește uneori exagerînd sensul „hîrtiilor intime" în detrimentul operelor împlinite, responsabile» („*R.F.R.*", martie 1940). Ne-am îngăduit să reluăm această idee nu numai pentru că — mai mult decît alte însemnări zilnice — *Jurnalul* lui Pavel Dan reprezintă un confident prin excelență intim, dar și fiindcă recunoscutul *cult al formei*, propriu marilor sale nuvele, ar putea fi umbrit supralicitîndu-i însemnările de uzanță personală, nedefinitivate în vederea publicării.

Circumscrise răstimpului în care scriitorul era student în anul al III-lea, aceste *Note din viața mea și a altora* reamintesc sub multiple aspecte *Clipele trăite*, editate în 1974. Regăsim, prin urmare, aceleași frămîntări interioare ale unei tinereți statornic confruntate cu «proza» vieții, aceleași semne ale unei crize sufletești prelungite, aceeași pendulare romantică dintre *vis* (revanșă interioară și ultim reazem consolator) și o realitate ambiantă ostilă ori neînțelegătoare. Lipsurile materiale cronice, starea precară a sănătății, gîndul amar al necazurilor celor de acasă (al suferințelor mamei, îndeosebi) incertitudinile premergătoare afirmării constituie tot atîtea mobiluri ale unui timpuriu, grav și statornic sentiment al destinului. (Prezent, cu egală pregnanță, pînă și în impresiile de lectură; a se vedea comentariul în marginea romanului *Martin Eden* de Jack London). De aici: refuzul de a se autoiluziona, răbufnirile orgolioase, precum și înclinația spre incisivitate critică și intransigență proprie oamenilor conștienți de valoarea lor, cărora, însă, le-a fost dat să plătească scump fiecare izbîndă a existenței; reacțiile față de aerele de superioritate suficientă afișată de către unii literați de ocazie ce populau cenaclul Papilian, sînt ilustrative.

Mărturie prețioasă asupra anilor de căutări și acumulări din perioada debutului, aceste *Note din viața mea și a altora* aruncă o binevenită lumină asupra resorturilor personalității unuia din cei mai importanți nuveliști români.

Sergiu Pavel DAN

NOTE DIN VIAŢA MEA ŞI A ALTORA

Cluj, pe Cetăţuia, scriitorul împreună cu viitoarea lui soţie.

Pavel Dan, ginere.

Georgina Pavel Dan în perioada studenţiei.

31 X 929

Aceleaşi zile pustii, monotone se rostogolesc cu o încetineală desperată.

Nici un gînd, nici un vis.

Am cumpărat rom[anul] lui London pe care-l doream de multă vreme; acum îl citesc şi mă plictisesc.

1 XI a.c.

Sunt în cimitir. La picioarele mele se întinde marele oraş acoperit în ceaţă. Ici, colo cîteva suluri de fum se urcă alene spre cer. Se aude vîjîit de fabrici şi fluierat de locomotivă. Soarele de toamnă se uită, rece înfrigurat, se uită, lustruieşte acoperişurile caselor.

Colo, departe e casa Lenuței; se vede poarta la care o așteptam de atîtea ori, casa cea mare din strada Casian unde ne întîlneam și ne despărțeam în fiecare seară. E un an de atunci. Cădeau frunzele ca și acum, se lăsase toamna rece înfrigurată. Ne plimbam pe cărări singuratece multe ore! O iubeam atît [!] Trece vremea? Îmbătrînim.

Azi: o mai iubesc?

Nu!

O urăsc?

Nu!

1 XI a.c.

La Gambrinus

3 XI 929 — Triteni

Am terminat I-iul volum din *M[artin] Eden* a[l] lui London — Cît mi-[i] de drag scriitorul ăsta. Cîte amintiri, cîte gînduri, cîte visuri îmi stîrnește. Parcă toată copilăria mea și-a luat zborul asemenea unui stol de păsări învrăjbite de un drumeț imprudent.

Zburați visuri[!]

4 XI a.c.

Stau iarăși la coliba mea pe patul de tulei alături cu un maldăr de cartofi. Fluieră vîntul prin pereții de paie de parcă i-aș fi un prieten pe care nu l-a văzut demult și ține cu orice preț să-l sărute.

E cerul plumburiu, întunecat și norii în fuga lor nebună mă stropesc.

Citesc la *Martin Eden*. Doamne, ce sănătate, ce voință. Cît talent risipit în zadar. Cît n-aș da eu să am sănătatea asta.

E totuși o asemănare între noi: și eu vreu să cuceresc lumea.

Nu știu pînă unde voi izbuti, dar simt că aș putea.

Simt că mi-e capul plin de lucruri mari care se zbat ca un stol de păsări [închis] într-o cușcă, dar încă nu pot spune nimic, n-am timp, n-am liniște și capul parcă mi-e încercuit cu bandă de oțel.

Pe la noi e toamnă; cîmpul e pustiu, nici oi, nici vite, nici cîntece, doar norii își poartă umbrele săltînd din deal în deal. Se văd departe colțuri de sate învăluite în ceață; din cînd în cînd se aude lătrat de locomotivă. Și totul e rece, pustiu, mort.

Cîteva gînduri banale în legătură cu Mărioara, iubita mea din vale. Și atîta tot.

10 XI 929

Plecat de acasă și călătorit, cu carul, căruța și pe jos. Ploaie, tină, negură și sărăcie.

Dormeam în timp ce m[ama], bolnavă, îmi călca rufele. Mă prefăceam că dorm și tîrziu îi spusei: lasă-le că le calc eu; îmi venea să țip.

Și n-a voit!

11 XI a.c.

La Cluj, aceleași vremi, aceiași oameni.

11 XI 929

Se rostogoliră anii cum se p[i]erd în zare norii mînați de vînt pe un cer de primăvară.

14 XI 929

— Pe frontul de răsărit, nimic nou. Ul[timul] cap[itol].

— A, uite, ți-am adus o carte care face vîlvă.

P. luă cartea, o privi lung, o frunzări. *Pe frontul de vest, nimic nou.*

— Pe frontul de răsărit, nimic nou.

— Pune-o, te rog, pe somieră și lasă-mă să dorm; e singurul lucru ce-l mai pot face.

La Turda, într-un cerc de prieteni (scriitorul, al treilea din stînga)

Într-un liman de liniște.

Apoi, întorcîndu-se spre părete:

— Azi, are să vină doctorul să-mi ajute să trec pe lumea cealaltă.

19 XI 929

La începutul anului simțeam o adevărată bucurie cînd mă gîndeam cît de fericit voi fi revăzîndu-mi colegii.

Treceam printre dînșii privindu-i cu drag în enormul lor forfot; îmi plăceau balicii cu stîngăcia lor, fetele care umblau în cîrduri de la o ușă la alta, îmi plăceau pînă și ghionturile lor. E așa de plăcut să fii stud[ent] în anul ultim, să te plimbi cu capul pe sus conștient de puterea ta.

Pe atunci parcă o duceam bine cu sănătatea!

Azi trec pe lungile coridoare a[le] Universității necăjit, întunecat ca un nor de seară. Simt junghiuri sub cămașa udă, mi-i greu paltonul și dacă vorbesc cu cineva abia știu ce să-i răspund ca să nu mă creadă idiot. Mi-e necaz pe mine însumi de necazul meu. Și lumea asta cu fețe trandafirii și cu răsărit de soare în ochi mă enervează, simt că o urăsc!

De ce!

Curios, toți mă cred sănătos, cînd sunt bolnav. Și n-am nici un ban.

Azi, trecînd pe lîngă bis[erica] Minor[iților], am intrat și m-am rugat. Am impresia că mă așteaptă o nenorocire.

Cîteva zile am stat în pat uitîndu-mă la fotografia surorii lui G. pe care mă gîndesc s-o iau de soție. E atît de frumoasă, atît de bună! (Poate spun, povești, dar așa se vede). Mi se pare că o iubesc înainte de a o cunoaște.

Cît de greu trec zilele!

22 XI 929

Zile noroase, zile cu ploi. Cu sănătatea o duc din ce în ce mai greu.
Aseară am fost la G. și i s-a părut că sunt nebun cînd i-am spus că mă fac papă.
Hm, poate crede ce o vrea. De m-aș face sănătos aș ști eu ce am de făcut.
Dar, așa de greu trec zilele. Parcă înnebunesc...

23 I a.c.

O zi, aproape fericit, fără prea mari dureri de spate, fără temperatură.
Am stat mereu în pat și am cetit *Boema* [1] pentru a nu știu cîta oară. Nu fac altceva nimic. Păcat că nu pot dormi. *O nuvelă : Un individ bolnăvicios care-și cheltuiește banii* alergînd de la un doctor la altul și nu are, ce e mai rău, pe ce-și cumpăra medicamente.
Ideea « frontului de răsărit » nu mi se pare strălucită: cere muncă multă și pînă aș termina-o vor banaliza alții ideea.
Am început să scriu episcopului Hossu. Ce? Vezi, asta nu știu.

10 I 930

Am terminat *Ursita*.

20 I 930

Fac parte din societatea care conduce revista *„Darul vremii"* și chiar eu fac pe administratorul. Mai întîi, pr[ofesorul] Papilian e sufletul, un om de o inteligență superioară. Doctorul Retezeanu, un individ închipuit și prost ca un măgar. Apostol și întreaga companie de medici inteligenți, închipuiți care, ca orice oameni care s-au ridicat prin muncă, disprețuiesc pe toată lumea. Excepție, Papilian.

3 II 930

M-am hotărît să-i dau dracului cu revistă și cu mutre cu tot. De ce? Nu știu, dar mi-i scîrbă de nazurile lor; n-am decît o singură rugăminte către Dumnezeu: să mă lase în pace ca să-mi văd de scrisul meu, de visurile dragi, să mă pot plimba în voie pe str[ada] A[vram] Iancu în aceste zile de primăvară. Încolo: Nimic, nimic, nimic!
Ticăloasă, urîtă viață. Dacă n-ar fi părinții și speranța de mai bine, nu știu ce m-ar ține pe lumea asta.

13 II 930

Un țăran din sat m-a căutat aseară și printre multe mi-a spus: « E bolnavă rău mama D[umi]tale ».
...E bolnavă mama! Și-mi veni în minte căsuța mică, pe vîrful dealului ca zugrăvită pe cerul albastru, veșnic. Șapte oameni într-o odaie, dintre care doi copii mici, unul de vreo două săptămîni; tata se înădușe și stă veșnic lîngă sobă de unde înjură și bombănește nemulțumit de toate; noaptea are insomnii, trîntește pernele pe pat și nu-i lasă nici pe ceilalți să doarmă. Și mama e bolnavă rău. Copiii plîng, în casă e miros de rufe ude, fum și umezeală; ginerele stă îmbufnat că zestrea sorei [mele] nu-i atît de mare cît o dorise. Și mama stă pe pat de două luni, e acoperită cu multe țoale încît abia i se vede fața zbîrcită ca un dos de frunză galbenă; se uită spre tavan, din cînd în cînd spune cu glasul stins să opăcească copiii...
E la amiazi; ai casei s-au adunat în jurul mesii; copiii mai răsăriți, în picioare pe scaune se întind să ia mămăliga; ceilalți nu-i lasă, țipete, palme, trînteli.
Și mama stă pe pat, se uită cu ochii plini de lacrimi cum toți mîncă, se gîndește undeva la feciorul ei dus departe; lacrimi se prăvale pe zbîrciturile feții, ca niște boabe de argint pe trepte se scurg pe pernă. Nici nu-i mai trebuie de mîncare.
— No, măi D[umnea]ta, că iute te superi, îi spune fata, nu vezi că am de lucru?

[1] *Scene din viața de boemă* de Henri Murger.

— Lasă, draga mamei, nu-i... şi o îneacă plînsul.

[Fără dată]

Negură! Negură alburie, rece, amestecată cu fum de cărbune, îţi pătrunde pe sub haine, se lipeşte de cerul gurii, te ustură, te îneacă. Pluteşte peste oraş, se scurge prin străzi cîneşte; rîuri imense de lapte.

Trecători grăbiţi cu gulerele ridicate se salută cu monosilabe scurte, ducîndu-şi degetele la căciuli ca şi cînd s-ar apăra de muşte. Şi autobusele sure, cu lămpile aprinse, trec în goane fantasmatice. Uruit [de] roţi, fluierat de clacsoane, şi zăpada latră sub picioare.

Aşa umblai, de dimineaţă, jumătate îngheţat, înfundîndu-mi mîinile în buzunare de să le sparg, umblam zgribulit, în căutare a 500 lei — ca să trimit azi mamei ceva.

[Fără dată]

Merg la prof[esorul] Papilian ca să-mi dau demisia de la intendenţa revistei „*Darul vremii*".

Nu mai vreau să ascult prostiile literare ale doctorilor — excepţie Papilian — nu mai vreau să fiu privit de la înălţime de oameni cu burta plină şi cu capul plin de ei înşişi — aşa că lit[eratura] nu mai are loc; nu mai vreau să fiu salutat ca mai mic, stud[ent] fără importanţă, intrus, de nişte oameni pe care nici nu i-aş scuipa. Munteanu, scriitor de rom[ane] senzaţionale în timpurile antice, ziarist quasi liberal; nu mai vreau să aud pe nici unul din toate secăturile care îmi spun la şedinţe: scrie, domnule, scrie.

[Note răzleţe]

Sting lampa căci e atîta de frumos afară.

.....

Primele friguri ale publicaţiei. (Retezeanu propune ca în schimbul banilor fiecare să-şi aibă pagina sa literară.)

.....

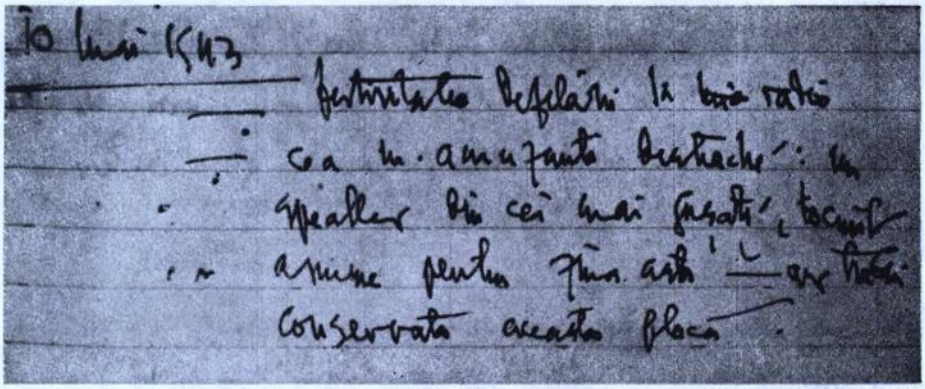
1) Fata din *Cînd izbucnesc vulcanii stinşi* se va chema *Tuia*.

2) Fata din *Studenta* se va chema D[omni]şoara Urzică şi va fi într-adevăr ea!

3) Fata din *Măseaua* se va chema Lisi Moldovan (Elisabeta) şi va fi bruneta cu pardesiul gălbui şi buza muşcată!

Amin! 21/V 930

ÎNSEMNĂRI ZILNICE/4

PERPESSICIUS

CONȘTIINȚA CIVICĂ A CRITICULUI

CONTINUĂM PUBLICAREA UNOR PAgini din Jurnal*-ul lui Perpessicius cu citeva însemnări, notații și reflecții extrase din caietele anului 1943.*

Fragmente din acest jurnal au mai apărut în această revistă, în nr. 4/1971, pp. 136—142 (din caietul anilor 1959—1966), apoi în nr. 1 din 1975 (din caietul intitulat Notes *— septembrie, 1940) și în nr. 4/1976, pp. 146—154 (însemnări din anii 1932—1933). Am încredințat, de asemenea, citeva fragmente din jurnalul anilor 1955—1959 și din caietele anilor 1959—1966, revistei* „Steaua", *nr. 12 (decembrie 1974), pp. 64—65 și, respectiv, nr. 10/1976, pp. 36—38. În sfîrșit, în* „Orizontul" *(septembrie 1977), supliment al ziarului* „Cuvîntul nou" *din Sfîntu Gheorghe, și în* „Analele Brăilei", *suplimentul ziarului* „Înainte" *(octombrie 1971), am reprodus citeva însemnări din anii 1941 și 1942. Ultimele pagini din acest jurnal, extrase dintr-un caiet distinct, datat înainte de 1939, le-am încredințat* Almanahului Flacăra *(1978).*

Textele pe care le publicăm în acest număr ilustrează interesul lectorului impătimit, care era Perpessicius, pentru toate seismele vieții politice și sociale prin care au trecut țara și oamenii ei și pentru cele mai diverse aspecte ale vieții culturale și artistice ale timpului.

Cel care fusese etichetat drept cel mai «indulgent» și mai «blînd» critic literar al ultimelor decenii, ni se relevă, în mod surprinzător, în aceste însemnări din jurnalul anului 1943, ca un fin și sever observator și comentator al evenimentelor. Înfierînd, cu o vehemență neobișnuită omului, politicianismul și demagogia găunoasă, îngrădirea libertăților, turpitudinile și mîrșăviile sfruntate ale comentatorilor de război din presa vremii, vînduți politicii oficiale, impostura și reaua credință a unor colegi de breaslă care sfidau opinia publică, abdicînd total de la datoria de a sluji adevărul și cauza celor mulți, Perpessicius ne oferă — chiar și numai din aceste note sumare — fața nebănuită a unui spirit militant, cu o viziune democratică și progresistă, ce contrazice imaginea criticului abstras, izolat în turnul său de fildeș.

Transpare, din această selecție de adnotări, o fermă atitudine antifascistă, revelatorie pentru atitudinea politică și civică, precum și pentru conștiința criticului.

Dumitru D. PANAITESCU

Adnotări în 1943

Miercuri 27 ianuarie 1943

— Fericirea, rară, de a fi fost acasă și a fi ascultat la Radio-Londra ($10^1/_4$) reportajul istoricei întrevederi Roosvelt-Churchill, timp de 10 zile la Casablanca (Maroc), cu stat majoarele *[sic!]* de față și cu generalii De Gaulle și Giraud.

«Capitularea f[ără] rezerve a Germaniei, Japoniei și Italiei» (și Berlinul — și după lingăii presei și propagandei noastre — care ținea că Churchill s-a dus să cerșească, la Washington, ajutoare).

30 ian[uarie] 1943

R.A.F. atacă azi Berlinul ca să amîne cu o oră discursul lui Göering, care s-a lăudat că nici o bombă nu va cădea as[upra] Germaniei.

— Extraordinar! — și spiritual —

1 febr[uarie] 1943

— Este o justiție imanentă (pe care o reprezintă Anglo-Americanii) — c[are] pedepsește nerecunoștința n[oa]s[tră]. (Rom[ânia]-Mare n-am făcut-o alături de Germania).

— Sunt oameni c[are] cîștigă la telefon — eu pierd și timp și bani.

— În copilărie și la bătrînețe — iernile se aseamănă.[...]

joi 11 febr[uarie] 1943

— «Inginerul Stănel Dumitrescu — autorul a numeroase escrocherii» etc. (ziarele). E țara toată plină de astfel de ingineri. Dați o săptămînă libertatea presei și veți afla multe. Pisani-Marion scrie d[espre] *Relake* (coresp[ondența] negustoreselor și altor intelectuali de suburbane). Dar Marion, cu soacrele lui, era m[ai] tare.

28 febr[uarie] 1943

— Cronica războiului de *Romicus* (model de cretinism — totul e perfect și situația Axei mai ideală ca oricînd): «se știe că cine vrea să încercuiască, ajunge el încercuit» (cf. Stalingrad).

.....

1 aprilie 1943

— (din nu știu ce ziar străin — la Radio): «România Regelui Mihai, a Mareșalului Antonescu și a dlui profesor Mihai Antonescu»

(Hm!)

14 aprilie 1943 (Radio Londra)

— Intrarea trupelor în Sfax (?) liberata. Un sergent englez de la tancuri.

Ieri am pierdut p[e] cel m[ai] bun prieten și-mi spuneam: merita războiul ăsta să fie luptat? Azi, cînd văd bucuria celor eliberați, îmi zic: da, merita.

8 mai 1943

— Una din cele m[ai] frumoase zile din viață. Emisiunea de la Londra: Tunis, Bizerta, cucerite. Începutul, plin de nădejdi, al liberării definitive. Cît mai e pînă ce ultimul neamț va fi șters-o de aici?

10 mai 1943

— Festivitatea defilării la radio; cea m[ai] amuzantă distracție: un speaker din cei mai gușați, tocmit anume pentru ziua asta — ar trebui conservată această placă.

—poezie de Șt[efan] Șoimescu la Radio, declamată de un actor de la T[eatrul] Național.

— la Sofia, ministrul apropierii de Bulgaria — Ion Cristu.

(— Ce să mai zici?

— Am înțeles.)

Perpessicius în mijlocul elevilor de la liceul „Sf. Andrei" (1937).

*

— Mussolini etc., etc. — și meritele lui p[entru] Italia.

— dar Mussolini e de abia de 20 de ani la putere și Italia, așa cum e, au făcut-o veacurile în care n-a existat nici un Mussolini (același răspuns și p[entru] Hitler).

26 mai 1943

Directorul Seminarului Umanist din România (S.U.R.), dl. C. Narly, pupilul sufletesc, al dlui Ion Petrovici.

*

(— Cum găsești?

— Cam S.U.R.

— Așadar cenușiu?

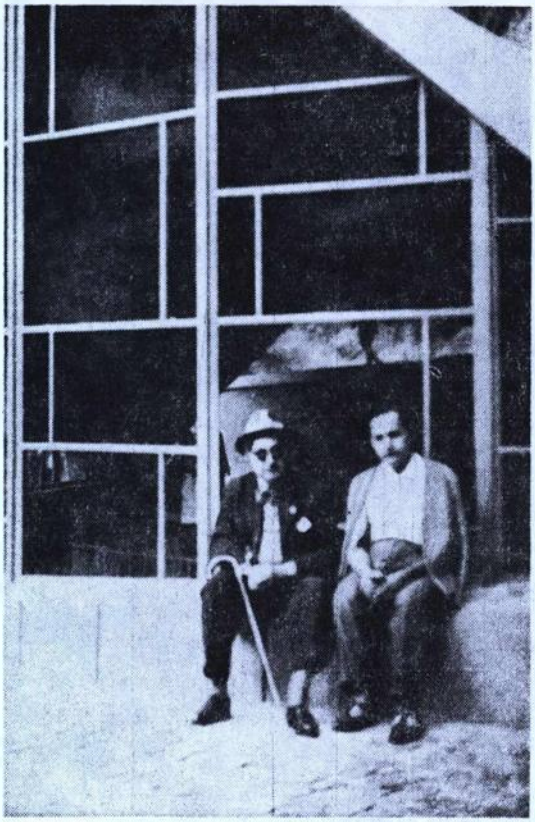
— Dacă vrei).

27 mai 1943

— Prezentarea *Moșilor* de Horia Furtună: Reconstituire excelentă — care plătește toate conferințele și tot programul cultural al Radio-ului.

(Ș-acele valsuri lin legănătoare

Ș-acele balerine, circul.)

Împreună cu fiul său (Olăneşti, 1964).

12 iunie 1943

— *Le grand homme seul* de René Benjamin (d[espre] izolarea lui Pétain).

— Vrei să cunoşti — schimbarea din Franţa? Aşteptările ei? Învierea ei? Citeşte aceste spovedanii triste ale Mareşalului (nici o legătură şi nici o apropiere cu vulgarismele mareşalilor noştri. Aceia sunt filozofi şi ... oameni).

*

— După ocuparea Pantelleriei, Lampeduzei, Linosei, marile fortificaţii nu m[ai] sunt decît *insulite*?

*

— Vor debarca?
— Nu.
— De ce?
— Nu dă voie Seişanu ...

*

Au deprins marele talent să mănînce c[...] din ce în ce m[ai] mult şi să nu le pese (e vorba de cronicarii militari — generali şi civili...).[...]

*

Şi totuşi, minunea asta a microfonului, care poate deveni cea mai penibilă tortură, rezervă şi surprize-fericiri. D[e] p[ildă] vineri 18 iunie 1943, ora 20^{40}. Conferinţa dlui V. P. despre *Înţelepciunea voevozilor n[o]ş[tri]* se amînă p[entru] vinerea viitoare (Cine e V. P. — multili comitete şi comiţii — Institutul Balcanic etc. etc.)

— Transmitem, în loc, *Concertul* ... de Weber.

— Bravo!! se auzi din toate casele —

*

În ajun de debarcarea în Sicilia, *presa noastră*: invaziunea e un bluff. A doua zi: dar de ce nu invadează în m[ai] multe puncte?

ş[i] a[aşa] m[ai] d[eparte].

— sistemul *pleşcar* — aplicat în toate cronicile de război ale diverşilor *Romici* şi generali în retragere — tocmiţi de Axă şi parafrazînd cu furie comunicatele ei oficiale.

— Nu se cîştigă războiul cu astfel de totală abdicare şi orbire.

25 iulie 1943

Emisiunea rom[ânească] de miezul nopții de la Radio Londra: O știre senzaționlă: Mussolini a demisionat.

— Comentarii în casă.

*

A doua zi: 1) orașul oarecum fiert, oarecum calm, deși m[ai] puțin caniculă. 2) „*Curentul*“ f[ără] articol Șeicaru, nici Romicus. 3) Iică: a) scoate în vînzare decorațiile italiene. b) distruge telegrama trimisă Ducelui (« mi-a îmbogățit (?) viața »). c) ... 4) Al. Marcu desface placheta *Mussolini* cu ridicata. 5) Se caută un imn la ora Italiei, în locul Giovinezzei (Senectutea).

8 august 1943

Demagogie — Consiliul de Miniștri va spori salariile funcționarilor.

17 august 1943

Evacuarea Siciliei — Marele succes germano-italian (mai mare ca Stalingrad?)

— Cît o să ne mai otrăvească cu astfel de enormități?

— Pînă vor fi bătuți măr.

21 august 1943

— dimineața: discuție politică internaț[ională] cu Camil P[etrescu] și Th[eodor] Capidan la Fundație.

— după masă — primit n[umă]rul din 22 aug[ust] 1943 din „*Foaia poporului*“ (Sibiu). Ca să poți citi un lucru demn în presă trebuie să citești ziare de provincie. Articolașe excelente: *Luptele din Sicilia au luat sfîrșit* și *Întîlnirea dintre Roosevelt și Churchill.*

5 sep[tembrie] 1943

— *Cronica războiului* de Seișanu.

*

— Va trebui judecat acest cretin vîndut, cu textele lui în față. Obrăznicie — Rea credință etc. Cu cît e plătit? Iar dacă nu, atunci să fie castrat și făcut inofensiv.

*

Și odată cu el — sterilizată și Soc[ietatea] de Radio, cu toți directorii și președinții ei.

*

Sentențios: « Al II-lea front nu poate fi format ». Va trebui băgat în c[...] cu totul — cînd va veni ziua — în butoiul Danaidelor plin cu c[...], după sistemul boeriilor, de care amintea d[octo]r[ul] Sarafide.

7 sept[embrie] 1943

Specialitatea Nemților: să înghită toate coturile: al Volgăi, al Donului, Donețului (cotu și pișcotu) . Ca mîine al Niprului ș[i] a[șa] m[ai] d[eparte].

*

— Cel mai ușor post de astăzi? — Ministru de război în Italia. Dai același comunicat, în fiecare zi: ne-am retras pe poziții dinainte pregătite.

*

După discursul de 15 minute al lui Hitler — radioul nostru a difuzat Wagner — *Götterdämmerung.*

12 sept[embrie] 1943

— Trebuie reluat, recitit și pedepsit textul — obraznic, insolentissim — din seara asta a[l] acestui cretin.

— Cînd te gîndești că suntem ultimii să ridicăm piatra — noi șmecherii Balcanilor.

14 sept[embrie] 1943

— Eliberarea lui Mussolini?

— Primul film american, după debarcarea anglosaxonilor în Italia.

16 sept[embrie] 1943

Măgarul de Romicus și cronica de azi în care *a și lichidat* capul de pod de la Salerno... în timp ce situația e cu totul alta... Textul trebuie păstrat la Dosarul turpitudinilor și cretinismelor.

*

La bărbier

— Rîndu — dl...

— Nu, aștept pe Lazăr.

Pe Englezi p[entru] ștofă englez[ească].

La fel, aștept pe Americani p[entru] stilou.

.....

20 oct[ombrie] 1943

Interviu Ică cu gazetarul turc, căruia îi amintește *Danton și Mirabeau.*

«cînd am intrat, am văzut un om mic — cînd am ieșit strîngeram mîna unui om mare» (după o oră de vorbărie).

24 oct[ombrie] 1943

— Săptămîna Olteniei — *Săpt[ămîna] Demagogiei care-și simte țelurile de război clătinîndu-se.* Discursuri: Neamțu, Ică (m[[ai] gol și sec ca oricînd) și Conducătorul (tot atît de prost ca și la ora școlarilor).

— Ieri, străjeria și ateneul cultural, azi, căminul și patronajul.

24 oct[ombrie] 1943

— *Romicus.* Cronica războiului. *Trebue neapărat băgat în c[...] pe care-l debitează acum cu atîta seninătate:* «Rusia moare de foame — n-are căi ferate — iarna — factorul timp e împotriva Rusiei și aliaților»; Rusia a promis în sec[olul] XVII că nu va trece Niprul etc.

1 dec[embrie] 1943

Dem. Psatta recită poezie de Șt[efan] Șoimescu.

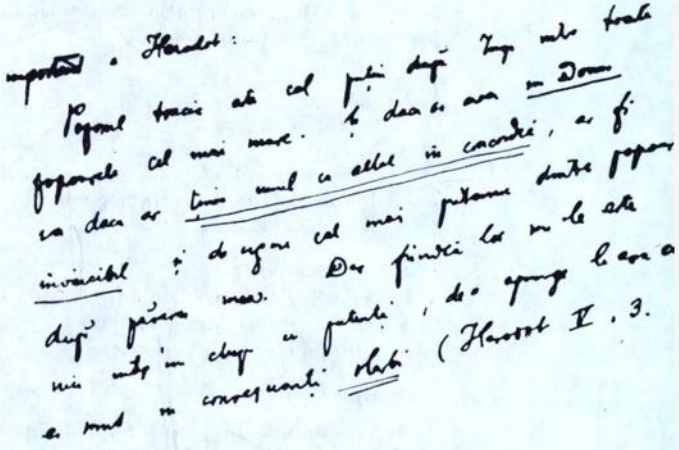
3 dec[embrie] 1943

Radio — Londra

Jacques Duchesne & discursul *nedrept* al generalului Smuts, despre *dispariția Franței* ca mare putere, după ac[est] război. F[oarte] bine. Emoționat.

Mihai EMINESCU

Despre limba și obiceiurile dacilor

EXEGEȚII OPEREI EMINESCIENE ACORDĂ mare atenție — și pe bună dreptate — poemelor și proiectelor sale dramatice prin care intenționa să creeze o «epopee dacică». Astfel, este pusă în lumină viziunea poetului asupra epocilor mai importante din istoria noastră și se insistă asupra elementelor din mitologia română și a altor popoare, îndeosebi nordice, care intră în componența marilor «panorame istorice». Eminescu manifesta însă interes și pentru cercetările științifice consacrate epocilor «*străstrăvechi*», cum spune el, din istoria poporului român. În „*Convorbiri literare*" din 1 noiembrie 1876 comentează, de pildă, cartea lui Iulius Jung, *Die Anfänge der Romänen*, care tocmai apăruse, și caracterizează poziția învățaților străini cu privire la originea poporului nostru. Sînt amintiți Johann Thunmann, Franz Joseph Sulzer, Johann Christian Engel, Robert Rösler, Ernst Dümmler, G. T. Teutsch, Franz Krones, Paul Joseph Schaffarik, Bartolomeu Kopitar, Franz Miklosich, Theodor Mommsen, Wilhelm Tomaschek, Felix Philipp Kanitz. Așadar, Eminescu era la curent și cunoștea literatura științifică străină privitoare la originea poporului român și dovedește, cum arată H. Daicoviciu, «o remarcabilă familiarizare cu problema»[1].

Merită să ne rețină atenția, în această privință, și însemnările din manuscrise. «*Rasa traco-ilirică* — notează poetul în caietul 2264 — *s-a distins în cursul secolelor printr-o energie extraordinară [...] Trac[ii] și ilir[ii] erau popoare înrudite. Descendenții ilirilor sunt albanezii actuali, în Tracia s-au născut românii*». Alături de acest text, publicat în „*Manuscriptum*" (nr. 1/1976, pp. 33—34) în transcrierea lui Perpessicius, în care Eminescu invocă argumentele istorice, găsim în manuscrise și însemnări filologice, chemate să demonstreze vechimea poporului român.

Eminescu consacră un studiu comparativ problemei «*substratului traco-iliric*», care stă la baza formării poporului român și a popoarelor vecine și pune la contribuție lucrarea lui Franz Miklosich, *Die slavischen Elemente im rumunischen* (Wien, 1861). Transcriem după manuscrise aceste însemnări, așternute pe hîrtie acum un secol, și demne de cel mai mare interes pentru descifrarea sferei de preocupări a poetului și a capacității sale de sinteză.

În vecinătatea acestor notări se găsește și o listă intitulată *Autori consultați de Șincai* (ff. 418—419) căreia îi facem loc în paginile de față.

«*Georgius Fabricius*, poet și istoric născut la Chemnitz, la anul 1516 (mort 1571)

[1] *Eminescu și problema continuității*, „*Tribuna*", nr. 22, 28 mai 1964, p. 5.

a fost protejat de împăratul Maximilian II și a dirijat în curs de 25 de ani colegiul din Meissen.

Origines *stirpis* Saxonia 1597, Lib.

Brietius, iesuit, bibliotecar la colegiul Iesuiților din Paris. n[ăscut] la Abbeville [,] 1601 [,] m[ort] la 1668.

Paralella geographiae veteris et nova 1649 [,] 3 vol[ume] [,] 40.

Theatrum geographicum Europae veteris 1563 in folio

Chronicon ab urbe condita ad annum Christi [,] 1663 et 1682 [,] 7 vol[ume] in 12

Philippi Labbe et Philippi Brieti concordia chronologica [,] 1670 [,] 5 vol[ume][,] in folio

Dlugosz Ioan zis Longinus, istoric polon născut în Brzeznia la a[nul] 1415, dintr-o familie nobilă [,] a fost perceptorul copiilor lui Casimir IV, a împlinit mai multe misiuni diplomatice în Prusia, Ungaria și Boemia, a fost numit la întoarcerea din călătoria la locurile sfinte archiepiscop de Lemberg și a murit la Cracovia la 1480, înainte de-a fi consacrat

Historia Polonica usque ad annum 1480 (Lipsca [,] 1711 [,] 2 vol[ume] in folio) Lib XIII ad annum 1475 (Stefan)»

Studiul comparativ este legat greșit în manuscris deoarece după fila 428, cu care începe, urmarea o găsim pe filele 422, 425, 427. A fost publicat parțial și fără modificările operate de poet, aici foarte importante, întrucît arată grija pentru exactitate, cu atît mai mult cu cît este vorba de o perioadă istorică fără suficientă acoperire documentară.

D. VATAMANIUC

«...temelia și substratul...»

[mss: 2257]

[f. 428]

Toate [1] limbile cîte se vorbesc păstrează o seamă de însușiri [2] filologice cari nefiind [3] nici de origine *greacă*, nici *romană*, nici slavă [4] nu pot să fi ieșit [5] din senin ci trebue să fi fost proprie unui popor care a [6] dispărut acum, trebue să corespunză [7] c-o realitate etnică care-a existat [8] în trecut, c-un corelat etnic. Numai în *limba albaneză* ele par a fi cu totul originare și fiindcă această limbă este totodată cea mai veche din peninsulă, putem trage concluziunea îndreptățită, că acele proprietăți indicate mai sus s-au născut fără îndoială dintr-un element înrudit cu limba albaneză. Așa dar, dintr-o limbă străstrăveche, dispărută azi, din limba *traco-ilirică*. Așa dar, limba traco-ilirică este temelia și substratul, peste cari s-au superpus deosebite pături lingvistice, dar aceste din urmă, cu toată suprapunerea, sunt în chiar esența lor modificate prin acel substrat.

*

[f. 426] Dar cari sunt acele proprietăți cari dovedesc un substrat *etnic* și linguistic comun?

1) Formațiunea caracteristică a [9] viitorului cu un *verbum volendi* [10] (vouloir, wollen) comună limbilor albaneză, română, neogreacă, bulgară și sîrbă.

---

[1] Inițial: *În*, șters.

[2] *cîte se vorbesc păstrează o seamă de însușiri*, scrise, deasupra, inițial: *peninsulei balcanice se găsesc proprietăți*, șterse; *proprietăți*, înlocuit cu: *unele caractere*, iar acestea cu: *o seamă de însușiri*.

[3] Scris deasupra; inițial: *nu sunt*, șterse.

[4] Urmează: *Aceste proprietăți filologice*, șterse.

[5] Scris deasupra.

[6] *care a*, scris deasupra.

[7] *acum trebue să corespunză*, scris deasupra.

[8] Scris deasupra; inițial: *fost*, șters.

[9] *caracteristică a*, scris deasupra, inițial: *futuriului*, șters.

[10] *un verbum volendi*, scris deasupra; inițial: *verbul velle*, șters.

2) Lipsa şi circumscrierea *infinitivului* în limbile albaneză bulgară, neogreacă, ba uneori în cea română şi cea sîrbă chiar.

3) Însemnarea genitivului şi a dativului cu aceaşi formă (în limbile albaneză, română şi bulgară).

4) Aşezarea articolului [11] *după nume*, unde ţine locul terminaţiunilor declinaţiunilor.

articolul albanez definit [12]: masc[ulin] i, fem[inin] e; articolul [13] albanez nedefinit e: të

articolul român: masc[ulin] *l, le;* fem[inin] *a, oa*

articolul bulgar: të, ta, to

[f. 425] 5) Frequenţa [14] sunetelor *ă* şi *î* în limba albaneză şi[15] română [16] şi în dialectele bulgarilor *apuseni.*

6) Schimbarea deasă a lui *l* în *r* în limba albaneză, română, neogreacă — mai rar în cea bulgară.

Pe lîngă aceste mai sunt o sumă de [17] fenomene analoage în sintaxa acestor limbi.

Dar şi mai multe puncte de atingere sunt între limba albaneză şi cea română. Astfel este fecunditatea în diftongi (Doppellante), apoi tensiunea vocalelor din *e* în *ea* (tem, teamă); din *o* în *oa* (om, *oa*meni); (au); (în limba albaneză ua au) — nazalizarea vocalei de la-nceput; eliminarea lui *l* înaintea lui *i consonans* (*fii* în loc de *fili*, *găină* în loc de *galina* [18] *cai* în loc de *cali*, *văi* în loc de *văli*, *moiu* în loc de *moliu*); schimbarea lui *n* în *r* (*senin* în loc de *serin*). (v. Miklosich — *Slavischen Elemente im Rumunischen*).

*

[f. 427] Avem aşa dar la români:

Substrat traco [19] iliric, pătura imediat [20], superpusă [21]: latina.

la bulgari:

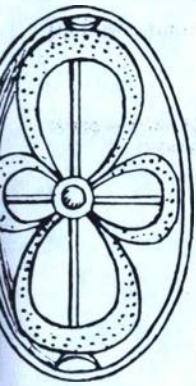
Substrat: traco-iliric, pătura superpusă: paleoslavă

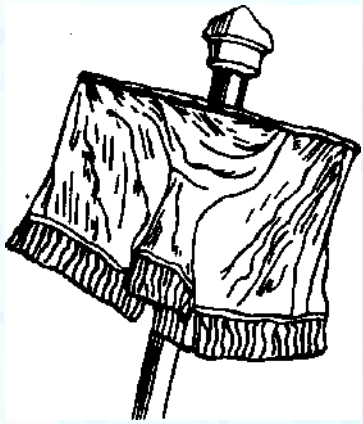
a doua pătură: finotartară

La greci[i] din Morea:

Substrat traco-iliric: pătura superpusă: elena, paleoslava, albaneza, româna.

La sîrbi, muntenegreni, dalmateni, bosniaci, croaţi:

[11] Scris deasupra; iniţial: *Articolul aşezat*, şterse.
[12] Scris deasupra.
[13] Urmează: *articolul român e*, şterse.
[14] Iniţial alte cuvinte, şters.
[15] Scris deasupra.
[16] Urmează: *şi bulgara*, şters.
[17] Urmează: *analogii*, şters.
[18] *găină în loc de galina*, scrise deasupra.
[19] Urmează: *iliric*, repetat şi şters.
[20] În text: *immediat.*
[21] În text: *superpusă.*

Substrat traco-iliric: pătura superpusă limba letrică [22] a [23] hrovaților (aduși în imp[eriul] bizantin în timpul Cezarilor).

La albanezi:

Substrat traco-iliric; pătura traco-ilirică

[f. 424] Despre caracterul și viața tracilor martorul cel mai vechi și mai important e Herodot:

Poporul tracic este cel puțin după inzi între toate popoarele cel mai mare. Și dacă ar avea un *domn* sau dacă ar *ține unul cu altul în concordie*, ar *fi invincibil* și desigur cel mai puternic dintre popoare după părerea mea. Dar fiindcă lor nu le este nici într-un chip cu putință de-a ajunge la așa ceva — ei sunt în consequență *slabi* (Herodot, V, 3).

*

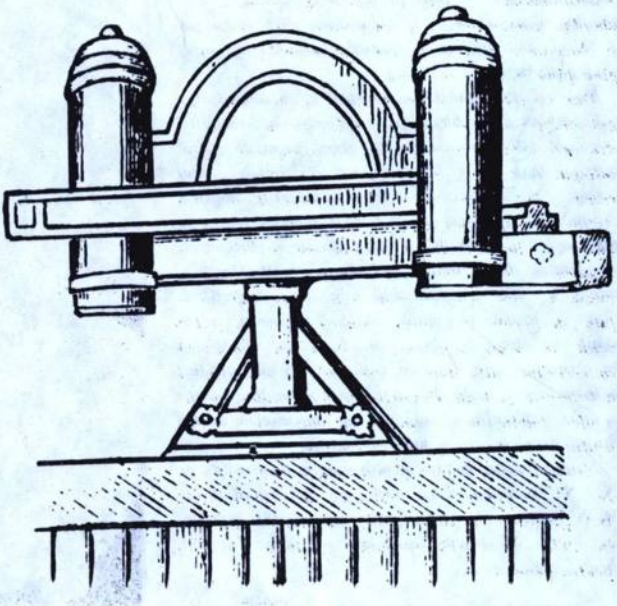
[mss. 2263]

[f. 17] Cum albanezii și românii sunt unul și același popor unii nu au păstrat limba tracă, iar cei din urmă și-au apropiat dialectul latin vulgar, nu mai e azi nici o îndoială.

---

[22] Scris deasupra, inițial: *Croată*, șters.
[23] Urmează: *croaților*, șters.

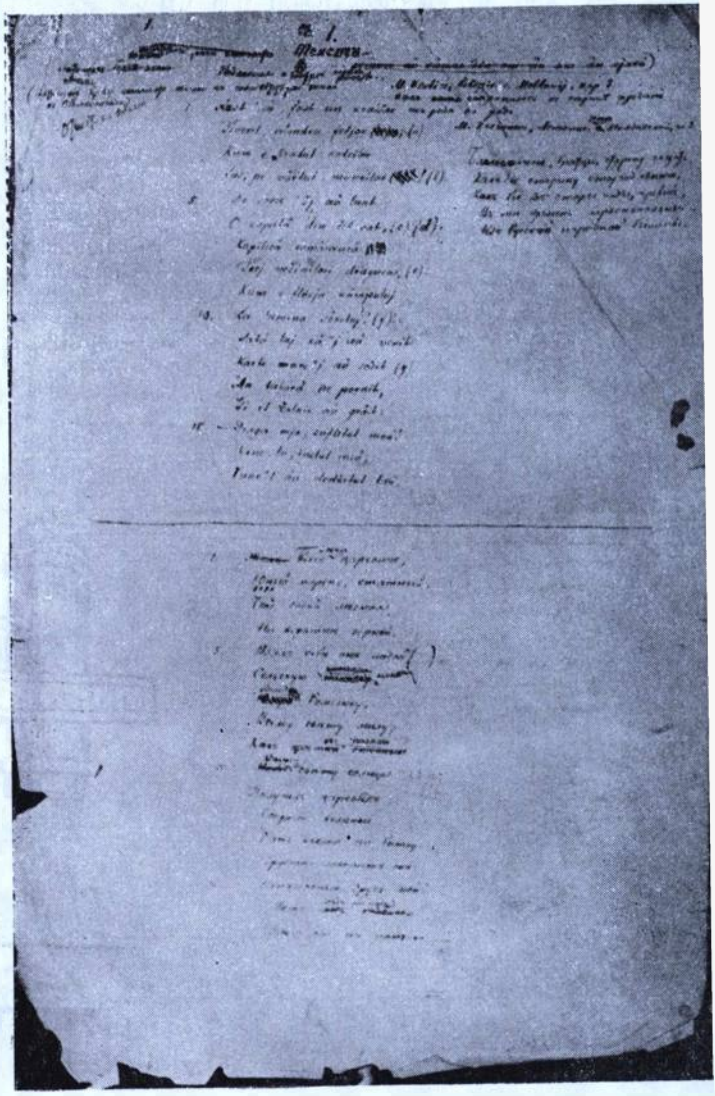
Desenele care ilustrează grupajul de față au fost selectate din manuscrisul Începuturile artei militare la Carpați și Dunărea de Jos al lui Nic. Densusianu, (manuscris păstrat în fondurile Bibliotecii Academiei R.S.R.). Ele sînt, probabil, calchiate după lucrări străine ce se ocupau cu originea și civilizația popoarelor tracice. De aceea apar trasate în tuș negru, pe foițe subțiri, intercalate în paginile manuscrisului, ceea ce demonstrează totodată că autorul își pregătise lucrarea pentru tipar.

2050

B. P. HASDEU

Un studiu de folclor comparat

AVEAM ȘTIRE, DIN CERCETĂRILE ANTE-rioare, că tînărul B. P. Hasdeu intenționa să ofere unei edituri rusești o culegere bilingvă comentată, care să ateste vechimea și virtuțile spirituale ale poporului nostru. Numai că întreprinderea sa era gîndită «pe spații colosale» și, în acei ani ai începutului («eram de 18 ani» — notează autorul însuși), nu putea fi realizată.

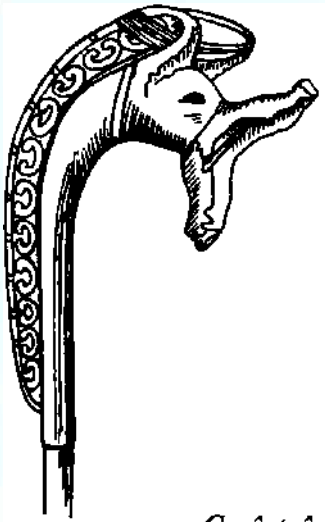
Din această intenție lăudabilă, animată de elan patriotic, a rămas însă un număr de pagini manuscrise, în limba rusă, cu privire la balada populară «dacoromână», Inelul și năframa. *Studiul este abordat comparativ, cu incursiuni în mitologia și obiceiurile dacilor, cu cercetări etimologice, mergînd pînă în indoeuropeană.*

Dar nu intenționăm deocamdată să abordăm întregul complex de probleme pe care îl ridică acest studiu, din care astăzi prezentăm un prim fragment. Cînd întregul text va fi făcut cunoscut cititorilor, vom reveni — într-o postfață — cu comenturiile noastre. Acum, am specifica doar că filele manuscrisului se păstrează la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R. S. România (Arhiva B. P. Hasdeu, mapa I, ms. 21). *Textul este scris îngrijit și față de forma originară, autorul a mai intervenit în două rînduri: o dată cu modificări în cerneală, altă dată cu creionul. Ne-am străduit a transcrie și toate rîndurile șterse de autor, pentru a oferi publicului o imagine cît mai exactă a stadiului de elaborare a manuscrisului.*

Studiul critic Inelul și năframa *a fost inclus de N. N. Romanenko în ediția sa de* Opere alese B. P. Hasdeu *(în limba rusă), apărută la Chișinău, în 1978. În limba română, el apare, integral, pentru prima oară.*

Stancu ILIN

«...frumusețile legendei daco-române»

[M o_t_t o]

PRIMUM IGITUR EST DE HONESTO,
TUM DE UTILI DISSERENDUM [1]

CIC[ERO]

Lui Mihail Ilievici Kogălniceanu, celui mai competent din cercetătorii dacoromâni,

AUTORUL

*

IATĂ CĂ MERG ALȚII, PE DRUMUL MAI NETED
GREU ÎMI ESTE ȘI TÎRZIU DUPĂ EI,
PRIN ASTA SÎNTEM NOI ȘI POPORUL NOSTRU
MAI TINERI:
CĂCI CEEA CE ALȚII AU DOVEDIT, NOI ȘTIM,
DAR CEEA CE E ASCUNS PENTRU ALȚII
ESTE CEEA CE TREBUIE SĂ FIM NOI ÎN
CARTEA OMENIRII,

KOLLÁR, Fiica slavei

Cuvînt înainte

Pînă cînd nu se va aduna, în domeniul literaturii istorice, un număr destul de mare de monografii, este aproape imposibil de a începe redactarea unei istorii critice și sistematice, <tot așa cum nu poți să descrii cu exactitate o floare, fără să știi numărul frunzelor; poți să-i stabilești genul și caracteristicile, dar,> cu totul corespunzătoare cerințelor științei de astăzi; adică a istoriei unui pămînt și a unui popor, ci nu a tronului și a domnitorilor. Literatura de specialitate este deosebit de săracă în compuneri monografice, deoarece puținele încercări asupra istoriei dacoromânilor reprezintă ori cercetări critice fără de sistem, ori, în sfîrșit, nici una, nici alta. Astfel sînt istoriile domnitorului D. Cantemir, cele [ale] lui Karra, Gebgardi, S. X. Enil, A. Wolf, D. Fotino, D. Philippide, Aaron <M. Kogălniceanu> și mulți alții. O privire unilaterală, cunoașterea slabă a surselor și evaluarea lor greșită, lipsa de cizelare și de siguranță cînd își exprimă propriile idei sau caracterul infantil, lipsit de bază, al supoe ziților lor... iată, nu puține sînt lipsurile istoricilor poporului dacoromân! Și cauza tuturor acestor rele o constituie lipsa de monografii și dispretul, caracteristic în zilele noastre, față de asemenea lucrări.

Cu speranța de a scrie odată, într-o epocă mai puțin furtunoasă, o istorie sistematică și solidă a compatrioților mei, am hotărît să pregătesc din timp materialul, prin abordarea diverselor părți. În privința istoriei dacoromâne, astfel de preocupare este cu atît mai necesară, cu cît o mulțime de fapte interesante, de importanță covîrșitoare, nu au atras atenția scriitorilor de pînă acum, preocupați doar de cercetări biografice *[cuvînt indescifrabil]*.

Am pregătit deja un număr destul de mare de materiale, dar <vai... prea puține> din teama de a nu greși în privința valorii lor, m am decis să le fac cunoscute, în mod treptat, oamenilor de știință care se ocupă cu istoria dacoromână.

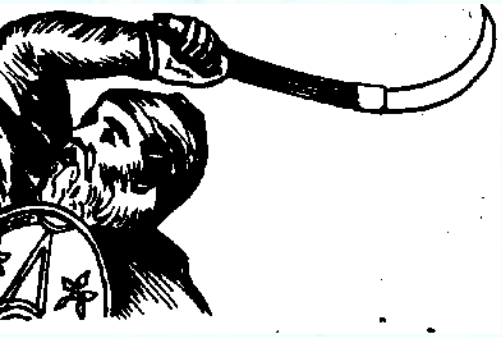
Să dea Dumnezeu ca studiile mele, din care o mostră o prezint astăzi, să găsească critici severi și serioși; pe altarul descrierii vieții de toate zilele sînt gata să jertfesc

[1] Întîi trebuie vorbit despre onestitate, apoi despre utilitate.

< pe mine personalitatea mea > cercetările mele, adică pe mine însumi!
A fost scris la un popas de iarnă, în satul Kuceracov, gubernia Herson
Eram de 18 ani

F.A.G.
<F. A. Ghijdeu>

3 martie 1856

*

[Motto]

ISTORIA ESTE PENTRU NOI UN POEM ÎNTR-O LIMBĂ STRĂINĂ, PE CARE NU-L ÎNȚELEGEM, CI BĂNUIM DOAR SENSUL UNOR CUVINTE SAU, CEL MULT, AL UNOR EPISOADE. ȘI CÎTE PĂRȚI NU SÎNT DEFORMATE ÎN MANUSCRISUL NOSTRU DIN CAUZA IGNORANȚEI, A MĂRGINIRII COPIȘTILOR! ISTORIA TREBUIE S-O RESTAUREZI CA O STATUIE GĂSITĂ ÎN RUINELE ATENEI, CA UN TEXT DE VERGILIU ÎNTR-O COPIE MĂNĂSTIREASCĂ.

POGODIN, **Aforisme istorice** <M. 1836, pag. 77>

[Motto]

ȘI SĂ MĂ CREDEȚI, DOMNILOR, CĂ ȘI ISTORIA NOASTRĂ ARE ÎNTÎMPLĂRI, ARE PORTRETURI...
M. KOGĂLNICEANU, **Cuvînt introductiv la cursul de ist[o]rie națion[ală] în Acad[emia] Mihăileană, 1843.**

INELUL ȘI NĂFRAMA

Baladă populară dacoromână, explicată critic în legăturile ei cu moravurile istorice și cu literatura populară a neamului slav (îndeosebi a slavo-ruşilor)

<Schiță de F.G.> Opera lui Faddei Ghijdeu
Cu adăugirea a două <desene> imagini

[Motto]

<«... PRECUM AU RĂMAS DIN OM ÎN OM ÎN CIAIA POVESTE...»>

M. COSTIN, **Letopis[ețul] Moldovii**, cap. 9

*

NIMIC NU POATE FI MAI INTERESANT DECÎT A STUDIA CARACTERUL ACESTUI POPOR ÎN CUPRINSUL CÎNTICELOR LUI, CĂCI ELE CUPRIND TOATE PORNIRELE NATUREI SALE ȘI TOATE RAZELE GENIULUI SĂU.

COMORI NEPREȚUITE DE SIMȚIRI DUIOASE, DE IDEI ÎNALTE, DE NOTAȚII ISTORICE, DE CREZĂRI SUPERSTIȚIOASE, DE OBICEIURI VECHI, ȘI MAI ALES DE FRUMUSEȚI ORIGINALE, FĂRĂ SEAMĂN ÎN LITERATURILE STRĂINE, POEZIILE POPORALE ALCĂTUESC O AVERE NAȚIONALĂ VREDNICĂ DE A FI SCOASĂ LA LUMINĂ, CA UN TITLU VEȘNIC DE GLORIE PENTRU NAȚIA ROMÂNĂ.

V. ALECSANDRI [2]

Chișinău, 1856

I

Text

Original și traducerile corespunzătoare

(Literele latine înseamnă trimiteri la explicațiile aferente)

BINECUVÎNTAȚI-MĂ, FRAȚILOR, SĂ VĂ POVESTESC
DESPRE VREMURI DE DEMULT
DESPRE ANII VECHI DE ATUNCI,
ÎN ACELE VREMURI DE ÎNCEPUT...

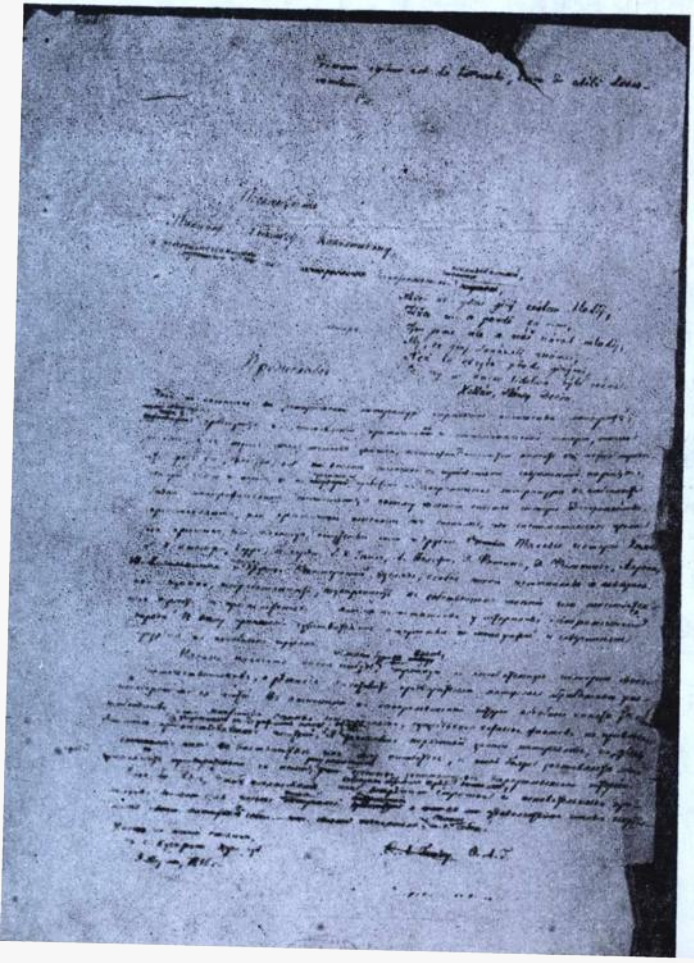
(Dintr-o veche bilină rusă)

1.

1. *Fost-au fost un crăișor*
Tinerel, mîndru fecior; (a)
Cum e bradul codrilor
Sus, pe vîrful munților! (b)

[2] Textul din Alecsandri este transpus, în continuare, de B. P. Hasdeu în limba rusă.

De soție și-au luat
O copilă din cel sat, (c) (d)
Copiliță romăncuță
Toți vecinilor drăguță, (e)
Cum e floarea cîmpului
La lumina soarelui ! (f)
Iată lui că i-au venit
Carte mare i-au sosit (g)
În tabără de pornit,
Și el jalnic au grăit :
— Draga mea, sufletul meu !
Ține, tu, inelul meu ;
Pune-l în degetul tău.

Cînd inelu a rugini, (h)
Să știi, dragă, c-oi muri ! —
Ea din gură-așa-i grăi : (i)
— Na-ți mahramă de mătasă,
Pe margini cu aur trasă.
Cînd aurul s-a topi,
Să știi, dragă, c-oi muri ! — (j) (k) (l)

2.

El pe cal s-au aruncat
Și pe drum lung s-au luat. (m)
Mers au el pîn'la un loc,
Ș-au aprins un mare foc
La mijlocul codrului, (n)
La fîntîna Corbului. (o)
Mîna n sîn el îmi băga
La mahramă se uita ...
Inima-i se despica !
— Dragii mei ! ostașii mei !
Puișori viteji de zmei ! (p)
Stați pe loc și ospătați
Și la umbră vă culcați (q)
Eu acasă mi-am uitat
Palașul cel rotilat (r)
Pe-o masă verde aruncat. (s) (t)
Înapoi el au pornit,
C-un voinic s-au întîlnit,
C-un voinic cu calul mic : (u)
— Noroc bun tînăr voinic !
Ce veste de unde vii ? —
— Dacă vrei, Doamne, s-o știi ?
De altul tot ar fi bună !...
De tine nicicum nu-i bună !...
Tatul tău chiar au prădat
Și mîndra-ți au aruncat
Într-un tău adînc și lat ! — (v)
Crăișoru au lăcrămat
Și din gură au cuvîntat :
— Na, voinice, calul meu,
Și să-l duci la tatul meu. (v)
De a-ntreba unde sînt eu ?
Să-i spui, tu, că eu m-am dus
Pe malul apei, în sus,
Și că-n apă m-am zvîrlit
La copila ce-am iubit. (x)

3.

Tatul său cînd s-au sculat,
Întreg tăul au săpat,
L-au săpat și l-au săcat
Și copiii și-au aflat...

Amîndoi îmbrăţişaţi,
Pe năsip luciu culcaţi,
Cu cosiţe gălbioare
Şi cu feţe rumioare... (y)
La biserică i-au dus,
În raclă mîndră i-au pus,
Şi pe dinsu l-au zidit
În altar, la răsărit,
Pe ea-n tindă l-asfinţit !
Şi din el, fraţi, au ieşit (z)
Un brad mîndru, cătinat, (aa)
Pe biserică plecat
Şi din ea o viişoară
Tinerică, mlădioasă, (bb)
Ce din zori şi pînă-n seară
Pe biserică s-o-ntins
Şi cu bradul s-o cuprins !... (cc)
Tună, Doamne, şi trăzneşte !
Tună-n cine dispărţeşte
Dulcea dragoste-nfocată
De un fecior şi de o fată !... (dd) (ee)

II Comentarii

Balada inelului şi a năframei este unul dintre cîntecele îndrăgite de românul carpatin şi o confirmare convingătoare a unei zicale moldoveneşti: *cînticu la plae, poveste la vale*, adică la munte (trăieşte) cîntecul, la vale — povestea. Cu ce autentică artă [3] este împletit interesul pentru naraţiune cu frumuseţea stilului! Se poate oare nega sufletul prin excelenţă poetic al unui popor, a cărui imaginaţie a putut naşte comparaţia (v.7—10):

— Copiliţă romăncuţă
Toţi vecinilor drăguţă,
Cum e floarea cîmpului
La lumina soarelui

sau (v. 2—4):

Tinerel, mîndru fecior;
Cum e bradul codrilor
Sus, pe vîrful munţilor ! [4]

Citez acestea în original, deoarece cea mai exactă [traducere] n-ar fi în stare să transmită nici măcar pe jumătate frumuseţile baladei dacoromâne. Numai meditaţiile populare pot să ne facă cunoscute sentimentele estetice ale unui român. < Găsim aici pînă şi urmele acelui respect gingaş faţă de sexul frumos care ar putea să slujească drept exemplu pentru josnicii domni de astăzi, bonjuriştii moldo-vlahi >. De exemplu, crăişorul, uitînd năframa < dăruită de iubită > la palat, îşi ascunde sentimentele faţă de ostaşii grosolani, pentru că nu vrea să le spună despre darul scump al inimii sale... darul unei femei (v. 38—40); îi trimite tatălui calul său preferat, semnul sigur al unei catastrofe (v. 54—56); nu cutează să înfrunte pe răufăcător <tatăl> nici chiar printr-un cuvînt sau printr-o singură exclamaţie, scăpată împotriva voinţei lui (v. 52—60) !... Nu respiră, oare, aici spiritul cavaleresc autentic, născut (chevaleresque) « De luat în seamă la încheiere » [5].

Din punct de vedere istoric, legenda inelului şi a năframei este şi mai importantă. Ea aparţine primei perioade a istoriei dacoromâne, cu mult anterioară domniilor moldave şi valahe, şi anume secolelor V—VIII, cînd urmaşii romanilor lui Traian se uneau cu urmaşii dacilor lui Dicovolov sau ai slavilor şi dădeau început poporului dacoromân.

(Traducere: *Stancu ILIN* şi *Elena LOGHINOVSKI*)

[3] Text scris în limba română.
[4] Versurile sînt citate în limba română.
[5] Adăugat cu creion pe margine.

Nic. DENSUSIANU

O viziune asupra istoriei militare a poporului român

4. Viziunea asupra istoriei militare a poporului român

ÎN CONSENSUL CELOR MAI NOI TENdinţe din cercetarea istorică de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, uneori anticipînd direct spiritul modern al investigaţiilor istoriografice, Nic. Densusianu concepea istoria ca pe o amplă frescă a vieţii social-politice, juridice-economice şi culturale a naţiunii, privită în perspectiva derulării cronologice şi în intercondiţionare cu întreg complexul vieţii universale.

Fără a neglija personalităţile — al căror rol îl subliniază ori de cîte ori are prilejul —, istoricul e atras îndeosebi de moravuri, de viaţa şi durata «instituţiunilor», de perpetuarea formelor tradiţionale de organizare socială, de exercitarea dreptului cutumiar...

Se înţelege că în acest context «instituţiunile militare» nu puteau să fie trecute cu vederea. Ele cad sub unghiul de interes al savantului încă din primele sale scrieri şi-i cuceresc, cu trecerea timpului, tot mai mult atenţia. În interpretarea sa, armata, organizarea militară în genere îşi pierde caracterul minor de simplu instrument, prin care s-ar realiza înfăptuirile memorabile, şi capătă valoarea unei structuri de rezistenţă, de maximă însemnătate pentru fiecare neam.

Cu atît mai hotărîtor îi apărea istoricului rolul factorului militar în viaţa autohtonilor de la Carpaţi şi Dunărea de Jos. În diverse locuri, el a lăsat să se întrevadă chiar că poporul român şi-a păstrat fiinţa etnică prin restriştea şi furtunile atîtor evenimente nefavorabile numai datorită faptului că a avut o organizare cvasimilitară; că instituţiile sale civile (administrativ-politice şi judecătoreşti) au fuzionat, încă din «timpii preistorici», cu instituţiile ostăşeşti, constituind, de-a lungul secolelor, forţa coercitivă de coagulare a elementelor naţionale în mici nuclee de rezistenţă locală, din care s-au închegat în cele din urmă statele române. «Românii — scria Nic. Densusianu în *Originea şi importanţa istorică a cavaleriei române* —, după situaţiunea geografică a ţărilor sale, fiind aşezaţi la poarta cea mare a invaziunilor, au trebuit, în interesul existenţei lor etnice şi politice să păstreze, în tot cursul evului de mijloc, instituţiunile militare ale civilizaţiunei antice şi să deie o deosebită dezvoltare cavaleriei» (p. 43).

Relevarea continuităţii instituţiilor şi tradiţiilor militare daco-gete în viaţa poporului român pînă în pragul evului modern a reprezentat, se pare, unul dintre obiectivele majore ale cercetărilor sale. El se face resimţit din paginile celor mai multe dintre scrierile istoricului, indiferent de subiectul lor concret. Datorită deschiderii permanent vii faţă de fenomenul continuităţii — în care sens preocuparea faţă de perpetuarea «instituţiunilor militare» constituia doar unul dintre multiplele aspecte vizate — a putut Nic. Densusianu să intuiască cu îndreptăţire sensul multor fenomene istorice şi să explice originea unor instituţii tradiţionale, precum «boieria», din Ţările Române sau «vechea constituţiune» a Ţării Făgăraşului, formulînd concluzii ce-şi păstrează în punctul lor iniţial neştirbită valabilitatea. E şi cazul aserţiunii ce urmează, direct concordantă cu viziunea savantului asupra

istoriei militare a poporului român: «Nobilimea română — conchidea el în prefața la culegerea de documente *Monumente pentru istoria Țerii Făgărașului* — și-are originea sa în instituțiunea militară. Românul a devenit boier și a fost donat cu moșii fiindcă era militar, dar nu i s-a conferit nobilitatea pentru ca să-l facă vasal și pentru ca prin donațiune și titlu să fie obligat la servicie, cum este natura feudalității germane și ungurești. De aci se explică și numirea nobilimii române de *boieri* (militaires, hommes de guerre), precum și caracteul nefeudal (alodial) al moșiilor boierești» (p. 7).

Într-un fel, tradiția militară — în accepțiunea ei de tactică, strategie, tehnică de luptă în genere — e asimilată tot «instituți n ilor militare» și e privită ca o permanență ce străbate secolele, de la o generație la alta.

În viziunea istoricului, locuitorii d la Carpați și Istru și-au format, încă din antichitate, un stil specific de luptă, ce poate fi recunoscut cu ușurință în cele mai diverse acțiuni militare din străvechime pînă în preajma evului modern. Acest stil — impus oarecum de «complexul geofizic local», de permanenta stare de veghe în care au trăit strămunii, ca și de numărul lor relativ mic în comparație cu cel al invadatorilor — e identificat și raportat constant la Nic. Densusianu la modalitățile proprii de luptă ale dacogeților, așa cum se oglindesc ele în consemnările autorilor antici.

Supunînd, astfel, unui acerb examen critic confuzele documente maghiare despre campania din 1369—1370 a regelui Ungariei, Ludovic I împotriva lui Vladislav Basarab, domnul Țării Românești, Nic. Densusianu descoperă prin comparație sensul adevărat al unor operațiuni militare interpretate de cronicarii neavizați și părtinitori drept înfrîngeri: «În realitate, însă — — scrie el — , după cum se desfășură evenimentele, cavaleria lui Dragomir [comandantul oștirii muntene] a făcut aici numai un simulacru de luptă. Fuga sa este prefăcută, ca să atragă în păduri și în strîmtorile munților trupele voivodului Nicolae [al Transilvaniei]. Este o veche stratagemă, moștenită încă din timpul dacilor, pe care a întrebuințat-o cu succes totdeauna cavaleria românilor în războaiele lor cu bizantinii, cu ungurii, cu turcii și polonii».[1]

Particularitatea stilului de luptă autohton, cu raportarea expresă la operațiunile militare antice similare, apare și mai elocventă dintr-o referință inedită privitoare la strategia adoptată de Mihai Viteazul în cadrul luptelor cu turcii din 1595, desfășurate în zona mlăștinoasă a rîului Neajlov: «*Stratagema pe care Mihai a întrebuințat-o la Călugăreni* — observa savantul într-un referat — *ce e drept, din punct de vedere istoric, nu este nouă. Ea este veche și noi o vedem practicată și în epoca romană tot în părțile de răsărit ale Europei în Mesia.*

Împăratul Deciu, la anul 251 după Christos, urmărind pe goții care devastau Mesia și Tracia, pe cînd aceștia se retrăgeau către Dunăre, fu atras de ei în niște mlaștini, de lîngă satul Abrut, în Mesia inferioară, unde a și pierit.

Tot astfel și Ștefan cel Mare, la anul 1475, distruge întreaga armată a lui Suleiman-pașa, înecînd-o, parte în apele Birladului, parte în undele Siretului» (mss. rom. 5333, f. 59).

În perspectiva aceleiași continuități — probată cu argumente istorice dintre cele mai interesante și mai neașteptate — abordează Nic. Densusianu fenomenul vieții militare românești sub toate aspectele lui, de la organizare și dotare pînă la instruire, și de la disciplina și profilul moral al ostașului pînă la «principiile defensive și ofensive» de luptă.

Evident, spațiul acordat fiecăruia dintre componentele artei militare străbune diferă, pe de o parte, în funcție de importanța reală pe care istoricul i-o acordă în ansamblul sistemului defensiv-ofensiv, iar pe de alta, în funcție de interesul mai larg pe care o anume componentă i-l poate stîrni la un moment dat.

Consecvent, astfel, preocupărilor sale privitoare la perpetuarea «instituțiunilor militare» antice peste timp, Nic. Densusianu se arată atras în primul rînd de organizarea «puterii armate» a înaintașilor și în cadrul acesteia de organizarea cavaleriei, considerată de el forța de șoc a armatei pămîntenilor din cele mai vechi timpuri și pînă la începutul secolului al XVIII-lea. În *Originea și importanța istorică a cavaleriei române*, în *Istoria militară a poporului român*, în *Dacia preistorică*, într-o serie de referate, articole și notații inedite, Nic. Densusianu relevă cu insistență rolul jucat de cavalerie în istoria poporului român. Grație cavaleriei, afirmă el, geto-dacii, în timpurile antice, muntenii și moldovenii, în evul de mijloc, deveniseră o temută «putere militară la Dunărea de jos». Concludentă, în acest sens, ar fi strategia împăratului

[1] Nic. Densusianu, *Războiul de la 1369—1370 între Ludovic I Regele Ungariei și Vladislav Basarab, domnul Țării Românești*, în „*Buletinul armatei și marinei*", V/XX, nr. 9, sept. 1909, p. 160.

Traian, care «*s-a ferit*», în timpul războaielor purtate pe teritoriul dac, «*să facă invaziunea prin regiunea cea deschisă a cîmpiilor, dominată de cavaleria cea puternică a dacilor şi a ales astfel, războiul de munte*» (ms. rom. 5332).

«Forţa principală de război» a strămoşilor, cavaleria română, şi-a dovedit eficienţa îndeosebi împotriva invaziilor cumano-tătare şi turce. Prin intermediul ei, vechii voievozi au pus «o barieră puternică în calea invaziunii oardelor asiatice spre centrul Europei»[2].

În admiraţia sa deschisă faţă de organizarea şi arta militară a călăraşilor, Nic. Densuşianu ajunge chiar să afirme că datorită forţei de şoc a cavaleriei, strămoşii noştri nu au avut nevoie de fortificaţiuni speciale în partea de răsărit a ţării; «frontiera militară de călăraşi», «înfiinţată din cele mai vechi timpuri», folosind «Ţărilor Române şi în genere Europei, mai mult decît orice cetăţi din epocile trecute»[3] ridicate de celelalte state.

Bazat pe cercetarea temeinică a documentelor istorice, Nic. Densusianu combate ideea declinului cavaleriei române, după 1572, dovedindu-i primatul de iniţiativă în toate luptele purtate de români pînă în epoca domniilor fanariote «*Arta militară a românilor* — conchidea el în raportul pe marginea lucrării *Armamentul puterii armate române de la invenţiunea pulberii de foc şi pînă în timpurile noastre*, prezentată la concursul organizat de „*România militară*" — *nu s-a schimbat nici în secolul al XVII-lea. Trupele călăreţe au continuat să aibe şi de aici înainte mai multă importanţă în acţiunea de război decît pedestrimea. Fără îndoială că ţările române puteau să dispună şi în timpul acesta de un număr mai însemnat de pedestrime decît de cavalerie, fiindcă după vechile obiceiuri naţionale, tot românul era supus la serviciul armelor, însă în operaţiunile militare, rolul principal l-au avut totdeauna trupele călăreţe*» (ms. rom. 5333, f. 68).

Din chiar citatul de mai sus se străvede cu claritate locul pe care Nic. Densusianu îl acordă pedestrimii, cea de a doua componentă esenţială a armatei, în istoria militară a poporului român.

Ţinînd, totuşi, cont de faptul că atît călăraşii, cît şi pedestraşii utilizau ca «armă principală» arcul «cea mai teribilă armă ofensivă a timpurilor vechi» (ms. rom. 5332), forţa trupelor pedestre autohtone nu era deloc neglijabilă în viziunea istoricului. Dovadă că în războiul de munte el le evidenţiază din plin contribuţia, relevîndu-le rolul hotărîtor în anihilarea superiorităţii armatei romane în anii 101—102, 105—106 şi în zdrobirea oştirilor ungare în trei înfruntări importante din secolul al XIV-lea (în anii 1330, 1369—1370 şi în 1395), de care se ocupă în mod special.

Cauza tăriei militare a strămoşilor ar consista, după Nic. Densusianu, pe de o parte, în caracterul de masă al participării poporului la războaiele militare, iar pe de alta, în instituţionalizarea trupelor de frontieră şi a elitei militare — călăraşii şi roşiorii — ca o clasă de sine stătătoare, menţionată ca atare de Miron Costin, D. Cantemir şi de alte izvoare, clasă de proprietari de pămînturi nu prea întinse, perfect stăpînă pe arta tradiţională de război.

Acestor factori li s-ar adăuga «educaţiunea militară» şi patriotică, neînfricarea în faţa morţii, curajul şi abnegaţia în luptă, «disciplina riguroasă», în sfîrşit, calitatea armamentului, a echipamentului şi a mijloacelor aflate în dotarea oştirii — de la caii silenţioşi, de mare robusteţe, şi pînă la tehnicile de asediu şi maşinăriile de război deosebit de ingenioase.

O probă extremă în acest sens o constituie interpretarea fantezistă dată de autor scenei de pe Columna lui Traian în care «*un luptător dac este înfăţişat avînd în mîini o armă particulară, în forma unui tub, cu care ţinteşte asupra celor dinlăuntru fortificaţiunii*» (ms. rom. 5332). Pornind de la sugestiile misionarului iezuit Amiot, Nic. Densusianu crede a vedea în «*arma enigmatică*» un «*tub de foc*», utilizat de daci spre a arunca gloanţe incendiare propulsate de pulbere; prin urmare «*o armă de foc*» cum scrie el însuşi textual ceva mai departe (ms. rom. 5332).

Relevarea forţată a prezenţei pulberii de foc (a prafului de puşcă) în dotarea armatei dace, cu mult înainte ca ea să fi fost de fapt adusă în Europa, sau a prezenţei unor baterii de cîte 6—8 tunuri mici, care se declanşau în serie, aprinzîndu-se unul de la altul, în dotarea armatei lui Ion Vodă cel Cumplit, trebuiesc privite ca încercări limită de subliniere a originalităţii armamentului autohtonilor, notă ce-l interesa, se pare, pe Nic. Densusianu, în gradul cel mai înalt în cadrul cercetărilor sale de istorie militară, şi pe care o evidenţia ori de cîte ori avea prilejul. Ca într-unul dintre cele mai semnificative exemple: «*Armele dacilor* — conchide el, la

---

[2,3] Nic. Densusianu, *Originea şi importanţa istorică a cavaleriei române. Călăraşi şi roşiori*, în „*România militară*" IV, nr. 2, august, 1901, pp. 22, 23.

ÎNCEPUTURILE ARTEI MILITARE LA CARPAȚI ȘI DUNĂREA DE JOS (II)

4. Carele de război

În timpurile pelasge, cavaleria era de 2 specii: unii luptau *călări* și alții din *carele de război*, cu totul deosebite de carele ce serveau pentru transportul ostașilor, al mașinelor și al subzistențelor.

Carele de război erau de 2 feluri:

Unele simple (Ψίλα ἅρματα, vehicula nuda) iar altele armate pe margini cu un fel de seceri (δρεπανηφόρα, vehicula falcata) și caii îmbrăcați în catafracte sau lorice.

Carele de război se foloseau numai unde terenul de luptă era șes; ele aveau numai 2 roate de bronz [1]; erau de regulă trase numai de 2 cai și în ele luau loc numai luptătorul și conducătorul.

Cu aceste care, luptătorii se aruncau în șirurile pedestrimei și cavaleriei inamice, asvîrleau în toate părțile săgeți și sulițe și produceau astfel disordine în rîndurile

[1] Homer, *Il.* V, 23.,

capătul unei lungi și amănunțite prezentări a armamentului ofensiv și defensiv de care dispuneau strămoșii noștri — *ne prezintă un caracter național, atît din punct de vedere al fabricațiunii, cît și al formelor și ornamentelor. Ele corespund la modul tradițional de luptă al acestor populațiuni și nu au aparența unor imitațiuni, nici după armele macedonenilor, nici ale galilor și romanilor* » (ms. rom. 5332).

Sublinierea originalității și persistenței în timp a armamentului, a tehnicii de luptă și a organizării militare antice în genere, pînă în pragul evului modern, se împletește la Nic. Densusianu cu încadrarea constantă a aspectelor analizate în ceea ce el denumește « sistemul național defensiv-ofensiv » comun tuturor românilor de pe teritoriul vechii Dacii — și cu raportarea permanentă a artei noastre militare la cadrele mai largi ale străvechii arte de război a populațiilor de origine tracă.

Exceptînd unele alunecări spre interpretarea speculativ-vizionară, de felul celor citate mai sus — explicabile, la urma urmei, prin factorii psihologici și de formație ai autorului se poate spune că Nic. Densusianu ne oferă în *Istoria militară a poporului român* și în lucrările aferente acesteia o panoramă strict pozitivă, bazată întotdeauna pe cercetarea obiectivă a documentelor.

Analiza textelor tangente la istoria militară, confirmă, pe de altă parte, o dată mai mult, adevărul mărturisirii savantului privitor la faptul că întreaga sa viață a fost atras « *cu deosebire de epocile și evenimentele mai puțin clare din istoria poporului român* » (ms. rom. 5327, f. 97^{v}). După cum atestă că indiferent de obiec-

adversarilor, mai ales prin secerile cu care erau înarmate carele acestea, apoi descindeau şi se luptau pedeştri cu lăncile şi cu săbiile. Conducătorii aveau o deosebită abilitate în conducerea acestor care-maşini.

După uzul cel vechi, se luptau din carele de război numai persoanele ce aparţineau clasei militare celei mai distinse şi mai avute.

În războiul troian, s-au folosit de aceste care trupele Eladei, ce se aflau sub conducerea lui Agamemnon şi troianii sub Priam.

Regii, eroii şi oamenii cei mai avuţi din Thracia, de la Dunărea de jos şi de la Carpaţi se luptau în timpurile acestea din care.

După cum scrie Homer, un rege din părţile cele mai extreme ale Thraciei vechi, sau de lîngă Dunărea de jos, numit *Rhesus*, încă alergase în ajutorul troianilor. El avea un car de război (ἅρμα), lucrat în aur şi argint cu multă artă, el mai avea arme de aur şi de argint atît de frumoase, încît Homer zice, că ele se potriveau numai pentru zei, dar nu pentru oameni [2].

Un alt erou, *Rigmus*, fiul lui Pireu, din Thracia «cea cugliile mari şi negre de pămînt» încă se luptase la Troia din carul său de război [3].

De asemenea, scrie Evhemer, că oamenii cei viteji din Paochaea (Pence) sau de la gurile Dunării încă se luptau din care, după uzul celor vechi [4].

În fine, Philostrat, care a scris vieţile eroilor din luptele de la Troia, ne spune, că la războiul troian au luat parte şi 2 fii ai regelui *Ister* de la Istru, unde ei au luptat după instituţiunile militare ale lui Hector, din *care trase de cîte 4 cai;* aci ei se aruncau cu mult curaj asupra şirurilor inamice, însă au fost ucişi amîndoi [5].

Carele de război au fost folosite în timpurile acestea şi în *Transilvania.*

În Comitatul Dobîcei, s-au descoperit la anul 1793 o pereche de roate de bronz cu un diametru de cîte 79 cm.

---

[2] Homer *Il.* X, 434 seqq.
[3] Homer, *Il.* XX, 485.
[4] Diodor Sicul, libr. V, 45.
[5] Bonfin. *R. H. Dec.* I 1.1. pag. 10: «Ister ab Istro rege nominatur, cuius duo filii Elorus et Actaeus, quos Philostratus (quem in Novac Civitatis obsidione, divi Matthiae jussu, e Graeco tradiximus) scribit ... Mysis Troianisque auxilio fuisse ... At Istri filii, Scytharum duces, qui Hectoris instituto quadrigis pugnabant, cum in hostes forti animo irruerent, ... ambo caesi.»

Aici se afla reşedinţa sa, aici era el adorat ca
1)
ocrotitorul câmpiilor getice.

Din punct de vedere archeologic, pământul Daciei, este, între tóte ţările Europei, cel mai avut de antichităţi ce aruncă în istoriei militare.

Descoperirile archeologice, făcute până astă-di cu scos la lumină adevărate tesaure de arme şi întrumente de diferite materiale, de cari s'a servit omul dela Carpaţi şi dela Dunărea de Jos, ne dau dovada, că aceste arme şi întrumente, nu sunt numai de origine romană, ci ele sunt şi de origine autochtonă, adică ele sunt ale poporului dacic.

Aceste descoperiri ne dau dovada, că Dacii, au fost un popor cu o civilisaţiune înaintată, şi că ei au fost în posesiunea unei industrii metalurgice, care a ajuns la o mare perfecţiune

O altă pereche de roate de bronz au fost aflate în Comitatul Saroș din părțile de nord ale Ungariei [6].

5. Fortificațiunile permanente.

În sistemul strategiei vechi, fortificațiunile au avut un rol foarte însemnat.

În timpurile acestea, fortărețele erau, de regulă, construite în locurile cele mai dificile de cucerit, pe vîrfuri de stînci abrupte, în centrul munților sau în fundul văilor celor mai strîmte și mai greu de străbătut; ori, în fine, în mijlocul lacurilor și pe apă. Pe lîngă forța ce le oferea natura locului, pozițiunile acestea mai erau întărite și de arta omenească. Și fiindcă în timpurile acestea nu exista o adevărată artilerie în înțelesul timpurilor moderne, fortărețele erau, în general, foarte greu de asediat și de cucerit.

Grecii se luptară 10 ani ca să cucerească orașul cel înconjurat de ziduri puternice ale Troiei.

Romanii au cucerit orașul Veii, construit și întărit pe niște stînci prăpăstioase, numai după un lung și greu asediu, de 10 ani. Pe cînd războiul cu Veii încă nu era terminat. Consulul Appiu Claudiu se exprimă astfel în senatul roman: « Perseverența este de lipsă în toate genurile de război, cu deosebire însă la asediarea orașelor, deoarece cele mai multe dintre ele sînt inexpugnabile prin întăririle și prin pozițiunile lor naturale; numai timpul cu foamea și setea le poate învinge și cuceri » [7].

Cele mai vechi fortificațiuni ale *Daciei* aparțineau sistemului de construcțiune al timpurilor pelasge. Ele erau așezate pe *crestele munților*, în *fundul strîmtorilor* și apărate de stînci prăpăstioase și de cursuri de apă.

Unele din aceste fortificațiuni arhaice aveau o extensiune enormă. Ele cuprindeau culmi întregi și mai aveau pe lîngă ele și alte cetățui separate, alte vîrfuri ori piscuri fortificate. Dio Cassiu[s] numește aceste vechi cetăți de apărare ale Daciei «*munți fortificați* », (ὄψη ἐντετευχμένα) [8].

Columna lui Traian ne reprezintă una din aceste fortificațiuni ale Daciei, construită pe o culme întinsă de munți, cu ziduri poligonale în genul architecturei cyclopice, formate din bolovani mari cu fețe neregulate și apărată cu pereți înalți de stînci prăpăstioase.

O altă cetate a Daciei, în gen cyclopic sau pelasg, a fost aceea de la *Grădeți* în districtul Mehedinților. Despre aceasta scrie Bolliac: « Cu mari greutăți am putut urca, și nici o altă cetate de pînă aci cu așa întindere și tărie pe o așa înălțime nu am întîmpinat ... aici piatra este ruptă din munții vecini și aruncată pe acest pisc cu o forță de titan; apoi așezată prin grămădire și încleștată printr-un ciment ca și piatra » [9].

Fiecare *oraș* pelasg, care avea ceva însemnătate, se fortifica în interesul propriei sale conservări, cu *muri înalți*, ce nu se puteau lua cu asalt. Înaintea murilor, orașul se mai împrejmuia cu valuri și cu șanțuri adînci de cîte 20 picioare și largi de cîte 50 picioare.

Cea mai veche cetate a Troiei era înconjurată cu 5 șiruri de muri paraleli în distanțe de cîte 2,5—6 m.

La această epocă aparțin și fortificațiunile *construite pe apă* sau *înconjurate cu apă*.

Istoricul Roman, Dio Cassiu[s] amintește de cetatea numită Genucla, cea mai puternică fortificațiune a regelui dac Zyraxes, construită pe apă, lîngă Istrul de jos [10].

Acest gen de fortificațiune pe apă, ori în mijlocul lacurilor, este foarte vechi. Cea mai mare parte din aceste *palafite* aparțin epocii neolotice, unele epocii de bronz și primelor timpuri ale epocii fierului.

---

[6] *Archiv. d. Vereines f. Siebenb. Landeskunde.* Bd. XIII., pag. 479, 523, — Gooss, *Chronik d. arch Funde Siebenb.*, pagina 11.
[7] Liviu, *Hist. rom.*, libr. V., 6.
[8] Dio Cassiu[s], libr. LXVIII. 9.
[9] *Escursiunea arch. din 1869*, pag. 60—61.
[10] Dio Cassiu[s], *Hist. rom.*, libr. LI, 26.

Herodot face amintire de o grupă de locuitori din părţile meridionale ale Thraciei, cari se fortificase în lacul numit Prasias de lîngă gurile rîului Strymon (Mariţa). Aici locuinţele lor erau construite în mijlocul lacului pe *stîlpi* şi legate cu ţărmurile numai prin o punte îngustă. Megabaz, comandantul trupelor persiane, lăsat de Darie în Europa, cercă să supună şi pe această mică grupă de locuitori însă fără nici un rezultat [11].

Mai multe oraşe vechi ale Italiei au fost, de asemenea, construite pe apă.

Geograful Strabo ne spune, că din toate oraşele construite pe apă, cea mai mare a fost Ravenna, formată întreagă din edificii de lemn, între cari comunicaţiunea se făcea pe punţi şi cu luntri. De asemenea a fost construit pe apă şi oraşul Altinum de lîngă Veneţia, situat la gurile rîului Silis [12].

La aceste timpuri depărtate putem zice că se reduce şi origina fortificaţiunei din Transilvania numită *Cetatea-de-baltă* şi care a avut pînă tîrziu o deosebită însemnătate în istoria militară a Transilvaniei.

6. Modul de luptă.

Unele triburi pelasge, ne spune Homer, luptau cu *arcul* sau din depărtare, altele cu *lancea* sau din apropiere. Troianii, mysienii şi dardanii luptau piept la piept [13].

Înainte de începerea luptei, comandanţii generali ţineau o cuvîntare solemnă de încurajare către ostaşi.

Agamemnon vorbeşte, astfel, către grecii, care se aflau de 9 ani în tabere înaintea Troiei: că Joe i s-a arătat în vis, că i-a dat ordin să înarmeze pe greci, promiţîndu-i că Troia va cădea în mîinile lor [14]; că este un lucru urît ca posteritatea să audă, că a avut un război fără rezultat, că s-au luptat popor aşa mult cu inamici aşa de puţini fără să-i învingă [15].

Hector auzind, că tunetul din norii ce acopereau muntele Ida răsună de 3 ori, invită pe troiani să-şi aducă aminte de virtuţile lor vitejeşti şi-i încredinţează că Joe prin semnele favorabile ce i-a dat, i-a făcut cunoscut că vor învinge pe adversari, şi vor avea o glorie nepieritoare în toate veacurile [16].

Eteocle, regele Thebei din Beoţia, în războiul ce-l avuse cu cei 7 duci, vorbeşte astfel către cetăţeni: «Acum voi cu toţii, tineri şi bătrîni pregătiţi-vă de luptă ca să apăraţi oraşul Thebei şi altarele noastre strămoşeşti, fiindcă gloria voastră nu va pieri niciodată, nici a copiilor voştri, nici a patriei voastre, care pentru aceea v-a crescut pe voi şi v-a făcut oşteni credincioşi, ca să-i daţi ajutor în zilele cele grele. Pînă în

---

[11] Herodot, libr. V. 16.

[12] Strabo, *Geogr.* libr. V. 1.7. — Fortificaţiuni lacustre au avut şi populaţiunile pelasge din Frigia („*Revue archéologique*", Tom. 32.1876, pagina 189).

[13] Homer, *Il.* XIII, 5; XVI, 5; XV, 425.

[14] Homer, *Il.* II, 8—15.

[15] Homer, *Il.* II, 122, seqq.

[16] Homer, *Il.* VIII, 173; IX, 413.

zilele acestea, Dumnezeu ne-a stat totdeauna întru ajutor, și chiar pînă în momentele din urmă, războiul acesta cu ajutorul lui Dumnezeu s-a purtat cu succese fericite; grăbiți-vă, astfel, cu toții și alergați la murii cetății și la turnuri, aveți curaj în voi înșivă și nu vă temeți de gloatele streinilor. Dumnezeu ne va da o izbîndă fericită».

La popoarele pelasge, modul cel mai uzitat de a pune trupele în șiruri de bătaie era formațiunea tactică numită turn (πύργος), adică dreptunghiulară [17].

Cînd se făcea atacul ori asaltul, ostașii se aruncau asupra inamicului în ordine de bătaie în linii, (ἐπὶ στίχας) [18], sub sunetul fluierelor, trompetelor, al naiurilor și cu strigări enorme de război, ce le făceau cu toții deodată [19].

Comandantul general — numit în limba oscilor [20] Embratur (imperator, împărat)— mergea de regulă în fruntea trupelor [21], ori se afla între cei dintîi [22].

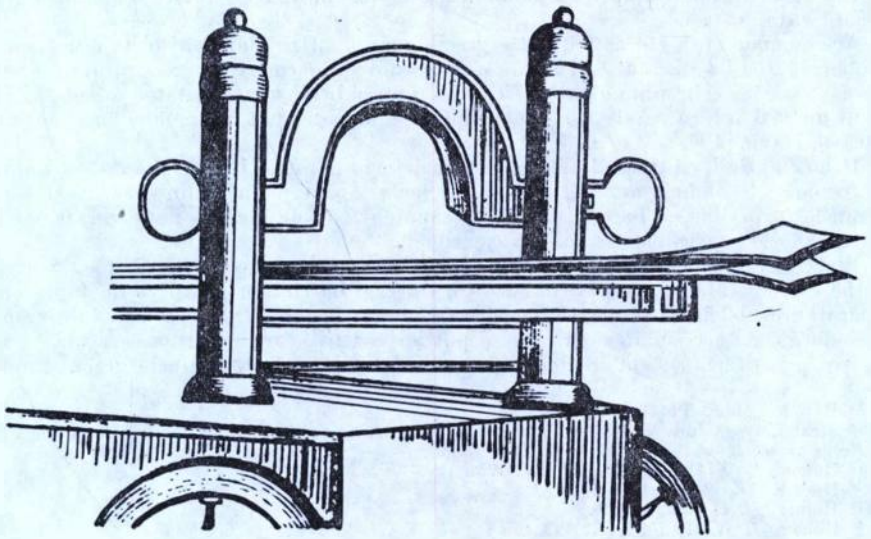
Eroilor, care căděau în războaiele naționale, li se făceau onori, funerarii deosebite. Peste cenușa lor se ridicau, ca monumente, *movile grandioase*, ca să se vază din depărtare, ne zice Homer, atît de cei ce trăiau atunci, cît și de cei ce vor trăi în viitor.

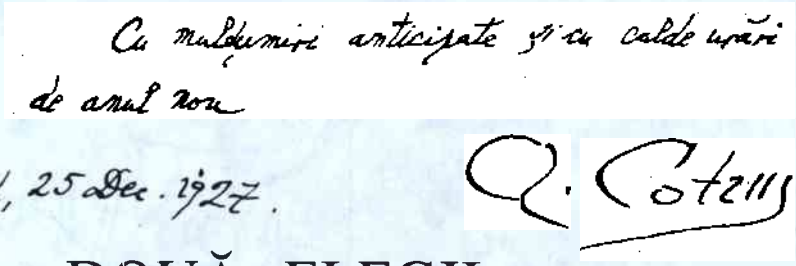
Cu deosebire *eroii* care căzuse în războaiele cele mari de la Theba și de la Troia, au fost considerați ca semi-zei. Acestora, ne spune Hesiod, Joe le-a conces o grație particulară. Ei au trecut în *insulele fericiților*, unde petrec o viață eternă lipsită de orice griji [23].

(Continuare în numărul viitor)

---

[17] Homer, *Il.* IV, 334, 347; XII, 44; XIII, 152; XV, 618.
[18] Homer, *Il.*, II, 687; IV, 432.
[19] Homer, *Il.* III, 2; V, 521; XIII, 41; XIV, 437; XV, 284.
[20] Micali, *Italia avanti il dominio dei Romani*, II (1826), pagina 127.
[21] Homer, *Il.* XIII, 40.
[22] Homer, *Il.*. XIII, 126.
[23] Hesiod, *Opera et dies*, V, 160, seqq.

Cu mulțumiri anticipate și cu calde urări de anul nou

Arad, 25 Dec. 1927. Q. Cotruș

DOUĂ ELEGII

ÎN ANII 1926—1927, SOCIETATEA LITERARĂ „Academia birlădeană", care a activat între 1915 și 1943, nu numai în orașul Bîrlad, ci și în regiunea Moldovei de jos, cuprinzînd numeroase sate și chiar orașe precum Galați și Tecuci, prin scriitori de notorietate ai epocii ca Alexandru Vlahuță, V. Voiculescu, Tudor Pamfile, G. M. Vlădescu, Victor Ion Popa, I. Valerian și alții, printre alte manifestări, a publicat și revista *„Graiul nostru"*.

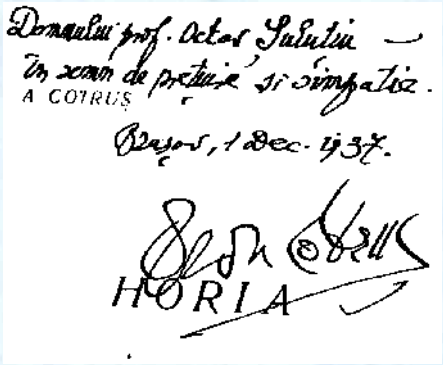
Fiind eu însumi, mai bine de-un deceniu, secretarul acestei societăți literare, conduse de poetul G. Tutoveanu, am putut cunoaște o parte din manuscrisele trimise revistei, spre publicare, de către scriitori de seamă ai țării. Corespondența „Academiei birlădene", face parte din fondul Bibliotecii Academiei R.S.R.

Mi-amintesc că la *„Graiul nostru"* (1926—27) a trimis versuri George Bacovia, care a colaborat și la revistele birlădene *„Freamătul"* (1912) și *„Cronica Moldovei"* (1916). Astfel a apărut în *„Graiul nostru"* (nr. 10, oct. 1926) cunoscuta poezie *Toamnă*. A trimis apoi o alta, care începea astfel: « Și plouă în tîrg necăjit ». Elegia ne-a plăcut nouă tinerilor ucenici în ale literaturii pentru că realiza o antiteză între mizeria provinciei de-atunci și sublimitățile iubirii. Poezia aceasta nu a intrat în paginile revistei.

Aron Cotruș a publicat la Bîrlad, în *„Graiul nostru"* (nr. 11—12, noiembrie-decembrie 1926), poezia *Copilărie, alb pridvor părăsit*.

În 1927, Aron Cotruș a mai trimis o poezie, *La un miel* care, dispărînd revista, n-a mai putut să apară și a rămas rătăcită printre materialele redacției. Ea face parte, ca și *Copilărie, alb pridvor părăsit*, dintre creațiile de tonalitate elegiacă ale lui A. Cotruș.

G.G. URSU

Domnului prof. Octav Șuluțiu — în semn de prețuire și simpatie. A. COTRUȘ

Brașov, 1 Dec. 1937.

HORIA

Copilărie, alb pridvor părăsit...

pilărie. alb pridvor părăsit.
ița era plină de copii...Unde-au fugit?...
i-a speriat? Cine i-a gonit?...
rumurile toate spre minuni duceau...
nde-i sufletu-mi de-atunci? De unde să-l iau?!...

piii nu-s... Râsetele lor au amuțit...
iețele lungi în beznă-au rătăcit...
neua departe a tăcut și s'a sfârșit,
n cosciug mai mult în cimitir a putrezit.
pilărie. alb pridvor părăsit!...

A. Cotruș

La un miel

Tu treci prin ţintirimul verde,
Paşti troscoţel de pe morminte
Şi sberi după pierduta-ţi mamă,
Privind ca un copil cuminte.

Ridici din iarba verde capul,
Aţii urechea, ţi se pare,
C-auzi ecouri de talangă
Sunînd duios din depărtare.

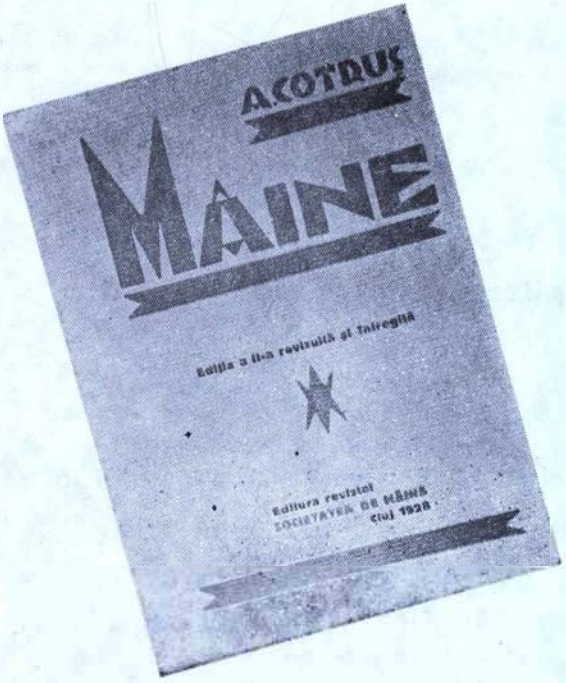
Fugi într-acolo, dar nimica
Nici nu se vede, nici s-aude,
Eu trist rămîn privind la tine
Pe gînduri dus, cu gene ude.

Pe tine însă, nu te mustră
Viaţa asta mult amară,
Iar eu ursitu-s printre lacrimi
Să-mi trec a vieţii primăvară.

Şi dacă în curînd o cruce
Mă va veghia, ferit de rele,
Abate-te mai des pe-aicea
Să paşti şi iarba gropii mele.

Ilustraţie de Mac CONSTANTINESCU, la poemul Horia apărut la editura „Pantheon" din Brad, în 1935.

Luca – Ion Caragiale

POET DE LIMBĂ FRANCEZĂ?

TOATE MĂRTURIILE DESPRE LUCHI Caragiale, dintre care cele mai multe exprimate în necroloagele sugrumate de emoție, la pierderea timpurie a poetului, insistă asupra vastei sale culturi literare, facilitată de buna cunoaștere a limbilor franceză, engleză și germană. Cîteva traduceri din limbile franceză și engleză (Testamentul *lui François Villon și* Corbul *de E. A. Poe) demonstrau, într-adevăr, merite reale de traducător, însă dovada cea mai amplă o constituie versurile scrise de Luca Ion Caragiale în limbile respective. Prin una din acele stranii decizii ale destinului, care șterge cîteodată pînă și urmele victimelor sale, opera lirică în limba franceză a lui Luchi vede însă lumina tiparului la mai bine de șase decenii de la scrierea ei. Buchetul variat de poezii în limba franceză, care se publică acum, nu a fost, dealtfel, cuprins în volumul* Jocul oglinzilor *(București, editura „Minerva", 1972), colecția* „Restitutio". *Pe de altă parte, nici chiar autorul lor nu pare a fi destinat aceste poezii tiparului, după cum tot astfel, nu se grăbise nici cu publicarea versurilor sale în limba maternă.*

Scrise într-o perioadă nu prea lungă — unitatea de ton ne-o demonstrează — ele pot fi datate ca aparținînd ultimilor ani de viață ai poetului, anii maximei sale productivități lirice. Desigur însă, Luchi se exersa în tainele metricei franceze încă din adolescență și, poate, tot de pe atunci prinsese precocele scriitor gustul imitației. Buna cunoaștere nu numai a limbii franceze curente, ci și a celei cărturărești, mai vechi, îl îndemnase să comită parodii în genurile care-l atrăgeau cu osebire, rondelul și sonetul. Dar scria parodii și în germana medievală, în genul minnesängerilor. Își delecta familia și prietenii, exersîndu-și totodată mîna.

Facultatea de adaptare la stilul și spiritul poetului în genul căruia se inspira era pe măsura fantasticei sale memorii, certificată de toți cunoscuții, între care E. Lovinescu și Emanoil Bucuța, iar ambele își aveau sorgintea în geniul teatral al familiei Caragiale. Inhibați, sub raportul exteriorizării, fiii dramaturgului și-au aflat, fiecare, modalitățile compensatorii, Luchi prin spectacole în cadrul cenaclului familial, Mateiu prin bravada aristocratică. Izbucnirilor de veselie năvalnică, la amîndoi frații, le urmau perioade de melancolie adîncă, de retragere în cochilie, cînd Luchi devenea evaziv, pe cînd Mateiu inabordabil.

Ca mare admirator al lui Verlaine, pe care-l pastișa cu delicii, și al lui Mallarmé, ale cărui prețiozități criptice îl fascinau, Luca Ion Caragiale a scris apoi în limba franceză versuri de dragoste. Faptul că aceste poezii, vădind aceeași aplecare către expresia rară și turnura elegantă ca și cele românești, par mai puțin vetuste sub raportul limbii literare (ceea ce poate fi, totuși, o eroare de optică bucureșteană) este în primul rînd dovada extraordinarei evoluții a limbajului poetic național în ultima noastră jumătate de secol. Poeziile purtînd nume exotice de femei — sau nume de femei exotice? — încheie ciclul, fiind, probabil, și ultimele scrise, cronologic. Ele parafrazează ciclul Femmes, *al lui Verlaine, într-o versiune simțitor mai îmblînzită. Eroinele sentimentale din acest grupaj sînt, firește, imaginare. Sora poetului, Tușchi, păstrătoarea manuscriselor lui, își amintește că în zămislirea acestor modele intra o mare doză de joc, că Luchi citea pe măsură ce le scria,*

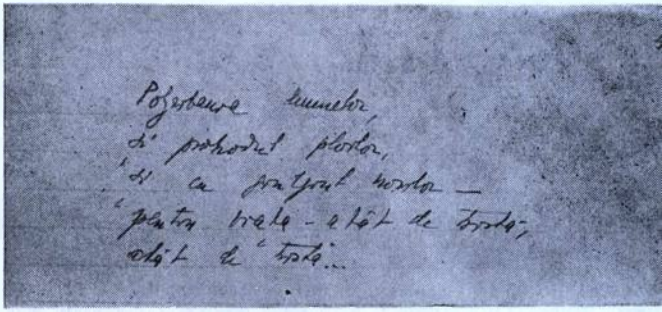
SALA

aceste poezii în cercul familial, iar acesta aştepta cu nerăbdare portretul următor. Hazul era cu atît mai viu cu cît poetul, introvertit, poate chiar într-o anumită măsură misogin, şi cu o existenţă dedicată lecturii şi muncii literare, era totuşi foarte amator de societate feminină, cum singur mărturiseşte în exemplarul său autoportret. În chipurile evocate străfulgerau trăsături ale vreunei tinere fete în floare?

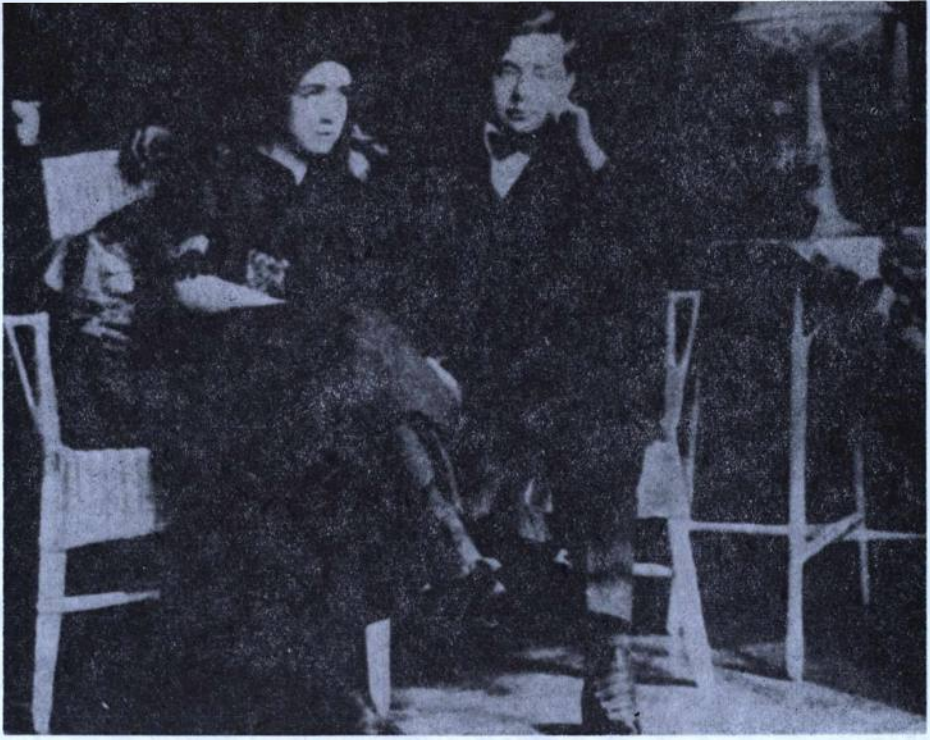
Om al unei singure iubiri mărturisite, perpetuată din adolescenţă şi apoi consacrată prin căsătorie, poetul ţinea jurnalul liric al unui întreg harem cosmopolit. Plastic vorbind, stilul flamboaiant dezvăluie certe afinităţi cu acel « Art nouveau » (Jugendstil, Modern Style, Secession...) şi o tot atît de structurală viziune ironică. Îşi spunea cuvîntul, desigur, adolescenţa berlineză, care-l marcase atît de profund şi pe Mateiu, chiar dacă acesta avusese parte mai puţin de ea. Totuşi, ambii fraţi se simţeau cu mult mai ataşaţi de limba franceză — o altă caracteristică a familiei, ţinînd seama că ilustrul exilat la Berlin nu a articulat pînă la urmă decît vreo cîteva cuvinte în limba lui Goethe, pe cînd excela în cea franceză, cu ortografie cu tot. La fel, Mateiu îşi concepea în franţuzeşte Jurnalul *şi hîrtiile personale şi nu-şi oferea colaborarea gazetărească decît publicaţiei în limba franceză* „L'Indépendance roumaine". *Dar, dintre toţi bărbaţii familiei, cele mai amănunţite cunoştinţe de franceză le avea Luca Ion. Memoria lui fenomenală, manifestîndu-se aproape maladiv, cultivarea pînă la pedanterie a formei, pasiunea pentru lexicul rar, ieşit din uz, cu sugestii ortografice vechi (Anatole France?) îl făceau propriu asimilării tradiţiilor lăuntrice ale liricii franceze. Preocuparea comună a celor doi fraţi, mergînd pînă la manie — dar cu superbe rezultate — pentru dezgroparea vechilor forme ale limbii, vizibilă la Luchi mai ales în poeziile sale româneşti, este totodată trăsătura majoră a unei direcţii de cercetare vizînd atmosfera familiei Caragiale, ca mediu de formaţie artistică. L-am numit aici pe Mateiu, cu oarecare insistenţă, anume pentru că la el fenomenul apare cu atît mai insolit. Pe de altă parte, dezvăluindu-se aşa de tîrziu, opera poetică a lui Luca Ion Caragiale nu a putut fi pînă acum luată în consideraţie ca factor comparativ cu cea mateină, iar operaţiunea este dintre cele mai instructive. O analiză aprofundată şi tenace va scoate la iveală numeroase puncte de contact, mai mult chiar, credem, o anumită consubstanţialitate.*

Sfîrşitul prematur al lui Luca Ion Caragiale ne-a lăsat doar în prezenţa unui vast laborator cu retorte pe jumătate umplute, al unor experienţe în curs. Ducînd mai departe paralela pe care ne-am îngăduit-o, cu opera, împlinită aceasta, a fratelui său Mateiu, vom avansa ipoteza, pe care însă nimic n-o mai poate proba, că aşa cum « finul dilettante » şi-a găsit la un moment dat calea magistrală, după foarte lungi tatonări, şi Luchi se afla în posesia mijloacelor necesare unei opere majore. La polul opus înregistrăm opinia lui E. Lovinescu, după care, prin jungla ideilor neconvergente, covîrşit de luxurianţă, Luchi era sortit să rămînă un diletant. Versurile poetului în limba franceză sînt, fatal, în afara controversei. Ele completează, însă, fericit, tabloul vieţii noastre literare din deceniul al doilea, în uimitoarea ei varietate pe care o sporea, desigur, contactul direct cu alte mari literaturi. Unul din martorii cei mai acuţi ai momentului, omul de cultură multilateral D. I. Suchianu, ne oferă traducerea românească a versurilor lui L. I. Caragiale, într-o largă tentativă de reintegrare care l-ar fi încîntat pe poetul amăgirii tiparelor.

Barbu CIOCULESCU

Versurile, pe care le reproducem alei, în facsimil, reprezintă finalul *Meditaţiei XIV*, **integrată ciclului de poeme** *Dintr-un oraş de munte*, **probabil din perioada 1916—1921.**

Mains

I

Tes mains si pâles sur mes mains,
Ainsi que des fleurs de lumière
Et que la froide paupière
D'un mort ami et très ancien.

Mes mains cherchent tes mains, trop pâles
Pour les avoir longtemps serrées ;
Mes mains aiment tes mains effacées
Toutes pareilles à des pétales.

Et que mes mains à tes deux mains
Meurent de la très chère étreinte —
Lorsque la lune, pâle défunte,
Effeuille nos espoirs éteints.

Mîini

I

Mîinile tale-atît de pale
Pe mîna mea par flori de lună,
Sau niște pleoape glaciale
De mort, amic din vremi străbune.

Fragile, netede petale,
Și de-o prea palidă culoare,
Așa-s acum mîinile tale
Pentru că eu le-am strîns prea tare.

O ! Mîna ta rămîie prinsă
Într-ale mele totdeauna
De cîte ori va trece luna
Lepădînd vre-o nădejde stinsă.

II

J'ai peur, ce soir, de tes mains blanches...
Elles me sont si peu miennes,
Elles me semblent plus étranges
<Que mainte fleuraison ancienne,>
Que des fleurons de mode ancienne.

Je sens tes mains qui me font mal,
J'endure leurs fièvres torpides...
La nuit est violente et pâle,
Et mon désir mol et languide.

Tu dors — et seules tes mains veillent
Mon rêve fol au clair de lune...
Tes mains — je les voudrais pareilles
Aux grands espoirs que l'aube allume.

II

Mi-e frică, azi, de mîna ta.
Îmi pare-așa puțin a mea!
Îmi pare mai străină ca
O floare-n cîmpul altuia.

Și par-c-ar vrea să-mi facă rău.
Îi simt fiorul ei mereu;
Iar noaptea, violent și greu,
Înmoaie încă dorul meu.

Dormi. Singure — deasupra — abiselor
Mîinile tale stau veghind.
Le vreau, le vreau nădejde viselor
Pe care zorile le-aprind.

Berceuse

De la pâleur... de la pâleur...
Et le blanc geste de bercer...
Et la lune — fleur sans couleur —
Eclairant d'avoir trop pleuré.

Et des sanglots pour des images
Mortes, oubliées et flétries...
Et tristesse des paysages
D'un rêve qui n'est pas fini...

Du désespoir vague d'ennui...
Et des rythmes très obstinés...
Aux vitres le bruit de la pluie...
Et l'angoisse aux doigts effilés.

Cîntec de leagăn

Palori... palori... palori... paloare
Și albul gest de-a legăna,
Și luna, flori fără culoare,
Cu lacrimi ce vor lumina;

Și hohot pentru niște sparte
Și moarte pajiște uitate,
Și peisaje triste foarte
Din visele neterminate.

Deznădejdi vagi, fără de ham,
Ritmuri ce fac pe om să turbe,
Picuri de ploi ce bat în geam
Și spaime cu degete curbe.

Chanson

I

Tu m'as donné ta bouche grave —
Et tes deux bras, las de prier,
Se sont très simplement posés
Dessus mes paupières malades.

Tu m'as donné ton regard frais,
Palpitant comme les fougères ;
Tu m'as donné ta face claire
Ton odeur de glauque forêt.

Tu m'es oubli après la mort,
Tu m'es soleil un soir d'automne —
Et ma douleur crispée s'étonne
De la pitié de son effort.

Les roses meurent sur le seuil
Où j'ai chanté les lèvres brèves —
Et ta candeur vers toi m'élève,
Comme lève le vent les feuilles.

Cîntec

I

Gura ta gravă tu mi-ai dat,
Și mîna ta mi-ai dat-o. Iat'!
Sătulă de-nchinat, pe-aproape
Ea mi se-așază-acum pe pleoape.

Obrajii tăi atît de fragezi
Și ochii tăi azuri și puri
Cu priviri drepte și-ape limpezi,
Și tot parfumul din păduri.

Ci tu ești marea mea uitare,
Moarte și vis, noapte cu soare;
Și-ți este milă, și te miri
De mizerele-mi opintiri.

Pe prag toți trandafirii zac.
Buzele tale iuți mă fac
Spre tine să mă-nalț, să cînt
Ca frunza-n zbor dusă de vînt.

Chanson

III

Et chaude tu fus à mon coeur,
Comme des pavots au soleil —
Et fraîche tu me fus, pareille
À l'aube hyaline qui pleure.

Cîntec

III

Și caldă-ai fost inimii mele
Cum arde-n soare-o ploaie nouă,
Și proaspătă mi-ai fost cum sînt acele
Zori care lăcrămează rouă.

Et douce tu fus à ma bouche,
Comme est le vent à mes cheveux —
Et pure tu fus à mes yeux,
Comme est la nuit d'été farouche.

Et blanche tu fus à mes bras,
Et souple, parfumée, légère !...
Et chère tu me fus — si chère,
Que je ne t'oublierai pas.

IV

Tel glaive au sifflement fatal,
Fleuri du sang qui le consacre,
Par téméraire simulacre,
Brillait d'un sompteux métal.

Pour s'ériger d'orgueil natal
Les rêves morts dans le massacre,
Tel glaive au sifflement fatal
Fleuri du sang qui le consacre.

Et qu'il soit fier comme un cristal,
Que l'épopée l'allume et sacre
Il sème le reflet brutal,
Tel glaive au sifflement fatal.

Și dulce gurii mele ca
Vîntul cînd joacă-n chica mea,
Și limpede privirii mele
Ca vara pe senin de stele.

Și albă-ai fost brațului meu,
Ușoară, suplă, parfumată
Și-atît de scumpă, că mi-i greu
Să te mai pot uita vreodată.

IV

Ăst paloș cu șuier fatal,
Stropit c-un sînge ce-l consacră
Întru-ndrăzneală simulacră —,
Străluce-n somptuos metal.

Plin de ifosul său natal,
Visează moarte și masacre
Ăst gladiu cu șuier fatal
Și sînge care să-l consacre.

Fudul și dur ca un cristal
Ăst paloș cu reflex brutal
Prăsele de-aur și de nacru
Se crede mit, se crede sacru
Ăst gladiu cu șuier mortal.

Chanson Naïve

Sur la mer d'or
Et vole loin —
Sur la mer d'or
Il volera !

Il volera —
Et vole loin ! —

Cîntec Naiv

Pe mări de-argint
Zboară mereu
Trece plutind
Sufletul meu.

Ducînd departe,
Departe foarte

Mon espoir doux
Dans le doux vent.

Dans le doux vent —
Et vole loin ! —
Dans le doux vent
S'en fut mon coeur.

S'en fut mon coeur —
Et, vole loin ! —
S'en fut mon coeur
Au gré du vent.

Au gré du vent —
Et vole loin ! —
Au gré du vent
Mon coeur dolent !

Le coeur se serre —
Le vent s'éplore ! —
Le coeur se serre,
Les soirs d'hiver.

Les soirs d'hiver —
Le vent s'éplore ! —
Les soirs d'hiver
La remembrance,

La remembrance !
Le vent s'éplore
La remembrance
Notre coeur serre

Le coeur se serre
Le vent s'éplore —
Le coeur se serre
Les soirs d'hiver.

Doruri deșarte,
Gînduri de moarte.

O briză dulce
Îmi duce, duce
Gînduri năuce,
Doruri uituce.

Inima mea,
Nădejdea mea
Zboară așa
Cum vîntul vrea.

Dureri deșarte,
Gînduri de moarte
Se duc așa
Cum vîntul vrea.

Inima mea
Amar se strînge,
Amar se frînge,
Amar se stinge.

Și vîntul plînge
Și vîntul toarnă
Amar de iarnă.
Ș-apoi descarnă.

Inima mea
Strivită-așa
De jale grea
În iarna rea.

Un vînt subțire
Îmi dă de știre
O amintire,
O nălucire.

Inima mea
Amar se strînge,
Amar se frînge,
Amar se stinge.

Rondeau

Si tu le veux, ce soir d'automne,
Des colchiques nous cueillerons,
Dans les prés doux où les grillons
Stridulent leur chant monotone.

L'odeur de l'herbe est douce et bonne,
La terre est sèche aux sentiers longs.
Si tu le veux, ce soir d'automne,
Des colchiques nous cueillerons.

La forêt d'or, lente, frissonne,
Le lac se ride sous les joncs.
Des colchiques nous tresserons
À ton front pur une couronne,
Si tu le veux, ce soir d'automne.

Rondel

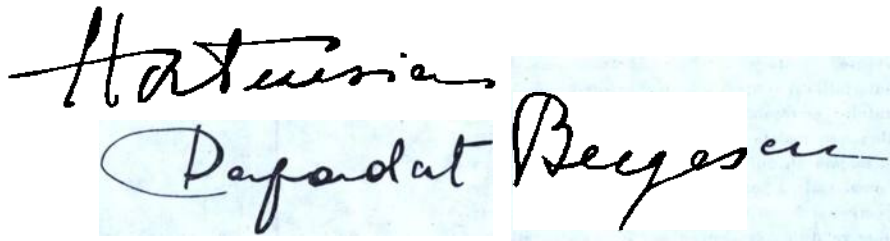
În toamna asta, dacă vrei,
Culegem flori de chimion.
Un greier mic, pe-un ram de tei
Țîrîie lung și monoton.

Miroase-a iarbă și-a ozon,
Și a pămînt. Noi pe alei
Vom strînge flori de chimion
Tot timpul toamnei, dacă vrei.

Balta se-ncruntă-n stuful ei.
Eu torc cununi din funigei,
Pădurea pare-un panteon
Iar noi vom strînge, dacă vrei,
Pe cîmp de toamnă, chimion.

(Versiune românească de D.I. SUCHIANU)

DISIMULAREA CONFESIUNII

UIMITOR CU CÎTĂ CONSECVENȚĂ A FOST perpetuată, în interpretarea creației Hortensiei Papadat-Bengescu, opinia lovinesciană potrivit căreia opera scriitoarei ar fi parcurs, în evoluția ei spre desăvîrșita conștiință de sine, două etape distincte, trecînd de la tumultul liric, subiectiv, al începuturilor, prin degradarea succesivă a acestuia, la o totală obiectivare a viziunii, capabilă să zugrăvească, să fixeze și să analizeze lucid, cu o excepțională putere de observație și o deosebită intuiție psihologică, o umanitate frenetică, febrilă, etalînd o bogată viață interioară.

Ideea că autoarea Apelor adînci a ieșit, odată cu abordarea ciclului romanesc al familiei Hallipa, din sfera literaturii confesive și a descins pe tărîmul mai ferm și mai nuanțat al unei arte ancorate direct în realitățile sociale ale vremii sale, s-a impus cu atîta ostentație încît Tudor Vianu, în Arta prozatorilor români, a putut s-o apropie și s-o compare chiar, în lumina valențelor realiste, cu perspectivele și dimensiunile epicii rebreniene. La fel, plecîndu-se de la aceeași afirmație, destul de hazardată, s-a vorbit de balzacianismul Hortensiei Papadat-Bengescu, de capacitatea ei de a îmbogăți lumea exterioară cu tipuri reprezentative, iar Pompiliu Constantinescu, observînd că scriitoarea «are o intuiție biologică a omului și a destinului său», sugera posibile filiații naturaliste în contextul acestei opere dominată de un puternic «realism fiziologic»[1].

Firesc ar fi fost desigur să se privească mai circumspect, în cazul de față, punctul de vedere al mentorului de la „Sburătorul", cu atît mai mult cu cît nota oarecum strategică și cenaclieră, vizînd desprinderea prozatoarei de cercul „Vieții românești" și ulterioara ei aderare la un alt climat estetic, nu poate fi nicidecum omisă sau evitată aici. Dealtfel, imaginea pe care ne-o proiecta Vianu — aceea a unui Lovinescu autoritar și stăruitor în recomandările sale și a unei Hortensia Papadat-Bengescu redusă la postura naivă a școlăriței ce își însușește ascultătoare îndrumările clarvăzătoare ale criticului[2] — este de tot hazul și ține de un idilism didactic pe care cu greu îl poate accepta cineva referindu-se la complexa personalitate a autoarei Drumului ascuns.

Lăsînd la o parte faptul că, în realitate — așa cum demonstrează cu prisosință, unui cititor atent la nuanțe, schimbul epistolar dintre cei doi, atît cît el ne este cunoscut pînă astăzi[3] — lucrurile stăteau în bună măsură invers, marea romancieră trezind uimire continuă, prin atitudinile ei de inițiativă și independență artistică, și dominînd categoric, prin extraordinarul tumult creativ, posibilitățile de percepție lovinesciene, nu o dată extaziate în fața miracolului doar parțial întrezărit, ceea ce

---

[1] Vezi: Pompiliu Constantinescu, *H. P. Bengescu-Logodnicul*, în „*Vremea*", an. VIII, nr. 391, 9 iunie 1935, p. 7.

[2] Vezi: *Arta prozatorilor români*, Editura Fundațiilor regale, București, 1941, pp. 323—324.

[3] *Zece scrisori E. Lovinescu către Hortensia Papadat-Bengescu*, prezentate de C. Brezu, în „*Manuscriptum*", an. II, nr. 4 (5), 1971, pp. 128—135. Semnificativă ne pare, sub acest raport, epistola expediată din Fălticeni, în 30 iulie 1930, unde, între o seamă de alte informații, Lovinescu își manifesta satisfacția că: «*cele cîteva observații de ordin critic, au primit o oarecare recunoaștere, neprofitabilă pentru acum dar poate utilă pentru compoziția valorosului roman*». Este vorba, desigur, de *Drumul ascuns*.

şochează într-o asemenea tranşantă apreciere este tocmai negarea unor trăsături fundamentale, care nu ţin de viziune exclusiv, ci implică, în primul rînd, structura interioară, datul esenţial al firii. Căci dominante sînt la Hortensia Papadat-Bengescu pipăirea senzitivă a lumii, filtrarea realităţilor ei pregnante prin sita deasă a unei sensibilităţi exacerbate, în stare să răspundă totdeauna intuirii materialităţii înconjurătoare printr-o amplă dezlănţuire emoţională. Scriitoarea percepe cu toate fibrele semnalele revelatorii ale vieţii şi-şi clădeşte cu migală un univers fabulos în care esenţială este tocmai trăirea complexă a eului. Indiferent de perspectiva şi de mijloacele prin care reuşeşte să determine relaţiile ascunse ale actelor existenţiale, postura primordială a romancierei nu este şi nu poate fi decît una relevant lirică. Observaţia înseamnă aici contemplare, mirajul potenţelor creative independente, îmbogăţind starea civilă, proiecţii artificioase ale unor constante valenţe sufleteşti («... nimic din ce exista nu mă interesa decît în raport cu mine, decît după ce s-a scăldat întîi în întregime în apa sufletului meu, şi aceasta nu voluntar, nu sistematic, ci ca o necesitate, fiindcă tot aşa cum unul e presbit, altul miop, aşa am eu această infirmitate de a luneca pe faţa concretă a lucrurilor, pe subiecte, pe contururi, oprindu-mă numai pe resortul lor adînc»).

Devine, aşadar, mai mult decît evident că personalitatea unui om nu se poate schimba fără a fi alterată şi a ieşi compromisă dintr-un asemenea proces cum este cel pe care, cu uşurinţă, s-a grăbit să-l valideze majoritatea criticilor în cazul Hortensiei Papadat-Bengescu. Cu atît mai interesant, deci, că încă la apariţia Concertului din muzică de Bach, Mihai Ralea — în genere gafeur ori de cîte ori se află în ipostaza cronicarului literar—intuia cu deosebită acuitate imposibilitatea firească a prozatoarei de a-şi depăşi prin ceva condiţia iniţială, ca şi sensul autoanalitic, singular, al radiografiilor spirituale pe care ea ni le propunea în acest roman: «... nu prezintă personajele cu viaţa lor sufletească, ci proiectează propria sa psihologie asupra lor» [4].

Nu este, dealtfel, unica opinie critică de o asemenea nuanţă. G. Călinescu remarca, în cronica pe marginea romanului Drumul ascuns, că «autoarea însăşi cultivă prin eroii săi o înclinare către artificiu şi ceremonial» şi conchidea, cu acel rar discernămînt care-i este propriu: «... ne supără faptul fraternizării lirice, în unele mici slăbiciuni, a autoarei cu ficţiunile sale» [5]. Revenind, mai tîrziu, în Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent, asupra romancierei, criticul diagnostica exact că toată opera Hortensiei Papadat-Bengescu «nu trăieşte din acţiune, ci, ca o adevărată operă de femeie, din colportaj», ceea ce presupune, desigur, prezenţa subiectivă, implicarea nemijlocită în acţiune. Totodată, constata acolo evoluţia în timp

Tatăl şi fiica în perioada la care se referă paginile de proză reproduse în numărul de faţă.

a confesiunii, ca modalitate de expresie specifică scriitoarei, de la transcrierea jurnalului intim, la mărturisirea alambicată, travestită, a unei participante directe la evenimentele repovestite.

[4] *Hortensia Papadat-Bengescu — Concert din muzică de Bach*, în „*Viaţa romînească*", an. XIX, nr. 1, ianuarie 1927, pp. 144—147.

[5] *H. P. Bengescu — Drumul ascuns*, în „*Adevărul literar şi artistic*", seria a II-a, an. X, nr. 598, 22 mai 1932, p. 7.

Să mai consemnăm în fine, aici, concluzia la care ajungea, pe bună dreptate, Bazil Munteanu, analizînd literatura Hortensiei Papadat-Bengescu, din perspectivele exclusive ale realismului: « A la société réelle, la romancière a substitué une société de composition, produit synthétique d'une fiction abstraite, péniblement élaborée et singulièrement dénuée de vie»[6]. Deși nedrept și inexact în ansamblu, profilul schițat prozatoarei, în această condensată istorie a literaturii române redactată în limba franceză, are meritul de a demonstra convingător inadecvarea demersului artistic, pe care-l disecă, la canoanele și rigorile obiectivării realiste. Preluînd ideea și transpunînd-o în plan efectiv estetic, Ion Negoițescu, scrutînd același univers creativ, ne oferea nu cu mult timp în urmă proiecția unor personaje fantoșe, grotești, aparținînd unei lumi imaginare, produse clare ale unei subiectivități aprinse. Un peisaj de monștri, oarecum asemănători, incapabili să se desprindă și să evolueze dincolo de orbita psihologică și de spațiul restrîns ce le-a fost sortit și indicat de la bun început, dezvăluie, ca într-o adevărată defulare freudistă, toată încărcătura clocotitoare de senzații ce stăpînește un proces interior activ, atunci cînd rațiunea somnolează[7]. « A scrie nu înseamnă decît a transcrie obsesiile», îi mărturisea prozatoarea, cu ocazia apariției romanului Logodnicul, lui Dan Petrașincu. Și tot în interviul respectiv arăta: « Nu pot crea nimic pînă ce o stare de maximă, de dureroasă sensibilitate nu mă copleșește. Trebuie ca înainte de a transpune pe hîrtie destinul eroilor mei să-i plîng, să-i deplîng și să mi-i smulg din trup ca pe niște fragmente de ființă» [8].

Această sfîșiere continuă, această devorare organică, această perpetuă reflectare într-o multitudine de oglinzi paralele, propunînd la infinit, sub variate chipuri, aceeași dramatică și unică ardere interioară, își găsește, de asemenea, explicația într-o remarcă a însăși Hortensiei Papadat-Bengescu, care, în perioada respectivă, ținea să precizeze, într-un sens foarte apropiat de cel al tinerilor din generația Mircea Eliade-Anton Holban: « scrisul este pentru mine o deșarjă, o descărcare»[9].

De unde atunci reacția inversă, convingerea ce i-a făcut pe mulți — și, în unele împrejurări, chiar pe autoarea în cauză (« constat, înregistrez, fac legături, trag concluzii, fără premeditări, fără alt interes decît al adevărului») — să declare situarea în postură de absolută obiectivare a romancierei, să elogieze distanțarea ei rigidă de mecanismul sensibil ce-i mișcă independent eroii, într-o literatură în care — cum observa just Octav Șuluțiu[10] — cuvinte ca palpit și impalpabil revin cu ostentație, devin semnificative?

În afara intenției polemice, vizibilă pînă și în iritarea lui Lovinescu[11] față de cronica lui Ralea la Concert din muzică de Bach, ceea ce rămîne în spatele unei astfel de aprecieri sînt, de fapt, argumentele unei false premise, potrivit căreia investigarea exclusivă și imortalizarea exhaustivă a mutațiilor individuale, subiective, s-ar plasa la un etaj inferior în raport cu epica de sorginte realistă, socotită nu o dată etapă superioară într-un intens proces de creație. Problema în sine depășește, așadar, cadrul unei simple politici de grup și se înscrie în sfera unei dezbateri teoretice care privește însuși locul ce-l ocupă opera Hortensiei Papadat-Bengescu în literatura română.

E de mirare de aceea că îi scapă lui Lovinescu tocmai noutatea și totodată originalitatea creației respective, ce nu constă în nici un caz în evoluția ei spre epicul pur, ci, mai ales, în invadarea materiei narative cu notații personale, cu experiențe existențiale nemijlocite, cu trăiri directe, desprinse din pagina jurnalului intim și aduse nude la lumina cunoașterii, ca o dovadă supremă a unei autenticități exprese. Modernitatea și tonusul vital al acestei proze constă evident în lirismul ei și Ibrăileanu avea dreptate să-i recunoască scriitoarei sondarea în apele adînci ale firii sale, autoanaliza zonelor incerte, radiografia în profunzime a proceselor sufletești particulare. Astfel, înaintea chiar a lui Camil Petrescu — ceea ce și explică interesul extrem acordat în perioada interbelică de generația tînără scrisului ei — Hortensia Papadat-Bengescu deschide în proza noastră, prin efluviile-i sentimentale și, mai apoi, prin contemplarea de sine, drumul spre exploatarea vibrațiilor ascunse ale subconștientului, spre examinarea prin psihologism a dramei individului, care își extrage substanța epică din confesiunea autobiografică, avînd permanent nostalgia mărturisirii, pasiunea conștiinței de participant. (« În

---

[6] B. Munteano, *Littérature roumaine*, Edition du Sagittaire, Paris, 1938, p. 242.

[7] *Hortensia Papadat-Bengescu și monștrii*, în *„Argeș"*, an. VI, nr. 11, noiembrie 1971, p. 7.

[8] *Cu scriitoarea H. Papadat-Bengescu despre romanul* Logodnicul *și despre creație*, în *„Vremea"*, an VIII, nr. 389, 26 mai 1935, p. 9.

[9] Vezi: N. Carandino, *Un interviu care se rezumă la notații nude*, în *„Facla"*, an. XV, nr. 1302, 3 iunie 1935, p. 294.

[10] *Jurnal*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, pp. 251—253.

[11] *Istoria literaturii române contemporane*, vol. II Editura Ancora, 1928.

cartea mea de război **Balaurul**, dacă îmi scapă numele unui rănit nu mai pot scrie pînă cînd nu-l aflu. Dacă nu-mi amintesc sala anume din spital a vreunui episod, aștept pînă îmi aduc aminte că era cea de la etaj, la stînga»[12]).

De reținut e și faptul că, deși s-a simțit mereu datoare să-și plătească față de bunăvoința celor de la „Sburătorul" un oarecare tribut de fidelitate, scriitoarea însăși nu și-a negat niciodată categoric condiția și, mai mult încă, a încercat în diverse ocazii o armonizare a trăsăturilor contrarii ce-i erau exegetic atribuite: « Poate că tocmai subiectivitatea mea accentuată ar putea explica obiectivizarea mea deplină. Ciocnirea dintre umbra interioară în care mă adăpostesc și realitate, mi-o arată în plină lumină, conturată viu, reliefată». **Ea își recunoaște chiar o izolare în sine,** « instinctivă», « nevroită», **ce implică, în ultimă instanță, dincolo de aparenta desprindere de obiectul material, și proiecția lui supralicitată prin lentila deformatoare a reacțiilor sufletești. E aici o răsturnare a imaginii, de care prozatoarea nu este totuși conștientă întru totul, căci** « simțul crud al realului», **în loc să ducă la o secătuire a lumii interne — cum lasă să se înțeleagă Hortensia Papadat-Bengescu în interviul mai sus amintit, acordat lui Dan Petrașincu — alimentează tocmai capacitatea de refracție a unui** « pesimism originar», **deci viziunea subiectivă. Dealtfel, curios lucru pentru o romancieră care își declară nu o dată** « obiectivitatea absolută», **autoarea Rădăcinilor se întreba, într-o altă împrejurare[13], referitor la un aspect asupra căruia, e de presupus, un Slavici sau un Rebreanu n-ar fi stăruit probabil:** « De ce oare un „epic" și un „epic pur"? Ar trebui cumva, ca epicul pur să fie povestea uscată a unor fapte privite numai exterior? Ar trebui să-l caracterizeze ca fond adevărul pur și ca formă, povestirea?». **Și apoi concluzia, în concordanță cu perspectivele analismului subiectiv interbelic:** (« Sufletul și trecerea timpului, sensibilitatea, freamătul nervilor. Se mai poate dispensa epopeea de aceste atribute?»).

*

Romanele și nuvelele Hortensiei Papadat-Bengescu nu se înscriu în sfera literaturii analitice de factură tradițională, adică nu implică investigarea amănunțită, pe verticală, în psihologia epocii descrise și a eroilor propuși. Nu le sînt caracteristice, de asemenea, nici acele trăsături specifice prin care Pierre de Boisdeffre definea bunăoară romanul-recherche, deși căutarea dramatică a unor trăiri trecute nu le e străină.

Scriitoarea nu e interesată să creeze caractere, personaje individualizate, dincolo de propria ei structură. În acest fel, substanța din care se plămădesc eroii Hortensiei Papadat-Bengescu e dată de o anumită intensitate a vieții, de o pură vibrație afectivă, care, prin timbrul ei singular, constituie nucleul în jurul căruia se organizează permanent un proces existențial independent. De aici coarda unică pe care sînt construite, nuanțele îngroșate ce le diferențiază. Instinctul autodistrugerii la Lenora, obsesia vinovăției la Walter, voluptatea maladivului la Maxențiu, plăcerea iertării la Drăgănescu, demonul nestatorniciei la Lică, pasiunea datoriei la Elena, atracția carnalului la Rim, gustul sacrilegiului la Coca-Aimée, și, desigur, am putea continua astfel cu un număr impresionant de personaje, vin să demonstreze mai mult decît elocvent natura subiectivă ce le-a zămislit.

Sondajul sociologic, studiul realist al mediului uman zugrăvit, au fost, așadar, aproape total înlocuite, în romanele și nuvelele Hortensiei Papadat-Bengescu, de tatonarea senzitivă a lucrurilor, de intuirea lirică a sensurilor primare, biologice, ale actelor, de dezlănțuirile sentimentale, profunde, în stare să releve o gamă dureros de amplă de modalități expresive, prin care se justifică și persistă, într-o diversitate de întruchipări particulare, o excepțională tensiune vitală. Cine prospectează în această lume halucinatorie valențele unei societăți agonice, dezagregarea unui sistem existențial burghez — cum nu o dată a fost tentată critica noastră să procedeze — constată surprins, în ciuda bogăției de tipuri ce circulă prin literatura autoarei Drumului ascuns, omogenitatea, pînă la identitate și banal, a acelorași proiecții sufletești, reducția, în fond, la cîteva personaje simbol, încarnare a tot atîtor obsesii ale prozatoarei. (« Multe lucruri am scris sub impresia fricii. Am fost epoci întregi bîntuită de sentimente trainice, obsesii»). **Iată de ce Costi Pascu, deși situat la un alt nivel social, repetă, pînă la abjecție, drumul lui Lică Trubadurul, de ce Dia Baldovin seamănă în destin cu Elena Drăgănescu, iar Nory cu Mika-Lê. La rîndul ei, Lenora reface în moarte orgoliul feminității asediată de boală, ce o dusese la pierzanie și pe Zaza, cu sînii ei proteici. Drăgănescu și Marcian se identifică, nu numai în sentimentele confuze ale Elenei, dar și în realitate** (« Chiar la fizic aveau aceeași croială»). **Trăsături**

---

[12] Vezi: *Autobiografie*, în *„Adevărul literar și artistic"*, seria a III-a, an. XVIII, nr. 366—367, 11—18 iulie 1937, pp. 5—6.

[13] N. Papatanasiu, *Popasuri literare cu d-na H. Papadat-Bengescu*, în *„Viața"*, an. I, nr. 109, 19.VI.1941, p. 2.

comune între Sia și Aneta Pascu, personaje groteşti, cu o conştiinţă rudimentară, păstrînd în germene toate pasiunile unei feminităţi răscolitoare, sînt uşor depistabile, de asemenea.

Se observă deci că universul uman al Hortensiei Papadat-Bengescu este mult mai sărac decît l-am bănui la prima vedere, şi dominat în genere de cîteva scheme caracterologice, care luminează în exclusivitate peisaje şi probleme interioare, fără a avea o deplină consistenţă tipologică în exterior.

Cît de monotone, de exasperant aceleaşi, repetate la infinit, parcă trase cu indigoul şi golite de orice semnificaţie, sub raportul definirii profilului psihologic obiectiv al personajului, sînt — spre exemplu— escapadele sentimentale ale lui Lică Trubadurul. Dar ce senzaţie extraordinară de vacuitate spirituală, de mecanism instinctual coborît pînă la treapta animalităţii, reuşeşte să sugereze prozatoarea tocmai prin cumularea lor în serie, prin urmărirea persistentă, subiectivă (« Îi şedea şnapanului foarte bine», conchide cu simpatie Hortensia Papadat-Bengescu cînd « eroul» ei apare într-o altă ţinută vestimentară decît cea pînă atunci obişnuită), a acestui campion al sexului, de-a lungul unui întreg roman şi apoi în trecerea lui dintr-o carte în alta. Privit cu ochii realităţii, drumul lui Lică nu poate fi însă, în nici un caz, reprezentativ. Aventurile lui cu Ada Razu şi chiar cu Mika-Lé au o doză de artificial şi neverosimil, pe care Ralea o denunţa exact, la timpul potrivit.

La fel, în compunerea cadrului fizic, a ambianţei exterioare în care-şi mişcă eroii, scriitoarea evită observaţia directă, obiectivată. Ea recurge cu o impresionantă meticulozitate — aşa cum remarca G. Călinescu — la armonizarea decorului propus la o singură notă sufletească, reţinînd culorile esenţiale, exaltînd amănuntul sonor, deci elementele senzitive, capabile să configureze liric tabloul, dintr-o optică strict subiectivă. Întîlnim aici ceva din arta rafinată, plină de sugestii a unui Lampedusa. Dominaţia albului strălucitor, metalic, de aluminiu şi plăci de sticlă, în zugrăvirea sanatoriului Walter, deformează ideea de spital, de loc al regenerării vitale şi îl apropie de aspectul, eleganţa şi luxurianta tăcere a unui interior muzeal.

Aceeaşi funcţie o are cenuşiul gării din Balaurul, sincronizat la presentimentul apăsător şi acut al morţii, sau viziunea de abator a sălilor de operaţie descrise în acelaşi roman, proiecţii evident subiective ale unei obsesive stări de spirit.

În Romanul Adrianei, din volumul Lui Don Juan, în eternitate, senzaţia imaculatului capătă chiar valenţe terapeutice, devine simbol, definind o constantă a structurii psihice a scriitoarei. Fiindcă în întreaga literatură a Hortensiei Papadat-Bengescu aspiraţia spre alb şi puritate apare ca o obsesie, iar tendinţa de maculare a imaculatului, reacţie inversă, alterînd nervii, determinînd nevroze, alienînd spiritul, constituie mobilul oricărui demers narativ. Analizată dintr-un asemenea unghi, sinuciderea adolescentului Ghighi, în Rădăcini, se conturează logic, iar morbiditatea relaţiilor Cocăi-Aimée, în Drumul ascuns, îşi capătă întreaga semnificaţie.

Scriitoarea însăşi trădează un suflet adolescentin, o mare candoare, o nevoie de perfecţiune şi de bucurie în faţa actelor fundamentale, fireşti, ale vieţii. O armonie organică între fiinţă şi natură, respectul ritmului, curajul de a-ţi recunoaşte instinctul, de a privi lumea cu ochi nevinovaţi şi a transfera asupra ei toată încărcătura sentimentelor, de la plăcerea acceptării la refuzul detestabilului, ţin de o conformaţie senzitivă, eminamente lirică, relevată atît în poezia începuturilor cît şi în naraţiunile maturităţii. Dealtfel, necontenita aspiraţie spre spaţiile vaste şi deschise ale epicului vine tocmai din speranţa unei mai depline realizări lirice. Dacă pentru Hortensia Papadat-Bengescu, după cum mărturisea, într-o împrejurare tîrzie: « Disperarea m-a făcut să scriu versuri [...] Poezia mă tulbură; e un cutremur mare» — deci confesiunea, în clipe de acută intensitate emoţională, nu mai găseşte forme de transfigurare dincolo de evaziunea lirică, — apoi, e de presupus că, în perioadele de amplă reflexivitate şi de reexaminare existenţială (« Scriu, de obicei, într-o mare retrospectivă»), notaţia confidenţială, perspectiva subiectivă, reacţiile particulare îşi caută modalităţi mai învăluite de exprimare, o mai profundă şi mai nuanţată revelaţie a sensurilor.

Încerca oare, prin aceasta, scriitoarea să se obiectiveze, să privească, prin distanţare, imparţial, procesul epic derulat sub ochii săi, aşa cum spera Lovinescu?

De fapt, atitudinea adoptată în continuare de Hortensia Papadat-Bengescu faţă de realităţile narate nu depăşeşte cu nimic registrul particular al povestitorului, care participă direct la acţiunea ce o relatează sau imaginează. Cu mai multă abilitate însă, prozatoarea reputată din Rădăcini sau Drumul ascuns a reuşit să-şi atenueze simţitor prezenţa prin introducerea personajului martor dator să cumuleze toate tendinţele de implicare nemijlocită ale autoarei. Nu altul este rolul lui Mini în Fecioare despletite şi Concert din muzică de Bach şi al « feministei» Nory în celelalte romane, ceea ce explică şi conturarea mai puţin pregnantă, ca şi definirea lor, uneori, prin trăsături contradictorii. (Oricum, Nory rămîne, în uşoara confuzie ce pluteşte în jurul caracterului ei psihologic, unul dintre cei

[POVESTEA PRIMELOR AMINTIRI]

Fetița

Cînd ceilalți dormiau după amiază [,] iar Fetița, ca o pisică, torcea trează, torcea viață copilărească, trebăluind prin sertare, Mama Țica povestia uneori cum, la începutul începutului, Fetița nu vroise de fel să primească în casă pe tată-său. Povestea asta de la născătoare se isca pe buzele harnice ca și mîinile ale lui Mama Țica mai ales în zilele cînd Tata, la dejun, fusese rău ...

Se petrecuse undeva, departe de lume, într-un sat de pe Prut unde erau poposiți pe puțin timp, pentru serviciu milităresc. Sosise un ordin urgent de plecare cu o misiune specială, tocmai la Dunăre ... Plecase Tata pe loc, cu ce inimă rea știa numai el și Dumnezeu, căci lăsa acolo, la Prut, singure, pe Mama, o copilă, biata de ea, și care era în așteptarea pe curînd a unui copilaș — unul singur ce aveau să aibă — Fetița, și pe Mama Țica. Acolo departe, la Dunăre și cu întîrziere avea să afle Tata de nașterea Fetiței și tot întîrziat sosise răspunsul lui plin de lacrimi de bucurie, de îngrijorare și de dor ... Îl ținuse treburile armatei departe, pînă împlinise Fetița vreo trei luni ...

— Poate că trei!

Fetița asculta pe Mama Țica cu o ureche și cu cealaltă își asculta torsul...

Și cînd se întorsese Tata, vreo trei zile și mai bine, nu putuse intra în casă cît era copila trează, trebuise să stea dincolo, atîta se speria Fetița și țipa, de credeai că se rupe și leșină țipînd... Seara umbla Domnul pe-afară, pe dinaintea casei pînă adormia fata și apoi scotea în săliță cizmele și intra tiptil...

În glasul Mamei Țica sclipeau jubilări din pricina acelei preschimbări a puterilor executive. Tata la discreția Fetiței! Mama Țica avea către Tata, complimentară cu idolatria ce-i purta, o răzvrătire permanentă. Recriminările și devotamentul erau stările ei normale și Fetița era deprinsă cu ele... Ideia că Tata pîndia cîndva pe la uși și ferestre îi părea Fetiței comedioasă și absurdă; de aceia ascuția urechia către Mama

---

mai interesanți eroi ai acestei literaturi; poate și pentru că este singurul care se desprinde din substanța subiectivă ce-i alimentează pe ceilalți și caută să-și motiveze, independent, de voința scriitoarei, existența epică).

Mai este, de asemenea, de observat un lucru plecînd de la aceeași constatare. Ca și în povestire, Hortensia Papadat-Bengescu, reconstituie în opera ei doar stări sufletești, cultivă atmosferă, configurează o lume de senzații, descrie — pe orizontală, însă — peisaje interioare.

Exuberanța erotică, violența unei senzualități sîngerînde, înmugurind în așteptarea voluptăților bănuite, prezente în exaltatele clamări ce constituie primele manifestări artistice ale scriitoarei, au evoluat cu timpul spre o conștiință a erosului ca expresie fundamentală a vieții, și romanele la care ne referim surprind tocmai ingenuitatea ființei, deschisă spre miraculosul iubirii, dominată de instinctul contopirii și terorizată de meandrele și răscolirile capricioase ale sexului.

Problematica esențială a acestei literaturi este femeea în dragoste, ca să împrumutăm cunoscuta formulare a lui D. H. Lawrence, scriitor cu care prozatoarea noastră are numeroase afinități[14]. Nimic poate nu e mai dramatic aici, decît pierderea feminității, incapacitatea dăruirii. Încercarea lui Nory de a-și înfrînge frigiditatea, disperarea Madonei anemizată, ce-și recunoaște tragic lipsa facultăților

---

[14] E dealtfel surprinzător că nu a fost remarcată — de exegeții scriitoarei — izbitoarea suprapunere de sensuri ce decurg din povestirea *Fetița*, cuprinsă în volumul *Romanță provincială* (1925) al Hortensiei Papadat-Bengescu și nuvela *Soare*, una dintre capodoperele creației lui Lawrence.

Ţica... Cum, Tata ! Pentru care uşile se dau largi în lături cînd intră cu pasul lui hotărît, umplînd tot locul cu prezenţa stăpînului [!]... Era o poveste de demult, dintr-un timp fabulos, cînd Fetiţa avea trei luni. Cum putuse fi vreodată un astfel de timp ! Ea era mereu aceea de acum şi de fiecare minut ce avea să vie...

« Ţipai pentru că nu mai văzuseşi faţă de bărbat şi nici glas bărbătesc nu auziseşi. De şaisprezece ani şi cinci luni era maică-ta... Da'unde Dumnezeu te-ai ascuns, că erai aici ieri, în colţul ăsta din stînga al sertarului [?]... O petică de atlas roşu, pătrată, tocmai cît îmi trebuie... şi acu trece ceasu şi se scoală din somn şi nu mai poţi coase nici o împunsătură, că cere şi zice... »

Odată întreruptă povestea, Fetiţa închidea urechiuşa dinspre Mama Ţica şi se aduna toată în ochi şi închidea ochii ca să vadă în întuneric... Întunericul era aşa de des încît abia cu încetul deosebia o casă mică [,] neagră şi în întunericul des sclipia o lumină mică de la un ochiu de geam şi înapoia casei era un întuneric mai negru încă: Prutul. Dacă mişca puţin din pleoape [,] dar fără să le ridice, Fetiţa vedea nu numai căsuţa şi geamul, ci deosebia afară un om tot negru [,] cu capul lipit de geam, privind cu teamă înăuntru, spre un leagăn de care îi era frică... şi, uneori, lipea de geam urechia şi se trăgea speriat înapoi, speriat de un scîncet ce pornia din leagăn ... Lîngă leagăn, fricoase, două femei descîntau un copil ca să doarmă ... Şi totul era speriat şi fricos: şi căsuţa şi geamul şi omul şi femeile şi Prutul, afară numai de copil căruia nu-i era frică de nimeni şi de nimic, nici chiar de Prut (noţiune fantastică de ape negre), nici chiar de întuneric...

Fetiţa deschidea atunci brusc pleoapele. Odaia lui Mama Ţica vesclă şi pestriţă surîdea şi Mama Ţica ţinea în mînă petecuţa de atlas roşu, triumfătoare, iar perdeaua de retie a odăii era dată într-o parte pentru ca să fie cît mai [multă] lumină şi să nici nu se deosebească cusătura peticului la coşul cela de perină... Dar cum raza de soare din peretele vecin tăia acum drum drept peste, Fetiţa închidea iarăşi pleoapele şi mai anevoie acum i se făcea întuneric şi după ce se făcea întuneric pe ochi, chema subt ochi întunericul din noapte în [dreptul] unei căsuţe şi odată ce-l avea, întindea iar o ureche spre Mama Tica — care nu putea tace cînd cosea — şi pe cealaltă ureche spre zumzetul simfonic dinăuntrul omului. Căci ea era om deplin, făptură atotgînditoare, atotînţelegătoare, numai că împiedicată încă în măsurile copilăriei. Şi acum surîdea lui Mama Ţica, ca să o ţie cu surîsul şi să vadă că nu aţipise, să nu se repeadă, pierzînd şi lucrul şi acul, să-i puie perinţe moi de puf subt cap — perinţe de noapte, care nu

---

senzitive, hotărîrea Lenorei de a-şi ascunse boala, spre a salva pînă în ultima clipă valoarea primordială a dragostei, sînt numai cîteva exemple ce vin să ilustreze însemnătatea pe care o capătă erosul în viziunea Hortensiei Papadat-Bengescu. Boala şi moartea atenuează şi întrerup traiectoriile firești ale împlinirii feminităţii. Monstruozitatea derivă astfel din degenerescenţă, din validarea actului dincolo de valenţele procreaţiei. Reprezentativă ne apare sub acest raport Coca-Aimée.

Se mai poate reţine apoi un anume narcisism feminin, care inversează în proza scriitoarei noastre sensurile lawrenceiene. Fiindcă dramatică devine, privită printr-o asemenea lentilă, condiţia bărbatului, redus nu o dată la funcţia elementară a masculului. «Scandaloasele mezalianţe» nu ating, în urmaşi, greşeala femeii, ci pe aceea a bărbatului acceptat temporar, incapabil să-şi legitimeze iubirea. Şi tot de aici, revolta feminităţii asediată de instinct, sortită a plăti, de-a lungul unei vieţi, clipa de inconştienţă cu rodul nedorit al unei fericiri furate.

Factura subiectivă a prozei Hortensiei Papadat-Bengescu ne este dată şi de poziţia pe care scriitoarea o adoptă faţă de personajele ei. Nici o evoluţie nu este înregistrată în destinul numeroaselor caractere ce-i populează spaţiile epice. Aşa cum pătrund în acţiune, aşa ies din ea şi nimic nu schimbă cu ceva traiectoria închisă, circulară, a vieţii lor. Postura romancierei este pur contemplativă, iar derularea acţiunii se face în tablouri pe care imaginaţia ei aprinsă încearcă să le anime, acordîndu-le valenţe sentimentale, transformîndu-le în gînduri. Naraţiunea curge numai pe baza relatării scriitoarei, sau a personajului martor, şi nimic nu se petrece la timpul ei prezent. Totul s-a consumat, şi marea artă a Hortensiei Papadat-Bengescu este tocmai să

plăceau Fetiței decît noaptea, chiar dacă Mama și Tata dormiau ziua pe ele, asta nu înseamnă că bine făceau...

Noapte, un bărbat, două femei, un leagăn ... Nimeni nu avea chip și asemănare cu ființele de acum, de acilea. Erau forme și fosnete ale unui basm deosebit de toate, căci copilița înfricoșa trei oameni mari. Ce copil atotputernic [!] Căci așa era vedenia, toată în tuș, în sepia, cu o singură licărire... Și era copila numai... De cîte luni?... Nu întreba pe Mama Țica. Nu întreba nimic niciodată. Ceea ce afli cînd întrebi strică ceea ce știai altfel, precumpănitor...

Copila era ea și [povestea] era legenda nașterii ei...

Pe trecerea de timp, fără a se umaniza, povestea căpăta și alte înțelesuri. Mama cea sfioasă și fragilă de acum va fi fost pe atunci și mai sfioasă și mai fragilă, așa cum o înfățișa un portret din albumul cel mare. Pe un cartonaș gălbui, iscălit, cu slove aurii de tipar cu numele fotografului, sta un chip de fetiță uimită, cu două cozi lungi pînă la glezne, căzînd greu de două părți a[le] obrazului naiv și suav. Capul sta drept, înfipt pe un trup nefăcut, îmbrăcat cu o rochie neagră, lungă, pînă la vîrful pantofilor, bătrînicioasă ... Așa dar fetița ceia, travestită în cucoană, fusese părăsită într-un loc depărtat și singuratec [,] de pe malul unei gîrle mari... Lăsată acolo în paza lui Mama Țica, tocmai cînd trebuia să se petreacă ceva mare și greu de la Dumnezeu: să vie un copil pe lume ... Era vorba de Mama și de Fetița. Mama și ea erau mereu numai ale ceasului de acum și a celui ce avea să urmeze. Nu aveau legătură cu povestea...

Pe atunci Tata trebuie să fi fost la fel cu un alt portret din album, care-l înfățișa slab, în uniformă — nu voinic ca acum — tot cu mustăți și cioc și cu ochii încruntați, cum îi avea și acum, cînd nu surîdea cumva.

[.....]

Pesemne, Tata poruncise — cum poruncia și acum totul — să fie Fetița un copil alb și grăsuț, sau așa veniau de la Dumnezeu — cum toate vin de acolo — așa veniau toți copiii pe lume la început.

Tot în album — pe un piedestal de lemn sta pitulată în cîrpe desfășate un fel de păpușă de carne, cu cîteva semne înfipte în botul capului, ținut cu mîna pe la spate de o mumie neagră la față, cu rochie albă, în dungi, ce se spunea a fi fost Mama. O recunoșteai numai după gura strînsă. După trei luni abia nu mai semăna cu fetița cu cozi, de pe celălalt portret. Cozile le avea strînse maldăr la ceafă și îmbătrînise. Dealtfel, Fetița n-o identificase nici pe poza aceia, fiindcă era neagră ca harapii și ea care era

Viitoarea romancieră în vîrstă de ... 5 luni, împreună cu mama sa. Pe verso-ul fotografiei următoarea însemnare: « Suvenir scumpei mele Cuconel Frosei în etate de 5 luni. Hortensia Bengescu.»

---

restituie stările interioare, să reînvie momentul sufletesc de atunci. E o literatură a repetării actului, în care interesează doar autenticitatea retrăirii, capacitatea de a te reintegra unui peisaj sufletesc evident deformat, de reacții și interpretări particulare. Din nou, așadar, unghiul de vedere liric al povestitorului ce o situează pe Hortensia Papadat-Bengescu mult mai aproape de demersul estetic al lui Sadoveanu, spre exemplu, decît de universul epic rebrenian, bunăoară.

În fine, nu putem încheia aceste însemnări fără a observa valoarea autobiografică a confesiunii scriitoarei, ușor de detectat, prin precizia obsesivă cu care ea revine pe întreg parcursul creației. Este, desigur, vorba de meditația intimă, de trăirea nedisimulată a unor stări, a unor situații, a unor imprejurări. Prozatoarea nu și-a refuzat însă gîndul de a transcrie direct și evenimentele esențiale ale existenței sale: « Intenționez totuși să scriu odat despre ceea ce într-adevăr a fost. [...] Lucruri atît de adevărate, încît ar fi memorii ... Puncte de reper îmi sunt ... casele. Casele în care am locuit. Pe unde am fost. Ar veni apoi oamenii ...». Ele ar fi trebuit să se topească toate în structura acelui roman intitulat Fetița nu o dată amintit, și din care unele fragmente au fost rupte de-a lungul timpului și publicate independent, ca nuvele[15].

E interesant de remarcat faptul că o asemenea proiecție memorialistică pare să o urmărească pe scriitoare încă de la începuturile activității ei lite-

---

[15] Specie epică pe care scriitoarea, asemeni unui Anton Holban, o socotea extrem de avantajoasă, firii sale. Dealtfel, pe un volum cu *Desenuri tragice* Hortensia Papadat-Bengescu a notat: *NUVELE — « pentru cari autoarea are o mică predilecție. ».*

prea, prea albă. Dar Fetiţa, sperietoarea Tatei, aşa arăta atunci, ca un ghem de carne albă, în cîrpe albe. La plecarea lui poruncise, cu glas scurt şi tăios ca şi acum: În casa asta cît lipsesc eu n-are să intre nimeni. Nici un ochiu bărbătesc să nu vadă femeia şi copilul! Şi nu intrase nimeni. Era dat în paza lui Mama Ţica [consemnul] şi Mama Ţica făcea legătura cu oamenii ce se apropiau de casa [noastră]. Mama Ţica ar mai fi slăbit tăria consemnului, dar Mama trebuie să se fi ascuns de bună voie, sălbatecă de oameni şi astfel aşteptînd [doar] pe unul ce era dus.

Tata avea atunci 32 de ani şi Mama nu împlinise şaptesprezece. Fetiţa înţelegea bine tirania Tatei şi sălbăticiunea Mamei, căci urmele lor se vedeau şi acum. Atunci ca şi acum Tata era D[om]nul şi Stăpînul atotporuncitor tuturor, în afară de Fetiţă. Omul care cu faţa încruntată, avea înfăţişarea măreaţă şi uneori [*cuvînt ilizibil*]; afară numai cînd povestea, surîdea cu bucurie.

Pe Mama, cea cu coade lungi o închipuie lesne aşteptînd zile, săptămîni, luni, după geamul pe care nu se uita, suspinînd, pînă cînd Mama Ţica o ţinea de rău să nu mai suspine că a pălit şi s-a ofilit şi ce are să zică D[om]nul şi nu e timp de suspinat ci de robotit în jurul copilei ceva. Şi Mama Ţica spunea că îndat ce s-a întors D[om]nul, iar au pornit, căci nu era chip să aibă hodină pe cele drumuri.

Aşa, în afară de o poză în sepie şi de puterea ei dintru început asupra viteazului [înspăimîntat] de plînsete copilăreşti, nimic nu determina pentru Fetiţa locul Naşterii.

[.....]

La orice oboseală şi la orice necaz Fetiţa simţia în trupul ei nevoia de a fi ridicată,

---

rare. Dealtfel, fragmentele încredinţate tiparului se situează la mare distanţă unul de altul în timp, ceea ce ar putea însemna, fie că scriitoarea relua periodic munca la romanul propus, fie că dintr-un material imens de notaţii cu caracter autobiografic sau dintr-un scrupulos jurnal, ea îşi extrăgea acele episoade care atingeau o mai deplină realizare artistică. Puse cap la cap, capitolele publicate, destul de disparate sub raportul unităţii epice, încearcă să mortalizeze, în concordanţă perfectă cu celelalte pagini de proză ale Hortensiei Papadat-Bengescu stări, mutaţii interioare, evenimente infinitesimale ale unor mişcări sufleteşti extrem de bogate. Tehnica este din nou cea a contemplării timpurilor trecute, cu dominaţia obsesivă a portretului, modalitate ce convine perfect talentului scriitoarei.

Nicolae FLORESCU

purtată în braţe. Şi cum nu avea vîrstă, cînd eşti purtat pe braţe, cum, dacă ar fi avut-o totuşi, din refuz către dorinţă — nu-şi spunea dorinţa din dîrzenie către ea însăşi — ar fi vrut să fie ghicită şi era poate absurd momentul, absurd gestul, se evoca în ea un fel de leagăn lin şi puternic, pe care oboseala ei era purtată ca pe braţe, într-un tact lin, care se încetinea odată cu alinarea. Sufletul ei reproducea mişcarea cu care o purta Ion de la Blebea, dădaca blajină, ca pe un ou, să nu se spargă. Şi energiile ei îşi aminteau de o tărie compensatoare, care înlătură orice efort... Viaţa însăşi ar fi închipuit-[o] cu braţe sigure şi precaute, cu un pas ferm şi ritmic asemeni, în care te puteai zbate fără nici o primejdie, puteai plînge, rîde, ţipa, fără nici o vătămare...

Dar legănatul din ea era numai un dar nou al simţirii. Îi rămînea aceeaşi dorinţă — — rară acum — de a fi luată în braţe. Alerga pînă la marginea puterilor şi ostenea lesne, fiindcă se dăruise mult mişcării. Şi la urmă nu mai putea de fel, nu mai putea nici o mişcare, cea mai mică, nu mai se putea ridica de jos şi o ridicau în braţe ca să o aducă în casă, la somn, la masă... Şi îi plăcea nespus; era drumul prea scurt, dar nu se prefăcea niciodată; numai la trupul ei, de la sine iscată, era bună vraja...

La masa de seară, totdeauna, o invada neaşteptat, în mijlocul cuvîntului, cu ochii deschişi, somnul plin, vărsat dintr-odată de ursitoare şi atunci Mama Ţica o ducea pe braţe la culcare. Găsia încă un vîrf de ureche deştept al răsfăţului şi bălăbănia picioarele care loviau prin fusta cafenie pe ale lui Mama Ţica. « Nu te stîmperi, odorul lui Mama Ţica. Ce întîrzie aşa cu mîncarea; n-au habar că aşteaptă copila; numai la ei se gîndesc, să le fie bine [!] » Fetiţa se trezea o optime, cu dorinţa de a se războ pentru cei doi ce nu erau de vină, dar cădea iar, ca de pe o înălţime mică, pe salteaua somnului şi [a] braţelor. Numai picioarele loviau mai tare.

Cîteodată, Tata o purta, [dar] atunci se trezea de-a binelea, ca şi cum o orbia soarele şi se împrumuta orgoliului de a fi dusă de soare la asfiinţit; dar uneori Mama, [însă] atunci o neliniştia[u] neprielnic braţele prea slabe pentru povară şi răsuflarea scurtată, aplecată peste ea. Nu mai simţia nici plăcerea ce te dobora, a somnului, nici pe cea, ce te înalţă, a braţelor...

În grădina publică a oraşului, acum chiar la zece şi încă cîţiva ani, se plimba în lungul aleei şi în rotunda aleei circulare, cu frenezie, ca cineva care n-a umblat şi n-are să mai umble mîine, pînă la ameţeală, pînă la istovire. [Sentimentul] din ea o ducea pînă acasă şi anevoie pînă la pat.

Acolo cădea în lat, cu picioarele atîrnate şi nici o rugăminte, nici o mustrare n-o ridicau din neantul primului somn. Mama Ţica îi ţinea un [iureş] de bodogăneli: « Fată mare... ruşine... saltă-te puţin... întoarce gîtul şi încheie şiretele cămăşuţei [!]... Cine a mai văzut, bat-o de plimbare [!]... » Totul, înecat într-un abis de inerţie şi de extaz... Apoi nimic; şi deşteptarea pe perine albe, subt plapomă, împăturită ca o faşă pe desenul trupului, abia mai înălţată în dreptul genunchilor, de la vîrful picioarelor, lipindu-se neted de saltea. Patul cu horbote făcute cu igliţa de mama în orele lungi, nesfîrşite ale zilelor ei...

[OBSESIA LUI GILL BARREN]

În adevăr [,] portretul Anei Maria Bianca devenise marea pasiune a lui Sir Gill şi pasiunea lui Sir Gill pentru acel portret, pricinuia marea plictiseală a lui Fanny. Din vina fără vină a portretului raporturile sentimentale dintre Gill şi Fanny suferiau o scădere. Scăderea nu venia din partea lui Gill [,] care era amabil, generos şi destul de superficial în dragoste ca şi mai[-]nainte. Fanny era cea care nu putea suferi episodul portretului, nu din vreo gelozie subtilă, ci tocmai fiindcă firea ei normală nu admitea astfel de particularităţi de caracter. Fanny vedea bine că nu era vorba de vreun capriciu de om bogat, de o manie de colecţionar sau de un simplu gust artistic. Sir Gill Barren era amorezat de portretul prinţesei Ana Maria Bianca şi amorul acesta inofensiv

și preferabil altora jicnia [*sic !*] pe Fanny, nu în sentimentul ei destul de cumpătat pentru englez, ci în moralitatea ei sumară. Aventura lui Mally cu Doru, legătura ei cu Gill și altele multe și felurite erau întîmplări ale vieții, așa cum este — credea Fanny, limitat — pe cînd pasiunea pentru un portret, fără a-i înțelege bine natura morbidă, îi era nesuferită.

Gill care pînă atunci arătase o fire veselă și practică, prezinta acum, ce-i drept, simptome ciudate. Întîi ceruse portretul ca împrumut, fără a da explicații, apoi își exprimase cu bizare ezitări admirația; în sfîrșit [,] insistase în dorința de a-l avea cu aceleași apucături suspecte. După ce-l obținuse arătase o dezinteresare tot nefirească, pentru a se lăsa în urmă copleșit de obsesie. În mijlocul unei conversații, fără de nici o legătură, vorbia de acel portret și, dimpotrivă[,] cînd alții îl admirau, îi întrerupea fără de rost. Cerea lui Fanny amănunte de zeci de ori auzite, sau ocolia pieziș în jurul acelorași întrebări, ca pentru o trădare sau o culpă. Chiar și la oficiu, între slugi, se discuta ce să fie cu Sir Gill și cu portretul și nu putea fi lucru curat deoarece feciorul surprinsese lungi staționări ale englezului în fața cadrului, cu atît mai misterioase cu cît la intrarea cuiva Sir Gill tresăria ca un vinovat. Totuși, acolo la oficiu, se ajunsese mai lesne la concluzii:

— E amanta lui, ce-o fi murit ! spusese bucătăreasa.

— Ce amantă? Nu vezi că e o poză veche ! Trebuie să fie mama lui din flori ! hotărîse feciorul.

Fanny nu clasa lucrul tot așa de ușor Mania lui Gill o stînjenise în natura ei onestă, ca o rușine secretă la care era fără voie asociată. În ea creștea treptat repulsia către omul care iubia o pînză, dar fără nici o ură pentru acel portret. Fanny era un ceasornic cinstit, care poate să rămînă în urmă sau să ia înainte, dar în limitele unei fabricații determinate. Mecanismul de orologiu al lui Sir Gill, deși de mare precizie, prezinta o ciudată deviație, care scăpa de subt legile comune ale construcției. La fel și Rollsul lui Gill, poseda toate calitățile unei mașini perfecte, totuși cînd îi da drumul, avea un salt mic, o suspensie de o secundă numai, în respirația pneumatică, după care pornia în mers regulat. Gill se străduise să vadă de unde venia acea infimă alterație. Mecanicii nu găsiau nimic de competința lor. Gill socotia că trebuie probabil să fi fost o proprietate suplimentară, dezvoltată acolo, în materialul de fabricație, în afară de calcule... Oamenii trezesc viața fină a oțelului care palpită[,] secundele sau viața robustă care dezlănțuie uzinele, dar nu se gîndesc că dezvoltînd pînă la exces acele proprietăți pot da naștere unei vieți proprii a materiei inerte !... Oamenilor le trebuiesc mereu sclavi ! Robii albi, sclavii negri s-au emancipat ! Acum oamenii au supus enormele energii ale naturii, care însă se vor răzvrăti poate și ele în curînd, dezlănțuindu-și revolta dintr-o nebănuită voință proprie... La început, viața

Mama scriitoarei înainte de căsătorie. Pe verso-ul fotografiei următoarea însemnare: « Gaj de amiciție și iubire ce-ți păstrez pour moncher [sic!] Demetre, Decemvre, 18 joi 1875, Zoi Ștefănescu» Ulterior a notat cu creionul: « 1874, 14 ani eram ». Originalele celor trei fotografii prezentate aici se află în păstrarea familiei Stamatiadi.

elementară a naturii năruia totul și poate că, la urmă, avea a fi năpustirea ei *conștientă !* ...

Astfel de speculații ale gîndului îi plăceau lui Gill Barren; nu vroise a schimba cu altul Rollsul lui, tocmai pentru acel gest minim de cabrare, pentru că Rollsul lui avea o personalitate, era, printre categoriile materiei, un *individ*. De particularitățile, de aberațiile substanței sale sensibile, Gill nu putea însă singur a-și da seama. Cînd, cumva, un moment, se privia pe sine în oglinda deformatoare a unor simțiri, își închipuia că e jucăria unor făpturi titanice, invizibile, cărora le slujește de experiment. Ascendențe scoțiene îl făceau să creadă într-o natură populată misterios și invizibil, în afară de ceea ce cade subt simțurile noastre. Acele atavisme nebuloase căuta a le conforma științii. Nu vedea de ce ar exista vietățile microscopice și nu de asemeni, o altă scară de făpturi gigantice, neaccesibilă prin calitatea substanții și prin proporții. Gill mai credea că vîntul, focul, apa, au vorbit mai demult oamenilor, apoi au tăcut. Iar acum undele vibratoare, subjugate de oameni, el credea că, mai tîrziu, vor vorbi ele singure iarăși. Conștiința lucrurilor inanimate abia năștea, pe cînd, prea veche, conștiința oamenilor avea acele abateri nedisciplinate care făceau ca Gill Barren să aibă o triplă existență: aceea aparentă cu legile ei logice, aceea secretă, aberată de amorul unui portret și o a treia, rezultată din conflictul celorlalte două.

Văzută la microscop conștiința lui Gill Barren ar fi avut pete sau pistrui, vreun lupus poate, un chist sau numai un apendice, microbi desigur. Era un lucru pe care feciorul îl exprima spunînd că e o muscă acolo pe tavanul creerului stăpînului său. Pentru Fanny era o muscă în ceașca cu lapte călduț a raportului ei de pînă atunci cu Gill. Cît de puțină fusese înțelegerea lor doi, abia acum se vedea. Neînțelegerea, în schimb, creștea și Fanny ar fi dorit chiar să găsească pretext pentru o ruptură. Dar englezul era altfel față de ea, fără de greșală, iar motivul adevărat nu-l putea invoca, căci Gill cu sinceritate s-ar fi indignat împotriva ei, sau, cu șiretenie, Gill ar fi tăgăduit.

Pe măsură ce creștea ostilitatea către englez, Fanny nu numai [că] n-avea nici o ură asupra portretului, dar căpăta un fel de milă pentru femeia de pe pînză, ca și cum ar fi fost o victimă ce trebuia apărată de o primejdie. Chipul suav al moldovencei nu-l socotia complice cu perversiunea celuilalt. Fanny se solidariza cu destinul acelui portret și avea două dorințe, deopotrivă absurde: a se despărți de Gill și a-și ocroti rivala.

Mally și Doru, la Bușteni [,] unde se stabilise[ră] prin protecția lui Gill, duceau un trai confortabil. Mally găsia viața conjugală stisfăcătoare [,] dar cam monotonă și ar fi fost bucuroasă ca aparatul telefonic să-i spună din proprie inițiativă vorbe amoroase sau chiar sunete nedeslușite dar sentimentale, ca distracție inocentă. Despre dezordinea sentimentelor dintre Fanny și Gill nu știa nimic. În scrisorile ei către Tantina, Mally se interesa de englez ca și de portretul Bunicăi; nu uita asemeni să roage pe Fanny a avea grijă de rochia ei de mireasă, purtînd încă dragoste acelei simbolice podoabe, cu regretul nedeslușit că n-o mai poate îmbrăca încă odată.

Era ciudat lucru că pasiunea lui Gill avea la originea ei același cult al hymeneului. Atunci cînd Mally [,] din vanitate[,] atrăgea fiecăruia atenția asupra portretului: «E bunica mea în rochie de mireasă!», acel amănunt fixase atenția lui Gill Barren. «Ah! Rochia de mireasă!... Ah! Rochia de mireasă!», se uimise cu accent. Fusese traumatismul inițial din care născuse obsesia. Acum încă persista în acel leit-motiv: «Rochia de mireasă!» Cerea neobosit să i se explice cum și [în] ce fel Ana Maria Bianca, care pe portret avea capul gol și o rochie simplă, albă, decoltată, cum era oare în haină de mireasă. Explicațiile ce primia îi alimentau amorul fără a-i sătura curiozitatea.

Fanny nu se putea împiedica de a povesti ici și colo nebunia englezului. Unii opinau că era faimoasa lovitură de trăznet, dar pentru o ființă inexistentă; alții vorbiau de reîncarnarea, în pasta sugestivă a culorilor, a unui chip visat de femeie; alții încă de afinitate prin timp și spațiu. Spirite limitate însă nu se întrebau prin ce metodă se făcuse intoxicarea: dacă era cumva o exfoliere a culorilor de pe portret, care culori pe timpuri își asimilasc[ră] emanații din ființa vie a modelului și acum contaminau pe

Gill; nici prin ce nedovedită penetrație acele folicule se încorporau aparatului senzorial al bizarului amant... Proiecta poate, abia acum, ființa astrală a prințesei Ana Maria fosforescențe plutitoare?... Simțirile tinerei femei, ca și orice alt material al existenței, se descompuseseră ele și, nefiind urne și cripte în care să fie închise, veniau acum subt formă de invizibili viermi să roadă acolo într-o celulă din creerul, dealtfel bine conformat, al lui Gill Barren?... Atît părea sigur: că morbul era postum și că era un « hymen ». Unei femei acel hymen i-ar fi dat poate o sarcină imaginară sau o tumoare-fantomă; lui Gill îi dase numai o pasiune stearpă.

Fanny, cu intuiția ei simplă, era sigură că vina e mai ales a rochiei de mireasă. Astfel, pe cînd Mally și Doru prosperau din abundența regimului conjugal, sărmana Fanny, victimă fantomelor de amor, repeta pentru a suta oară lui Gill povestea vieții prințesei Ana Maria Bianca Cozadini, care trăise cu o sută de ani înainte.

[NORY ȘI AMINTIRILE EI]

Nory crezuse că Lina caută numai un subiect de vorbă ca să înlăture dezastrul consultației și plînse pe buna Lina că se simte încurcată din pricina ei, cu o satisfacție totuși, ca și cum minuscula neplăcere a Linei putea compensa descoperirea uluitoare a examenului medical, consecințele lui asupra ei însăși... Se întorcea cu gîndul la Lina, îl devia însă spre necazuri ale Linei nu ale ei: — Biata Lina, fusese predestinată a cloci cuiburi străine. Acum avea în casă o nepoată a lui Rim, de care Nory nu auzise pe vremea cînd le frecventa casa. Pe atunci, e drept, nepoata era numai o copilă și locuia la Sibiu. De curînd, vara lui Rim îi ceruse protecție pentru Käthe, care vrea să urmeze medicina. Făcuse doi ani la Cluj, dar altceva era la București, subt privegherea unui unchiu, care era profesor.

Există deci o providență pentru unchi, iar mamele sunt acum cel puțin tot așa de îndemînatece ca și fetele! Rim luase fata ca asistentă și Lina o luase în gazdă.

— Bravo! Aveți acum moștenitoare! — își căutase Nory o slabă revanșă asupra examenului ce-i făcuse Lina.

Lina povestise liniștit că fata era drăguță și bine crescută, că ea și-a făcut de mult testamentul și nu l-ar mai putea schimba, deoarece era public: lasă tot « Micii maternități ».

Nory o felicitase; mai aflase că nepoata știa să se descurce, că era sportivă, campioană a unei echipe de tenis, că avea și puțin glas și luase la Cluj un premiu la un concurs oarecare de canto. Un doctor tînăr o ceruse în căsătorie, cerînd și avizul lui Rim, care se recuzase; Käthe însă refuzase, deoarece vrea să-și termine întîi studiile, ceea ce era cuminte din partea ei.

Nory se oprea cu complezență asupra incidentelor secundare a vizitei ei la Lina Rim, și-l închipuia pe Rim încă mai uscat, deci mai combustibil... Totuși, după doctorat, nepoata îi va luneca probabil printre degete; era destinul lui să fie protector efectiv, amorez însă interimar. Din nepoată în nepoată, viața trece! — conchidea Nory, căutînd a devia de la propria-i fabulă.

[.....]

Lui Caro și Madonei, acelora poate le-ar fi plăcut glumă. La ideea că ar fi făcut haz, Nory se revoltă împotriva celor doi, separat. Nu presupunea nici un moment că împreună ar putea rîde de ceva care o privea, de ceva serios... Dar fiecare în parte ar fi făcut poate haz, spirite! De ce un subiect serios, simplu, credibil pentru toată lumea, aplicat ei, să fie glumeț, amuzant?... Se măritase... divorța... Ei și ce! Ce era ciudat! Auzi zilnic de X, și de Y, că s-au însurat, măritat, reînsurat, paramăritat, totul ca pe ceva firesc! De ce același lucru, în ce o privește, să fie mai ciudat!

Nory se irita, își propunea singură obstacole,da cu pumnul în ele, lupta cu presupuneri, duela cu inamici inexistenți! Se descalifica, vai, nu din vreo depreciere închipuită, <nevoită>dovedită, pipăită! Accentua cu ură partea palpabilă a descoperirei

ÎNTRE BIOGRAFIE ȘI PERSONAJ LITERAR

NUMEROASELE FOTOGRAFII ALE HORTENSIEI Papadat-Bengescu, inegalabile în frumusețea lor, dezvăluie o preocupare pasionantă, desprinsă din vocația artistică a scriitoarei și cultivată cu precădere în anii începuturilor literare cînd autoarea Femeii în fața oglinzii făcea probe fotografice cu o uimitoare artă și cutezanță.

În atitudinile compuse cu multă știință (vezi și Manuscriptum nr. 4/1974) surprindem imaginea unuia sau altuia din personajele Hortensiei Papadat-Bengescu, de unde impresia că scriitoarea își interpretează rolurile înainte ca ele să prindă viață în opera literară. Tot atunci îi scria lui Ibrăileanu: «Poate că tocmai scriitoare nu sînt, dar desigur un soi de artistă».

Treptat, genul va fi abandonat; rămîne pasiunea pentru fotografii, farmecul și expresivitatea lor cuceritoare. Le regăsim în suita de imagini provenite din arhiva doamnei Elena Stamatiadi și realizate între 1926 – 1943. Sînt mărturii ale trecerii prin locuri și orașe cunoscute din biografia scriitoarei, ori reținute, imortalizate pe peliculă, evenimente memorabile din viața familiei Papadat Bengescu.

Prin 1926 – 1928, în împrejurimile Focșanilor, scriitoarea pozează contre-jour, pe un fundal cu plopi, lac și tei. Zece ani mai tîrziu la Karlsbad sau la Predeal, recunoaștem în ținuta elegantă și discretă, în zîmbetul vag, inexprimabil care-i luminează fizionomia pe Dia Baldovin, eroina ultimului roman din ciclul Hallipilor ce vedea lumina tiparului în 1938.

Imaginile de grup, unde Hortensia Papadat-Bengescu este încadrată de soțul și copii săi (impresionantă asemănarea fiicelor cu mama lor) țin de un gen mai puțin neobișnuit ce punctează constant albumele romancierei.

La Brașov sărbătorea Anul Nou 1937 alături de soțul său, Nicolae Papadat și de Bibica (cum era alintată cea mai mică dintre fiice), în 1941, la Predeal, în vacanță cu Marcela și Anda și, în fine, în București, la 10 octombrie 1948, întreaga familie se întîlnea în casa din str. Bărăției 38. (vezi pp. 140 – 141.)

Cea mai sugestivă imagine a grupajului este, fără îndoială instantaneul în trăsură, unde, într-o atmosferă de austeritate și candoare nefățrecută, scriitoarea traversează orașul ca într-un inspirat final de film. (p. 142).

MIHAELA CONSTANTINESCU

făcute de Lina Rim. Ar fi putut să nu știe niciodată, era chiar probabil că n-ar fi știut dacă incidentul stupid Dia-Coti, cu desăvîrșire stupid, nu s-ar fi ivit.

[.....]

De ce și-o amintea pe Lenora jucîndu-se cu cealaltă fată a ei, Coca-Aimée, cum te joci cu o păpușă, și urînd o altă fetiță cu cîrlionții negri, spectru al unei greșeli dintr-o noapte caldă de vară! Un leagăn de atlaz pentru păpușa Aimée, un colț de bucătărie pentru copila rușinei, un pătuc dublu pentru doi gemeni nedoriți stau în jurul frumoasei Lenora ca accidente al[e] unui amor conjugal frenetic. Elena, fata cea mare, copilul dintîi, ar fi trebuit să fie un băiat; de aceia, primită cu decepție de Lenora, evoluase spre rolul de rivală în inima omului iubit, care n-avea voie a simți nici chiar dragoste paternă...

Lenora fusese amanta nebună a soțului ei pînă în a-și pierde aproape mințile; simțise pesemne în ea sau în celălalt că se apropie sfîrșitul dragostei și îl părăsise. O femeie ca ea nu putea trăi singură; se măritase cu doctorul Walter, cel care nu vrea femei, mariaj absurd și poate că totuși logic. Nory vedea parcă pe Lenora Walter cu frumusețea ei de blondă acum fanată, patetică, neliniștită, stingherită, chemînd parcă catastrofele să umple golurile căsniciei nepotrivite. Mariajul Walter jena pe Lenora, o strîngea la subsuori ca un corsaj rău ajustat... Lenora, în adevăr, nu știuse să trăiască alături de un Walter, știuse însă să moară frumos, într-un palat, lăsînd să bîntuie după ea Simunul — furtună aspră și toridă a incestului.

[.....]

Walter vroise să pună un tezaur blestemat la dispoziția unei femei risipitoare; incapabilă să se zbată, Lenora însă primise casa și masa din palatul Walter ca pe o pensiune pe datorie pentru ea și fata ei, păpușa ei Aimée. Singură, Lenora s-ar fi descurcat... A se descurca însemna pentru ea a iubi și a iubi era elementul ei. Pe Walter, Lenora nu-l iubise.

[.....]

Cercetată, probabil Nory ar fi ascuns din nevoia de a se rupe de cei cîțiva ani de vis tulbure a[i] copilăriei, pe care o repudiase înainte de a o judeca și condamna; se desfăcuse de copilărie pînă la anihilarea a tot ce fusese; afară de un morman de iarbă — mormîntul Bunicului — secret inviolabil al sufletului ei de copil, nimic nu mai dăinuia cu privire la Gîrla, la timpul cînd se legase ca de o soră de Elena Hallipa și neamul ei. Nu fusese deci tăinuire; păstrase din cei cîțiva ani trecuți la Gîrla numai plăcerea de a trăi la țară, apoi pierduse deprinderea, devenise orășancă... Și iată acum revenise la țară și anume tot la amica ei Elena și neașteptat cuvintele despre tată și moșie, le despărțea[u], creea[u] un vid. Elena nu era însă sigură că Nory pe atunci i-a ascuns ceva atît de esențial; înclina mai mult a crede că a uitat; recunoștea că pe-atunci o acapara pe Nory cu propriile ei tribulații familiale, decît care nimic nu putea fi mai important. Da, se poate să fi vorbit Nory din treacăt și ea să fi uitat; nici acum nu era curioasă, nu concepea pe Nory, decît participînd la necazurile de familie ale altora. Deocamdată lipsea însă participarea.

[.....]

Nory știa, de aceea nu întreba pe Elena, care îi era motivul — argumentul mai ales — de supărare pe Mika-Lé, peste cel de a fi fost o soră intrusă, adulterină, care adusese în neamul Hallipilor sîngele unui zidar italian, în plus antipatia instinctivă.

Drăgănescu, iarba simplă, părăsit de nevastă, iubind-o, iertîndu-i orice, în descumpănirea lui, rămas singur cu zestrea unei cumnate de pripas, aciuită pe coridorul casei, se ataşase de fată, care deşi nesuferită Elenei, pentru el era totuşi sora ei, ceva ca o batistă, un şal, uitat de Elena în casa părăsită. În loc de un obiect era o fiinţă, cineva care-ţi linge mîna cînd îi dai să mănînce şi tu simţi parcă atingerea fizică a celei absente, ai contact cu ea prin binefacerea făcută sorei. Tributul adresat femeii adultere, acolo departe, are glas şi ochi... Tu însă nu-i vezi; din ei, totuşi, nevasta vinovată îşi face o scuză care e falşă, în care nouăzeci la sută nici ea nu crede, dar are zece la sută pretext pentru scuza ei şi profită de procent. Tu, soţul, eşti bucuros că are o scuză.

De aceea luase Ţaţa Tana pe Mika-Lé moştenire? Deşi gonită, refuzată tacit de Elena? Pentru că era protejata fratelui ei, ceea ce acoperea tot şi orice.

Elena nu putuse refuza o binefacere făcută sorei ei, fie că surorile nu-şi vorbeau, nu putuse refuza nici capriciul, tovărăşia ce-i abătuse bătrînii a-şi lua. Lăsată în testament drept moştenire Elenei de bărbatul ei, bătrîna îi era [ca] o soacră.

Drăgănescu lăsase un testament de o frumuseţe simplă, care reabilita pe soţia fugară, încredinţîndu-i tot: tutela copilului, girarea averii, grija surorii bătrîne, căreia nu i lăsase nimic personal tocmai pentru a-şi arăta încrederea şi dragostea în soţia lui. Nu lăsase deci Tanei alt legat decît bunătatea şi generozitatea nevestei lui, fericit că a murit înainte de un divorţ. Numai nobleţă şi simplicitate, — după unii simplitate şi ridicol. Totodată, fără voie, testamentul era o povară, un lanţ, care, cum bine se vedea, împovăra pe Elena. O cange cu care o adusese înapoi, o despărţire de muzică, rivala mortului. O cange pe care omul viu n-o putuse înfige.

[.....]

Nory se instala la fereastră cu un scăunel sub picioare, mobilă ce nu mai văzuse de la Trăna ei, din copilărie, cînd i-l trăgea bătrînei liniştit de sub picioare, pentru a se aşeza, socotind sumar că unul cu două scaune şi altul cu nici unul nu e drept.

Boierul Dinu, tatăl ei, spre sfîrşit avea şi el sub picioare un puf imens învelit în brocard, perina mobilă a unui fotoliu, pe care zăcea bolnav, neputînd suferi patul.

Amintirea lui Nory, în afară de vreun astfel de incident mărunt, mergea însă acum toată numai spre Hallipii, fără voie din cauza locului, sau cu voită uitare a altor locuri şi oameni.

[.....]

Coca-Aimée! Coca-Aimée nu mintea ... tăcea. Pe timpul campaniei pe care o ducea ca să înlocuiască pe mama ei în patul şi averea lui Walter, era oribilă ... era numai tăcere şi ingenuitate... Acum încă minţia cînd lăsa să se înţeleagă că disprețuieşte pe Walter, că Walter e un infirm moral, care se simte inferior ei... Coca-Aimée minţia[,] căci Nory era sigură că Walter era cel care neglija, umilia pe Coca ... cu politeţă, cu răsplată în bani, în lux.

Walter acum avea cumva întoarceri, remuşcări, se pedepsia şi pedepsia pe păpuşa gominată... Aimée nu era fata prea tînără de care eşti gelos... Aimée era pentru el vinovată deoarece, din cauza ei, fusese culpabil către Lenora... Walter era diavolul şi diavolul nu putea fi învins de o păpuşă ca Aimée... Aimée ura şi bîrfia pe Walter, dar Nory ghicia ce se petrece între ei... acelaşi lucru ce se petrecuse cînd Walter se însurase cu Lenora ... numai că Lenora nu se revoltase, ci se nimicise, din nedumerire, din umilinţă. Pentru a scăpa de ponosul lumii, pentru a putea să idolatrizeze pe cea care îl îmbogăţise, Walter se pusese şi atunci la adăpostul unei căsătorii... Expus în public, portretul Salemei Efraim umplea şi acum, cu volumul şi urîciunea, un perete al Salonului Walter... Lenora, care îl jicnia cu frumuseţea ei vulgară, cu firea ei sumară, murise; acum abia, absentă, Lenora slujia, înfrîna orgoliul lui Aimée; Walter prin

remuşcări comode putea ocoli amorul ce i l-ar fi pretins nevasta tînără. Walter nu putea suferi amorul împlinit... Walter era un Barbarossa, îşi spînzura pe rînd soţiile neizbăvite, pentru a le adora apoi memoria, cea care nu cerea nimic decît ce-i dai... Poate că Aimée îi pătrunsese taina, de aceea îl ura ... Doctorul Walter minţia ceva mai mult ca minciuna, o minciună alambicată, pasteurizată... minciuna slujind drept adevăr, însăşi esenţa minciunii...

Era Walter normal sau în afară de norme? Dacă îl credeai nebun, atunci nebunia lui era o culme a logicei implacabile, a raţiunii justiţiare... Păcătuia oare ca să pedeapsească ... sau pentru că ştia să distrugă, dar nu ştia să creeze?...

Drăgănescu cel cinstit şi el minţise... minţise arătîndu-se fericit, minţise dovedind prin purtarea lui că nu ştie sau că ceea ce ştia tot satul, ceea ce nu tăgăduia nimeni... nu era totuşi adevărat... Minţia pînă şi bătrîna Tana cînd lăuda şi admira pe cumnata care prin indiferenţă îi ucisese fratele...

[.....]

Băiatul Elenei şi el trăia într-o minciună, a vîrstei, a prefacerii, a unei firi secrete, fragile ... Nory nu putea ghici ce crede, ce vrea băiatul Elenei. Se uita la el lung şi îl simţia rebel, neputînd suferi curiozitatea ei... Cuviincios, uneori se apropia de ea, cerca a fi vesel, a părea fericit, cerca mai ales a se apăra de luciditatea ei.

[.....]

Venea uneori şi sora mamei lui pe care nu se putea deprinde a o considera rudă. Eleganţa lui Coca-Aimée îi fixa atenţia, dibuia în el curiozitatea pentru o estetică feminină. Înfăţişarea lui Aimée era ceva superior şi totodată anormal, ca unele statuete de femei, dar nu femei întocmai.

De cum privea pe mătuşa lui atît de slabă, învelindu-şi în stofe subţiri un trup care nu era trup, Ghighi avea în ochi făptura albă, braţele pietroase, sînii accentuaţi ai Kirei, ca pe o necuviinţă <de care o făcea vinovată>, ca şi lipsa ei de cuviinţă în vorbe şi în mişcări.

Mătuşa lui, îi părea un exemplar neobicinuit pe care îl admiri printr-o lentilă şi care aparţine unei lumi artificiale — ceea ce îi da lui Ghighi dorinţa de a castra pe Kira de sînii ei brutali.

Din colţul lui, Ghighi asista ca la teatru la conversaţia ciudată a mătuşii lui — şi ea ciudată. Aimée spunea despre căsătoria ei, care părea a fi mai deosebită, lucruri tot neobicinuite.

— Mariajul meu merge foarte bine, e indisolubil. Doi duşmani nu se pot despărţi, şi-ar pierde ocupaţia favorită.

Aşa el şi Kira ! Erau duşmani, dar aveau nevoie să fie împreună.

— Cum aşa? — întreba Nory, deşi ştia bine.

— Foarte natural!! explica Aimée. Un deul permanent cu nişte umbre. Walter îşi înşela nevasta care însă nu se putea plînge, nici răzbuna; deoarece o înşela platonic, o înşela cu o umbră... În prima lui căsătorie descoperise că iubeşte o singură femee, care însă murise: pe Salema Efraim... Monstrul femenin, Salema Efraim, murise la timp pentru ca Walter să poată chinui o altă biată femee, pe mama ei, Lenora, înşelînd-o cu o umbră. Aimée luîndu-l de bărbat îşi pregătise răzbunarea. Walter însă descoperise acum că a iubit o singură femeie, pe Lenora. Alături de nevasta lui tînără, mistuia iar amorul pentru o moartă, care nu se putea apăra, care nu-l iubise, care dorise numai binele fetei ei.

Aşa suna versiunea lui Aimée despre căsătoria cu tatăl ei vitreg.

Doctorul Walter avea vecinic un proces de conştiinţă; o ameninţa pe Aimée cu divorţul la prima greşală; socotea mariajul lor ca pe o crimă; el însuşi o neglija, o înşela cu umbra Lenorei. Aimée spunea că l-ar putea în orice moment lăsa cu umbrele lui; făcuse însă prea mari sacrificii pentru căsnicia asta, ca să-i dea cu piciorul... În orice chip, deşi lipsită de orice mulţumire, nu se plictisea. Doctorul Walter îmbătrînea subt ochii ei cu fiecare zi ce trecea, ceea ce era o mare distracţie.

Ghighi asculta cuvintele lui Aimée ca pe ceva tot atît de neobicinuit, de departe, de artificios şi neînţeles ca şi frumuseţea ei, ca şi rudenia cu Maman, cu el. Ceva în el se descumpănea din apropierea lui Coca-Aimée, anume proiectul sacru de a uni prin căsătorie pe Maman şi pe Vic, care în prezenţa lui Coca-Aimée apăria palid.

Nory şi Elena gîndeau separat, credeau însă la fel: că n-ar fi socotit-o pe Coca-Aimée aşa de inteligentă. Nory, cu libertatea ei de spirit, admira pe Aimée: — E tare! Totodeauna fusese şmecheră, dar frumuseţea trecea pe atunci pe primul plan. După

impertinență și cinism, Coca putea acum lua premiu; pronunța: — Mama mea... Nevasta lui — cu naturalețe; lua atitudini de demnitate care creiau unui caz așa de scandalos o atmosferă aproape favorabilă; lăsa a se înțelege o conivență între ea și biata Lenora, ceva ca: — Ține tu locul pînă cînd am eu vîrsta, ca și cum Lenora fusese numai suplinitoare la administrarea unei averi și la adoptarea unui nume cu tristă celebritate. Lenora, care era numai instinct și sinceritate!

Nory își amintea de o fotografie și o poveste: o bunică dinspre tată a lui Aimée, o femeie bărbat, care umbla pe moșie cu biciul și botfori, iar seara, în iatac, scotea pantofii de lac ai bărbatului ei, mai tînăr ca ea, bălan, cu pielea feței albă și roz[ă], care, drept orice muncă, cînta din gură și din flaut, artist al lenei, parazit frumos și crud... Cu el semăna Aimée. Cum se azvîrle! gîndea Nory despre capriciile eredității. În ce o privea avea pretenția a nu semăna cu nimeni, a fi ea însăși; totodată avea și teama că nu poate nimeni scăpa de cei dinapoi și ar fi dorit să poată smulge aderențele.

După plecarea lui Aimée, Elena și Nory vorbeau de ea ca de o străină și Ghighi avea impresia că totul s-a petrecut pe ecran ca la un cinematograf, sau pe scenă ca la teatru. Ieșea apoi din cameră, tocmai cînd Elena îi observa prezența ca pe a unui intrus. Simțea nevoia să povestească la rîndul lui cuiva și, în lipsă, făcea reflecții în fața Kirei, care-l aproba prin exclamații; dealtfel, n-ar fi îngăduit să aibă vreo părere. Îi lipsea însă o tovărășie adevărată, de potrivă, de vîrsta lui, pe care Marcian ar fi putut-o poate înlocui.

[.....]

Tînăra doamnă Walter, mai tînără ca vîrsta ei, fiindcă fără nici un semn caracteristic al evoluției, de o perfectă acurateță, fără mlădiere, tînăra doamnă Walter, în picioare, ciugulea cîteva sultanine dintr-un vas de fructe.

— Dejunez! spuse, explicînd rigorile unui regim alimentar care trebuia s-o mențină la 46 kilograme.

Semăna cu bunicul ei dinspre tată, subprefectul cu păr și mustăți blonde, cu ochi căscați, albaștri, de care se amorezase cîndva, acum trei sferturi de veac, grecoaica, bunica ei, cucoana Caliope.

Un portret al tenorului, căci subprefectul cînta cu glas plăcut, al celui care înfrînsese cerbicia sufletească a bunicăi, cea cu fire aprigă, împodobea pe vremuri la Prundeni, salonul Hallipilor. Pe atunci Coca Aimée era o păpușe blondă căreia nu-i căutai asemănare decît cu păpușile; acu, peste ani și fapte, Nory îi lega abia firul eredității. La moral, subprefectul nu-i era bine cunoscut dar egoismul lui de băiat frumos și cu glas, care nu doria decît să trăiască ușor, putea prin timp să fi devenit apriga poftă de lux, cruzimea glacială a lui Coca Aimée, cînd era vorba de interesele ei.

Diferențele, mari și ele, întăresc asemănările; blondul soț [al] doamnei Caliope fusese plin de poezie romantică, iar Coca Aimée nu era primadonă decît prin aceia că-i plăcea să aibă oriunde primul rol... Parcă, totuși, sub aparența gominată se simțea azi o preocupare, un parapon, care sub rigiditatea de manechin o făcea mai umană.

— Excelența sa, reluă Coca Aimée cu o ironie abea perceptibilă ... Excelența sa ar fi foarte bucuroasă să te revadă, Domnișoară Baldovin. Ai fost și ai rămas «persona grata».

— Măi, măi! comentă Nory. Așadar, limbajul de tenis fusese întregit cu cîte o achiziție din plictisitoarele congrese de < bărbi > pe la feluritele Academii. Coca Aimée avea însă bun simț și nu-și farda prea accentuat sărăcia culturală.*

---

* Textele încredințate acum tiparului ilustrează o perioadă extrem de efervescentă din activitatea prozatoarei. Paginile desprinse din «romanul» *Fetița* datează din 1934—1935. Cele intitulate de noi *[Obsesia lui Gill Barren]* reprezintă un fragment de sine stătător din prima variantă, provenind din 1930, a nuvelei *Rochia miresei*, la care scriitoarea a renunțat în forma finală, publicată în 1936. *[Amintirile lui Nory]* se alcătuiesc din paragrafele eliminate de Hortensia Papadat-Bengescu la ultima corectură, în pagini, a materiei volumului al doilea din romanul *Rădăcini* (1938). Un material de *laborator*, așadar, care — după cum se vede — capătă însă, ca orice rînd al acestui excepțional prozator, *unitate* individuală. *N.F.*

G. Ibrăileanu

NOTE LA UN CURS UNIVERSITAR

DESPRE EMINESCU, G. IBRĂILEANU A ȚINUT la Facultatea de litere din Iași, în 1912—1913, în calitate de profesor titular, un curs care a fost litografiat după note stenografice de studenții C. Alexandrescu și G. Corniciuc. Cursul, revăzut de autor, a fost reeditat în 1915 de studenții I. Crețu și C. Stănescu. O ediție nouă au scos studenții T. Cucu și St. Șerbănescu în 1924—1925, alta, G. Agavriloaie în 1926. Acest curs a fost prezentat, în rezumat, sub titlul *Opera lui Mihai Eminescu* de G. Ibrăileanu în *„Revista cursurilor și a conferințelor"*, I, din 2 aprilie 1936, de G. Predu[illegible].

Biblioteca Universității din Iași posedă, în afară de acest curs litografiat de patru ori, încă unul, din 1913—1914, în manuscrisul unui student, revăzut și corijat de Ibrăileanu, care nu a fost litografiat pînă în prezent. Deși nu se spun aici lucruri foarte noi față de ce a publicat Ibrăileanu însuși despre Eminescu, el nu repetă cursul din 1912—1913, ci îl completează, conținînd o analiză extinsă a operei lui Eminescu, a poeziei, prozei literare și a jurnalisticii. Recunoaștem unele idei din *Spiritul critic în cultura românească* și din alte articole publicate de Ibrăileanu, expuse aici într-o formă liberă. Este cazul să spunem, așa cum s-a arătat în notele ediției critice a *Operelor* lui Ibrăileanu, I (Editura „Minerva", 1974), că termenul de „reacționarism» folosit în legătură cu Eminescu trebuie pus în ghilimele, deoarece criticul îl ia într-un înțeles special de antiliberalism, de junimism în favoarea claselor «pozitive» și împotriva «păturii suprapuse».

Publicăm primele două prelegeri din cel de-al doilea curs despre Eminescu al lui Ibrăileanu, inedit pînă azi, interesant, credem, și ca document de epocă, pentru modul în care opera lui Eminescu era predată la universitățile noastre înainte de primul război mondial.

Anul Întâiu Ibrăileanu.
Studentă anul III.
Facultatea de Litere și Filosofie

Prelegerea I.

Împart istoria literaturii în mai multe epoci: literatura veche până la 1830, epoca Conachi; literatura nouă 1830–1880, epoca Alexandri, subdivizată în două perioade: 1830–1840, începutul literaturii noue (Cârlova, Alexandrescu, Hrisoverghi) și literatura cu adevărat nouă 1840–1880 (Alexandri, Bolintineanu, și ceilalți). Apoi epoca 1880–1900 ca epoca actuală dela 1900 încoace.

Pentru ce anul 1880 și ceealaltă dată 1900? Data 1880 este cam arbitrară. În fenomenele vieții noue, lucrurile nu se ispăvesc la date fixe. Nu se poate ispăvi cu 1880 sau începe la 1880. S'ar putea să fie ori 1879, 1881, 1883. Dar în preajma lui 1880 începe o literatură nouă.

În adevăr, să luăm scriitorii reprezentativi ai acestei epoci. Eminescu începe să scrie la

Prelegerea I

29 nov. 1913

În această lecție voi continua ceea ce am făcut rîndul trecut. Anul trecut am vorbit despre Eminescu, am vorbit despre epoca lui Eminescu, adică despre împrejurările în care s-a desvoltat Eminescu. După aceea am analizat diferitele ediții ale operei lui Eminescu, am făcut biografia, după aceea am început să vorbesc despre fondul poeziei lui Eminescu și anume am vorbit despre concepțiile sale sociale și filosofice și am început la sfîrșitul cursului să abordez a doua parte a fondului, adică sentimentele lui Eminescu.

Astăzi voi vorbi despre sentimentul trecutului. Dumneavoastră știți că sentimentul trecutului e una din coardele cele mai însemnate ale lui Eminescu, unul din factorii cei mai însemnați ai fondului sentimental în Eminescu. Vă aduceți aminte — presupun că-l cunoașteți toți pe Eminescu, încît cred că nu e nevoie să citesc textele — despre diferitele poezii ale lui Eminescu, nuvelele sale, articolele în care se poate găsi acest sentiment al trecutului.

S-ar putea împărți subiectele cu trecut din Eminescu în mai multe categorii. Așa, mai întîi e trecutul cel mai vechi, care e reprezentat prin Asiria și Egipt. Știți că are o poezie *Egipetul* etc. Prin urmare trecutul străvechi.

În Eminescu nu găsim aproape deloc trecutul clasic: romanii și grecii[1]. Acest trecut n-a fost idealizat de el. Am putea să spunem că găsim trecutul enorm, ceea ce e fabulos în trecut : Egiptul și Asiria.

Un alt trecut, pe care îl găsim în Eminescu, e veacul de mijloc. Cine nu cunoaște *Scrisoarea IV*? Această idealizare se găsește și în alte bucăți din Eminescu. Vorbesc de veacul de mijloc străin.

Al treilea trecut e trecutul național românesc, dar acest trecut începe prin altul: sentimentul pentru daci. În Eminescu găsim idealizarea poporului dac. Cu toate că dacii sînt strămoșii românilor, ei n-au fost idealizați. Nu mai găsim aceasta decît în Russo și puțin în Cezar Bolliac. Tendința școlii latiniste trebuia să ducă la teoria că dacii au fost exterminați, căci altmintrelea poporul nu e curat roman.

Și în sfîrșit trecutul curat național: Mircea, Ștefan.

Un alt trecut, să-l numim trecut social. Dumneavoastră știți suspinele lui Eminescu după vechea organizare socială a țărilor române. Aici e vorba de un trecut social.

Desigur, ne aflăm într-un moment cînd opera lui Eminescu, mai ales cea postumă, nu era în întregime cunoscută, cînd literatura română modernă nu fusese studiată decît de N. Iorga, cînd nu existau ediții critice de autori. Cantemir și reprezentanții Școlii Ardelene au vorbit de originea pur romană a românilor, mai tîrziu s-au făcut însă referiri și la strămoșii noștri daci. Semnalul l-au dat Gheorghe Asachi și Constantin Stamati, cel dintîi punînd în circulație mitul Dochia și Traian, cel de al doilea amintind de « geniul vechi al românilor », legiuitorul dacilor, Zamolhis. Schimbarea de viziune cu privire la originea românilor apare în celebrul studiu din 1860 al lui Hașdeu, *Perit-au dacii?* « Sînt dac cu trup și suflet, / Și cu mîndrie aceasta o recunosc » scrisese Hașdeu încă din adolescență într-un poem.

Cu privire la propozițiile « prezentul nu e destul de real », « viitorul nu există pentru noi », « trecutul e ceva isprăvit, e ceva imobil, foarte real și foarte concret », mai pe scurt « trecutul e singura realitate », — nu trebuie, credem, să le luăm drept o teorie filozofică. Ibrăileanu citează un aforism al pozitivistului Auguste Comte, ceea ce nu înseamnă că trebuie să vedem în el, neapărat, un adept al pozitivismului. Sîntem în fața unei impresii de lectură, spontană, a criticului, în fața unei idei literare, natural, amendabile.

Al. PIRU

[1] Sînt în postuma *Memento mori*.

Şi, în sfîrşit, ar fi trecutul său personal, regretul după copilărie, după tinereţă, după iubirile moarte.

În opera lui Eminescu, deci, găsim toate aspectele sentimentului trecutului: trecutul vechi, veacul de mijloc, dacii, trecutul naţional, viaţa socială din trecut, trecutul său propriu.

Acest sentiment al trecutului e foarte caracteristic pentru Eminescu. Oricine scrie despre Eminescu trebuie să vorbească aproape de la început despre trecutul la Eminescu. D. Gherea a consacrat multe pagini trecutului lui Eminescu.

Dar sentimentul trecutului nu e un lucru nou în istoria literaturii române. Sentimentul trecutului îl găsim şi în poeţii anteriori, de cînd începe să străbată ideea naţională în poezie. Dacă nu găsim sentimentul trecutului la Conachi, afară de al său propriu, imediat, dacă trecem la munteni găsim sentimentul trecutului, însă foarte rudimentar, la poeţii Văcăreşti, fiindcă aceştia au sentimentul naţional. În poezia română sentimentul naţional a adus după sine sentimentul trecutului naţional. Dacă trecem la poeţii din faza întîia şi a doua găsim sentimentul trecutului.

Deci sentimentul trecutului la Eminescu nu e o noutate, însă e cu totul alt sentiment al trecutului. În poeţii anteriori trecutul era utilizat ca un îndreptar pentru prezent. Poeţii cîntau trecutul de independenţă, de energie. Nu era propriu-zis sentimentul trecutului, nostalgia trecutului. Cîteodată găsim, cînd e vorba de propria sa viaţă, în Alecsandri *(Steluţa)*, şi la alţii. Desigur în Bolintineanu e mai multă nostalgie după trecut decît în Alecsandri. În baladele lui Bolintineanu e ceva deosebit faţă de Alecsandri, e mai multă nostalgie. Din acest punct de vedere, Bolintineanu e mai aproape de Eminescu şi Eminescu a imitat pe Bolintineanu şi nu pe Alecsandri. Cei mai romantici poeţi români sînt Bolintineanu şi Eminescu, fiindcă o caracteristică a romantismului e regretul după trecut. Spunem că la poeţii anteriori trecutul e un îndreptar şi de aceea la ei e trecutul glorios. Poeţii patruzecioptişti cîntă trecutul pentru viitor. Aceşi poeţi cred şi pregătesc un viitor. Între alte pîrghii pentru crearea viitorului, ei utilizează şi pe aceasta. Dar, încă o dată, n-au nostalgie pentru trecut. Aşa la Alexandrescu, în *Umbra lui Mircea*. *La Cozia*, după ce evocă foarte sugestiv trecutul, în partea a doua începe să critice trecutul, se pune din punctul de vedere al unui om modern. În rezumat, predecesorii lui Eminescu cîntă trecutul ca un îndreptar pentru prezent, trecutul le serveşte ca un subiect frumos, interesant, mai cu samă la Alecsandri. În *Legende*, în care Alecsandri imită pe Hugo (a se vedea studiile d-lui Drouhet din *„Viaţa românească"*[2]), nu e nostalgia romantică pentru trecut, ci zugrăvirea unui trecut.

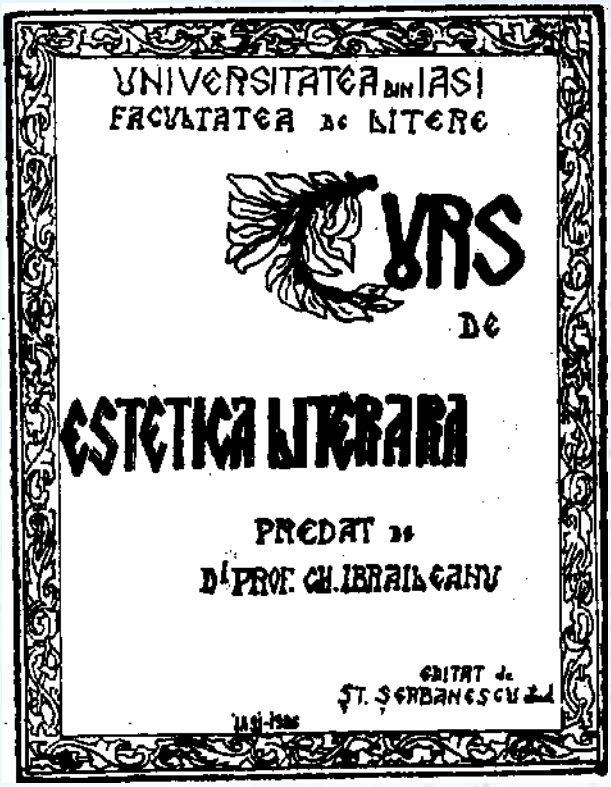
Desigur, Eminescu n-are nostalgie după Asiria şi Egipt, nu regretă că nu e egiptean sau asirian. Dar chiar şi aici e adevărată iubire a trecutului pentru că e trecut, pentru că nu mai există, e adevărat sentiment poetic pentru trecut, nu mai e vorba de propagandism. Însă cînd e vorba de daci sau de trecutul naţional sau social e curată nostalgie după trecut, e părere de rău că nu trăieşte atunci.

Eminescu urăşte prezentul şi nu crede în viitor. Că urăşte prezentul e clar. Că nu crede în viitor reiese din faptul că vrea o întoarcere la formele din trecut, ceea ce nu putea crede. Eminescu nu-şi putea realiza aceste aspiraţii pentru trecut decît în fantezie, în idee. Folosindu-se de idealismul filozofiei germane, în *Sărmanul Dionis* Eminescu îşi închipuie că trăieşte pe timpul lui Alexandru cel Bun. Dacă timpul e o creaţiune a noastră, e în noi, n-avem decît să ne strămutăm în timp.

Să vedem ce deosebire e între trecutul la Eminescu şi predecesorii săi.

Care sînt cauzele acestui sentiment la Eminescu? Discuţia s-ar părea de prisos. Mai întîi, fiindcă cea mai mare parte din oameni au nostalgie după trecut şi al doilea, sînt rari poeţii care să nu aibă acest sentiment. Discutăm totuşi, fiindcă sînt mulţi oameni care n-au acest sentiment şi fiindcă la Eminescu e de alt gen. E trecut şi în

[2] Charles Drouhet, *Vasile Alecsandri şi scriitorii francezi*, „Cultura Naţională", 1925 şi recenzia lui G. Ibrăileanu în *„Viaţa românească"*, 1925, nr. 5—6 (*Opere*, 3, pp. 359—362).

Vlahuță, e și în Caragiale, Delavrancea, unde găsim și nostalgia după trecutul social.

Care sînt cauzele acestui sentiment la Eminescu? Natural, e faptul că nostalgia după trecut e un sentiment omenesc, fiindcă în fiecare dintre noi sînt multe amintiri. Omul se schimbă în fiecare clipă. La perioade mari, aceste schimbări se remarcă. Cînd regretăm trecutul, ne regretăm pe noi. Dar regretăm și după cei ce au fost și nu mai sînt. Omul tînăr n-a avut prilejul să vadă multe ruini în jurul său. Regretăm nu numai pe cei scumpi nouă, dar regretăm omenirea întreagă, fiindcă, după cum a spus Auguste Comte, omenirea se compune din mai mulți morți decît vii. Apoi singurul real e trecutul, prezentul nu există în realitate, filozoficeşte. Prezentul nu e destul de real, fiindcă trăim într-însul, nu e definitiv. Viitorul nu există pentru noi. Cel mult poate să fie o înjghebare a minții noastre, foarte nelămurită. Trecutul e ceva isprăvit, e ceva imobil, foarte real și foarte concret. Trecutul e singura realitate.

Toate aceste lucruri au fost și în sufletul lui Eminescu. Dar Eminescu alfel iubea trecutul decît predecesorii săi. La alt trecut se oprește Eminescu decît alții. Eminescu l-a iubit mai întîi fiindcă a fost un desrădăcinat. Am vorbit altădată despre lucrul acesta. Desrădăcinatul va avea mai mult nostalgie pentru trecutul său personal. Dacă pînă și Caragiale, care se temea de expansiuni sentimentale, care și-a bătut joc de sentimentalismul pentru locul natal, dacă pînă și el a idealizat copilăria sa, e natural ca acești desrădăcinați, declasați, să aibă o nostalgie pentru trecutul lor propriu.

La predecesorii lui Eminescu, oameni bogați, nu vom prea găsi acest sentiment. Nu poate fi mult sentimentalism în sufletul unui om pentru casa în care trăiește și azi. Dar pentru un om, nevoit să părăsească locul unde a copilărit, altfel e acest sentiment. Și ca un fel de ipoteză, oare nu cumva această nostalgie după trecutul său propriu contribuie la nostalgia după trecutul național? Dacă cineva regretă lucrurile care au fost în trecutul său, printr-o prelungire afectivă se poate ajunge la regretul după o alcătuire socială mai veche, și așa mai departe, tot mai veche. Sentimentul acesta pentru propriul său trecut, în orice caz, întărește sentimentul pentru trecutul național sau social. Deci, o cauză a acestei puternice sentimentalități la Eminescu e că a fost un desrădăcinat, un declasat.

O altă cauză e «reacționarismul» său. Am văzut ideile sale în ceea ce privește întoarcerea la formele sociale din trecut. Un «reacționar» e un om care idealizează organizarea socială și politică din trecut, un om care idealizează trecutul. Trecutul era idealizat, fiindcă s-a dus și fiindcă e concret. Și un poet idealizează ceea ce este. Acum vedem că trebuia să regrete după trecut, fiindcă e un «reacționar».

În sfîrșit, o altă cauză e pesimismul concepției filosofice a lui Eminescu. Un om care are oroare de sforțare, fiindcă e o durere, cum spune Schopenhauer, e pesimist. Are oroare de sforțare, fiindcă are sensibilitatea mare și reacționează foarte puțin. Eminescu a fost un om suprasensibil, a avut hiperestezie. Citiți mai cu seamă *În Nirvana*[3] a lui Caragiale. Un asemenea om trebuie să idealizeze nimicul, fiindcă viața e un rău, și trecutul e viața de altădată. Citeodată, pesimiștii sînt neconsecvenți, iar poeții pesimiști sînt totdeauna neconsecvenți. Pesimistul idealizează trecutul, fiindcă în trecut nu e nevoie de sforțare, nici măcar de imaginea unei sforțări. Cînd ne gîndim la viitor, întotdeauna ni se pune problema acțiunii, fiindcă viața e o acțiune. Acțiunea e penibilă pentru un om lipsit de voință și imaginea acțiunii e penibilă. Viitorul e reprezentat pentru un pesimist. Trecutul e o pernă moale, pe care pesimistul își pune capul său obosit. Trecutul e imobil, nu se mai poate schimba.

Pesimist, «reacționar», trecut, nu sînt altceva decît romantism și anume romantism german. Acest adevărat romantism se caracterizează tocmai prin acest lucru. De altmintrelea, a spune romantic sau pesimist e același lucru ca și a spune că cineva simte nostalgie pentru trecut, că e «reacționar» în opera de artă. Și Eminescu a fost romantic, și s-a spus că Eminescu e influențat de romantismul german. Unii au mers prea departe și au spus că e o creațiune a romantismului german, ceea ce nu e adevărat. O personalitate puternică și un om sincer ca Eminescu nu putea fi decît el însuși. Eminescu a transplantat unele idei, unele concepții, totuși Eminescu pleacă din el însuși. Schopenhauer i-a dat numai formule și l-a mai întărit în pesimismul său; budismul iar, conform sentimentelor și ideilor sale. Temperamentele scriitorilor dintr-o școală literară sînt înnăscute, însă găsesc în maeștrii lor expresiunea propriilor lor sentimente. Cauze personale și specifice țării au făcut ca Eminescu să fie pesimist în acest gen, după cum cauze personale și specifice țării au făcut ca romantismul german să aibă un anumit aspect. Romantismul german a fost frica de revoluția franceză, de aceea idealizarea veacului de mijloc. La Eminescu e același lucru. Romantismul german și al lui Eminescu sînt produse de reacțiunea contra revoluției franceze fie ca idee, fie ca instituție. Și am mai văzut, că sînt cauze personale.

Prelegerea II

Am vorbit în lecția trecută despre sentimentul trecutului în opera lui Eminescu. Am ceva de adăugat. Am văzut nostalgia poetului după trecut în opera lui Eminescu și sentimentul acesta în operele înaintașilor săi, ale poeților de la 1840. Am văzut care sînt epocile din trecut care sînt pentru Eminescu poetice. Am văzut că e trecutul cel mai vechi, fabulos, trecutul popoarelor străvechi, Egipetul, Asiria. Am văzut după aceea că e vorba de trecutul poporului român și Eminescu indică dacii. Și acest sentiment pentru daci e rar în literatura română și am văzut pentru ce. Alt izvor de inspirație e veacul de mijloc, în general din Europa, apoi cel național. După aceea am văzut că alt izvor al trecutului e trecutul propriei sale vieți. Am arătat care sînt cauzele sentimentului trecutului, pentru ce iubim trecutul. Am văzut că sînt mai multe cauze. Mai întîi, am spus, ar fi regretul după noi înșine, după toți aceia din noi care nu mai sînt. Noi am trăit, o bucată de vreme, cît trăiește fiecare și fiecare clipă de trecut s-a dus, dar orice eram noi nu mai există. După aceea, regretul după ceea ce a fost împreună cu noi și nu mai sînt, după omenirea dusă. « Omenirea e alcătuită din mai mulți morți decît vii ». Sînt foarte puține exemplare vii în omenire și mai multe moarte, care toate la un loc formează omenirea, împreună cu cei vii. Gîndiți-vă la un scriitor mort. Vorbim de el, ne impresionează scrierile lui, în realitate trăiește, face parte din omenire.

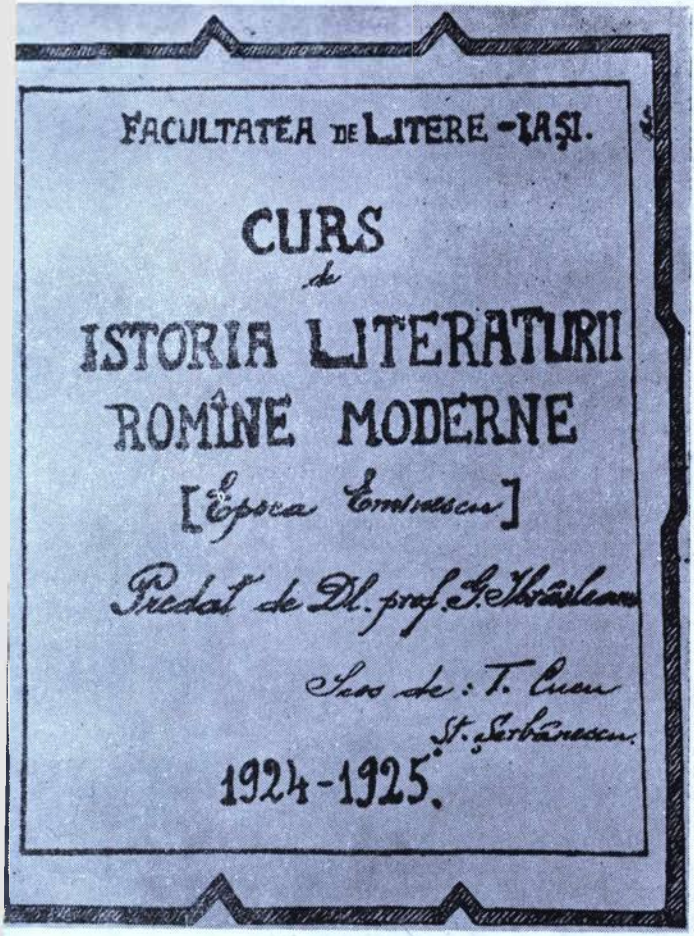
[3] Întîi în „*Constituționalul*“ din 20 iunie 1889, apoi în *Note și schițe*, București, 1892.

Și după aceea, altă cauză, pentru care acest sentiment al trecutului e așa de general și universal — și mai cu samă la poeți — e că trecutul e singura adevărată realitate. Prezentul neexistînd, ca și viitorul, trecutul e singurul concret, colorat, conturat. Și cînd e vorba de un trup sufletesc concret, el va fi mult mai impregnat de trecut decît de viziunile viitorului, care vor fi combinații teoretice. Acestea sînt cauzele — nu sînt numai ele, poate sînt mai multe — cauzele principale pentru care sentimentul trecutului e adînc înrădăcinat în sufletul omenesc. Vorbind în special de Eminescu, am văzut că pe lîngă aceste cauze universale, la Eminescu mai găsim alte cauze specifice. Mai întîi e desrădăcinarea sa, declasarea. Eminescu a fost un desrădăcinat, a fost un intelectual, poet, ziarist, proletar intelectual, pe cînd părinții au făcut parte din altă clasă, — tatăl său a fost un boernaș. A trebuit și au făcut împrejurările să suspine mai mult după trecutul copilăriei sale decît altul, care ar trăi în aceeași casă, împresurat de, poate, aceleași case. Natural că oamenii care trăiesc în aceeași casă, împrejurul casei în copilărie, vor fi lipsiți de un factor al sentimentului trecutului. Aceasta o putem simți foarte mulți din noi. La noi schimbările sînt atît de repezi, încît de la o generație la alta deosebirea e foarte mare, încît mai toți sîntem declasați. Din cauza aceasta «reacționarismul» poetului. Am văzut că e «reacționar», și cauzele. Și cine a idealizat trecutul din punctul de vedere al organizării sociale a trebuit să aibă un sentiment de nostalgie după acel trecut. După aceea, am văzut că altă cauză specifică pentru Eminescu e chiar concepția sa proprie sau mai bine zis felul temperamentului său, pesimismul. Un pesimist, un om suprasensibil, lipsit de voință, de puterea de a reacționa. Pentru asemenea om prezentul e greu, penibil, îl lovește din toate părțile, fără să poată reacționa. Viitorul, iarăși, înseamnă luptă, progres, creațiune. Atunci ca o odihnă a sufletului său e imaginarea trecutului. Trecutul e un repaos pentru asemenea temperamente, fiindcă trecutul e imobil și nici nu se poate închipui, imagina o reacțiune în trecut. Legați această cauză de toate celelalte cauze, specifice lui Eminescu și generale.

Vreau să trec acum la altă cauză. Acest sentiment al trecutului în opera lui Eminescu a fost discutat foarte mult, mai cu samă pe atunci cînd Eminescu începuse a fi recunoscut și glorificat. Și cu drept cuvînt, pentru că e unul din punctele cardinale ale operei sale. Afară de acest sentiment, e al iubirii, al naturii, iar cam acestea sînt sentimentele din poezia lui Eminescu. Eminescu a fost învinuit — acesta e cuvîntul — pe vremuri pentru sentimentul trecutului de d. Gherea în criticile sale despre Eminescu. A vorbit despre acest sentiment d. Gherea, singurul critic care a consacrat un studiu[4], care să merite numele de critică literară, și, cum criticile d-lui Gherea sînt la modă, cred că e bine să discutăm această problemă în contraductoriu cu d. Gherea: care e cauza pesimismului lui Eminescu? După dînsul, mai întîi reacționarismul. Apoi depărtarea în timp. Trecutul e departe. Și spune d. Gherea, admite ca un fapt psihologic general, cum că de la depărtare aspectul urît al lucrurilor dispare și rămîne numai cel frumos. Cine a citit pe d. Gherea ține minte că vorbește despre o pădure, departe, la margine se văd cîteva personagii, deseori domni și așa mai departe. Ni se pare foarte poetic, însă cînd ne apropiem, vedem că toți acei oameni mănîncă un om. De aproape vedem că e ceva sălbatic, de la distanță tabloul e foarte poetic. Acum, să fie adevărat acest lucru? În adevăr, perspectiva în timp ca și în spațiu distruge lucrurile reale și lasă numai ce e frumos? Nu cred că e adevărat. E adevărat pentru foarte mulți, dar nu pentru toți. Sînt oameni ce simt din trecut numai ce e rău, au această capacitate de a memora numai răul. Sînt oameni ce nu iubesc trecutul deloc. Nu e fenomen general. Și atunci pentru ce Eminescu vede numai frumosul din trecut? Dacă toți oamenii ar vedea numai frumosul, atunci n-ar mai fi nevoie de această întrebare. Dar dacă nu, pentru ce Eminescu face parte din cei care văd în trecut numai frumosul și nu și răul din trecut? Și dovadă că sînt oameni care văd numai răul în trecut sînt

[4] *Eminescu* în *Studii critice*, I, 1890.

chiar socialiștii, chiar d. Gherea, care zugrăvește în acest articol în culori negre veacul de mijloc, vremea lui Mircea. Atunci pentru ce un om ca Gherea și socialiștii văd numai răul în trecut și Eminescu numai frumosul? Poate găsim alte cauze. Poate tot politică, tot reacționarismul: socialiștii văd numai răul, reacționarii numai binele. O altă cauză pentru care d. Gherea spune că scriitorul zugrăvește trecutul, e pentru că e mai ușor de zugrăvit, pentru că n-are cine controla pe scriitor. Dacă ai zugrăvi societatea română de acum, ai scrie un roman în care ai vorbi de realitatea socială de astăzi, natural că vei avea mii de ochi, care să te urmărească. Pe cînd dacă zugrăvești societatea de la 1400, n-are cine te controla. Prin urmare, creațiunea e mai ușoară cînd zugrăvești trecutul. E dar și aceasta. E acest lucru, dar avem multe de discutat. Cum va zugrăvi trecutul de la 1400, fără să-l cunoască pe cel de azi? Și scriitorul dă un examen, dacă cunoaște viața. Poate nu cunoaște decorul, dar dacă e creator, tot dă examen. Am discutat această chestie mai pe larg. Acum spunem numai atît. Flaubert, cînd a scris *Salammbô*, a scris fiindcă e mai ușor să zugrăvești trecutul? Nu cumva să fie mai greu? Nu știu. Dar *Salammbô* e operă principală. Poate și-a dat mai multă muncă. Flaubert face observații căci a scris *Madame Bovary*. Și cînd Tolstoi zugrăvește în *Război și Pace*, nu e zugrăvită viața? Viază acest argument? Iarăși trebuie să revenim, fără să-l putem discuta în acest moment, fiindcă e vorba de altceva. Aci d. Gherea face o confuzie de genuri. Altul e Eminescu poetul liric și epic și altul e romancierul, acel care a zugrăvit trecutul și care poate zugrăvi prezentul. Altă chestie mai specială pentru Eminescu. D. Gherea se pronunță împotriva poeziilor lui care zugrăvesc trecutul. D-sa se declară împotriva literaturii, artei cu subiecte din trecut, pentru că acele creațiuni care au subiecte din trecut sînt glorii moarte, e cuvîntul d-sale, nu sînt creațiuni, sînt cadavre, sînt opere născute moarte fără să fi fost vii odată. Și d-sa dă și exemple. D-sa spune că a fost la modă de multe ori să se zugrăvească trecutul, de exemplu clasicii francezi și romanticii germani. Ar putea să adaoge și literatura română, care are ca subiect trecutul. Și putea să adaoge literatura Renașterii, care are subiecte tot din trecut. Și d-sa vorbește numai de clasicismul francez și romantismul german și le distruge dintr-un condei. Zugrăvind trecutul, sînt moarte. Apoi clasicismul francez, Racine, care ia subiecte mai cu samă din trecut, e o literatură moartă? E, din contra, etern, pentru că e cel mai mare scriitor al Franței. Clasicismul e literatura reprezentativă a Franței, e punctul culminant al literaturii franceze. N-a fost moartă cînd a fost scrisă și nu e nici azi. Dar pictura Renașterii, pe care o adaog eu — e indiferent ce fel de artă — *Madonele*, în care Rafael vrea să zugrăvească din Biblia veche, nu sînt vii? Și aci se pot spune multe. *Madonele* lui Rafael sînt figuri din Italia. Dar sînt moarte? Deci iarăși confuzia genurilor din partea d-lui Gherea. Dar cred că chiar în exemplele d-lui Gherea d-sa răstoarnă ce a vrut să spună: că creațiunile cu subiecte din trecut sînt moarte, căci clasicismul francez n-a fost mort și n-a murit nici acum și va trăi poate mai mult decît literatura vie de azi, decît, de exemplu, Zola, Maupassant, Flaubert. Cu toate acestea, după d. Gherea creațiunile sînt moarte. Dar oare de ce d. Gherea profesează asemenea teorii? D-sa e un om de cultură. De ce le profesează? Ne întrebăm noi: dacă Eminescu ar fi înnegrit trecutul, ar fi luat d. Gherea aceeași atitudine? Sînt convins că nu. Dacă ar fi apărut un poet, care ar fi zugrăvit cavaleri medievali răi, mizeria din timpul lui Mircea, din timpul lui Ștefan cel Mare, care rezulta din compoziția socială, din organizarea socială defectuoasă, ar fi spus d. Gherea că creațiunea e rea, că e împotriva creațiunii, e o proastă creațiune? Nu, pentru că i-ar fi convenit d-lui Gherea din punct de vedere politic. Și aceasta o spun, pentru că mă bazez pe cuvintele d-lui Gherea, care vorbește de un partid reacționar, ce se va folosi de Eminescu pentru scopuri politice. Aceasta se poate, cum s-ar fi putut ca alt partid să se folosească de o poezie revoluționară a lui Eminescu. Prin urmare, evident, vorbește aci idealul politic. Intrînd în analiza cîtorva poezii, despre care am vorbit și altă dată, d. Gherea spune despre *Scrisoarea III*, de exemplu, — știți subiectul *Scrisorii III*. În partea întîia zugrăvește lupta lui Mircea la Rovine, arată vitejia românilor de altădată. În partea a doua arată relele socie-

tăţii de la 1880 din vremea lui. D. Gherea se ridică, natural, împotriva părţii întîia, căci e o creaţiune moartă şi vorbeşte de trecut. Se mai ridică, pentru că e primejdioasă acea parte: se glorifică vremurile vechi. Dar d-sa găseşte şi alt defect: găseşte acest defect *Scrisorii III*, defecte estetice. D-sa spune că agitatorii vor spune că e rău azi, dar că este rău şi mai rău, cu alte cuvinte, că Eminescu nu a reuşit. Nu se poate trage altă concluzie decît că satira nu e reuşită. Dar n-are a face cu trecutul: putea să reuşească. Şi credem c-a reuşit în *Scrisoarea IV*. În adevăr, iubirea zugrăvită în partea întîia aşa de frumos, face pe cetitor să spună că era mai bine altădată, în orice caz împrejurările în care se petrece iubirea, sentimentalitatea cum era la 1400, în epoca feudală, făcea ca poezia să fie mai înalt patriotică şi cei care se iubeau să se folosească de împrejurări mai prielnice acestui sentiment. Aşa încît se pune altă chestiune aci. Ar fi aşa: Eminescu n-a reuşit îndestul să falsifice trecutul în *Scrisoarea III*, deoarece l-a falsificat în *Scrisoarea IV*. E chestie de talent deci, nu mai e de atitudine în privinţa trecutului. Din tot ce am spus pînă acum vedem cîteva lucruri cam nehotărîte, căci d. Gherea e nehotărît şi nici noi nu putem argumenta unde trebuie, deoarece d. Gherea confundă genurile, genul liric şi epic cu romanul realist epic. E altceva a avea sentimentul nostalgiei pentru trecut în poezia lirică, e altceva a cînta trecutul în mod epic, fără pretenţia de a-l cînta cum a fost, a scrie legenda trecutului, şi, în sfîrşit, e altceva a avea pretenţia că zugrăveşti trecutul, cum a fost în amănunţimi, că copiezi trecutul, cum s-ar zice. Sînt trei lucruri deosebite. Ce a făcut Eminescu în opera sa despre trecut? Poet liric, uneori poet epic. Dar a fost realist epic? Niciodată. A avut pretenţia să zugrăvească lumea din trecut, să redea trecutul cum a fost, personagiile cu analiza lor, cu clădiri, cu personaje? Nu. Eminescu n-a avut această pretenţie. Poate fi învinuit Eminescu că a scris poezii lirice cu sentimentul trecutului? Nu poate fi învinuit, cum nu poate fi învinuit un om care are un sentiment şi un sentiment aşa de general ca al trecutului. Cum poate fi cineva învinuit că în poema epică cîntă trecutul? Înseamnă a-l opri să scrie epopei şi, mai mult, înseamnă a şterge din clasificaţia poeziei epopeea, a da afară din poezie epopeea. Şi acum vine întrebarea: În epopee, legendă şi baladă, — ceea ce e epic, nu realist — e dator poetul să zugrăvească trecutul aşa cum a fost, adică să caute documente, să cetească cărţi de istorie? Eu cred că nu, pentru că legenda,

balada, zugrăvirea epică cum e în epopee, *Iliada* și altele, niciodată nu zugrăvesc trecutul așa cum e. Din contra, prin definiție îl zugrăvește altfel. Cu toate acestea, vom cere și acestui gen epic, liric-epic după cum se spune, așa cum e în Eminescu, un singur lucru: să nu ne jignească în știința noastră istorică și totul atîrnă de cunoștințele noastre istorice: opera devine rea și defectuoasă, cînd știm istoria. Dacă nu știm, opera rămîne frumoasă. Desigur sînt anacronisme în Racine și Shakespeare, care pentru contemporani nu erau vădite; pe noi ne supără. În Shakespeare romanii jură pe Sf. Maria, cînd creștinismul n-a fost introdus la romani. Pe vremea lui nu șoca acest lucru, pe vremea noastră da. Prin urmare, atunci cînd poetul zugrăvește ceva din trecut, trebuie să nu jignească cunoștințele noastre istorice. Și aci mai putem adăoga ceva. Un scriitor care zugrăvește trecutul, întotdeauna poate să jignească pe cineva. Dacă nu pe contemporani, pe oamenii din viitor, căci cunoștința trecutului progresează. Poate jigni pe cineva din viitor. Dacă d. Sadoveanu nu ne jignește în *Neamul Șoimăreștilor*, pe cine știe istoria, poate jigni peste 20 de ani cînd s-ar descoperi cine știe ce, care ar infirma multe din elementele ce le utilizează d-sa. Așa, de exemplu, Eminescu în *Sărmanul Dionis*. Să vorbesc de mine: cînd l-am citit întîi nu l-am băgat de samă, decît cînd am citit în *Amintirile* lui G. Panu că în *Sărmanul Dionis* se vorbește de casele din Suceava din secolul al XV-lea că aveau un balcon sprijinit pe stîlpi. Ori acest stil e din secolul al XVIII-lea. Dacă știm aceasta, *Sărmanul Dionis* nu pierde nimic, pentru că nu e operă din care să aflăm acest lucru, dar am o mică displăcere, cînd ajung acolo. Ar putea fi multe greșeli de acelea, ar fi poate, dar nu ar strica *Sărmanului Dionis*. Să venim la chestie. Dar dacă *Sărmanul Dionis* ar fi operă în care ar vrea să reînvie mediul social cu toate aspectele lui? O greșeală și mai multe de felul acesta ar fi foarte dăunătoare operei sale, căci nu și-ar ajunge scopul. Nu ne-ar zugrăvi trecutul, căci nu l-ar scrie așa cum *Sărmanul Dionis* se adresează la altcineva din noi, ce e, dar, totuși o greșeală. Chiar atunci cînd un scriitor nu are pretenția de roman realist, trebuie să respecte istoria, căci dacă noi știm mai mult, putem fi loviți cam displăcut de greșeli ca acestea. Cam aceasta ar fi fost pe scurt ce am avut de spus despre sentimentul trecutului în Eminescu. Dacă ar fi scris romane istorice aș fi avut foarte mult de spus. Aș fi vorbit ce am vorbit cînd am scris despre *Vremuri de bejenie*[5]. Acolo am vorbit de realism epic, despre primejdia în care cade un scriitor, cînd vrea să scrie un roman realist din trecut și despre posibilitatea de a-l scrie. Am arătat că e o posibilitate de a-l scrie fără a jigni simțul istoriei. Însă Eminescu nu a scris, de aceea nu discutăm chestia aceasta.

Vom trece la sentimentul naturii. După sentimentul trecutului e foarte natural a vorbi de sentimentul naturii și mai cu seamă cînd e vorba de Eminescu, căci vom vedea că și la sentimentul naturii (și vom vedea că felul naturii și natura care îl impresionează e un anumit fel de natură, o natură care se deosebește de natura din opera altor poeți), vom vedea pentru ce Eminescu se împacă — vom vedea pentru ce spun acest cuvînt «se împacă» — și vom vedea tot aceeași cauză ca și la sentimentul trecutului, care ne lămurește felul sentimentului naturii din Eminescu. La urma urmei un om e o unitate oarecare, un temperament, are un fel de simțire și gîndire special, al său, și toate ideile și sentimentele unui om se pot reduce în definitiv la unitate. Sufletul, care a simțit nostalgia după trecut și l-a cîntat cum l-a cîntat acel suflet, trebuia să iubească o anumită natură. De exemplu, natura puternică, viguroasă, natura în rebeliune din Coșbuc, îmi pare ultimele pagini din *Balade și Idile*, *Oltul* din Goga, o asemenea natură bărbătească, puternică, revoltată, putea să fie natura lui Eminescu? Nu putea să fie. Am putea spune *a priori*. Și, în adevăr, nu e nevoie să mai facem caz, dacă ar fi un scriitor necitit. Dv. cunoașteți natura lui Eminescu. Se zice că chiar Eminescu a voit să intituleze poeziile sale *Lumină de lună*. D. Scurtu s-a cam grăbit

---

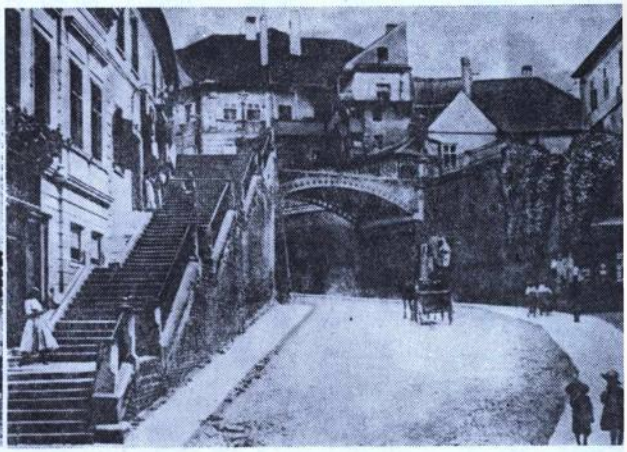
[5] G. Ibrăileanu, *Trecutul în opera de artă (Vremuri de bejenie)*, în *„Viața românească"*, 1907, nr. 10 (*Opere*, I, pp. 245—247; 403—409).

să intituleze colecția de poezie ce o cunoaștem de douăzeci de ani *Lumină de lună*, iar d. Dragomirescu, în urma unor teorii foarte abstracte, a ajuns la concluzia că a făcut foarte bine. Cred că nu, căci nu se știe dacă Eminescu nu și-ar fi schimbat titlul. Cunosc scriitori care se determină foarte greu cum să pună titlul, întreabă pe alții, schimbă titlul telegrafic, încît e o indelicatețe față de aceștia toți, cum față cu Eminescu. Dar ceva este. În adevăr, în Eminescu e mult «clar de lună», e multă lumină și multă toamnă și mult apus. În Eminescu nu prea sînt răsărituri sau sînt puține, nu e soare mult, nu e vară. În Eminescu e noapte, lumină de lună, e toamnă și apoi e liniște în Eminescu. Cum spuneam, nu e răzvrătire, natura e molcomă. Așa e tot Eminescu. Poate să fie anumite excepții în primele poezii. Vom vedea la sentimentul iubirii că sînt și poezii de altă natură și alt sentiment, cînd poetul e puternic, tînăr, vioi. Oare să fi fost el așa și în poezie să fie altfel? Nu. Despre Coșbuc s-a spus că e poetul optimist, e poetul energiei sau a fost în primul volum, mai înainte de a deveni eminescian, adică de a se fi deprimat și el în condițiile de la noi. Dar în poezii, unde e ardelean, acolo natura e cu totul altfel. Și în adevăr, am putea face deosebirea între Coșbuc și Eminescu numai pe sentimentul naturii. Dar am putea-o face și pe sentimentul iubirii. Ca să arătăm deosebirea, n-ar fi nevoie să discutăm mult. Am putea să găsim un singur punct. Și atunci mă întorc la psihologia lui Eminescu, la cauzele personale ale pesimismului său: suprasensibilitatea sa. Lipsa sa de putere de a reacționa: aceasta e cauza pentru care natura în Eminescu e așa. Am spus că Eminescu admite ipoteza neantului, a eternei nemișcări, nu ipoteza veșnicei mișcări moderne, căci are oroare de acțiune. D. Gherea spune că a ales acea ipoteză, pentru că e mai plastică. Nu cred. Pentru că e budist. Schopenhauerismul, pesimismul, budismul sînt înrudite, aspecte cam ale aceleiași stări sufletești. Și, intrînd în analiză, am spus că în acea concepție se vede temperamentul lui Eminescu, ceea ce face să-i placă că universul e neant în sine și liniște eternă și că lumea în viață de chinuri e numai o clipă și de aceea Eminescu admite ipoteza din *Scrisoarea I*. Am văzut că tot această ipoteză îl face să aibă nostalgie după trecut, căci în trecut nu se poate imagina o reacțiune. Și tot așa și acum. Care ar fi natura plăcută lui Eminescu? Natura blîndă, molcomă, fără energie, îi convine, căci se potrivește cu temperamentul său. Cînd vom vorbi de altă chestie, vom vedea că le vom reduce toate la temperamentul lui. Și la ce să reducem poezia lui Eminescu decît la temperamentul său? Și dacă am definit temperamentul său și dacă l-am nimerit bine, vom găsi în acest temperament explicarea concepției lui Eminescu. Nu vom merge la extrem, să vîrîm cu sila diversele părți din Eminescu în teoriile noastre, numai ca să fie adevărat. Dar aci, la sentimentul naturii, cred, putem explica prin temperamentul lui Eminescu. Căci ipoteza veșnicei nemișcări din cosmogonia budistă, trecutul, natura blîndă, liniștea, toate acestea sînt același lucru sau diverse manifestări ale temperamentului lui. Acum, pentru că vorbim de sentimentul naturii, poateabine să vorbim chiar de descrierea naturii și să vedem cum descrie Eminescu natura.

DOSARUL UNEI EXISTENȚE

Gheorghe LAZĂR

DOCUMENTE REGĂSITE

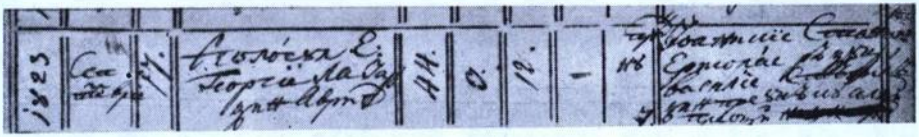
LA 5 IUNIE 1979, ASOCIINDU-SE LA SĂRBĂTORIRILE înaltului for internațional UNESCO s-a celebrat bicentenarul nașterii lui Gheorghe Lazăr.

Deși data respectivă nu este atestată de nici un document, cercetînd arhivele din Sibiu, Cluj, Budapesta, Viena și Carlowitz în vederea unei monografii și reinterpretînd documentele cunoscute anterior, am putut aduce numeroase corecturi, privind viața și activitatea lui Gheorghe Lazăr. Astfel, ziua nașterii — 5 iunie 1779 — «stabilită» de Avram Sădean [1], în 1914, după vîrsta atribuită lui Gheorghe Lazăr la înmormîntare, în Protocolul morților din Avrig pe anul 1823 [2], a fost acceptată de I. Mateiu în Lămuriri privitoare la viața lui Gheorghe Lazăr și pusă în circulație ca veridică de G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, care publică pentru prima oară aceste Lămuriri... în monografia lor din 1924.

Întrucît în Protocolul... pomenit, la 17 septembrie 1823 se consemna că decedatul Gheorghe Lazăr avea în ziua aceea 44 de ani, 3 luni și 12 zile, atît necunoscutul care completează în 1839 inscripția de pe crucea din Avrig, cu anul nașterii 1779 și inițiala «E», cît și Avram Sădean și I. Mateiu au crezut că preotul-arhivar avusese sub ochi, în ziua înmormîntării, Protocolul botezaților pe 1779, «spre a face un calcul atît de minuțios». În realitate, protocoalele botezaților, ale cununaților și ale morților n-au fost introduse în Transilvania decît în 1788, cînd episcopul Ghedeon Nichitici al Ardealului a dat poruncă preoților să țină «tablele circulușurilor». În lipsa unui asemenea document, Avram Sădean a făcut socoteală inversă, de la 17 septembrie 1823 înapoi, pe calendarele a 45 de ani, fără să scadă cele trei zile dintre deces și înmormîntare și fără să-și divulge procedeul după care a decretat că Gheorghe Lazăr s-a născut la 5 iunie 1779.

Inițiala «E» de pe cruce vine de la Eustratie, al doilea nume dat la botez lui Gheorghe Lazăr. De obicei, în satele românești, se dau două nume mai ales băieților, unul din[tre] cele fiind al sfîntului prăznuit în ziua de naș[tere] a pruncului. În consecință, dacă s-ar fi [n]ăscut la 5 iunie, cel mai mic

[1] Avram Sădean — *Date nouă despre Gheorghe Lazăr*, Arad, Tip[ografia] diecezana, 1914, p. 5.
[2] Arhivele statului, Sibiu, Tom. III, p. 38.

copil al Mariei Lăzăroaie ar fi trebuit să capete numele de Dorotei sau Marcian — al sfinților pomeniți în acea zi. Părinții săi, însă, i-au dat numele de Eustratie, sfînt trecut în calendarul ortodox la 9 ianuarie, pe care-l atestă ca nume de botez al marelui cărturar și Protokollum-ul sesii Konzistorialicești nr. 941/1806. Numele de Gheorghe era și al părintelui său, dar și al Sfîntului Gheorghe Hozevitul, prăznuit în ziua de 8 ianuarie. În temeiul acestor fapte am considerat că Gheorghe Lazăr s-a născut la 8 spre 9 ianuarie, iar nu la 5 iunie.

În ceea ce privește anul, ne-am folosit de matricolele Liceului regesc din Cluj, pe care Avram Sădean și I. Mateiu le-au subestimat ca valoare documentară. În matricolele semestrelor I și al II-lea ale anului 1799, cînd « Georgius Lazar, civis Fréck» era în « prima classe grammatices», a fost trecut cu vîrsta de 18 ani; în « secunda classe grammatices», din anul 1800, în ambele semestre, se consemnează că « Georgius Lazar, valachus pleb. Frechiensis, s. Cibiniensis», avea tot 18 ani. Nu este o inadvertență, căci matricola semestrului I nu se putea completa decît după examenul din aprilie 1799. Aceasta însemna că elevul se înscrisese din toamna lui 1798, avînd 17 ani neîmpliniți, că la 9 ianuarie împlinise 17 ani, așa că în aprilie 1799, mergea pe 18 și putuse să declare că are 18 ani. În clasa a doua de gramatică, pe care o absolvă în 1800, el împlinise cu adevărat, la 9 ianuarie, vîrsta de 18 ani. Așadar, toate cele patru foi matricole ne îndreptățesc să afirmăm că Gheorghe Lazăr avea 16 ani și 9 luni cînd s-a înscris la Liceul piariștilor din Cluj, fiind născut la 9 ianuarie 1782. Calculul nostru nu este contrazis nici de matricolele clasei a treia de gramatică din 1800/1801, unde apare în vîrstă de 19 ani și nici de cele din 1802/1803 și 1803/1804, ale secției de filosofie, în care elevul Gheorghe Lazăr era în vîrstă de 20 și, respectiv, 21 de ani, ceea ce confirmă ca an de naștere tot 1782, cum am dedus după consultarea a nouă documente școlare autentice.

*

Despre studiile sale, Gheorghe Lazăr a declarat — verbal și în scris — la Carlowitz, în 1809, mitropolitului Ștefan Stratimirovici: « Prima oară am început să învăț în comună, apoi, pentru că nu aveam altminteri altă ocazie, mi-am însușit singur, la catolici, științele și celelalte limbi...».

Într-adevăr, primul său dascăl în Avrig, a fost Ioan Barac, numai cu șase ani mai vîrstnic decît elevul său; a început școala la vîrsta de 9 ani și credem că pînă la 16 ani și 9 luni, cînd a intrat în liceul regiu din Cluj, a parcurs materia celor patru clase primare, după Norma regia pro scholis Magni Principatus Transylvaniae, apoi a devenit ajutorul dascălului său, ocupat cu traducerea în limba română a Istoriei preafrumosului Arghir și a preafrumoasei Elena, pe care o va tipări la Sibiu, în 1801.

Ajutorul dat în timpul școlarității de către baronul Samuel von Bruckenthal este o legendă greu de crezut. Cunoscut arghirofil, care și-a notat de-a lungul vieții cele mai mici cheltuieli, este curios că niciunde nu a lăsat vreo însemnare despre banii afectați învățăturii avrigeanului Gheorghe Lazăr. Dealtfel, baronul Bruckenthal a murit cu trei ani înainte ca lui Gheorghe Lazăr să i se fi aprobat bursa sidoxială pentru studiul teologiei la Viena.

Sfatul de a-și continua studiile i-a venit — cu siguranță — de la Ioan Barac și de la Ioan Racoță, cumnatul său. La Cluj s-a întreținut — ca extern al Liceului piariștilor — cu sacrificiile bănești ale fraților lui și din munca sa de preceptor în familiile bogătașilor clujeni, dintre care cunoaștem sigur pe aceea a baronului Gyulay Kuhn.

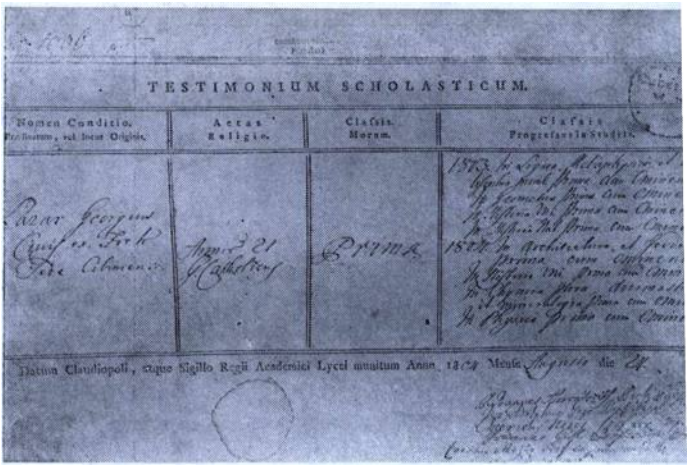
În afară de anul 1801/1802, cînd urmează clasa superioară de umanioare la Sibiu, Gheorghe Lazăr frecventează timp de 6 ani Liceul catolic din Cluj, sub directoratul profesorului Ioannes Ernestus, ani în care — cu excepția primului semestru din 1799 — este declarat elev excepțional, primind calificativul de « eminent», cum se vede și din singurul certificat de școlaritate pe care-l posedăm, datînd din 1804 și depus în 1809 la cancelaria Mitropoliei din Carlowitz:

Mărturie de școlaritate
Gheorghe Lazăr, cetățean din Fréck, scaunul Sibiu
Vîrsta — 21 de ani
Religia — greco-catolic
clasa — prima

Progresele la învățătură

1803. La logică, metafizică și filosofia morală — eminent
La geometrie — eminent
La istoria universală — eminent
La istoria naturală — eminent

1804. La arhitectură și geodezie — eminent
La istoria universală — eminent
La chimie pură și mineralogie — eminent
La fizică — eminent
Dat la Cluj și întărit cu pecet[e]a Liceului Academic Regal, în 1804, august 24.
Ioannes Horvatovits, profesor de fizică
Ios. Adolphus Gegő, profesor de matematică
Emeric Kores, profesor de logică
Ioannes Güll, profesor de istorie
Carol Mogér, profesor de chimia metalelor și istorie naturală [3].

TESTIMONIUM SCHOLASTICUM.

Nomen Conditio. | Aetas Religio. | Classis Morum. | Classis Progressus in Studiis.

1803 ... Prima ... 1804 ... Prima ...

Datum Claudiopoli, ... Sigillo Regii Academici Lycei munitum Anno ... Mense ... die ...

Același act este reprodus în copie certificată la Carlowitz, la 1 decembrie 1809.

*

Printre profesorii clujeni ai lui Gheorghe Lazăr, care au avut o influență deosebită pentru formarea unei concepții realiste, împiedicîndu-l să fie un teolog bigot și apropiindu-se mai degrabă de raționalismul veacului ce abia începuse, trebuie să menționăm pe Samuel Crișianul-Kőrősi, profesorul său de logică și Iosephus Adolphus Gegő, prețuit autor de manuale pentru disciplina matematicilor.

Datorită acestei formații multilaterale, cu accent deosebit pe științele matematice, pe filosofie și pe drept, era de așteptat ca Gheorghe Lazăr să îmbrățișeze una dintre aceste ramuri de activitate, dar lipsa mijloacelor materiale îl silește să facă studii teologice, pentru care, la sfîrșitul anului 1805, i se oferă posibilitatea unei burse la Viena.

*

Din 1805 pînă în martie 1807, un potop de rapoarte, referate și rezoluții circulă între Consistoriul diecezei neuniților din Sibiu, Cancelaria Marelui Principat al Transilvaniei din Cluj și Cancelaria aulică imperială de la Viena, în vederea acordării unui stipendiu anual de 200 florini renani pentru Gheorghe Lazăr, în tot timpul cît va studia teologia în capitala Austriei. Transcriem în continuare un astfel de referat:

366/1806

Din data de 16 decembrie 1805
Prezentat în 28 februarie 1806

Guberniul regal al Transilvaniei consideră că trebuie să aprobe arătarea (raport) vicarului neunit Nicolai Hustovits asupra cererilor lui George Lazăr, acum jurist în primul an, care roagă a i se acorda pentru perioada studiilor teologice un stipendiu de 200 florini din legatele Nichitics și Adamovits, dîndu-se petitorului beneficiul stipendiului din fondul taxei sidoxiale echivalent cu cel al stipendiaților din fundația Goldberg, cu condiția ca acest petitor după închierea studiilor să fie obligat a-și pune serviciile în slujba clerului ritului său din Transilvania. Relații: 13 mai 1806
De cerut părerea Exactoratului gremial din hotărîrea consiliului

15 martie *Teleky, m.p., 15 martie* [4]

[3] Arhivele statului, Budapesta, Erdelyi Kancélaria. Akta generalia, B.2, nr. 2291/1810, p. 30; Gubernium Transilvanicum (in politicis), F. 46, nr. 1996/1811, p. 4. Originalul în limba latină.
[4] Arhivele statului, Budapesta, Erdelyi Kancélaria, Akta generalia, B.2, nr. 366/1806, p. 4. Originalul în limba latină.

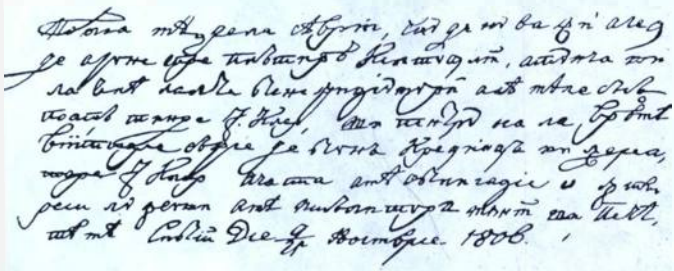
Deși bursa provenea din contribuția românilor ortodocși din Transilvania, așa că nu afecta nici bugetul provinciei, nici pe al imperiului, autoritățile nu perfectează aprobarea stipendiului decît după ce Gheorghe Lazăr declară în scris că, după terminarea studiilor, va sta la dispoziția Consistoriului neuniților din Sibiu, iar în cazul cînd nu-și va îndeplini obligațiile contractate, va răspunde cu averea sa din Avrig — moștenire de la părinți — pentru cheltuielile făcute în vederea studiilor:

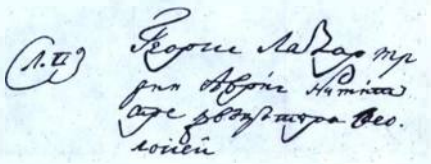
La nr. 9180/1806
COPIE

9.XI.1806

Precum cu cel mai jos iscălit, prin milostivul decret [5] gubernialicesc de subt numerul 6660 și datușul 9 septemvrie a.c., care prin ci(nstitul) conzistoriu neunit mi s-au făcut cunoscut precum sînt rezolvăluit spre învățătura Theologhii pre samea ci(nstitului) cler neunit. La care milostivă rînduială, cu toată supunerea, sînt gata spre a o lua înainte, cu acea mai încolo făgăduință și legătură precum eu, după săvîrșirea aceștii învățături theologhicești numaidecît mă voiu arăta înaintea clerului și acestui ci(nstit) conzistoriu și voiu fi gata a primi slujba aceia care mi se va da pre lîngă învățătura mea; și voiu rămînea statornic și credincios pînă la săvîrșitul vieții mêle ci(nstitului) cler în slujbă. Iară, fiindcă după sunetul acestui milostiv decret gubernialicesc să vêde că mie pentru învățătura theologhiei, din fondul clerului 260 de zloți nemțești mi se vor da, așa ca pentru să nu aibă ci(nstitul) cler ceva îndoială pentru statornicia mea, după cum mai sus mă făgăduesc, îm[i] leg partea moșii mele ce o am rămasă de la părinți[i] mei, din satul Avrig, ci(nstit) Scaunului Sibiului, cu aceia condiție ca de cumva eu, după isprăvirea aceștii învățături, din oarecare pricină (afară de moarte), m-aș îndoi sau nu aș vrea a fi statornic pre aceasta a mea legătură precum să arată acest ci(nstit) cler neunit, toată cheltuiala în summă de banii cît să va face pentru învățătura mea cu theologhia din fondul [6] clerului și împreună cu interesul cuviincios, să fie volnic și slobod acest cler să o tragă de pe pomenita moșia mea de la Avrig; sau de nu va fi aceia de ajuns spre plătirea cheltuielii, atuncea și la celêlalte benefițiumuri ale mêle să se poată tinde ci(nstitul) cler. Și pentru ca la vrémea viitoare să fie de bună credință și îndreptare a ci(nstitului) cler aceasta a mea obligație, și o întăresc cu însuși a mea iscălitură și pecetea mea. Sibii, în ziua 9/21 noemvrie 1806.

L. P. Georgie Lazar m.p.
din Avrig, numit spre învățătura theologhiei [7]

Recomandările vicarului Nicolae Huțovici, că petiționarul este « un talent deosebit de bun și de o moralitate excepțională...» sînt repetate în variante foarte apropiate în toate referatele, ca și angajamentul luat de Gheorghe Lazăr, pînă la definitivarea formelor de acordare a bursei, semnată la 31 iulie 1806.

Materialele biografice anterioare afirmă că Gheorghe Lazăr și-a început studiile universitare la Viena, în 1806. În realitate, sosit la Viena la 5 februarie 1807, el se prezentase la secretariatul facultății să se înscrie printre studenții anului I, dar fusese respins din cauza întîrzierii de trei luni de la începerea cursurilor. După o descumpănire

[5] În text: *decrec.*
[6] În text: *fudul.*
[7] Arhivele statului, Budapesta, Gubernicum Transilvanicum (in politicis), F. 46, nr. 9180/1806, p. 4. Originalul în limba română cu chirilice.

de moment, el se plînge comitelui cancelar Samuel von Teleky de Szek, arătînd că nu este cu nimic vinovat de întîrziere și cerîndu-i ajutorul; cancelarul intervine în aceeași zi pe lîngă «directorul școlilor teologice, canonicul Antonius Spendau» și obține aprobarea acestuia, așa că în ziua de 3 martie 1807, Gheorghe Lazăr este înscris în matricola Facultății de teologie din Viena, angajîndu-se că «...va învăța și-și va completa prin studiu particular cele ce s-au predat în cele trei luni».

De la primul lor contact, directorul canonic Antonius Spendau este impresionat de ardoarea cu care tînărul român insistă să fie admis la cursuri, de exprimarea lui corectă și elegantă în limba germană. Făgăduindu-i ajutorul în vederea recuperării prelegerilor primului trimestru, Antonius Spendau apelează la cancelarul von Teleky să propună împăratului mărirea stipendiului pentru acest «strălucit tînăr». Bursa nu este majorată cu toată recomandația foarte elogioasă și eminentele însușiri morale și talente ce-i sînt recunoscute în documentele oficiale, și nici nu i se achită primul «cvartal» din stipendiu decît la 6 martie 1807, după cum reiese din următcarea chitanță:

CHITANȚĂ,

Asupra a 50 florini renani, pe care eu subsemnatul i-am primit astăzi de la strălucitul domn Csúdor, secretar aulic și director al arhivei, în contul stipendiului anual — de 200 florini renani — ce mi s-a acordat anual din fondul sidoxial, de la 1 noiembrie pînă la 1 februarie, ceea ce înseamnă pe primul pătrar al anului școlar curent.
Recunosc acest lucru.
Viena, în Austria, *6 martie 1807*.
Lazăr George, student în teologie din partea clerului neuniților din Transilvania [8].

Pînă în noiembrie 1809, Gheorghe Lazăr va rămîne neclintit în Viena, nepermițîndu-și cheltuiala drumului pînă la Avrig, iar pe de altă parte, dorind să folosească și timpul vacanțelor pentru lărgirea și aprofundarea cunoștințelor.

Împrejurările au făcut ca Gheorghe Lazăr să nu-și continue studiile, dar munca sa de autodidact și de traducător din limba germană și maghiară în limba română, în anii studenției vieneze, ca și la București, ni-l relevă ca pe o personalitate puternică și plurivalentă.

*

Enciclopedismul lui Gheorghe Lazăr nu este datorat numai formației într-un mediu și un moment în care ideile înaintate ale iluminismului pătrunseseră și în imperiul multinațional în care era înglobată Transilvania, ci și structural, căci numai așa se poate explica interesul concomitent și stăruitor al tînărului român, pentru economie politică, filosofie, matematică, limbile antichității și limbile moderne, vorbite în Europa vremii sale, pentru chimie, fizică și astronomie, pentru drept și agrimensură, gramatică și oratorie.

Desemnat de cancelariile imperiului și ale Marelui Principat al Transilvaniei să ocupe locul de episcop

[8] Arhivele statului, Budapesta, Erdelyi Kancelaria. Akta generalia, B.2, nr. 880/1810, p. 6. Originalul în limba latină.

al neuniților din Ardeal, vacant de 13 ani, Gheorghe Lazăr este trimis la Carlowitz pentru însușirea studiilor de dogmatică și ritual ortodox, după care să fie hirotonit.

La Carlowitz, însă, este întîmpinat de opoziția înverșunată a mitropolitului sîrb Ștefan Stratimirovici, care — dorind să așeze în scaunul episcopal din Transilvania pe vicarul Nestor Ioanovici din Făgăraș, de a cărui pregătire se îngrijise personal — refuză să-l primească pe Gheorghe Lazăr timp de o lună de zile, deși era aducătorul misivei cancelarului imperial. Abia la 1 decembrie 1809, la insistențele disperate ale lui Gheorghe Lazăr, îl primește, îi ia un interogatoriu inchizitorial și-l declară suspect, întrucît numele său din documente apărea cînd Gheorghe, cînd Eustratie, iar școlile pe care le frecventase erau catolice; în final, urmărindu-și planul, îl consideră nedemn și eretic, îi refuză înscrierea la cursurile din Seminarul arhiepiscopal de la Carlowitz, hotărînd să fie îndepărtat și obligat să se întoarcă fără izbîndă la Sibiu. În același timp, mitropolitul interzice tuturor episcopilor ortodocși din imperiu, pendenți de mitropolia din Carlowitz, să hirotonească pe Gheorghe Lazăr, nesocotind astfel înseși dispozițiile cancelariilor aulice. Zadarnic a arătat acesta certificatele sale de studii în care era notat cu eminent la toate disciplinele, zadarnic s-a obligat să producă documente din care să reiasă că Gheorghe și Eustratie sînt una și aceeași persoană, că a urmat școli catolice întrucît școli ortodoxe în imperiu nu existau. Mitropolitul a rămas orb și surd la « mîinile împreunate și la lacrimile curgînd...» ale suplicantului și timp de un an a amînat raportul cerut de cancelaria imperială asupra motivelor refuzului său de a îndeplini dispozițiile superioare. Campania împotriva lui Gheorghe Lazăr, dusă de Mitropolitul Ștefan Stratimirovici este slujită — dintre cei cunoscuți din documente, de Gheorghe Haines, asesor al Consistoriului din Sibiu, el însuși aspirant în taină la scaunul episcopal —, de obscurul controlor Dimitrie Tzercovici din Sibiu și de « von Sok» din cancelaria imperială de la Viena, care-l înștiința pe mitropolitul din Carlowitz despre stadiul și șansa de reușită a intervențiilor în favoarea lui Gheorghe Lazăr. Acțiunea de înlăturare a lui Gheorghe Lazăr este atît de bine condusă încît, în ciuda prețuirii de care «strălucitul tînăr» se bucura pe lîngă cancelariile gubernială și imperială pierde în lupta cu prelatul sîrb.

Tot ceea ce obține este să se întoarcă la Sibiu ca profesor al candidaților la preoție, sub controlul, tot atît de nefavorabil ca și al lui Ștefan Stratimirovici, al proaspătului episcop Vasile Moga.

Nici la Sibiu nu-i vor aștepta satisfacții și liniște meritată de străduințele sale, de nobilele calități sufletești și intelectuale recunoscute în nenumărate documente de înalți funcționari guberniali și imperiali, care avuseseră prilejul și îndatorirea să se ocupe de evoluția lui Gheorghe Lazăr, stipendiatul diecezei ortodoxe din Transilvania.

La Sibiu, viața lui Gheorghe Lazăr se desfășoară în lipsuri materiale — luni de zile nu i se plătește nici salariul, și așa neîndestulător —, în amenințări și umilințe atît de greu de suportat pentru cel ce avea conștiința valorii sale și a rolului pe care l-ar fi putut juca în ridicarea culturală și morală a conaționalilor săi. Încordarea îi depășește puterile răbdării și Gheorghe Lazăr pleacă la Brașov să-și destăinuie dureroasele dezamăgiri primului său dascăl și dintotdeauna prieten, lui Ioan Barac, translatorul magistratului din Brașov. Sesizate de episcopie, organele polițienești îi iau urma, cu ordinul de a-l aduce cu forța în Sibiu.

Lipsa de respect a elevilor săi, generată de atitudinea episcopului Vasile Moga, culminează cu atacul din 1814 pe care Ioan Fechetici îl încearcă asupra profesorului său, care, în lupta cu el, se lovește de tocul ferestrei umplîndu-se de sînge.

Șicanele se țin lanț. I se reproșează în fiecare săptămînă cîte ceva; că nu și-a îndeplinit cu rîvnă funcția; că n-a întocmit la timp listele de frecvență ale elevilor; că n-a respectat regulile subordonării cuvenite. La disculpările succesive ale celui mereu acuzat, consiliul consistorial prin care se manifesta episcopul Vasile Moga, răspunde cu o nemulțumire continuă, determinîndu-l pe Gheorghe Lazăr să se plîngă Guberniului regal și să ceară un post sigur și fix, potrivit cu pregătirea sa și pendent direct de cancelaria gubernială, post care ar putea fi chiar directoratul școlilor naționale neunite, aflat vacant.

Se înțelege că nici o propunere nu-i este luată în seamă și că — dimpotrivă — acuzațiile împotriva lui se adună, tinzînd ca — prin înrobirea excepționalei sale inteligențe, prin umilirea lui Gheorghe Lazăr — să-i determine înlăturarea, fie prin abandonarea luptei, fie prin prăbușirea lui sub învinuirile infamante ce i se aduceau. Moise Fulea funcționa deja ca director al școlilor naționale neunite, post ce-i fusese refuzat lui Gheorghe Lazăr, iar nepotul episcopului, Ioan Moga, aștepta nerăbdător să-i ia locul ca profesor al candidaților la preoție.

Drama lui Gheorghe Lazăr în decor sibian se apropia de sfîrșit, dar în februarie 1815, un ultim val de speranță îl animă. Guvernatorul Transilvaniei, Gheorghe Banffy, care de multe ori își arătase bunăvoința și prețuirea față de învățatul

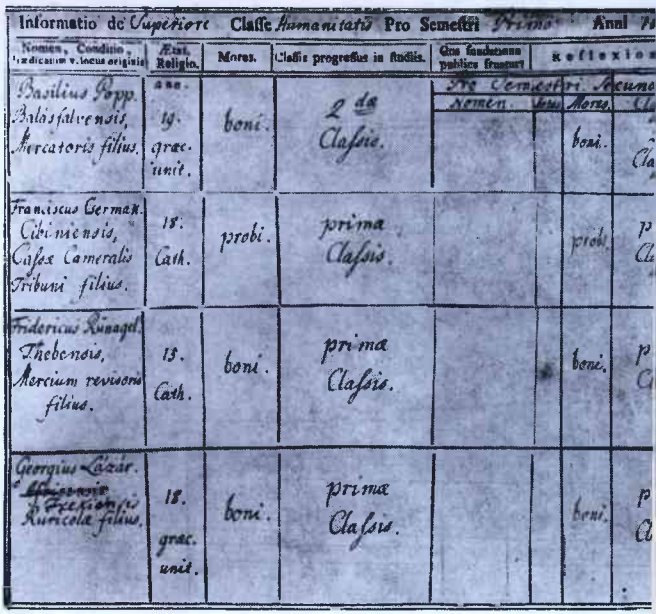
avrigean, raportează împăratului că a propus candidatura lui Gheorghe Lazăr și a lui Nicolae Hutovici pentru scaunul episcopal din Arad, devenit vacant prin decesul episcopului Paul Avacumovici, dar din nou se opune mitropolitul sîrb Ștefan Stratimirovici, care susținea în continuare pe Nestor Ioanovici

Ulterior, este acuzat că a denunțat Guberniului regal nereguli săvîrșite de Vasile Moga, camuflat sub numele cantorului de la biserica unită din Sibiu, Ioan Ștefanovici, între timp decedat. Documentele nu atestă o astfel de acțiune, iar loialitatea lui Gheorghe Lazăr nu ne dă voie să-l bănuim, căci la 8 noiembrie 1815 el înaintase un memoriu semnat Cancelariei guberniale, plîngîndu-se că i s-a reținut nemotivat salariul, că nu s-a plătit chiria localului în care își desfășura activitatea de profesor al ordinanzilor, că aceștia erau examinați pe ascuns de episcopul care le promisese elevilor, nu numai protecție, dar și bani, dacă vor întinde curse lui Gheorghe Lazăr. În finalul memoriului, el se socotea «mucenic» martirizat de Vasile Moga, cerea anchetă și mutarea școlii la Cluj. Dar în loc să se considere denunțul cantorului Ioan Ștefanovici o picsă în susținerea reclamației lui Gheorghe Lazăr, el devine cap de acuzație împotriva acestuia, fluturîndu-i-se amenințarea că «va fi îndepărtat fără nici o considerare și nu va mai fi numit în nici o slujbă oficială», «nechibzuitul teolog» merit în umilirea și admonestarea.

Concomitent cu raportul guvernatorului care sancționa astfel pe Gheorghe Lazăr, Cancelaria aulică din Viena primea și raportul unei alte comisii de anchetă care cercetase un incident cu totul neobișnuit. Se relata că la 9 iunie 1815, în restaurantul Flora din Sibiu, proprietate a eparhiei ortodoxe, Gheorghe Lazăr a împiedicat pe meseni să închine în sănătatea împăratului, el însuși închinînd pentru Napoleon Bonaparte, care debarcase în Franța la 1 martie, după exilul său din insula Elba, iar la 14 iunie — 6 zile după incidentul petrecut la Sibiu — avea să înceapă războiul contra coaliției din care făcea parte și Austria. Admiratorul lui Napoleon fusese bătut de cetățeni, dar raportul cerea arestarea lui și — în perspectivă — destituirea din postul ce ocupa.

Comasîndu-se cele două rapoarte, Gheorghe Lazăr se alege cu caracterizarea de «om arogant, vehement, instigator, nesupus, neglijent în serviciu... cu puternică înclinare spre destrăbălare și băutură, total nedemn să fie educatorul tinerei generații de preoți neuniți din Transilvania», cerîndu-i-se destituirea.

Într-adevăr, la 22 octombrie 1815, groful Samuel von Teleky, care-l lăudase de atîtea ori, comunică

Informatio de Superiore Classe humanitatis Pro Semestri Primo Anni

Nomen, Conditio, Indicatum v. locus originis	Aet. Religio.	Mores.	Classis progressus in studiis.	Qua laudanda publica fruatur	Reflexio Pro Semestri. Acune nemen.	Mores.
Basilius Popp. Balasfalvensis, Mercatoris filius.	ann. 19. graec. unit.	boni.	2 da Classis.			boni.
Franciscus Germ. Cibiniensis, Cassae Cameralis Tribuni filius.	18. Cath.	probi.	prima Classis.			probi.
Fridericus Rinagel. Thebensis, Mercium revisoris filius.	13. Cath.	boni.	prima Classis.			boni.
Georgius Lazar. Mucenic Transilvanus Kuricolae filius.	18. graec. unit.	boni.	prima Classis.			boni.

episcopului Vasile Moga decizia cancelariei aulice: «Profesorul G. Lazăr complet depravat — să fie demis pe loc... și urmărit cu deosebită atenție de poliție».

Este ușor de închipuit starea sufletească a celui ce-și vedea orice orizont închis, copleșit de calomnii denigratoare, cînd — la 22 martie 1816, la cinci luni după destituirea sa — Cancelaria Boemiei din Viena cere Cancelariei regale din Transilvania informații despre locul unde ar putea fi găsit Gheorghe Lazăr care «avînd o pregătire deosebit de temeinică» și care «a studiat cu trei-patru ani în urmă teologia la Universitatea de aici, unde s-a distins prin silință deosebită, ambiție și moralitate...», ar putea ocupa catedra de religie de la Institutul din Cernăuți, plătit cu 600 de florini în valută vieneză. Dar Boemia era provincie a imperiului austriac, răspunsul nu putea fi decît unul: după destituirea sa de la catedra din Sibiu, orice numire îi era interzisă.

Prigonit ca și Gheorghe Șincai, sărac și umilit, Gheorghe Lazăr n-a avut în timpul petrecut la Sibiu decît satisfacția pe care i-a dat-o mulțimea sorbindu-i cuvintele înflăcărate despre drepturile românilor și datoriile imperiului față de locuitorii de baștină ai Transilvaniei. Părăsind Sibiul în 1816, el lăsa în urmă-i idei ce aveau să rodească

și să pregătească de-a lungul a opt decenii acel strigăt istoric al Transilvaniei întregi din 1918, rostit la Marea Adunare de la Alba Iulia: « Noi vrem să ne unim cu țara».

La sfîrșitul lui iunie 1816, Gheorghe Lazăr nu se mai afla în Sibiu, iar comitele Gheorghe Banffy ordona directorului poliției din Sibiu, Willicus, să-i ia urma și să-i raporteze urgent « despre faptele și locul unde se află eliminatul profesor de teologie Gheorghe Lazăr...».

După un scurt popas în Brașov, la Ioan Barac, acesta trecea munții în Țara Românească, însoțind pe logofeteasa Catinca Bărcănească, în calitate de preceptor al copiilor ei.

*

În București, în scurtă vreme, faima de geometru a « inginerului» sosit de prin părțile Transilvaniei ajunge foarte aproape de tronul lui Caragea, prin boierii efori ai școlilor, printre care nu figuraseră pînă atunci decît școli elementare de bogoslovie, pe lîngă biserici, importanța cea mai mare și bugetul cel mai gras fiind monopolizat de Academia grecească de la Schitul Măgureanului.

Gîndul întemeierii unei școli superioare în limba română poate că îi venise încă pe cînd se afla în Transilvania — prim imbold al trecerii munților în Țara Românească —, dar după ce luase contact cu realitățile din București, el devenise o adevărată obsesie.

În casa logofetesei Bărcănească are prilejul să întîlnească pe boierii cei mai patrioți și mai instruiți din protipendadă, care-i înțeleg năzuințele și-l ajută să apară în Divan și să pledeze, cum numai el putea s-o facă la ceasul acela, necesitatea urgentă a înființării unei școli în care științele și filosofia — pe lîngă obiectele « preliminarii» — să se predea « în limba maicii sale».

Opoziția protodascălilor de la Academia grecească este înlăturată printr-un argument suveran de natură economică: dacă nu se va înființa școala propusă de Gheorghe Lazăr, de care ar beneficia — desigur — fiii preoților și ai diaconilor români, aceștia ar refuza să mai cotizeze pentru întreținerea școlilor, cotizație din care se întreținea în primul rînd Academia grecească și se plăteau salariilor profesorilor ei. După aproape doi ani în care condusese — probabil — o clasă particulară de copii, fii ai boierilor, rude sau prieteni ai familiei Bărcănescu —, Școala de la Sf. Sava, cu aprobarea Domnului Caragea, își începe activitatea în chiliile dărăpănate de la Mînăstirea Sf. Sava, eliberate de chiriașii nevoiași și rău platnici care le ocupaseră pînă atunci.

Chiar în cursul anului 1818, Gheorghe Lazăr își scoate elevii pe teren, învățîndu-i cum se face planul unei moșii și îndeplinind astfel nu numai dorința vornicului Constantin Bălăceanu, dar și necesitatea stringentă în București de atunci în care geometri erau numai străini.

Lecțiile de istoria patriei, în special, erau ascultate de un mare număr de bucureșteni, impresionați de patima pe care « dascălul Lazăr» o punea în evocarea trecutului glorios al poporului român.

Cînd Academia grecească se autodesființează prin exilarea dascălului Veniamin din Lesbos, care se opusese cu cea mai mare îndîrjire înființării școlii românești propusă de Gheorghe Lazăr, și prin fuga lui Caragea, pîndit de mazilire, elevii ei se strămutară definitiv în clasele de la Sf. Sava.

Revoluția lui Tudor din 1821, de care Gheorghe Lazăr n-a fost străin nici în plănuirea ei, nici în organizarea taberelor de panduri, ca unul ce cunoscuse problemele de balistică încă din anii studenției, întrerupe cursurile regulate ale Școlii de la Sf. Sava, iar după uciderea lui Tudor, dascălul Lazăr este prigonit de boierimea grecizată și ostilă unor reforme sociale favorabile calicimii. Strîmtorat, hăituit și bolnav, atacat de eteriști, se mută la vătaful de Ungureni, George, vărul său, la via lui Alexandru Nisesterul din Tîrgul de Afară, de unde va fi luat în iunie 1823 de fratele Onea din Avrig.

Reintră în Transilvania prin vama Turnu-Roșu, în care i se înregistrează cărțile, caii cu harnașamentele lor, îmbrăcămintea și ceasorniccle de argint. Trei luni a zăcut în casa surorii sale, precteasa Ana Racotă, ascuns de poliția chezaro-crăiască, pînă cînd — descoperit —, dar pe patul morții, urmăritorii îl vor lăsa să-și dea obștescul sfîrșit, la 15 septembrie 1823, în vîrstă de 41 de ani, 9 luni și șase zile.

Cele două sute cincizeci de documente descoperite recent de noi punctează, cu forța autenticității, etapele vieții marelui cărturar, și-și așteaptă cercetătorii generației tinere pentru alte sinteze din care să strălucească în adevărata ei lumină tulburătoarea personalitate a lui Gheorghe Lazăr.

Emilia Șt. MILICESCU

Panait ISTRATI
și conmilitonii francezi

La Biblioteca Națională din Paris, în arhiva Henri Barbusse (manuscrise franceze, achiziții noi, nr. 16534, fila 178), se află o scrisoare trimisă de Panait Istrati, din Atena, la 19 ianuarie 1928. Epistola privește participarea lui Henri Barbusse la un congres al proletariatului grec:

Pe verso-ul acestei fotografii, următoarea însemnare: «Colegului meu de tuberculoză la sanator Filaret, Mircea Mironescu, cu prietenie. Panait Istrati, 14.III. 1932».

« *Athènes, le 19 janv[ier] 1928*

Mon cher Barbusse,

Vous êtes averti du Congrès que le S.O. grec aura le 19 février, et vous êtes prié d'y participer.

Je ne trouve très suffisemment de mots pour vous persuader combien votre présence à ce Congrès serait salutaire au mouvement révolutionnaire de Grèce. Le gouvernement veut dissoudre toutes les organisations communistes. La réaction est très agressive. A côté de vous à ce Congrès, nous lui donnerions une ampleur qui surement ferait la terreur reculer.

Faites ce sacrifice, cet effort. Je vois des heures émouvantes. Le prolétariat grec mérite tous les sacrifices, tous les efforts.

Affectueusement, votre

Panait ISTRATI »

Atena, 19 ianuarie 1928

Dragul meu Barbusse,

Sînteți încunoștințat că Congresul M.S. grec va avea loc la 19 februarie și sînteți rugat a lua parte.

Nu găsesc suficiente cuvinte să vă asigur cît este de importantă pentru mișcarea revoluționară a Greciei, prezența Dumneavoastră la acest Congres. Guvernul vrea să dizolve toate organizațiile comuniste. Reacțiunea este foarte agresivă. Alături de Dumneavoastră la acest Congres, i-am da o amploare deosebită, care desigur ar face ca teroarea să bată în retragere.

Faceți acest sacrificiu, această sforțare. Prevăd ore emoționante. Proletariatul grec merită toate sacrificiile, toate sforțările.

Cu afecțiune, al Dumneavoastră,

Panait ISTRATI

La paginile 196—197 și 197 bis ale aceluiași manuscris, arhitectul francez Francis Jourdain (26, rue Vavin, Paris VIe) îl informează pe Barbusse — la 29 februarie 1930 — despre valul de teroare dezlănțuit de guvernul român împotriva organizațiilor muncitorești din România:

« Mon cher Barbusse,

Quelques-uns de mes camarades — roumains ou français, revenant de Roumanie — m'entretiennent de la situation actuelle de ce malheureux pays et me demandent d'attirer particulièrement l'attention de mes amis sur certains faits douloureux et peu connus.

Les autorités de Roumanie — ayant ourdi une affaire d'espionage (dans laquelle sont impliqués de hauts fonctionnaires de l'Armée et de la Sigourantza qui ont, paraît-il, cessé de plaire) — a profité de cette occasion pour arrêter une certaine de personnalités connues des milieux intellectuels accusés „d'espionage politique et économique".

Accusation absurde, déclarée telle par une partie de la presse et par la Chambre des avocats de Buca-

Dragul meu Barbusse,

Cîțiva dintre tovarășii mei români sau francezi, — la revenirea din România —, îmi fac cunoscută situația actuală a acestei nenorocite țări și-mi cer să atrag în mod special atenția prietenilor mei asupra acestor fapte dureroase și puțin cunoscute.

Autoritățile din România — descoperind o afacere de spionaj (în care sînt implicați înalți funcționari ai armatei și Siguranței care, se pare, a încetat să le mai fie pe plac) — au profitat de această ocazie pentru a aresta un oarecare număr de personalități cunoscute din mijlocul intelectualilor, acuzați de « spionaj politic și economic».

Acuzație absurdă, declară o parte din presă și din Camera avocaților din București. Dar acuzația teribilă este plină de consecințe. În fond, ea nu este

rest. Mais accusation terrible et grosse de conséquence. Elle n'est, au fond, qu'un prétexte pour détruire une organisation ouvrière de caractère humanitaire dont les personnes arrêtées étaient les dirigeants; la Section roumaine du Secour Ouvrier international, la seule organisation légale qui ait soutenu moralement et matériellement dans leurs luttes pour l'existence, les travailleurs roumains si durement éprouvé par le chômage. Parmi les prisonniers, — dont les femmes et les enfants sont traités sans aucun ménagement — figurent des avocats, des architectes, des ouvriers, des hommes de lettres, des commerçants.

Ne pensez-vous pas que nous devons non seulement manifester à ces malheureux notre sympathie, notre solidarité, mais aussi nous élever avec véhémence contre l'arbitraire odieuse dont ils sont victimes?

Mes amis roumains m'assurent qu'une protestation des milieux intellectuels français serait un réconfort pour leurs inoportunés compatriotes et ne manquerait pas d'avoir là-bas la plus heureuse répercussion. Tous ceux qui connaissent la cruauté de la repression en Roumanie ont lieu d'être fort inquiets sur le sort réservé aux prisonniers qui vont être jugés. J'ose donc espérer que vous accepterez de vous joindre à ceux de nos amis qui ont déjà répondu à mon appel et que vous m'autoriserez à utiliser les quelques lignes que vous voudrez bien m'adresser dès que possible.

Je vous en remercie à l'avance et vous prie de croire à la sincérité de mes sentiments bien cordiaux

Francis JOURDAIN

29.II.1930.

P. S. J'apprends que l'offensive réactionnaire s'élargit et vient de s'étendre sur un nouveau terrain: les bandes armées ont attaqué à la dynamite la Loge Principale des Francmaçons de Bucarest. Le chef de la bande n'était autre que le Secrétaire du Bureau de Presse de la Présidence du Conseil.»

decît un pretext pentru distrugerea unei organizații muncitorești avînd caracter umanitar și ale cărei personalități arestate au fost conducătorii; Secțiunea română de ajutor muncitoresc internațional e singura organizație internațională care a susținut moral și material în luptele lor pentru existență pe muncitorii români atît de aspru încercați de șomaj. Printre cei arestați — dintre care femeile și copiii sînt tratați fără nici un fel de menajament — se găsesc avocați, arhitecți, scriitori, comercianți.

Nu credeți că noi trebuie nu numai să ne manifestăm simpatia, solidaritatea noastră cu acești nenorociți, dar să ne și ridicăm cu vehemență contra nedreptății odioase, căreia i-au căzut victimă?

Prietenii mei români mă asigură că un protest al cercurilor intelectualilor francezi ar fi o îmbărbătare pentru compatrioții lor aflați într-o situație nefavorabilă și că acest protest ar avea acolo cea mai fericită urmare. Toți cei ce cunosc cruzimea represiunii din România trebuie să fie îngrijorați de soarta rezervată prizonierilor care vor fi judecați. Îndrăznesc să sper că veți accepta să vă alăturați acelora dintre prietenii mei care au și răspuns la apelul meu și că și Dumneavoastră veți consimți să folosesc cele cîteva rînduri ce veți avea amabilitatea să-mi adresați cît mai curînd posibil.

Vă mulțumesc anticipat și vă rog să credeți în sinceritatea sentimentelor mele cordiale.

Francis JOURDAIN

29.II.1930

P.S. Aflu că ofensiva reacționară se lărgește și se întinde pe un nou teren: bandele armate au atacat cu dinamită Loja principală a Francmasonilor din București. Șeful bandei nu era altul decît Secretarul Biroului de Presă al Președinției Consiliului.

La pagina 197 bis se află o dactilogramă datată 3 decembrie 1930, un fel de anexă la scrisoarea lui Francis Jourdain. Conținutul dactilogramei este identic cu al scrisorii; pare a fi o circulară propusă de Jourdain spre a fi difuzată ca manifest de solidaritate cu militanții democrați români.

*

Ambele documente sînt interesante pentru relațiile dintre Henri Barbusse și mișcarea democratică și socialistă din România, dar în același timp întregesc un fragment din biografia lui Panait Istrati.

Henri Barbusse, mare scriitor francez (n. în 1873 la Amiens, Franța — m. Moscova, 1935), autor al cunoscutelor romane Le Feu (Focul — *Premiul Goncourt, 1916),* Clarté *(1918) și al volumului cu caracter politic* Le Couteau entre les dents (Cuțitul între dinți, *1922), militant comunist, s-a interesat îndeaproape de mișcarea socialistă din Balcani. În volumul său* Les Bourreaux (Călăii) *vorbește de mișcările revoluționare din sud-estul Europei, inclusiv de cele din România. În acest context este îndreptățit apelul lui Panait Istrati*

de a participa la Congresul proletariatului grec de la Atena, din 19 februarie 1928. Trebuie precizat faptul că scriitorul român se afla în capitala Greciei, în convalescență, după o călătorie făcută în U.R.S.S. împreună cu Nikos Kazantzakis. La Atena, militantul comunist Panait Istrati ține conferințe la 10 și 11 ianuarie 1928, una la închisoarea pentru deținuți politici Singro și alta la Teatrul Alhambra ; conferințele prefațează — într-un fel — Congresul proletariatului grec din 19 februarie 1928.

Din păcate, nici Barbusse nu a participat la Congres, iar Panait Istrati este expulzat din Grecia și la sfîrșitul lunii februarie se întoarce în U.R.S.S.

Ulterior, relațiile dintre Panait Istrati și Henri Barbusse nu s-au menținut cordiale ; într-o altă scrisoare

Villa Cimerose din Nice, unde a locuit scriitorul.

către Romain Rolland, din 21 martie 1935, puțin înainte de moarte (m. la 13 aprilie 1935), Panait Istrati îi cere fostului său protector să nu dea crezare calomniilor lui Henri Barbusse, care-l acuza că s-a depărtat de socialiști [1].

Numele lui Barbusse este legat și de realitățile vremii din țara noastră. Este știut faptul că a venit la București și a asistat la procesul Tatar-Bunarului. Ecouri ale operei sale în România aflăm mai frecvent, între 1926—1930 ; sînt traduse cîteva titluri (Șampionul, *tălmăcit de Aurel B. Luca,* Ochiul care despoaie, *tradus de Eufr. Pallă,* Focul, Prăpădul, *în versiunea românească a lui Felix Aderca etc.) ; scriitorul însuși, semnează prefața la volumul* Războiul *de Ion Pas.*

Henri Barbusse se inspiră într-una din povestirile sale din realitățile noastre, ca de pildă, (La conversion de Ion Grecea) *în volumul* Faits divers (Fapte diverse, *1930*), *în care descrie trezirea și creșterea conștiinței revoluționare a unui țăran român.*

Documentele prezentate de noi contribuie — sperăm — la întregirea informațiilor asupra relațiilor dintre socialiștii români și cei francezi.

Emil MANU

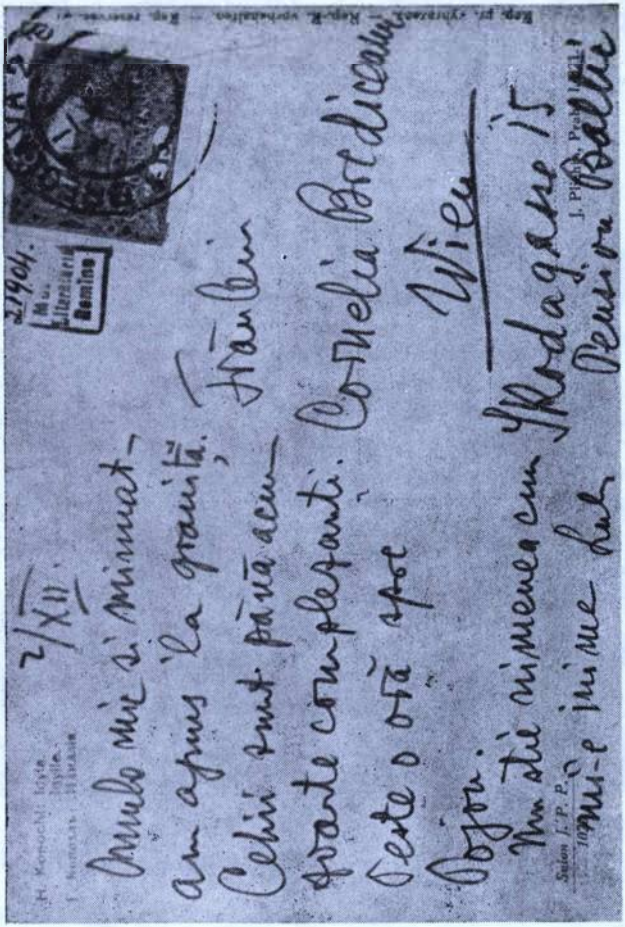
[1] Pentru documentare asupra perioadei, a se vedea: Al. Oprea, *Panait Istrati, Dosar al vieții și operei,* Editura „Minerva", 1976, pp. 225—227.

EPISTOLAR

Lucian Blaga

EXCURS SENTIMENTAL (VIII)

NU ŞTIU DIN CE MOTIVE NU S-AU PĂSTRAT mărturii ale corespondenţei dintre Lucian Blaga şi Cornelia Brediceanu din perioada 20 aprilie — 13 iulie 1919. După cum se ştie şi din Hronic, **Lucian Blaga a petrecut în vara anului 1919 câteva săptămîni la Bucureşti, la fratele său Liciniu. Tot de acolo aflăm că în această perioadă, Cornelia a fost invitată de fratele ei Caius Brediceanu la Paris. În** Hronic, **Blaga presupune că această invitaţie s-ar fi făcut numai în speranţa că în mediul diplomatic de la Paris ea îl va uita pe tînărul poet. După cum rezultă însă din unele documente păstrate în familie, lucrurile nu s-au petrecut întocmai aşa. Din delegaţia română la Conferinţa de Pace din 1919, Secţiunea pentru Transilvania, făcea parte şi Caius Brediceanu în calitate de diplomat. Prin adresa cu nr. 49 din 3 aprilie 1919, Cornelia Brediceanu a fost numită «** Secrétaire de la Délégation roumaine à la Conference de Paix (Section de Transylvania)*.

În cursul lunilor petrecute la Paris (probabil mai-septembrie 1919) s-a închegat o caldă prietenie între Cornelia Brediceanu şi familia poetului Ion Pillat. Într-un album din acea epocă, păstrat în familie, se află fotografii ale familiei Pillat şi Brătianu, ale lui Clemenceau, Wilson, Traian Vuia.

În timpul desfăşurării lucrărilor Conferinţei de Pace, Cornelia Brediceanu, alături de alte tinere române aflate atunci la Paris (Maria Blaga-Şerban), a participat la acţiuni de propagandă pentru Transilvania, acţiuni menţionate şi în presa timpului. Tot atunci ea a întreprins şi o călătorie în Italia pe itinerarul Roma, Milano, Veneţia.

Din cele povestite de Cornelia, rezultă că ea a corespondat aproape tot timpul, pe ascuns, cu Lucian Blaga, iar în toamna anului 1919 îşi anunţă sosirea la Viena. Blaga se hotărăşte şi el să plece la Viena, unde soseşte mult înaintea Corneliei, în 10 septembrie 1919, şi se stabileşte la „Hotel zum Wolf in der Au". La începutul lui decembrie, Blaga se reîntoarce la Sebeş pentru a-şi redacta teza de doctorat, iar Cornelia rămîne la Viena pentru a-şi pregăti examenele restante la medicină.

Dorli BLAGA

---

* «Secretara delegaţiei române la conferinţa de pace (secţiunea Transilvania)».

«...marii, tăcuții și neastîmpărații visători...»

I

Fräulein Cornelia Brediceanu Wein VIII. Albertgasse 49. Tür 11.

Mein Orangenbaum [1], am sosit bine în Pesta. Am fost și pe marginea Dunării, e într-adevăr foarte frumos! Iubito, — mă... gîdilă la inimă cînd mă gîndesc cît ai fost de drăguță, cînd ne-am luat adio... Mă duc acasă cu sufletul plin. O pot spune: niciodată nu m-am despărțit de tine așa de liniștit, că ești a mea

Te iubesc

LULU

II

20.IV.919

Mult iubito [2],

Sunt Paștile. E mult de cînd nu ți-am mai putut scrie. Și-i trist. Tocmai timpul cel mai frumos al vieții mele — să-ți rămînă necunoscut. Să-ți scriu deci cele întîmplate în luna din urmă. Am alergat grozav de mult, și-o săptămînă întreagă am stat tot la spatele tipografului, să nu-mi facă greșeli de tipar. L-am necăjit așa de mult, încît m-a declarat «nărod»... Știa bietul, că toți poeții sunt «nărozi»... Hîrtie groasă n-am găsit. Cred însă, că în împrejurările de astăzi, în veci adorata mea iubită va fi mulțumită și cu hîrtie mai subțire. Astăzi pășește volumul de poeme în «vileag» și peste o săptămînă cel de cugetări. În numărul de astăzi al „*Patriei*" e reprodus articolul lui Sextil. (Mi-a scris Sextil: o poezie nu i-a plăcut și anume cea micuță: *Cerul* — prin urmare în volum n-am pus-o) — Am mai publicat cîteva din Poezii în „*Patria*" și în „*Renașterea română*" pentru pregătirea publicului. Îți înșir acum cîteva din ecourile ce le-am produs înainte de-a apărea volumul. Oțetea a arătat cîteva în București unui profesor universitar de estetică (Ștefănescu): care a rămas uluit. Apoi un salt de dincolo: Nichifor Crainic, îmi spune tot Oțetea, că va scrie «un articol cu laude mari» în „*Dacia*", ziarul lui Vlahuță și Brătescu-Voinești. Un alt profesor universitar Panaitescu a ținut în Sibiu o vorbire despre regina Maria, în care, nu știu în ce legătură, mi-a adus elogii foarte frumoase în cîteva cuvinte. Acum sunt în așteptare să văd efectul volumului. Preste cîteva zile trimit cărțile și cîtorva din București. În librăriile de-acolo vor ajunge abia preste vr-o două săptămîni. Prin urmare cam peste o lună voi cunoaște efectul.

Cum vezi în vol[um] este și-o poezie, pe care n-o cunoști: *Lacrimile*. Sper, că îți va plăcea.

---

[1] *Portocalul meu.*

[2] Scrisoare parțial publicată în revista „*Amfiteatru*", an V, 1970, nr. 11(59), p. 17.

Şi ca noutate îţi spun, că am pus baza pentru un nou volum — cu altă poezie nouă, pe care însă nu ţi-o trimit, fiindcă vreau să-mi mai păstrez din surprinderi şi pentru altă dată... Da, iubito?!?...[3]

III

Sebeş, 13.VII.919

Edero dragă, sosind din Bucureşti am aflat scrisoarea ta (a doua din Paris şi cu mult mai călduroasă decît cea dintîi). Îmi scrii, că pleci la mare. De o parte mă bucur — fiindcă ştiu, că imensitatea mării te apropie de imensitatea sufletului meu, — de altă parte mă doare, fiindcă timpul întîlnirii noastre se amînă din nou. Dar poate că va sosi odată şi acela.

În Bucureşti i-am lăsat cu discuţii interminabile în jurul meu: unii, că e poet, alţii că e filozof, şi iarăşi alţii, că nu e nici poet, nici filozof, ci un ce sui generis. Impresia a fost puternică asupra tuturor şi gloria mi-e trîmbiţată în toate colţurile marii Românii. Mama plînge de bucurie, iar Nelu zîmbeşte fericit. Odată cînd ne vom întîlni ţi-oi povesti pe larg toate cele întîmplate.

Într-o dimineaţă m-am trezit cu automobilul unui ministru la poarta mea, — secretarul său mi-a intrat în modesta odăiţă — şi-a început: « Domnule, sunt fericit, că eu ţi-aduc îmbucurătoarea veste, că regina se interesează nespus de mult de d[umnea]ta ». Doamna de onoare Procopiu mi-a trimis invitaţia reginei — cu dorinţa ...[4]

IV

18 aug[ust] 1919

Draga mea,
îţi scriu cîteva rînduri, — starea sufletească nu-mi permite să scriu mai mult. Mi-a sosit scrisoarea în care îmi spui că prin 5 sept[embrie] sosești în Viena. Voi umbla să capăt paşaportul şi să viu. O, dacă aş întîlni odată pe Gargi! — căci lunile din urmă au fost pentru mine cele mai frumoase dar şi cele mai triste... A fost îngrozitor! — O, dacă Gargi nu s-ar fi schimbat! Ce bine ar fi! Aş ierta toate şi m-aş bucura de toate. E aşa de bine şi de frumos să te bucuri.

Acelaşi
LULU

V

22 aug[ust] 1919

Draga mea,
am o bună ocazie să-ţi scriu cîteva rînduri în grabă. Îmi scrii din Paris să ne întîlnim la începutul lui sept[embrie] în Viena. Alerg deja în toate părţile după paşaport.

[3] Sfîrşitul scrisorii lipseşte.
[4] Restul scrisorii lipseşte.

Întîmpin multe greutăți. Cred, însă, că va reuși. — *Și vin la Viena ca să reîncepem firul întrerupt atîta timp.* A fost greu, foarte greu. N-am simțit niciodată așa de mult *tragicul* ca în lunile din urmă. — Va fi iarăși — bine? Tot așa de bine cum a fost? — Eventual și mai bine?! — Am o nădejde mare, că Parisul n-a dărîmat ce s-a zidit în Viena.

Cu nețărmurit dor,

LULU

VI

Sibiu 22 aug[ust] 919

Draga mea,
ți-am primit scrisoarea în care îmi anunți că la începutul lui sept[embrie] ești în Viena. Ne vom împăca de tot? Ce bine ar fi!!! Atîtea am să-ți povestesc. În aceste cîteva luni am trăit mai mult decît în zece ani. — Eu alerg acum în toate părțile să capăt pașaportul. Sunt multe greutăți. Dar răbdare. Răbdare — sufletul meu! În curînd ne vom întîlni. Cu aceeași nemărginită dragoste? Din partea mea, da!

LULU

VII

Iubito[5], am sosit. Cred că te ții și tu de cuvînt, după cum mi-ai scris. Te aștept cu mult dor. Dealtfel o să încerc aici în fiecare zi, să văd dacă ai sosit. M-aș bucura însă nespus de mult dacă sosești să vii îndată să mă cauți!! Stau în „Hotel zum Wolf in der Au" (m-a atras numele) Strozzigasse 10. Tür 59.

Cu aceeași neclintită dragoste

LULU

VIII

Wien 19 sept[ember] 919

Meine liebe Edera[6],
ich bin seit 10 Sept[ember] in Wien. Was ist geschehen, dass du nicht kommst? Ich bin wahnsinnig traurig — und weiss nicht was aus mir geschehen wird. Ich erwarte dich mit glühender Sehnsucht, denn ich bin derselbe geblieben und kann nicht ohne dir leben.

LULU

---

[5] Scrisoare nedatată. Datare aproximativă: 10—11 septembrie 1919.

[6] Iubita mea Edera, mă aflu în Viena de la 10 septembrie. Ce se întîmplă, tu nu mai vii? Sunt trist pînă la nebunie! Și nu știu ce-o să se întîmple cu mine. Eu te aștept cu dor arzător, căci eu am rămas același și nu pot trăi fără tine.

IX

29.IX.919

Iubito,
ți-am primit telegrama. Îndată ce soseşti te rog, te rog să mă cauți la hotel. **Dar îndată**! Mie mi-ar fi cu mult prea greu să vin la tine şi să văd, că iarăşi n-ai venit.
Te rog-

LULU

X

Fräulein
Cornelia Brediceanu
Wien
Skodagasse 15
Pension Baltic

2/XII[1919]

Omule mic şi minunat — am ajuns la graniță. Cehii sunt pînă acum foarte complezanți. Peste o oră spre Pojou.
Nu ştie nimenea cum mi-e inima.

LULU

XI

Sebeşul săsesc 9.XII.919

Iubito, după o călătorie de-o săptămînă am ajuns în sfirşit acasă. Prin Cehoslovacia se călătoreşte bine. De la Beregsaz pînă la Baia Mare am fost însă silit să călătoresc în trăsură. Distanță cam de 200 km. N-a fost glumă: ziua întreagă prin ploaie subțire şi deasă de toamnă. Ud pînă la piele şi-apoi noaptea — înghețat. În trenurile noastre frig siberian, ferestre sparte, — şi supra-supraîncărcate. Mă grăbesc să-ți scriu, căci sunt într-adevăr foarte îngrijat de venirea ta. Ar fi bine să vii totuşi prin Iugoslavia — eventual prin Ungaria (dacă pînă atunci se mai liniştesc spiritele) decît pe drumul apucat de mine. Trebuie rezistențe supraomeneşti ca să-l poți face. — Sunt fericit însă c-am sosit sănătos şi cu toate lucrurile, cu care am plecat. Peripețiile ți le voi spune la întîlnire, căci sunt foarte interesante. Deocamdată mă mai odihnesc cîteva zile şi-apoi m-apuc de operă. Pe-ai mei i-am găsit bine: fericire, ris, tinerețe. Iepuraşii au murit şi-mi pare grozav de rău după ei. Voi umbla însă să-mi găsesc alții în schimb. Alte schimbări? — Cărțile mi se pare n-au apărut. Sunt supărat, dar ce să fac. O să-i scriu lui Sfetea să se grăbească. Nelu a citit în „*Patria*" că Bogdan Duică a ținut la universitatea din Cluj o prelegere despre mine. Ar fi fost interesant să fi fost eu student în Cluj — şi profesorul să-mi vorbească despre mine! Prietenii mei sunt în Paris. Goga e ministru de culte în guvernul din Bucureşti. Era să ajungă Agârbiceanu. E deci nădejde să ajungi şi tu odată — ministresă. Braniște s-a compromis cu un liceu jidovesc. S-a făcut imposibil. Duță e în Italia: face cură. Şi alte multe, multe — pe cari le vei afla cînd vei veni. — Acuma te rog un lucru. Nelu e foarte îngrijat de afacerea lui din Viena. *Te rog atît eu, cît şi el, să vorbeşti cu Nedelcu, Munteanu, Nandriş — să facă tot ce le stă în putință să nu capete M. paşaportul. Le poți spune în scurt ce e. Te rog!!!*
Recapitulînd: gîndeşte-te şi vino prin Ungaria! Fă examenul înainte de Crăciun. Vino la Cluj întîi, şi-apoi acasă. Vorbeşte cu Nedelcu.

Cu multă dragoste

LULU

Ion MINULESCU

în corespondență cu JINDRA HUŠKOVÁ

PRIMUL CONTACT MAI APROFUNDAT AL romanistei Jindra Hušková (profesoară de literatură română la Universitatea din Bratislava, publicistă și traducătoare) cu creația lui Ion Minulescu s-a produs, după toate probabilitățile, în anul 1928, cu ocazia alcătuirii unei antologii a poeților români din secolul XX. În acest volum, apărut în 1929, împreună cu studiul lui Ovid Densusianu Poezia română modernă, scriitorul figurează (alături de O. Goga, I. Pillat, D. Anghel, Ov. Densusianu, L. Blaga și T. Arghezi), cu poezia Celei care pleacă din cartea sa de debut Romanțe pentru mai tîrziu. Jocul afinităților și-a spus cuvîntul și în timpul redactării exegezei istorico-literare Dramaturgia română modernă (Praga, 1934), în care piesele lui Minulescu figurează încadrate alături de cele ale lui Ion Marin Sadoveanu și Ion Sîn-Giorgiu, la capitolul teatrul simbolist-expresionist. Li se recunoaște ca trăsătură principală calitatea dialogului, dezvăluind un observator acut și ironic, un intelectual fin, cîteodată cinic.

Cu timpul, relațiile poetului cu exegeta sa de la Bratislava vor spori în consistență și concreteță, pe măsura înmulțirii vizitelor de lucru ale Jindrei Hušková la București, unde frecventează cenaclul „Sburătorul", cafeneaua literară, mediul universitar etc., precum și datorită corespondenței întreținute pe parcursul mai multor ani.

Cele cinci scrisori pe care le publicăm în continuare (două ale lui Minulescu și trei ale Jindrei Hušková [1]) provin din perioada 1934—1938. Ele cuprind în principal informații referitoare la demersurile făcute în vederea reprezentării la Bratislava și Praga a pieselor lui Minulescu Allegro ma non troppo și Amantul anonim. Piesele, aparținînd tripticului comic ce includea și Manechinul sentimental, sînt mostre ale unui teatru de factură ușoară, bulevardieră, de mare succes în Europa interbelică. Influențate în oarecare măsură de Pirandello și Shaw, piesele lui Minulescu au turnura agreabilă a unor divertismente maliționse.

Cea dintîi, Allegro ma non troppo, apărută în volum în 1927, a avut premiera bucureșteană la Teatrul Național, în ziua de 30 martie 1927, în regia lui Victor Bumbești. La Bratislava, comedia s-a jucat — începînd cu sfîrșitul anului 1934, sau primele zile ale lui 1935 — în traducerea Suzanei Dovalová (cunoscută ca traducătoare și muză a lui Gib Mihăescu). Datele acestea sînt confirmate în scrisoarea din 13 noiembrie 1934 a Jindrei Hušková. Cercetătoarea slovacă îl informează pe Minulescu asupra stadiului repetițiilor piesei Allegro ma non troppo, a cărei premieră era iminentă, precum și în legătură cu tratativele de traducere și reprezentare ale Amantului anonim, la Praga. Tema e reluată ulterior, Jindra Hušková referindu-se, în scrisoarea din 15.IV.1935, la suc-

[1] Scrisorile Minulescu se află actualmente în fondul documentar M.L.R. Cele ale Jindrei Hušková ne-au fost puse la dispoziție de Mioara Minulescu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

cesul de presă și de public al comediei Allegro... Ea reproduce în traducere — pentru edificarea autorului piesei — fragmente din cronica apărută în ziarul praghez „Národní politika". Din cronică rezultă că Minulescu era al patrulea dramaturg român reprezentat la Teatrul Național Slovac din Bratislava (după Caragiale, Goga și Mușatescu). Scrisoarea conține, de asemenea, referiri la situația Amantului anonim, aflată « în mîinile bune ale dlui Staca, un mare propagator al pieselor rom[ânești] și consulul general al Rom[âniei] la Praga».

Celelalte scrisori (ale lui Minulescu ca și ale corespondentei lui) continuă să urmărească tribulațiile comediilor Allegro... și Amantul... în Cehoslovacia: plecarea în turneu a celei dintîi, reluarea ei în noua stagiune a Teatrului Național din Bratislava, expedierea textului la Teatrul de cameră din Praga, și, pe de altă parte, situația neclarificată a celei de a doua piese sau unele indicații de scenă ale lui Minulescu pentru cazul cînd Amantul... ar fi intrat în repertoriul vreunui teatru cehoslovac. Documentele sînt instructive și într-un sens mai cuprinzător, prin referirile la alte manifestări culturale ce priveau literatura și arta românească, precum reprezentarea la Praga a Omului[1] care a văzut moartea de Victor Eftimiu și a Scrisorii pierdute de I. L. Caragiale.

Interesante sub aspect istoriografic și literar, scrisorile semnifică și ca documente omenești în care unele aspecte ținînd de natura secretă a corespondenților (a poetului, în special) se dezvăluie prin reacții specifice de temperament. Astfel, gestul neelegant al criticului teatral Paul Prodan (director al Teatrului Național din București între 1934—1938) de a recomanda, în cursul unei vizite la Praga, înlocuirea comediei Amantul anonim cu o piesă de Goga, stîrnește indignarea lui Minulescu și-l face să-și exprime regretul de a nu putea veni el însuși la Bratislava sau Praga, unde era sigur că ar fi legat « prietenii literare pure». Poetul afirmă, în scrisoarea din 2 mai 1936, că se află în « conflict profesional» cu P. Prodan, care nu-i poate « înghiți » opera dramatică. Lectura cronicilor [2] dedicate de Paul Prodan pieselor lui Minulescu dovedește însă că — cel puțin în privința ultimei afirmații — scriitorul era vindicativ și de o subiectivitate exacerbată. Departe de a fi fost dușmanul teatrului lui Minulescu, Paul Prodan poate fi considerat unul dintre cei mai comprehensivi și constanți admiratori ai lui, gestul de

la Praga fiind probabil unul de oportunitate diplomatică [3]. Dealtfel, întreaga conjunctură politică a epocii era departe de a fi fost liniștitoare. Interesîndu-se de soarta Amantului anonim — mereu în lectură, mereu amînat — Minulescu scria dezolat (în scrisoarea din 18 august 1938) despre « vitregia vremurilor, cînd foot-ballul și boxul au luat locul sporturilor intelectuale». Aluzive, referirile mitologice din finalul aceleiași scrisori, ca și invocarea războiului intelectual vorbesc — la fel de elocvent ca și o lungă pledoarie — despre credința scriitorului în valorile umanismului european, într-un moment de resurecție a violenței și barbariei.

Pe fundalul dezolant al Europei intrată în « vîrsta de fier», contactele și schimburile culturale, la care se referă corespondența lui Minulescu cu romanista slovacă, degajă sentimentul stenic de comunicare și solidaritate intelectuală, mărturisind efortul de renunțare la izolare și de participare la o « republică a literelor» europeană.

Simona CIOCULESCU

---

[1] Vezi: Paul I. Prodan — *Teatrul românesc contemporan*, 1920—1927, Buc., 1927, pp. 155—171.

[2] În aceeași perioadă și în perspectiva aceleiași emulații intelectuale active se situează și încercarea lui Lucian Blaga de a-și reprezenta tot la Teatrul Național din Praga piesa *Avram Iancu*. Cu toate diligențele prietenului său O.W. Cisek — în acel moment atașat de presă al României la Praga — dramei lui Blaga, considerată ca prea locală prin subiect ca, dealtfel, și comediei lui Minulescu, le-a fost preferată *Scrisoarea pierdută* de I. L. Caragiale, în traducerea consulului Staca. În acest sens, vezi în corespondența Blaga-Cisek, din vol. O. W. Cisek — *Sufletul românesc în artă și literatură*, Cluj, 1974, pp. 223—224, scrisorile din 8 ianuarie 1937 și din 15 iunie 1937.

«...sunt sigur că mi-aș asigura acolo prietenii literare pure...»

I

Bratislava 13 XI 1934

Mult stimate domnule, [4]

am așteptat răspunsul, pînă cînd voi avea cartea mea asupra « Dramei rom[ânești] », unde un capitol întreg este închinat teatrului Dv. Vi-o trimet împreună cu scrisoarea aceea. Capitole, care Vă-ar interesa, Vi le traduce d[e] ex[emplu] Dra Xenia Șova (Palatul Asigurarea Rom[ână])—este funcționară la Banca Națională — ori studenta cehă, — care șade la Dna Roziade (Ing[iner] P. Roziade are și telefon acasă).

Vă mulțumesc și pentru romanul *3 și cu Rezeda 4*, pe care l-am gustat foarte mult.

La Praga am vorbit cu Dl. Staca, cons[ulul] gen[eral] al Rom[âniei], care a tradus pe Caragiale, Ciprian și Eftimiu, pentru piesa *Amantul anonim*, care ia [*sic !*] plăcut *foarte* mult și are în gînd s-o lanseze la un teatru din Praga. Piesa Dv. *Allegro ma non troppo*, cred că se va da numaidecît după Anul nou — traducerea D-rei Dovalová cerînd mai multe retușări și prelucrări din partea dramaturgului nostru. Numai din cauza aceasta a întîrziat reprezentarea ei.

În cartea Dv. am găsit fotografiile, care desigur s-au rătăcit acolo și de care — poate — veți avea nevoie. V-aș cere — dacă prin întîmplare ați putea să-mi trimiteți — reproducerea unei caricaturi a Dv. — am văzut cîteva foarte reușite — ca să mă pot folosi de ea pentru gazete și revista teatrală.

Primiți, mult stimate Domnule, cele mai respectuoase salutări și pentru Dna Claudia Millian.

Jindra Hušková — Flajšhanšová
Bratislava-Kempelenova 1

II

15 IV 1935

Mult stimate Domnule,

Îmi permit de a Vă trimete încă o recenzie asupra piesei Dv. dintr-un mare ziar din Praga *„Národní Politika"*. Spune acolo în principiu următoarele:

« Ion Minulescu este al patrulea autor dramatic român, pe care l-a jucat Teatrul Național Slovac din Bratislava. Primul a fost I. L. Caragiale cu *Năpasta* în anul 1929 jucată sub conducerea Dlui Borodaciu. Al doilea a fost O. Goga cu *Meșterul Manole*, al treilea T. Mușatescu cu *Titanic-Vals*. Acuma ni se prezintă al patrulea dramaturg român, plin de vlagă, susnumitul Ion Minulescu. Este primul autor dramatic român, care s-a tradus în slovacește. Autorul acesta peste măsură de talentat a scris mai multe comedii de mare succes, printre care *Manechinul sentimental* a fost jucată de 100 de ori pe scena Teatrului Național din București. Să sperăm, că-o vom vedea și pe această comedie pe scena Teatrului nostru. Comedia lui Minulescu are titlul de origine *Allegro ma non troppo*, sub care s-a jucat și pe scenele ungurești și cele americane.

Comedia se folosește în comparație cu alte comedii cu triunghi de un motiv cu totul

[4] Scrisorile Jindrei Hušková sînt redactate în românește și cuprind unele ezitări ortografice și de vocabular.

deosebit și variat. Doi prieteni se înțeleg, că vor scrie împreună „o dramă modernă"... (Cuprinsul) Comedia are o mulțime de scene vesele și de cuvinte de spirit, care produc în fiecare clipă spontanul ecou a publicului mulțumit...

S-a jucat sub conducerea precisă a lui Jacob[5] Borodaciu și eu și cu ocazia aceasta constat cu plăcere, că ensemblu slovac — ca și în mai multe rînduri dinainte — a pregătit publicului într-adevăr o rară plăcere. În sfîrșit trebue să adaog, că traducerea drei Dovalová este curgătoare și că are un simț dezvoltat pentru finețele conversației de societate... »

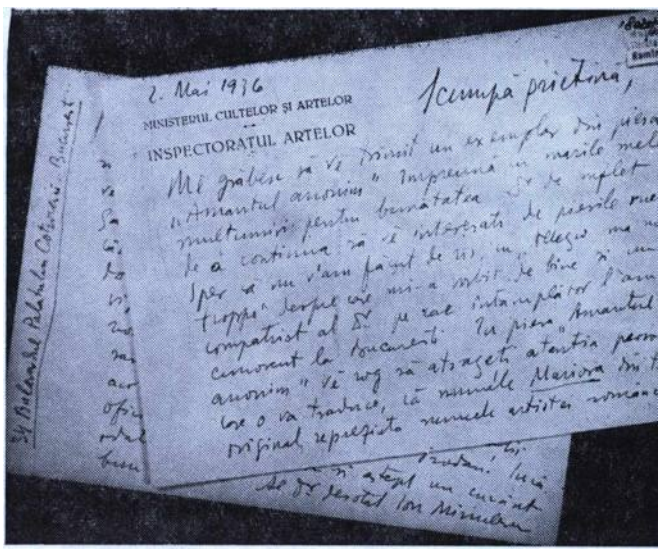
Sper, mult stimate domnule, că ați primit și afișul cu numele actorilor, pe care Vi l-am espediat numaidecît după întoarcerea mea din Moravia. *Amantul anonim* se află în mîinile bune ale Dlui Staca, un mare propagator al pieselor rom[âneşti] și consulul general al Rom[âniei] din Praga și sper, că va găsi posibilitatea de a lansa piesa Dv. la un teatru de acolo. Piesa îi place mult. Și acuma un lucru practic: nu știu cu cine aveți contractul în ceea ce privește tantiemele pieselor Dv. La teatru n-au știut — prin urmare vi se păstrează banii la casa Teatr[ului] din Bratislava.

Primiți multe respectuoase salutări și pentru Dna Minulescu.

J. HUŠKOVÁ

III

2 mai 1936

2. Mai 1936
MINISTERUL CULTELOR ȘI ARTELOR
INSPECTORATUL ARTELOR
Scumpă prietină,
Mă grăbesc să vă trimit

Scumpă prietină,

Mă grăbesc să vă trimit un exemplar din piesa *Amantul anonim*, împreună cu marile mele mulțumiri pentru bunătatea Dv. de suflet de a continua să vă interesați de piesele mele. Sper că nu v-am făcut de rîs cu *Allegro ma non troppo* despre care mi-a vorbit de bine și un compatriot al Dv. pe care întîmplător l-am cunoscut la București. În piesa *Amantul anonim* vă rog să atrageți atenția persoanei care o va traduce, că numele *Marioara* din textul original reprezintă numele artistei românce Marioara Voiculescu, care mi-a jucat pe Dona Sol la premieră și în tot restul reprezentațiilor care au urmat. În traducerea cehă sau slovacă, numele acesta va fi înlocuit cu numele artistei care îl va juca în țara Dv. Pentru publicul Dv. dar, numele Marioarei Voiculescu trebuie să dispară din piesa mea și în locul ei pe scenă să răsune chiar numele artistei alese să interpreteze pe Dona Sol. Vă mai rog, dacă aveți timp de pierdut să mă țineți și pe mine în curent cu soarta *Amantului* meu *anonim*. Am aflat că Dl. Paul Prodan, directorul nostru de la Național, cînd a fost la Praga, ar fi criticat piesa mea și ar fi convins pe domnul consul al României care urma să mi-o traducă, să părăsească această idee și să se traducă o piesă de Goga. Cu Dl. Paul Prodan însă eu sunt în conflict profesional, fiindcă Dsa nu poate înghite [*sic !*] opera mea dramatică, dar reușește să se învîrtească prin faptul că este înrudit cu anume cucoane din anturajul palatului. Dv. n-aveți decît să vă interesați care este adevărul și, dacă aveți ocazie să vorbiți cu consulul nostru, să-i explicați inducerea în eroare la care se putea preta

[5] lectură aproximativă

din cauza domnului Prodan. Dealtfel, domnul Consul dacă mi-a citit piesa, nu cred să-și fi făcut o idee proastă de mine. Dar la urma urmelor cred c-ar putea-o traduce tot domnișoara care mi-a tradus și *Allegro ma non troppo*. Eu vă sugerez însă ceea ce îmi trece și mie prin gînd, fiindcă m-a mîhnit foarte mult cînd mi s-a adus la cunoștință atitudinea domnului Prodan față de mine, cu ocazia vizitei lui la Praga. Dacă aș avea norocul să pot veni și eu la Bratislava sau Praga, sunt sigur că mi-aș asigura acolo prietenii literare pure, nu relații oficiale cu care se laudă dl. Prodan. Încă odată vă mulțumesc și aștept un cuvînt bun de la Dv. Al dv. devotat

ION MINULESCU

34, Bulevardul Palatului Cotroceni — București

IV

Dr. Jindra Hušková
Flajšhanšová
Bratislava-Kempelenova 1

19 XI 1936

Mult stimate Domnule, scuzați că nu v-am mai scris de mult. Așteptasem însă mereu vești din Praga, dacă se face ceva cu piesa Dv. ori nu. De vină este prin urmare centralismul nostru, care concentrează toate posibilitățile *la Praga*. De acolo n-am aflat pîn-acuma *nimic* — așa încît rămîne să-i aduc aminte încă odată Dlui consul gen[eral] Staca de *piesa Dv.* Dsa, care a tradus *Scrisoarea pierdută* așteaptă acuma premiera piesei acesteia pe scena Teatr[ului] Național din Praga și mi se pare că acuma nu lucrează la o traducere nouă. La Brno — le-am recomandat cîteva piese rom[âne]ști] — afară de piesa Dv. — și nici de acolo n-am nici-un răspuns. Scrisoarea Dv. mi-a fost însă un memento ca să grăbesc *răspunsurile* — și dacă voiu afla ceva pentru Dv. am să Vă scriu imediat. Vă rog să transmiteți cele mai distinse salutări Dnei Claudia Millian și să credeți în cele mai devotate sentimente ale mele.

J. HUŠKOVÁ

V

Scumpă prietină,

Dorința D[umi]tale mi-a fost transmisă la Băile Herculane, unde în momentul de față — sub auspiciile teribilului Zeu roman, pe care ți-l alătur — încerc să mă curarisesc de un vechi și rebel reumatism. Întîmplător avînd la mine un volum de versuri în care se află publicată și poezia care te interesează, mă grăbesc să ți-l trimit (poezia se găsește la pagina 31) și mulțumindu-ți pentru atenția binevoitoare, te rog să mă ai în grije și pe viitor, dacă ocazia se va mai prezenta ca numele meu să mai circule și prin Cehoslovacia. De la Dșoara Dovalová nu mai am nici o știre, deși la București, unde ne-am întîlnit și am cunoscut și pe fratele său, se arăta încîntată și de alte piese ale mele pe care de altfel i le-am oferit.

Probabil că vitregia vremurilor noastre, cînd foot-ballul și boxul au luat locul sporturilor intelectuale, literatura și mai ales teatrul nu mai interesează marele public, care își pregătește mușchii în dauna creierului.

În orice caz — îți urez și d[umi]tale, cum de altfel îmi urez și mie — să dea Dumnezeu s-avem pace... pace... și dacă se poate un război... intelectual, așa cum ne obișnuisem pe vremea cînd Minerva și Apollo erau mai apreciați decît Hercule, Marte și alți zei tot așa de cîrcotași ca și diplomații noștri, de azi!...

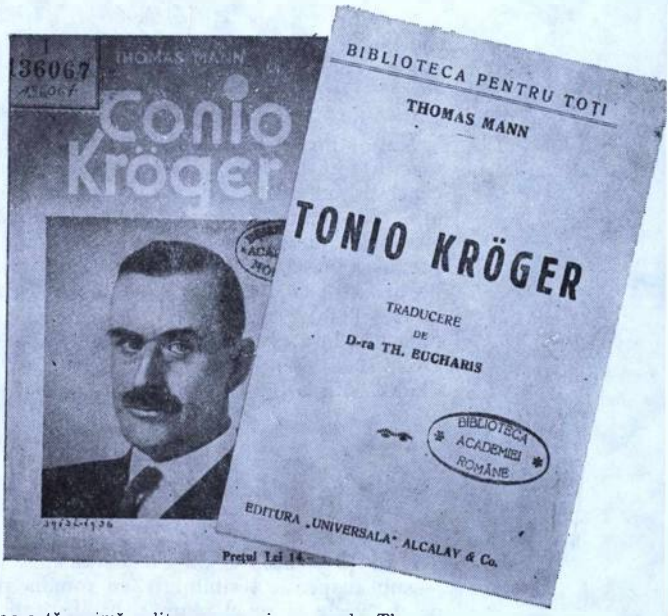
Al Dtale același prieten bun

ION MINULESCU

18 august 1938

Thomas MANN

În jurul unei traduceri

EXISTĂ DOCUMENTE LITERARE A CĂROR semnificaţie este mai mult indirectă, ele sugerînd doar o realitate pe care, propriu-zis, nu o reprezintă făţiş. Întocmai ca la biliard, unde nu bila lovită punctează ci acelea pe care le pune în mişcare.

Un asemenea document — interesant mai ales prin ceea ce sugerează, reaminteşte şi implică — este şi scurta scrisoare cu caracter oficial pe care Thomas Mann o trimite, la 28.I.1937, „Editurii Universale" — Alcalay, referitor la apariţia nuvelei sale *Tonio Kröger* în colecţia Biblioteca pentru toţi (nr. 1452—1453). Prilej de a evoca constanţa şi vechimea interesului existent în cultura românească pentru opera uneia dintre cele mai reprezentative personalităţi literare ale acestui secol. Şi prilej, totodată, de a rememora succint ceva din istoria încercărilor de transpunere şi asimilare a creaţiei lui Thomas Mann în orizontul spiritual al literaturii române.

Sub acest aspect, evenimentul la care se referă scrisoarea — şi anume publicarea în 1936, la Alcalay a nuvelei *Tonio Kröger* (« traducere de d-ra Th. Eucharis ») — încheie o primă etapă în procesul de familiarizare a publicului nostru cu opera şi personalitatea artistică a lui Th. Mann. Proces ce va continua după război cu tălmăcirea de către Ion Chinezu a romanului său de debut *Casa Buddenbrook* şi apoi, succesiv, cu publicarea şi republicarea majorităţii operei sale, ajunsă actualmente la editarea celui de al doilea volum din monumentala trilogie *Iosif şi fraţii săi*.

Istoria acestor traduceri, ce au beneficiat de condeie dintre cele mai ilustre ale literaturii noastre, debuta în 1925 cu publicarea celui de al 34-lea titlu al colecţiei „Biblioteca Dimineaţa" — *Tristan*. Traducătorul nuvelei, Emanuel Cerbu, îşi prefaţa această primă editare a unei opere de Thomas Mann în limba română prin cîteva sumare însemnări bio-bibliografice şi justifica alegerea acestei lucrări, apărută prima oară în 1903, prin faptul că ar reprezenta « cea mai originală şi remarcabilă operă a sa [...], cea mai caracteristică din întreaga producţie beletristică a lui Thomas Mann ». De menţionat că volumul din care fusese selectată nuvela respectivă includea şi... *Tonio Kröger*.

În nr. 256 din 1930, sub titlul *Thomas Mann — premiul Nobel (1929)*, revista *„Lectura" (Floarea literaturilor străine)*, face pasul următor publicînd integral nuvela de debut a lui Th. Mann — *Micul domn Friedemann*, în traducerea lui D. Mihail, care semnează şi el o scurtă prezentare a proaspătului laureat.

În acelaşi an, 1930, Editura „Cugetarea" publică un volum mai substanţial sub titlul *Moartea*

[Antet]
Dr. Thomas Mann

z.Z. Arosa, Neues Waldhotel
28.I.37.

Sehr geehrte Herren:
Die Schweizerische Bankgesellschaft teilt mir mit, dass in Ihrem Auftrag auf mein Conto 100 Sfr eingegangen sind, und ich bestätige Ihnen also mit bestem Dank diese Honorarzahlung für die Ueberlassung von Tonio Kröger *für Ihre Universal-Bibliothek.*
Mit hochachtungsvoller Begrüssung
Ihr ergebener

Thomas MANN

[Antet]
Dr. Thomas Mann

În momentul de față, la Arosa, Neues Waldhotel 28.I.[19]37

Mult stimați domni:
Societatea bancară elvețiană mi-a comunicat că din însărcinarea dumneavoastră a vărsat în contul meu suma de 100 franci elvețieni, și eu vă confirm așadar, cu vii mulțumiri, primirea acestui onorariu pentru cedarea drepturilor de publicare a lui *Tonio Kröger* în a dumneavoastră Bibliotecă-Universală. [*sic!*]
Cu salutări cordiale și deosebită stimă,
Al dumneavoastră recunoscător

Thomas MANN

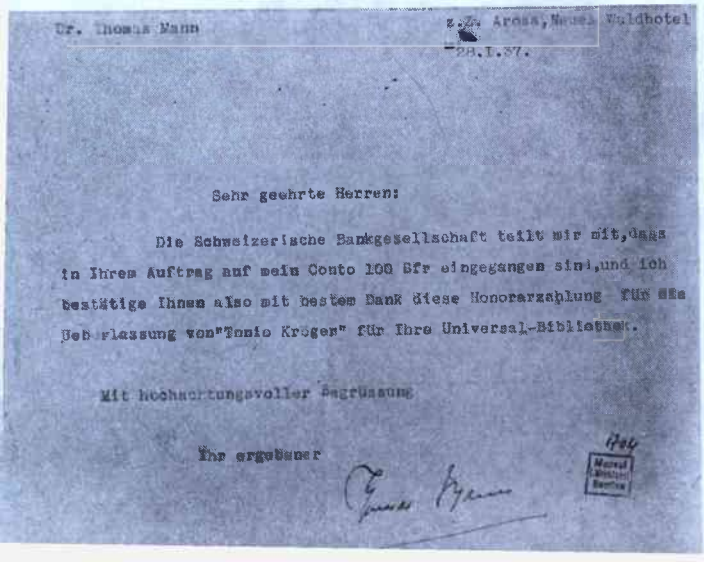
la Veneția, în care autorul versiunii românești, Camil Baltazar, mai selectează, în afara lucrării ce împrumuta titlul volumului, și nuvelele *Gladius Dei* și *Sbucium și durere timpurie*. Tot Camil Baltazar traduce, în 1934, *Patimile și măreția maeștrilor*, lucrare ce vede lumina tiparului într-o publicație a „Institutului Român de documentare".

În anul în care apărea tălmăcirea românească a lui *Tonio Kröger*, Th. Mann se afla de peste doi ani, deci din 1934, în Elveția, într-un autoexil impus de persecuțiile și atacurile violente ale naziștilor de curînd instalați la putere. Acest lucru și explică expedierea scrisorii sale din Elveția, cu mențiunea «În momentul de față („z.Z." = zur Zeit) la Arosa, Neues Waldhotel».

Nu știm cum a reacționat Thomas Mann în 1925 cu prilejul primei sale traduceri în limba română, și nici în ce măsură va fi fost de acord cu aprecierea lui *Tristan* drept «cea mai remarcabilă operă a sa», dar mai mult ca probabil vestea traducerii lui *Tonio Kröger* nu se poate să nu-l fi bucurat. Și aceasta, întrucît, dintre toate nuvelele îi era cea mai dragă, egalînd aproape afecțiunea sa pentru *Buddenbrook* — romanul care i-a adus celebritatea, rămînînd și mai tîrziu cea mai populară carte a lui Th. Mann. El va păstra însă o slăbiciune constantă pentru laconica, poetica și muzicala nuvelă, chiar și după apariția romanelor sale de referință, inclusiv *Dr. Faustus* — cum va mărturisi în una din scrisorile adresate prietenului său Karl Kerényi, după cel de-al doilea război mondial: «Nu lipsește mult ca *Tonio Kröger* să-mi rămînă însă cea mai dragă din lucrările mele».

Gîndindu-ne și la faptul că data apariției acestei nuvele în limba română coincide cu confiscarea și interzicerea operei lui Thomas Mann în propria sa patrie, putem fi siguri că mulțumirile și stima pe care le exprimă editorilor români nu sînt o simplă formulă de politețe.

Victor Ernest MAȘEK

Dr. Thomas Mann
z.Z. Arosa, Neues Waldhotel
28.I.37.

Sehr geehrte Herren:

Die Schweizerische Bankgesellschaft teilt mir mit, dass in Ihrem Auftrag auf mein Conto 100 Sfr eingegangen sind, und ich bestätige Ihnen also mit bestem Dank diese Honorarzahlung für die Ueberlassung von "Tonio Kröger" für Ihre Universal-Bibliothek.

Mit hochachtungsvoller Begrüssung

Ihr ergebener

Benedetto CROCE

Mărturiile unei prietenii

FILOZOFUL: BENEDETTO CROCE, DE FAIMĂ europeană. Poetul: Salvatore di Giacomo, cel mai mare poet dialectal al Italiei.

Deşi deosebiţi ca structură sufletească se apropiaseră şi se împrieteniseră de mult prin dragostea pentru Napoli şi cultul tradiţiilor lui pe care le evocaseră în lucrări de temeinică documentare.

Fiind la Napoli, într-o zi, o vestită scriitoare italiană mi-a propus o plimbare la Amalfi, unde avea să se întîlnească cu Croce şi di Giacomo.

— Cred că vei fi bucuros să-i cunoşti — a adăugat.

M-am bucurat, bineînţeles, şi ne-am întîlnit a doua zi la Sorrento urmînd să pornim de acolo spre Amalfi. De la Napoli la Sorrento drumul nu e decît o prelungire a perspectivelor golfului cu o mai bogată înviorare de verdeaţă şi o undă de linişte. De la Sorrento la Amalfi priveliştea se înalţă. O neîncetată şerpuire de cărare albă alergînd deasupra mării, cu scurte cotituri de umbră ce te readuc, tot mai sus, spre urcuşuri de lumină. Ca şi celebra Cornice de pe Riviera italiană acesta e unul din cele mai fermecătoare drumuri ale coastei apusene.

Am ajuns după-amiaza — Amalfi era aţipit în căldura lui mai. Pescarii care plecaseră din zori, se aflau încă în larg. Am urcat colina spre a ne opri la hotelul „Cappuccini", o fostă mănăstire transformată în hotel — austeră clădire ce domină Amalfi — şi la care se opriseră cîndva, la sfîrşitul veacului trecut, pelerini celebri dintre care voi aminti pe nordicul Henrik Ibsen. Acolo a poposit îndelung şi a scris una din renumitele lui piese dramaturgul norvegian.

După o scurtă odihnă, pe înserate, m-am întîlnit cu scriitoarea sub pergola terasei, la una din mesele orînduite pentru popasurile turiştilor, aşteptînd sosirea lui Croce şi di Giacomo.

N-au întîrziat mult. Erau foarte deosebiţi ca structură interioară şi ca fizic. Croce, de statură mică, rotofei, cu ochelari de savant şi aparenţă de om îmbelşugat, di Giacomo înalt, cu umeri puternici, cu un aer recules sub pălăria rotundă, înclinată pe o ureche şi — tot spre deosebire de Croce — cu glas măsurat.

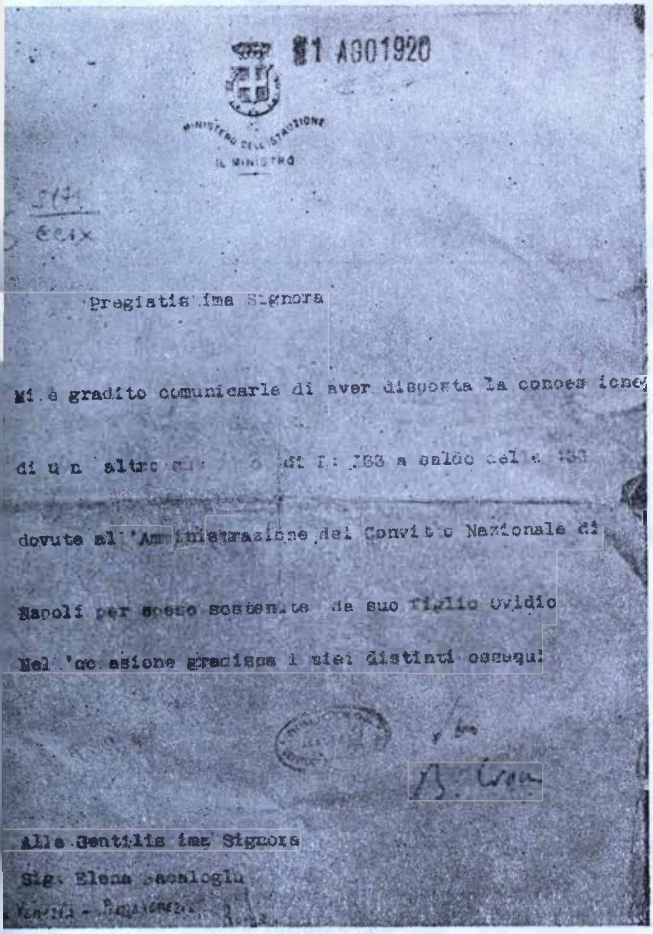
alla sig.na Elena Bălănescu
Roma di Napoli
agosto 1909 Benedetto Croce

[Anteț]:
«Ministerul Instrucțiunii
Cabinetul Ministrului
21 august 1920

Stimată Doamnă,
Îmi face plăcere să vă comunic că am dispus concesionarea unui alt stipendiu de 133 de lire, ca sold la cele 433 de lire din partea Administrației Primăriei din Napoli pentru cheltuielile făcute de fiul dumneavoastră, Ovidiu.
Primiți, vă rog, distinsele mele salutări
Al dumneavoastră
B. CROCE»

Începuse să se întunece. Jos, luminile se aprindeau una cîte una. Cerul, de un albastru tot mai închis, se contopea cu marea. Sus, veghind acea învăluire albastră, luna albă. Am luat masa sub pergola terasei. Croce volubil, di Giacomo mai puţin vorbăreţ, scriitoarea ascultîndu-l pe Croce şi aprobînd din cînd în cînd; eu privind acel grup deosebit şi atent la tot ce se spunea. Timp de o oră Croce a vorbit mereu, evocînd crîmpeie din trecutul lui de gînditor, alunecînd apoi la consideraţii filozofice şi la diferite întîmplări. Pe măsură ce vorbea, di Giacomo se închidea tot mai mult în el. Privea departe zările senine, sorbea încet din cafea; rar, foarte rar, intercala un cuvînt. Curînd, pe terasă, am rămas numai noi. Cele cîteva mese ocupate în jurul nostru se goliseră. Cu lux de cuvinte şi gesturi, Croce vorbea mai departe. Deodată, purtat de adierea nopţii, un cînt

Collezione Settecentesca
Sandron
Diretta da S. di Giacomo

Caro Ovidio,
Volevo subito mi dovevo che venivo
presto a vedervi, tra domenica e lunedì
Lo non sono potuto venire a vedervi
fin ieri, perché non ne ho avuto
il tempo materiale. Se ci occorre
qualche cosa mi vedremo in biblioteca.
Vi prego di esser tranquillo e
sereno.

«Collezione Settecentesca Sandron Diretta da S. di Giacomo

Dragă Ovidiu,

Mama dumneavoastră îmi scrie că va sosi repede să vă vadă duminică sau luni. N-am putut veni să vă văd, pentru că n-am avut timpul material. Dacă aveţi nevoie de ceva, scrieţi-mi la bibliotecă.

Vă rog să staţi liniştit şi senin

Cu afecţiune,
S. di GIACOMO »

venind din partea mării mingîie înălţimea. Era o melodie lentă, cu legănări de dor napolitan, şi cîntecul se apropia, din ce în ce mai desluşit, vestind căminurilor sărace întoarcerea ostenită: întoarcerea pescarilor după truda din larg. Acum, scriitoarea, tot zîmbind spre Croce, părea absentă ca ascultînd mai mult cîntecul de jos. Di Giacomo se întunecase, vădit neliniştit. Deodată, cu glas tunător, ca revărsîndu-se după îndelungă aşteptare, întors spre Croce:

— Taci, Croce, taci!

Croce a tresărit.

— De ce?

Arătînd spre mare de unde venea cîntecul pribeag, mai tare ca înainte, di Giacomo a izbucnit:

— Nu auzi nimic?... Nu simţi nimic?

De data aceasta, Croce a tăcut. A tăcut cîteva minute, apoi, vădit nervos, s-a sculat cu un scurt salut şi a plecat. A plecat şi di Giacomo.

Am rămas cu scriitoarea încă o jumătate de oră, tăcuţi amîndoi, privind peisajul feeric sub sclipirea lunii. În sfîrşit, revenind la mine aceasta mi-a şoptit:

— Ce spui?

— Nu înţeleg.

— Mai înainte... Croce... di Giacomo..

Am tăcut.

Scriitoarea a dat din cap.

— Poezia şi filozofia... Sufletul şi raţiunea...

S-a oprit, gînditoare, apoi:

— Sufletul a avut dreptate...

Au trecut anii. Cu timpul, impresia de atunci a devenit convingere. Convingere întărită cînd, vizitîndu-l la Florenţa pe Giovanni Papini, după ce o întreagă tinereţe proslăvise inteligenţa, dedicîndu-mi o fotografie a lui pe care scrisese: «în amintirea lui Giovanni Papini care e mai mult suflet decît inteligenţă» mi-a spus:

— Precum vezi, orgoliosul Papini ştie cîteodată să fie şi modest.

Ovid DENSUSIANU-FIUL

PUNCT CONTRA PUNCT

Chemarea lui Lucian BLAGA la Universitate

Primim de la profesorul Liviu Rusu o serie de precizări cu privire la cele două articole apărute în numărul precedent al revistei noastre, sub titlul: Lucian Blaga — Prolegomene la o carieră universitară. *Ne facem o datorie din a le publica.*

În „MANUSCRIPTUM", nr. 1, 1979, sub titlul Prolegomene la o carieră universitară, **au apărut două articole cu privire la chemarea lui Lucian Blaga la catedra de filozofia culturii din Cluj, primul semnat de Mircea Curticeanu, al doilea de Simona Cioculescu. Cei care au citit aceste articole ştiu că iniţial a fost vorba de catedra de estetică, la care, după cum relese din primul articol, mă gîndeam să candidez şi eu. Fiind astfel pus în cauză şi deci cunoscînd bine cazul, care stîrnise mare vîlvă în vremea aceea, mă simt obligat să aduc o serie de precizări, de completări, dar şi rectificări cu privire la cele relatate în amintitele articole, pentru a se cunoaşte cît mai complet şi mai veridic acest moment atît de frămîntat din viaţa marelui poet şi gînditor.**

Mai întîi, în ce priveşte încercarea lui Lucian Blaga din anul 1924 de a-şi da docenţa. Este adevărat că un factor hotărîtor al respingerii a fost G. Bogdan-Duică, însă trebuie să precizez că n-a fost numai dînsul. Din comisie făcea parte şi Florian Ştefănescu-Goangă, profesorul de psihologie, care de asemenea a fost contra admiterii. Nu reproşez nimic acestor doi profesori ai mei, motivul atitudinii lor a fost în pregătirea lor ştiinţifică. Ion Breazu spune cu drept cuvînt că Bogdan-Duică a fost « un fiu al spiritului ştiinţific german» şi acelaşi lucru trebuie să-l spunem şi despre Fl. Ştefănescu-Goangă. După ce şi-a făcut licenţa la Bucureşti, şi-a luat doctoratul în psihologia experimentală **la Leipzig, la celebrul Wilhelm Wundt, întemeietorul psihologiei experimentale, cu o teză care are tangenţă cu estetica ştiinţifică,** Die Gefülsbetonung der Farben (Tonalitatea emotivă a culorilor), **citată în lucrări de estetică. La Leipzig a urmat şi cursurile de estetică ale celui mai mare estetician al vremii, Johannes Volkelt. A fost întemeietorul psihologiei experimentale în ţara noastră. După astfel de antecedente, cînd în mod curent se vorbea despre estetică experimentală, nu poate mira atitudinea pe care a luat-o. Încă student fiind, am ajuns preparator la dînsul şi îmi aduc bine aminte că în preajma examenului a parcurs din nou o serie de tratate clasice de estetică, între altele E. Meumann, Max Dessoir, volumul** Die Kunst **din marea operă a lui Wilhelm Wundt** Völkerpsihologie **şi altele. Întrebîndu-l despre eşecul lui Blaga, mi-a spus că lucrarea prezentată, Filozofia stilului, este prea mică pentru o teză de docenţă, este numai un eseu, ce-i drept foarte interesant, însă prea puţin elaborat, nu este suficient de ştiinţific, autorul recurge numai la afirmaţii nu totdeauna întemeiate. În universitate trebuie să tindem spre temeinicie ştiinţifică, spre o gîndire raţională. (La aceasta adaog, că, de fapt, pînă şi Sextil Puşcariu, marele susţinător al lui Blaga, în propria sa specialitate, adică lingvistica română, mergea pe linia « Worte sind Sachen» « cuvintele sînt lucruri», tinzînd spre o**

științificizare a lingvisticii.) Cuvîntul științific reprezenta o idee călăuzitoare în sînul Facultății de filozofie și litere din Cluj. Este semnificativ că aici s-a înființat primul laborator de psihologie experimentală, primul laborator de pedagogie experimentală și primul laborator de fonetică experimentală din țara noastră, după cum, sub imboldul lui Sextil Pușcariu, aici au luat avînt anchetele lingvistice pe teren, adică o pozitivare a acestei discipline. De asemenea, la Cluj, a trecut disciplina geografiei de la Facultatea de filozofie și litere la Facultatea de științe. În această atmosferă, teza de docență a lui Lucian Blaga, cu atît de vădite tangențe expresioniste, cu tendințe intuiționiste spre irațional, nu era apreciată pozitiv. Eu însumi eram un mare admirator al lui Blaga și împreună cu Ion Breazu și alți colegi de generație — eram încă studenți — regretam mult eșecul său.

Dar, cu moartea lui Ion Paul, catedra de estetică a devenit vacantă și au urmat suplinirile lui Virgil Bărbat, Bogdan-Duică, apoi Petre Grimm. Din expunerea lui Mircea Curticeanu rezultă foarte bine cum se legăna pe valuri soarta acestei catedre și cum apărea, apoi dispărea, problema candidaturii lui Blaga.

Pentru respectul adevărului, trebuie să aduc cîteva precizări. După moartea lui Ion Paul, în 1926, nu s-a publicat concurs pentru catedră, din motivul foarte simplu că nu era în perspectivă nici un candidat cu șansă de izbîndă. Blaga, numai cu doi ani înainte, fusese respins de la docență și între timp nu publicase vreo lucrare care i-ar fi putut asigura reușita. Între timp a intrat în diplomație, asigurîndu-și astfel o carieră sigură. Deci, în mod logic și obligator, s-a recurs la suplinirea catedrei cu asentimentul susținătorilor lui Blaga, în frunte cu Sextil Pușcariu. Blaga cîștiga timp. Însă, după stingerea lui Virgil Bărbat, suplinitorul catedrei, în 1930, s-a publicat concursul reglementar, dar nu s-a prezentat nimeni. După cum arată și Mircea Curticeanu, conform legilor de atunci, Blaga nu putea intra decît prin concurs, iar dînsul n-a vrut să apară ca un «candidat reexaminat», cum s-a exprimat el însuși. Drept urmare, catedra s-a dat în suplinire lui Bogdan-Duică.

Și acum, relatez un fapt necunoscut în publicistică. Într-o bună zi, cred că pe la începutul anului 1931 — eu, după ce îmi luasem doctoratul, eram conferențiar la psihologie din 1929 — Sextil Pușcariu i-a făcut o vizită, la Institutul de psihologie, lui Fl. Ștefănescu-Goangă, spunîndu-i că Lucian Blaga nu se mai gîndește la catedra de estetică și că dînsul, Sextil Pușcariu, ar atrage atenția asupra lui Ion Chinezu, care se afirmă ca un excelent critic literar. La nevoie, să se transforme catedra în conferință. Fapt este că la sfîrșitul anului 1930 apăruse o carte a lui Ion Chinezu, Aspecte din literatura maghiară ardeleană (1919—1929), publicată mai întîi în fragmente succesive în revista „Societatea de mîine", carte cu care nu cu mult după aceea și-a luat doctoratul la catedra de limba și literatura maghiară. Lucrarea dă dovadă de un foarte fin simț literar, simț pe care autorul l-a manifestat și în alte articole. Imediat după plecarea lui Sextil Pușcariu, Ștefănescu-Goangă a venit în camera în care lucram eu și mi-a relatat conversația care a avut loc. I-a răspuns că nu poate fi vorba despre această candidatură, de vreme ce catedra, deși figurează ca estetică literară, prin însuși termenul de estetică pretinde o fundamentare filozofică și de fapt și face parte din secția filozofică a facultății. Cît despre schimbarea catedrei în conferință, ar fi o adevărată anomalie. Spunîndu-mi acestea, a adăugat: «Domnul Pușcariu, pe cît este de mare autoritate în propria sa specialitate, pe atît de puțin este orientat în disciplinele filozofice». În cele din urmă a încheiat spunînd: «Rusule, cunoscîndu-ți aptitudinile și preocupările, ar fi bine să te gîndești serios la această catedră». Fapt este că publicasem cîte ceva în această direcție și că am ținut un curs de psihologia artei. Așa m-am ivit eu ca un viitor candidat la catedra de estetică. Dar apoi un eveniment important: în martie 1932, cu prilejul centenarului morții lui Goethe, am ținut, în sala cea mai mare a Universității, o serie de 5 conferințe despre titanul din Weimar. Deși am fixat taxă de intrare — din cauza unei nenorociri în familie eram într-o foarte mare dificultate materială — afluența era așa de mare, încît și coridorul larg din fața sălii era arhiplin, așa că eu însumi numai cu mare greutate ajungeam la catedră. O serie de profesori, în frunte cu Ștefănescu-Goangă și Petre Grimm, au asistat la toate conferințele felicitîndu-mă și vorbindu-mi încurajator despre catedra de estetică. Am vorbit liber, dar, la încurajarea lor, am redactat conferințele și le-am publicat într-un volum. Între timp elaborasem cu asiduitate o lucrare despre creația artistică, subiect pe care l-am tratat la curs.

Mai este o dovadă că pînă și Sextil Pușcariu a părăsit ideea candidaturii lui Lucian Blaga. Ion Breazu arată într-o scrisoare, citată de Mircea Curticeanu, că «bătrînii aceștia» au încurcat problema eventualei candidaturi a lui Blaga cu

candidatura lui O. Goga. Ei bine, după ce problema cu Ion Chinezu a eşuat, tocmai Sextil Puşcariu a fost acela care a pus problema candidaturii lui O. Goga, după cum anterior, de asemenea la propunerea lui Sextil Puşcariu, Goga fusese făcut « doctor honoris causa», probabil tot în vederea catedrei. (Se ştie că Goga nu avea diplomă universitară.) Lui Goga îi convenea să ajungă profesor, dar nu-i convenea specialitatea, la care ar fi fost obligat să ţină cursuri teoretice sistematice după norme consacrate. În cele din urmă s-a părăsit ideea şi i s-a înfiinţat o catedră specială sub numirea de « cultura română», la care avea cea mai mare libertate de a-şi alege subiectele de tratat. Fapt, însă, este că timp de doi ani cît a mai trăit n-a ţinut nici o lecţie, în schimb Ion Chinezu, care îi fusese ataşat ca asistent, ţinea şedinţe de seminar. Ţin să remarc, spre cinstea lui Goga, că nu-şi încasa salariul, îl lăsa spre înzestrarea catedrei.

Prin urmare, Blaga nu se mai gîndea la catedra de estetică. Două sînt motivele. Pe de o parte, nefăcînd parte din cadrele didactice universitare, după prevederile legii de atunci nu putea ajunge la catedră decît prin concurs. Iar el, cu drept cuvînt, considera umilitor să se prezinte din nou la un examen. Pe de altă parte, dacă în publicistica literară era preaslăvit, în mediul filozofic universitar nu era simpatizat. Necontenit se invoca pretinsul său misticism, gîndirea sa prea subiectivă, prea personală, considerată nepotrivită pentru iniţierea tineretului în problemele esteticii filozofice. « Nu-i o filozofie universitară, în care trebuie să domine obiectivitatea şi raţionalitatea», se spunea în mod curent. Această părere domina nu numai la Cluj. Am avut prilejul să stau de vorbă, la Bucureşti, cu C. Rădulescu-Motru şi P. P. Negulescu. Amîndoi erau hotărît contra acestei filozofii « mistice», cum pretindeau ei. Îmi aduc bine aminte de o vorbă a lui P. P. Negulescu: « Cum vii, domnule, să-ţi intitulezi un sistem filosofic după o oaie» — aluzie la Spaţiul mioritic. Ion Petrovici era pe aceeaşi poziţie negativă, ceea ce reiese şi din răspunsul său la discursul de recepţie la Academie al lui Blaga. Mircea Florian de la Bucureşti, care a publicat şi în domeniul esteticii, reprezenta de asemenea un punct de vedere advers. Bazîndu-mă şi pe conversaţiile pe care le aveam cu Ion Breazu, cred că pot afirma că această adversitate, aproape generală, din mediul universitar a contribuit şi ea ca Blaga să renunţe la intenţia candidaturii. Şi astfel au trecut cîţiva ani. Eu, între timp, lucram înainte, am fost la Paris unde mi-am luat doctoratul de stat în estetică la Sorbona, avînd drept teză principală, Essai sur la création artistique, contribution à une esthétique dynamique (500 de pagini), iar ca teză secundară Le sens de l'existance dans la poésie populaire roumaine (120 de pagini), obţinînd cea mai mare menţiune. Deosebit de important a fost că teza principală mi-a fost acceptată spre publicare în cea mai celebră colecţie filozofică franceză şi una dintre cele mai celebre din lume, „Bibliothèque de Philosophie Contemporaine", a editurii Félix Alcan, ceea ce acasă a impresionat mult. Sosind la Cluj, prietenul Ion Breazu mi-a spus: « Dragul meu, cu titlul de doctor de la Sorbona şi fiind publicat în această colecţie, numirea ta la catedra de estetică nu mai este o problemă». În acelaşi sens mi-a vorbit Th. Capidan, dintre toţi profesorii cel mai apropiat de Sextil Puşcariu, ca să nu mai amintesc pe vechii mei susţinători, în frunte cu rectorul Ştefănescu-Goangă şi Petre Grimm.

Dar totuşi a devenit o problemă. După cum rezultă şi din cele relatate de Mircea Curticeanu, lui Blaga i se făceau dificultăţi în diplomaţie şi s-a decis să se supună chiar şi « umilinţei» unui concurs, deşi, între timp, devenise şi membru al Academiei. Evident, surpriza a fost mare şi neplăcută nu numai pentru mine, fiindcă avansarea mea însemna şi avansarea unei serii întregi de tineri. Ajungînd eu profesor, postul meu de conferenţiar urma să fie ocupat de un şef de lucrări, postul de şef de lucrări de un asistent, iar postul de asistent de un preparator. Toţi aveau doctoratul cu tezele şi alte lucrări publicate, făcuseră studii şi în străinătate, elemente de primul rang care meritau din plin avansarea. Rectorul Ştefănescu-Goangă, care, ca nimeni altul, avea o adevărată « manie», manie nobilă şi generoasă, de a sprijini elemente tinere şi capabile, era foarte sensibil la problema aceasta. Eu, de şapte ani lucrasem în vederea catedrei, fiindcă perspectiva era sigură. Între timp publicasem şi Estetica poeziei lirice, dar ceea ce este şi mai important, în străinătate, în reviste de specialitate, apăruseră o serie de recenzii surprinzător de favorabile despre mine. S-a remarcat că merg pe căi noi. Îndeosebi a impresionat o scrisoare a lui Henri Focillon, mare istoric de artă şi estetician, profesor la Sorbona. Cînd mi-am susţinut doctoratul, dînsul nu era la Paris, beneficia de un « concediu de lucru» (bineînţeles plătit) prevăzut de lege şi se retrăsese în satul său natal unde îşi definitiva monumentala sa operă Art d'Occident. Eu nu-i trimisesem tezele mele, însă Sorbona îi trimisese exemplarele ce i se cuveneau

din exemplarele obligatorii pe care le depusesem. M-a felicitat așa de călduros de cele susținute de mine în teza principală, încît Sextil Pușcariu, cu care era în relații de adîncă stimă, a intrat la grîji. Eu întruneam toate condițiile ca să fiu chemat la catedră, facultatea însă a hotărît în unanimitate, dacă nu mă înșel, chiar la propunerea «patronului» meu, Ștefănescu-Goangă, să se recurgă la concurs. «Să-i vedem la luptă dreaptă», se spunea.

Din ce consta această luptă? Trebuie să arăt normele concursului, fiindcă astăzi, din păcate, această noțiune și-a cam pierdut adevăratul sens. Înainte de toate: Concursul era concurs, adică era public. Dar încă înainte de concurs, candidații își prezentau într-o broșură tipărită titlurile și lucrările cu recenziile apărute. La concursul propriu-zis prima probă era: expunere de titluri și lucrări. Candidatul trebuia să arate cu ce a contribuit la disciplina respectivă și cum au fost apreciate în lumea științifică contribuțiile sale. După această expunere urma imediat, tot în fața publicului, o discuție asupra problemelor atinse. Urmau apoi două lecții publice, la o distanță de cîte 24 de ore, despre cîte un subiect tras de candidat la sorți. După fiecare lecție, discuții în fața publicului. Apoi, două ședințe de seminar urmate iarăși de discuții în public. Lucian Blaga avea dreptate să vorbească despre «tortură».
Lucrările comisiei cu procesele verbale respective se publicau în „Monitorul Oficial".

Cu ce avantaje se putea prezenta Blaga? Cu marele avantaj că, pur și simplu, era Lucian Blaga, marele poet și gînditor, membru al Academiei. (Ce-i drept, în surdină cu reproșul că prea era «mistic».) Dar avea și un însemnat dezavantaj: legea și regulamentul prevedeau precis că la aprecierea probelor trebuia să se aibă în vedere, alături de pregătirea științifică, în aceeași măsură și aptitudinea didactică. În privința aceasta tocmai nucleul germinativ, ca să zic așa, al geniului său, «tăcut ca o lebădă», îl punea în inferioritate. Breazu însuși mi-a spus că Blaga n-ar fi putut decît să citească, ceea ce s-a și confirmat ulterior în timpul profesoratului său, în timp ce eu aveam o experiență didactică de vreo 12 ani, cunoscut ca bun vorbitor și mai ales animator la seminarii. În ce privește titlurile, eu aveam două doctorate și o docență, unul din doctorate, cel de la Sorbona, în strictă specialitate, așa cum prevedea legea, pe cînd Blaga avea doctoratul în filozofia culturii. Blaga mai avea dezavantajul că nu avea referințe pe plan internațional, pe cînd eu aveam destul de multe și solide, ceea ce în fața universitarilor avea mare greutate. Iată seria de motive care m-au decis ca să intru în «luptă», mai ales că avansarea mea era hotărîtoare și pentru avansarea altora. Dar trebuie să mai amintesc ceva ce, după părerea multora, apăsa greu în avantajul lui Blaga: regele, în calitatea lui de președinte de onoare al Academiei, a ținut să prezideze el însuși ședința de recepție la Academie a lui Blaga. Cum nu se bucura de popularitate, căuta să cîștige simpatia scriitorilor. Ce-i drept, nu-mi amintesc ca Blaga să fi făcut vreun gest de ploconire față de dînsul, însă simpatia sa față de poet era evidentă, discursul său de la ședința respectivă este o dovadă. În această ordine de idei trebuie să amintesc un caz concret: înainte se ținuse concursul pentru ocuparea catedrei de sociologie, regele însă, la insistențele unui notoriu «om al palatului», membru în comisie, împotriva tuturor prevederilor legale, refuza să semneze decretul de numire al celui reușit. Oare nu putea să se repete gestul?

S-a publicat vacanța catedrei, dar apoi a venit bomba: publicația avea un viciu de formă, s-a constatat că titlul legal al catedrei nu este de estetică literară, cum s-a publicat, ci de estetică generală cu specială privire la estetica literară. Cu aceasta se confirma un lucru mult controversat: catedra aparținea secției filozofice și deci Sextil Pușcariu nu putea fi președintele comisiei, după cum spera și îl încuraja pe Blaga, președinte trebuia să fie cineva din secția filozofică și acesta nu putea fi decît Ștefănescu-Goangă, care avea în vedere avansarea a patru elevi ai săi. Deci în avantajul meu. (Pușcariu, într-o scrisoare citată de M. Curticeanu, îi spunea lui Blaga că, de obicei, reușește cel susținut de președinte.) Important însă a fost altceva: trebuiau luate de la început formalitățile de publicare și astfel s-a mai cîștigat timp pentru o eventuală soluție echitabilă.

În acest răstimp, după multe alte discuții cu Ștefănescu-Goangă, care era rector și avea vază, am avut o convorbire mai lungă cu dînsul în care împreună constatam greutatea situației, complexitatea ei, speranțele și nesperanțele pe care le puteam nutri. Bineînțeles că a venit vorba și de eventuala atitudine a regelui. La un moment dat i-am spus cam următoarele — redau așa cum îmi amintesc după 42 de ani: «Domnule profesor, oricum, situația e stranie, să-l înfrunt eu pe Lucian Blaga, care se bucură de așa prestigiu! Eu nu mă îndoiesc de succesul meu, cred că am să mă țin tare, mă îndoiesc însă de reușita

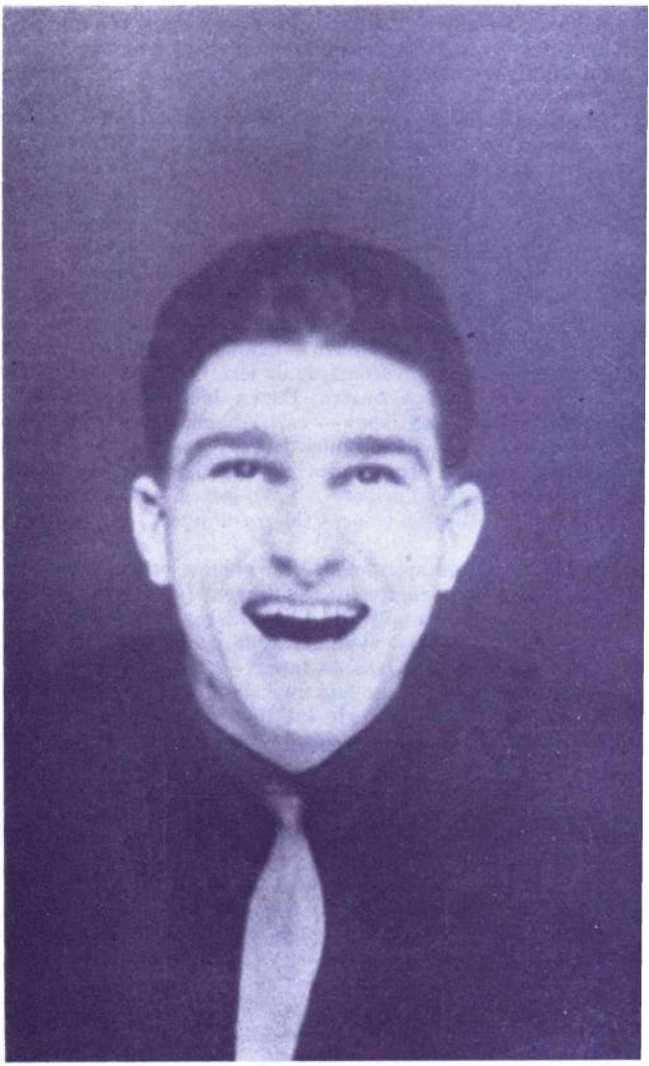
mea. Oare nu s-ar putea împăca și capra și varza? Eu îndeplinesc cerința de a avea doctoratul în specialitatea catedrei de estetică, deci nimeni nu-mi poate contesta dreptul. Blaga însă are doctoratul în filozofia culturii și lucrări în această direcție. Oare nu s-ar putea crea o catedră de filozofia culturii, care l-ar putea aranja așa de mult pe Blaga?» Ștefănescu-Goangă a stat puțin pe gînduri, apoi mi-a răspuns: « Ideea este cît se poate de bună, greutățile practice însă sînt enorme. Nu vezi în ce situație financiară ne aflăm? Se desființează catedre, necum să se înființeze, mă lupt enorm ca să salvez cele vizate». Apoi, după ce am mai discutat în sensul acesta, mi-a spus: « Am să mă duc la București și am să vorbesc cu Petrovici». Filozoful Ion Petrovici, bun prieten cu Ștefănescu-Goangă, era ministrul învățămîntului. La întoarcere mi-a comunicat că Petrovici este de acord și că el a adus vorba de rege. Mi-a reprodus apoi următoarele cuvinte ale lui Petrovici: « Nu se poate trece peste Blaga, dar nici Rusu nu poate fi neglijat. Avem nevoie de amîndoi. Faceți propunere pentru înființarea catedrei. Sper să conving pe colegul de la finanțe.» Și așa s-a înființat catedra de filozofia culturii, iar, pentru ca Blaga să poată fi chemat fără concurs, printr-un al doilea decret s-a modificat și articolul respectiv din legea învățămîntului universitar, prevăzîndu-se că pot fi chemați și membri activi ai Academiei, în cazul că au doctoratul și lucrări în specialitatea respectivă. Și așa, după multe « coșmare» și de o parte și de alta, problema atît de spinoasă și-a găsit rezolvarea. Deodată ne-a făcut consiliul facultății chemarea la catedrele noastre, iar peste zece ani deodată am fost îndepărtați — de astă dată însă fără consiliu.

Liviu RUSU

Notă: Trebuie să arăt cîteva greșeli din articolul Simonei Cioculescu. Nu este adevărat că, pentru a facilita chemarea lui Blaga la universitate, catedra de estetică a fost transformată în catedră de filozofia culturii. După cum am arătat eu mai sus, dar înaintea mea o arătase M. Curticeanu, s-a creat o catedră nouă. De asemenea, nu este adevărat că Sextil Pușcariu, tot în vederea lui Blaga, pledase în consiliul facultății pentru înființarea catedrei de estetică. Această catedră exista încă din anul școlar 1919—20, primul an școlar al noii universități românești din Cluj, cînd nici pe departe nu se ivise încă perspectiva Blaga, abia apăruseră doar *Poemele luminii*. Profund nedreaptă este apoi Simona Cioculescu afirmînd, fără nici o dovadă, că tergiversările în legătură cu catedra erau « datorate opoziției unor profesori, rebarbativi la ideea permanentei confruntări cu o personalitate de talia lui Blaga ». Nedemne vorbe aruncate-n vînt! Mircea Curticeanu are profundă dreptate cînd constată — fiindcă și-a luat truda să consulte legile — că greutățile ce se iveau în fața lui Blaga rezidau propriu-zis în prevederile legale și dispozițiile oficiale. Nu pot să nu citez concluzia sa: « A crede, așadar, că Lucian Blaga era victima unei coaliții organizate de membrii Consiliului Facultății de litere și filosofie este o profundă nedreptate » — concluzie obiectivă care îl onorează. Tergiversările erau tocmai în interesul lui Blaga, că doar-doar se va schimba legea! Dacă unii membri ai Consiliului manifestau rezerve față de marele poet, o făceau fiindcă reprezentau o mentalitate raționalistă. Era oare un păcat așa de mare? Dar, în cele din urmă, l-au votat.

L.R.

Bogdan Amaru

La 29 martie 1924, Alexandru Pârâianu, viitorul Bogdan Amaru, elev la liceul „Alexandru Lahovary" din Rîmnicu Vîlcea, îi scria surorii sale Dinuța, confidenta preferată a scriitorului, aceste rînduri de tulburătoare previziune:

« Nu știu ce voi mai face în viitor. Viața o să-mi fie foarte zbuciumată, o prevăd. De aceea să nu te mire dacă s-ar întîmpla ceva anormal».

Peste numai 12 ani, în 1936, « ceva anormal» s-a întîmplat... După o încercare de sinucidere în pădurea Pantelimonului,

«...înghit dumicatul cerului de rouă și albastru, sfărîm cocoloașe de soare între gene și mîngîi spinii frunzelor plăpînde de răsură.»

«...veacuri de-a rîndul cu toți strămoșii mei, pe sub garduri cu flori și pe sub rădăcini de ulm verde.»

«Mănînc esența pămîntului și lumina din bolboate, vorbesc onomatopeic ca cinteza».

Al. Sahia

Ședința XL

14 Iunie 936

Salutăm pe colegul nostru abnăteriat ;
în urma multă sărăcie, o suntem bucuroși,
să trimitem mașina de cusut grâu ca
pomană — ca să-l vedem la Foamea
printre noi voroș
E. Lovinescu, — ca delegat al cenaclului ! —

« ...singurul om dinaintea căruia nu m-am simțit umilit în zdreanțe și flămînd ... »

« Mi-e sufletul năpădit de dudău și tămîioară. »

Bogdan Amaru se stingea din viață, la 27 octombrie 1936, în pragul celei mai promițătoare activități literare, înainte de a-și îndeplini «menirea» despre care îi scria, în 1934, fratelui său Nicu:

«Sunt convins că nu voi muri pînă ce nu-mi voi îndeplini menirea. Pentrucă eu am o menire în literatura românească. Dacă nu voi umple eu golul, nimeni după mine nu-l va mai umple».

Destinul tragic al lui Bogdan Amaru, scriitorul tînăr răpus de mizerie și de umilințele morale îndurate, a stîrnit, în rîndurile confraților săi, una din acele exemplare dovezi de solidaritate care, ca în atîtea alte împrejurări, a consolidat prestigiul moral al scriitorului român. Și-au rostit atunci, în 1936, cuvîntul greu, încărcat de revoltă și protest, numeroși intelectuali pentru care tragedia lui Bogdan Amaru simboliza, de fapt, tragedia însăși a creatorului tînăr din România de ieri. Comentînd tentativa de sinucidere a lui Bogdan Amaru, Eugen Jebeleanu scria cu justificată mînie: «Dar — am spus — cazul Bogdan Amaru ridică problema existenței și dispariției unei bune părți din tînăra generație de scriitori români. Încercarea de sinucidere a lui Bogdan Amaru e încercarea de sinucidere a unei întregi clase de tineri scriitori» (Drama scriitorului tînăr, „Cuvîntul liber", III, nr. 39, 1 august 1936, p. 2.).

Aceeași stare de spirit a opiniei publice progresiste a exprimat-o, cu curaj civic remarcabil, și Eugen Lovinescu, într-un celebru articol intitulat semnificativ: Sinucidere sau asasinat? („Adevărul", 50, nr. 16. 147, 15 septembrie 1936, p. 2): «În aceste condiții de totală dezinteresare față de talent — și ce talent! — e cazul să ne întrebăm: ne aflăm în fața unei sinucideri ori a unui asasinat?».

În ultimii 15 ani, numele lui Bogdan Amaru a fost reactualizat prin publicarea piesei inedite Goana după fluturi („Teatru", 12, nr. 7, iulie 1967, pp. 12—48), jucată apoi de mai multe teatre, prin editarea unui volum selectiv îngrijit de Mircea Handoca (București, „Minerva", 1973), cît și prin publicarea mai multor articole sau pagini memorialistice (E. Lovinescu, E. Jebeleanu, G. M. Zamfirescu, M. Șerban, I. Valerian ș.a.).

Am contribuit noi înșine la acest proces de dreaptă și necesară restituire făcînd cunoscute, împreună cu D. Mitrana, numeroase scrisori inedite ale lui Bogdan Amaru sau adresate acestuia de scriitori precum: E. Lovinescu, G. M. Zamfirescu, G. M. Vlădescu și I. Peltz (în „Tribuna" și „Echinox").

Întregim acum aceste contribuții documentare încredințînd revistei „Manuscriptum" un lot de fotografii puse nouă la dispoziție de familia scriitorului, în vederea unei ediții Bogdan Amaru, fotografii pe care, împreună cu scrisorile adresate autorului Goanei după fluturi, le-am donat recent Muzeului literaturii române din convingerea, pe care ne-o exprimăm și cu acest prilej, că această instituție este cea mai îndreptățită să devină depozitara manuscriselor rămase de la scriitorii români.

Se cuvine, cu acest prilej să mulțumim familiei pentru exemplara generozitate, pe care am dori-o contaminantă, de a ne fi încredințat aceste documente, refuzînd să participe la degradantul talcioc cu relicve prin care destui urmași împiedică încă, din nefericire, valorificarea plenară a moștenirii literare românești.

Mircea CURTICEANU

« Mi-e rușine de vaca din bătătură, de greierii de pe cîmp, de ghimpii de la poartă, de loboda dintre uluci. » (Pe verso, următoarea însemnare): **« Spre aducere aminte de la fratele care vă poartă o deosebită dragoste. Puiu Pârâianu. 13 iunie 1928. »**

« ... inima îmi roade în gingii zăbala sîngelui și bate cu copita mai violent în priporul pieptului. » (Februarie 1933)

Pe verso, următoarea însemnare: **« Ca amintire lui Bogdan D. Cosma. Trăiască poeții proletari, în frunte cu D. Cosma. »**

« Mi-e dor de București; mi-e dor de mi se rupe inima.»

«...singura casă în care nu m-am șezut pe margine de scaun cu pălăria între picioare...»

(Pe verso-ul fotografiei):

«1926. Cu mama, bunica după tată și nepoata de soră».

«Gîndurile cad grele pe lîngă mine, ca niște cărăbuși orbi...»

«... mă înfior la gîndul că pămîntul se urcă prin firele de iarbă și prin mine pînă la stele.»

« ...fără să-mi fac sufletul căciulă jerpelită, să-l pun la subțioară și să intru cu pas împleticit de milog... »
(25 III 1926)

« Nu mai cunosc articolul enclitic sau proclitic. »

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 octombrie — 31 decembrie 1978)

A

ALECSANDRI (Vasile)
Scurtu (Nicolae) — O scrisoare inedită a lui Vasile Alecsandri. „*Orizont*", anul XXIX, nr. 45, 9 noiembrie 1978, pp. 3—4).

B

BACONSKI (A. E.)
Dumbravă (Lucian) — Schimb epistolar acum un sfert de veac. „*Cronica*", anul XIII, nr. 46, 17 noiembrie 1978, p. 6.

BARIȚ (George)
Chindriș (Ioan) — « *...a vă asigura că vă scriu adevărul ...* » [raport în Dieta Transilvaniei]. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 19—22.

BIANU (Ion)
Curticeanu (Mircea) — Scrisori către Nicolae Drăganu. „*Echinox*", anul X, nr. 10—11—12, octombrie-noiembrie-decembrie 1978, p. 54.

BLAGA (Lucian)
Blaga (Dorli) — « *...marii, tăcuții și neastîmpărații visători ...* ». Excurs sentimental (VI). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 131—138.

C

CARAGIALE (Mateiu I.)
Cioculescu (Barbu) — « *... pentru a revendica paternitatea titlului ...* » [epistole]; [Codul convenienței elegante] — modele de corespondență. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 141—147.

D

DAICOVICIU (Constantin)
Pop (Ion) — O scrisoare a istoricului Constantin Daicoviciu. „*Echinox*", anul X, nr. 10—11—12, octombrie-noiembrie-decembrie 1978, p. 54.

E

ELIADE (Mircea)
Filip (Traian) — « *...trăiesc pentru cunoaștere, pentru propria cunoaștere* » [scrisoare către Petru Comarnescu]. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 4(33), 1978, pp. 161—167.

EMINESCU (M.)
Vatamaniuc (D.) — « *... începînd de la Mircea cel Mare ...* » [fragmentarium]. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4(33), 1978, p. 13.

G

GOGA (Octavian)
Blaga (Dorli) — Itinerar elveţian [iconografic]. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 156—157.
Bilţiu (Pamfil) — Din relicvele unei « vîrste pierdute » [scrisori către Aurelia Rusu]. *Ibidem*, pp. 119—152.
Popescu-Cadem (Constantin) — Pentru comemorarea lui Ady Endre şi sărbătorirea lui Avram Iancu [documentar]. *Ibidem*, pp. 153—155.

H

HASDEU (B. P.)
Oprişan (I) — *Notă despre oraşele antice dacice*. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 97—100.

I

IORGA (Nicolae)
Liu (Nicolae) — « *Noi care am ştăzut în iad ...* » — corespondenţă de război. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 34—39.
ISAC (Emil)
Isac (Eugenia) — *1 Decembrie 1918* [articol]. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4 (33), 1978, pp. 41—43.

L

LABIŞ (Nicolae)
Carlan (Nicolae) — Semnificaţii ale manuscriselor lui Nicolae Labiş. *O întîmplare cu miez, Cîntecul cel mare, Prefaţa, Poţi azi să-ţi, Cîntec ursuz* [versuri]. „*Tribuna*", anul XXII, nr. 45, 9 noiembrie 1978, pp. 1, 6.

P

PAPILIAN (Victor)
Cubleşan (Constantin) — *Bogdan infidelul. Capitolul II* [roman istoric]. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 52—68.
PETRESCU (Camil)
Ilovici (Mihail) — [*Hoarda mea de aur ...*], *Peisajul morţii*, [*Fără-ndoială Steaua Polară*], [*Fumul de petale albe-gălbui ...*]; *Monorime pe bord — în arcă* —poeme. „*Manuscriptum*" anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 46—49.
Ţarălungă (Ecaterina) — „*Poezia nouă*" *şi criticii noştri* [articol]. „*Romînia literară*", anul XI, nr. 43, 26 octombrie 1978, p. 5.
PETRESCU (Cezar)
Frunzetti (Ion) — Desene şi caricaturi. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 184, 185, *hors texte*.
POPA (Victor Ion)
Toader (Alexandra) — În arhive pragheze [corespondenţă]. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 172—175.
POPOVICI (D.)
Petrescu (Ioana Em.) — *Bucătarul de la Salamandra* [comedie în două acte]. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4 (33), 1978, pp. 71—94.

S

SEBASTIAN (Mihail)
Filip (Traian) — « *...cred încă în demnitatea noţiunii de om* » [scrisori către Petru Comarnescu]. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 167—170.
SEVER (Axente)
Hamzea (Adrian) — O scrisoare a lui Axente Sever. „*Astra*", nr. III (112), octombrie 1978, p. 19.

SILAŞI (Grigore)
Costa-Foru(Anca) — *Istoria externă a teatrului românesc de la 1856 încoace*. „*Manuscriptum*“, anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 128—129.
SLAVICI (Ioan)
Croicu (Petre) — « *Iubim poporul din care am ieşit* » [scrisori către Ion Bianu]. „*Manuscriptum*“, anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 24—31.

Ş

ŞULUŢIU (Alexandru Sterca)
Chindriş (Ioan) — « *...cu sfatul şi cu înţelesul a toatei naţii* » [scrisoare către episcopul Ioan Lemeni]. „*Manuscriptum*“, anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 16—19.
ŞINCAI (Gheorghe)
Ciuchindel (Constantin) — Dosarul unei înscenări judiciare [documentar]. „*Manuscriptum*“, anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 103—112.

T

THEODORESCU (I. D.)
Costa-Foru (Anca) — *Expunere generală asupra teatrului şi artei dramatice*. „*Manuscriptum*“, anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 126—128.

U

UNGARETTI (Giuseppe)
Balaci (Alexandru) — În corespondenţă cu Dragoş Vrânceanu. „*Manuscriptum*“, anul IX, nr. 4(33), 1978, pp. 177—178.

V

VOICULESCU (Vasile)
Pop (Marius) — Documentar [actul de căsătorie, iconografie]. „*Argeş*“, anul XIII, nr. 4(114), decembrie 1978, p. 13.
VRÂNCEANU (Dragoş)
Balaci (Alexandru) — Din *Jurnalul patetic italian*. „*Manuscriptum*““, anul IX, nr. 4(33), 1978, p. 178.

* * *

Bordeianu (M.) — O oraţie de nuntă culeasă la finele secolului al XVIII-lea. „*Cronica*“ anul XIII, nr. 41, 13 octombrie 1978, p. 8.

Dana POPESCU

Iconografie

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE. Lucian Blaga (166, 169); Luca I. Caragiale (118); Aron Cotruş (115); Benedetto Croce (179); Pavel Dan (86); Nic. Densusianu (111); M. Eminescu (98); Gala Galaction (42, 43); Salvatore di Giacomo (179); Emil Gârleanu (65); Ion Ghica (9, 11); B. P. Hasdeu (102, 105); G. Ibrăileanu (144); Thomas Mann (177); Ion Minulescu (174); Alexandru Odobescu (17, 19); Hortensia Papadat-Bengescu (125); Perpessicius (92); Camil Petrescu (77, 82); L. Rebreanu (70); Duiliu Zamfirescu (27, 29, 32, 33)

FOTOGRAFII. Luca I. Caragiale (119); Benedetto Croce (178, 179); Pavel Dan (87, 88, 89); Gala Galaction (42, 43, 48, 49); Ion Ghica (13); Emil Gîrleanu (62, 64, 69); G. Ibrăileanu (147, 151); Panait Istrati (162, 163, 165); Gheorghe Lazăr (155, 156, 157, 160); Thomas Mann (176); Al. Odobescu (22, 25); Hortensia Papadat-Bengescu (126, 133, 135, 138, 140, 141, 142); Perpessicius (94, 95); Camil Petrescu (78, 82, 85); Liviu Rebreanu (72, 74, 76); Valjan (55, 59); Duiliu Zamfirescu (27, 37).

DESENE. Gala Galaction — desen de Radu Boureanu (39); Ion Minulescu — caricatură de Neagu Rădulescu (171); Mac Constantinescu, ilustraţii la poemul *Horia* de Aron Cotruş, editura „Pantheon“, Brad, 1935 (115, 116).

Redacţia aduce şi pe această cale vii mulţumiri lui Al. Talex şi familiilor scriitorilor Gala Galaction, Pavel Dan şi Hortensia Papadat-Bengescu, pentru bunăvoinţa cu care ne-au pus la dispoziţie un preţios material iconografic.

THE PREDOMINANTLY MEmorial character of this issue is likely to arouse the readers' interest, given the large popularity of memoirs, particularly when documents belonging to writers or referring to them are concerned. Either taking the form of disguised memoirs, just like in the first section (Dacica) *or of memoirs proper, in the second section* (The World They Passed Through), *the updating of the past proves its usefulness. By investigating the Dacian phenomenon — language, mythology, army, Eminescu, Hasdeu and Nicolae Densusianu respectively turned to good account the suggestions of the respective epoch, organizing their arguments as some* indirect witnesses. *Since the ancients (Xenophanes, Julius Caesar) the memorialist's condition has implied either his participation in events or an attitude of witness, owner of significant details. Basically different from memoirs — which imply a certain distance in time — the autobiographies, diaries, correspondence and the others of the kind — are though integrated into the literature of revelation, through their intimate nature, being unified by their confessing note. In this light,* the world through which *Ion Ghica, Al. Odobescu, Duiliu Zamfirescu and others* passed *provides significant facts and impressions for reflection, either under the form of moments collected on the spot, or of a spects decanted along the time. Such a flexible form as* The World They Passed Through *(after the title of a book by Slavici) is an oportunity for gathering, under the same title, some pages with a particularly personal note. Thus a long tradition is continued, because lying at the foundation of our literature are the writings of our great chroniclers which in a way are a kind of memoirs.*

Since most of our outstanding writers have cultivated this genre,

LA STRUCTURE DU PRÉSENT numéro, orientée de manière évidente sur les Mémoires, est en mesure d'attirer le regard, étant donné la grande audience dont jouissent les témoignages, surtout lorsqu'il est question de la mémoire des documents provenant d'écrivains ou se rapportant à ceux-ci. Sous forme de Mémoires travestis, comme dans la première section (la *Dacique*), ou sous forme de Mémoires proprement-dits, comme dans la deuxième section *(Le monde par où je suis passé)*, l'actualisation du passé démontre son utilité. Fouillant le phénomène dacique, — langue, mythologie, armée — Eminescu, Hasdeu et Nicolae Densusianu valorisent les suggestions des époques, organisant leurs arguments en hypostase de *témoins indirects*. À partir des anciens (Xénophon, Jules César) jusqu' à nos jours, la condition du mémorialiste implique soit la participation aux événements, soit la qualité de témoin, détenteur donc de détails significatifs. Différant en essence des Mémoires, — ceux-là supposant un certain éloignement dans le temps — les autobiographies, les journaux, la correspondance et d'autres s'intègrent quand-même, en tant que vibration intime, à la littérature de révélation, unifiés par leur aspect de confession. Sous ce jour, *Le monde par où sont passés* Ion Ghica, Al. Odobescu, Duiliu Zamfirescu et d'autres offre à la réflexion des faits et des impressions révélatrices, soit sous forme de fragments enregistrés sur le vif, soit comme aspects décantés dans le temps. Une formule souple, telle *Le monde par où je suis passé* (d'après le titre d'un volume de Slavici) facilite l'union, sous le même générique, de pages à solides empreintes personnelles. Nous sommes ainsi dans le flux d'une longue tradition, car aux

DIE BETONT MEMORIALISTische Struktur dieser Ausgabe ist dazu angetan, Aufmerksamkeit zu erregen, da Bekenntnisse, wie man weiß, großen Anklang finden; besonders wenn es sich um Dokumente handelt, die von Schriftstellern stammen oder sich auf Schriftsteller beziehn. Ganz gleich, ob als Memorialistik in Travestie — wie im ersten Abschnitt (Dacica) *— oder als Memorialistik im eigentlichen Sinne — wie im zweiten Abschnitt* (Die Welt, durch die sie gingen) *—, die Vergegenwärtigung der Vergangenheit erweist sich als nützlich. Beim Erforschen des dakischen Phänomens — Sprache, Mythologie, Armee — verwenden Eminescu, Haşdeu und Nicolae Densuşianu die Hinweise der Epoche und organisieren ihre Argumente in Form von* indirekten Zeugenschaften. *Seit den ältesten Zeiten (Xenophon, Julius Cäsar) setzt der Stand des Memorialisten entweder die Beteiligung an den Ereignissen oder die Eigenschaft des Zeugen voraus: jedenfalls die Kenntnis bedeutsamer Einzelheiten. Wesentlich verschieden von der Memorialistik — welche eine gewisse zeitliche Distanz erfordert — sind Autobiographien, Tagebücher, Briefe und dergleichen, und dennoch gliedern auch sie sich unter dem Aspekt der inneren Bewegtheit und im Zeichen des Bekenntnishaften in die Offenbarungsliteratur ein. In diesem Sinne liefert die* Welt, durch die sie gingen *(Ion Ghica, Al. Odobescu, Duiliu Zamfirescu und andere) aufschlußreiche Fakten und Eindrücke, über die es sich nachzudenken lohnt, seien es nun an Ort und Stelle vermerkte Passagen, oder Ausschnitte, die sich im Laufe der Zeit vom Hintergrund abgehoben haben. Unter der elastischen Formel:* Die Welt, durch die sie gingen *(nach einem Buchtitel von Slavici) lassen sich leicht sehr persönlich gehaltene Texte vereinen. Wir stehen hier*

ПОДЧЕРКНУТО МЕМУАРНАЯ структура данного номера способна привлечь внимание, так как известно каким большим успехом пользуются свидетельства, особенно тогда, когда речь идет о мемуарах писателей или относящихся к ним. Актуализация прошлого демонстрирует свою полезность или в «переодетой» мемуарной литературе, как во первой части *(Дачика)*, или в форме собственной мемуарной литературе, как во второй части *(Пережитое)*. Анализируя разные стороны дакского феномена (язык, митологию, армию), Еминеску, Хашдеу и, соответственно, Николае Денсусяну используют ценные мысли предыдущих эпох, организуя свои доводы с позиции посредственных свидетелей. С давных времен (Ксенофон, Юлий Цезар) до сегодня существование автора мемуаров предполагает либо прямое участие в событиях, либо положение свидетеля — обладля значительных подробностей. Автобиографии, журналы, переписка и т.д., отличающиеся по своей сущности от мемуарной литературы во времени, все-таки, относятся с точки зрения душевного переживания к познавательной литературе. В этом смысле, *пережитое* Йон Гика, Ал. Одобеску, Дуилю Замфиреску и другими заставляет читателя размышлять над новыми фактами и впечатлениями. Ето проводится либо в виде конкретных зарегистрированных событий, либо в виде размышления над фактами прошлого. Гибкая формула как, например, *Пережитое* (по одноименной книге Славича) помогает объединить в одну категорию страницы, носящие подчеркнутый личный отпечаток. Мы являемся продолжителями богатой традиции, ибо в основе нашей литературы стоят произведения великих летописцев, ко-

since a letter can throw light on a character and a diary page can be indicative of an existentialist attitude, to group Memoirs *with some* Recollections *(Valjan, Gala Galaction, Emil Gârleanu) and with* Notes *(Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Pavel Dan, Perpessicius) means to make an imaginary journey in a* retrieved time. *Interested in the Artist to be found in a Man, in the inner fire of the creator, looking bey ond the autobiographic note for features of the national spirit or experiences of humanity, we peruse the memoirs of this kind with the feeling of a multiple commitment; excitement goes along with reflection; the objective, historical time is in dialogue with our individual time; after contacts with the memoirs, the previously amorphous spaces are overlapped by logically organized, personalized, dense spaces. We get familiar with «the great, tranquil and inquisitive dreamers», one of them being Lucian Blaga, whose pathetic* Epistolar *has reached, with this issue, its 8-th series.*

The present issue also carries anniversary documents, contributions (poetry, prose, theatre) an eloquent writers' site. The readers are supplied with some more news about Panait Istrait cultural interferences Romanian Writers In Foreign Archives, Foreign Writers in Roumanian Archives) *and the usual* Bibliographic Index.

Univ. prof. Constantin CIOPRAGA

fondements de notre littérature se trouvent les oeuvres de nos grands chroniqueurs, des mémoires, dans leur genre.

Puisque la majorité des écrivains de premier plan ont cultivé le genre en question, puisque'une lettre peut déchiffrer un caractère et puisqu'une feuille de journal est capable de condenser le pouls d'une attitude existentielle, grouper près des *Mémoires* quelques *Evocations* (Valjan, Gala Galaction, Emil Gîrleanu) et des *Notes* (Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Pavel Dan, Perpessicius) équivant à un voyage imaginaire dans un *temps retrouvé*. Intéressés par ce qui est Artiste dans un Homme suivant le feu intérieur du créateur, cherchant au delà du document autobiographique des traits de l'esprit national ou des expériences de l'humanité, nous parcourons les Mémoires de ce genre avec le sentiment d'une participation multiple; l'émotion et la réflexion vont de pair; le temps objectif, historique dialogue avec notre temps individuel; après des contacts avec les Mémoires, aux espaces amorphes antérieurs on superpose des espaces logiquement organisés, personnalisés, - denses. Nous devenons les familiers «des grands, des taciturnes et des impéteux rêveurs», un de ceux-ci étant Lucian Blaga dont la pathétique *Correspondance* arrive, avec ce numéro, à sa VIII-ème série.

D'autres dimensions complètent le présent numéro: des documents anniversaires, des contributions comme poésie, prose, théâtre, un éloquent *Chantier*. On y trouve de nouvelles données sur Panaït Istrati, des interférences culturelles *(Ecrivains roumains dans archives étrangères, Ecrivains étrangers dans des archives roumaines)* et l'habituel *Fichier bibliographique*.

Prof. univ. *Constantin CIOPRAGA*

im Strom einer langen Tradition, denn an den Anfangsgründen unserer Literatur befinden sich die Schriften der großen Chronisten, welche in ihrer Art ja auch memorialistische Werke sind.

Da so gut wie alle hervorragenden Schriftsteller das besagte Genre gepflegt haben, da ferner ein Brief einen Character aufschlüsseln kann und eine Tagebuchseite unter Umständen sehr verdichtet das lebendige Pulsieren spürbar macht, das eine existentielle Haltung bestimmt, ergibt sich aus der Aneinanderreihung von Memorien *und evozierenden Texten (Valjan, Gala Galaction, Emil Gârleanu) sowie* Aufzeichnungen *(Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Pavel Dan, Perpessicius) eine Art imaginäre Reise durch eine* wiedergefundene Zeit. *Interessiert verfolgen wir, was den Künstler im Menschen ausmacht, wie sich das seelische Feuer in der schöpferischen Natur entzündet, suchen jenseits des autobiographischen Dokuments nach Zügen des nationalen Wesens oder nach allgemeinmenschlichen Erfahrungen: wir lesen diese Art von Memorialistik mit dem Gefühl einer vielfältigen Anteilnahme; Empfindung und Reflexion gehen dabei zusammen; die objektive, historische Zeit tritt mit unserer individuellen Zeit ins Zwiegespräch; nachdem wir mit den Memoiren bekanntgeworden sind, werden die ehemals amorphen Räume von logisch geordneten, personalisierten, dichten Räumen überlagert. Die «großen, schweigsamen und unbezähmbaren Träumer» werden uns familiär, darunter Lucian Blaga, von dessen pathetischem* Epistolarium *in diesem Heft die siebente Folge erscheint.*

Andere Beiträge ergänzen die vorliegende Nummer: Dokumente zu Jahrestagen, lyrische, dramatische und Prosatexte, eine aufschlußreiche Werkstatt. *Wir erfahren Neues über Panait Istrati, über kulturelle Interferenzen* Rumänische Schriftsteller in ausländischen Archiven, Ausländ ische Schriftsteller in rumänischen Archiven) *und schließlich auch die übliche bibliographische* Kartei *vor.*

Prof. Univ. Constantin CIOPRAGA

которые, в своем роде, являются мемуарами.

Поскольку почти все крупные писатели развивали данный жанр, поскольку письмо может расшифровать характер, а журнальная страница в состоянии конденсировать пульс эпохи, присоединить к *Мемуарам* несколько *Воспоминаний* (Валжана, Гала Галактиона, Емиля Гырляну) *Записок* (Ливиу Ребряну, Камил Петреску, Павела Дана, Перпессичиуса) — это равноценно воображаемому путешествию в далекое-близкое. Заинтересованные во внутреннем художественном аспекте человека, преследуя «внутрений огонь» творца, разыскивая за автобиографическим документом черты национального духа или опыт человечества, мы проходим мемуарную литературу этого жанра чувством разностороннего участия; эмоция и размышление идут вместе; объективное, историческое время диалогирует с нашим личным временем; после контакта с мемуарами амор фные пространства заменяются логично организованным, индивидуализированным, содержащим пространством. Мы становимся близкими «великим, молчаливым и беспокойным мечтателям», одним из которых является Лучиан Блага, патетический *Епистоляр* которого, в данном номере, печатается седьмой раз.

Данный номер дополняют и другие материалы: юбилейные документы, произведения (поэзия, проза, драматургия) — некоторые из них — настоящие лаборатории творчества. Номер приводит новые данные о Панаит Истрати, культурные интерференции *Румынские писатели в иностранных архивах*, *Иностранные писатели румынских архивах)* и обыкновенный библиографи ческий каталог.

Проф. Др. *Константин ЧОПРАГА*

o nouă apariție!

biblioteca
MANUSCRIPTUM

DOSARUL unui CAZ

MATEIU I. CARAGIALE

- Scriitorul și personajele sale între legendă și adevăr
- Restituirea «misteriosului» Jurnal
- Prin București, pe urmele Crailor...
- Un blazon imaginar la ... Sionul
- Sub lupă: societatea românească la început de secol

Acte și documente heraldice, pagini de corespondență și pseudo-însemnări genealogice, mărturii de creație, desene și miniaturi, fotoreproduceri în alb-negru și color recompun la lumina zilei

o existență sub pecetea tainei

Biblioteca Centrală Universitară
SALA LECTURA

Casa copilăriei scriitorului din Tritenii de Jos. Fotografii comunicate de Sergiu Pavel Dan.

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ
Retuş foto: Florica PRICIU

MICROINTERVIU despre numărul viitor:

I: **Care va fi ideea de bază ce va structura conţinutul acestui număr?**

R: Naţional şi universal. O rubrică precum *Echivalenţe româneşti* cuprinde pagini relevante din patrimoniul literaturii universale, de la Shakespeare, la Marcel Proust şi Hugo von Hofmansthal, transpuse în grai românesc de o seamă din scriitorii noştri reprezentativi, spirite deschise spre universalitate, precum Al. Philippide, Ion Marin Sadoveanu sau Tudor Vianu. Totodată dimensiunea spaţiului literar naţional e ilustrată şi printr-un amplu şi variat grupaj Mihai Eminescu, comemorînd nouă decenii de la dispariţia «astrului polar al literaturii româneşti», cum ar fi spus Perpessicius.

I: **Rubricile obişnuite ale revistei ce surprize ne rezervă?**

R: Semnalăm mai întîi paginile de exegeză eminesciană aparţinînd lui G. Ibrăileanu, Pompiliu Constantinescu, Perpessicius, studiile de literatură comparată ale lui Hasdeu, Cartojan, Ion Breazu, mărturisiri despre Alice Voinescu, epistolarele lui Al. Vlahuţă, Mihail Sebastian, ca şi confesiunile lui Nikos Kazantzakis referitoare la marele său prieten Panait Istrati.

I: **Citaţi documentul ce vi se pare cel mai ieşit din comun!**

R: Din nou Eminescu, operei căruia i se adaugă astfel încă o postumă [«*Vezi, eu te-aş vrea trăind*»], din care reţinem acest vers:
«Palate sunt de gînduri a vieţii tale vise»

T. P. IMPRIMAT achitat conform aprobării D.G.P.Tc. nr. 137/8167 din 1976.

Lei 10

MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit

«Își aduce aminte de satul pierdut între dealuri, de noroiul de pe uliță și de casa joasă, bătrînească...»

Pavel DAN, *Drumul spre casă* (1934)

